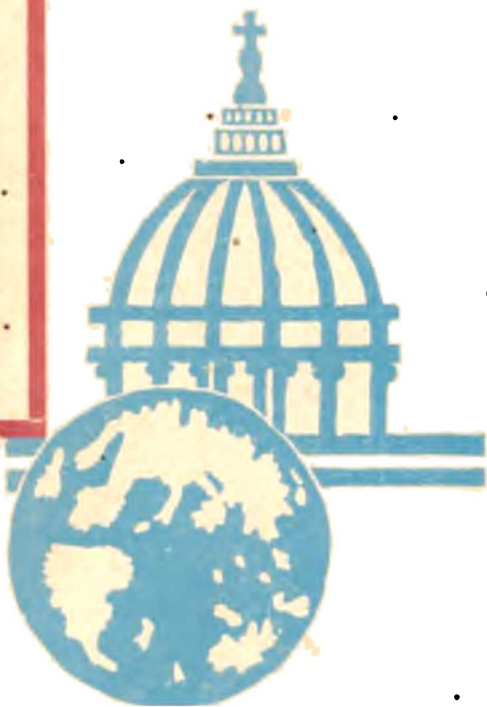

**CIRKEV
KRISTOVA
V DEJINÁCH**

Dejiny katolíckej cirkvi, založenej Ježišom Kristom, aby bola vodkyňou ľudí k Bohu, podávajú bilanciu o jej skoro 2000-ročnom blahodarnom pôsobení nielen na poli náboženskomravnom, ale aj na poli kultúrnom, sociálnom a hospodárskom. Žiadna iná spoločnosť neurobila pre ľudstvo na ktoromkoľvek poli toľko, ako práve katolícka cirkev.

Tieto prehľadné dejiny cirkvi Kristovej podávajú v hlavných rysoch obraz jej pôsobenia. Ukazujú, ako cirkev pri všetkých prenasledovaniach, prekážkach a slabostiach ľudských statočne plnila svoje poslanie a zostala verná odkazu a rozkazu svojho božského zakladateľa.

Keď sa aj niekedy zdalo, že slabosť ľudská a zloba nepriateľov privedie cirkev na okraj záhuby, vždy, chránená Duchom Svätým, vedela povstať zo svojho poníženia k novej sláve, istá v záruke svojho zakladateľa, že »ani brány pekelné ju nepremôžu«. Sotva je výstižnejšie prirovnanie pre život cirkvi ako obraz loďičky na rozbúrenom mori. Divoké vlny dorážajú na ňu so všetkých strán, ale statočnou prácou svojich kormidelníkov pluje istá do pokojného prístavu.

Mám jediné pranie, aby tieto prehľadné dejiny katolíckej cirkvi boli prijaté a čítané s takou láskou, s akou boli písané, a aby ich čitateľa boli upevnení v láske a oddanosti k cirkvi Kristovej, ktorej sverili svoje vedenie do prístavu blaženej večnosti.

CIRKEV KRISTOVA
V DEJINÁCH

CIRKEV KRISTOVA V DEJINÁCH

Prehľadné dejiny katolíckej cirkvi
so zreteľom na slovenské dejiny

Napísal

Doc. Dr. Vojtech Bucko

Bratislava 1944

Venujem svojej drahej matke

Schválené Biskupským úradom v Nitre, č. 1634/43 zo dňa 12. febr. 1944.

Tlačila Kníhtlačiareň »Andrej«, úč. spol., filiálka v Nitre.

Úvodom

Pojem cirkevných dejín. Dejiny katolíckej cirkvi podávajú sústavný opis vnútorného a vonkajšieho rozvoja cirkvi Kristovej. Poučujú nás predovšetkým o tom, ako sa cirkev usilovala o svoje rozšírenie a upevnenie, aké stanovisko k cirkvi zaujali jednotlivé národy a štáty. Ďalej cirkevné dejiny podávajú obraz rozvoja cirkevnej náuky, ústavy a Lohoslužby, ako aj náboženskomravného života veriacich v jednotlivých obdobiach. Inými slovami: cirkevné dejiny poučujú nás o tom, ako katolícka cirkev plnila po storočia svoj trojnásobný úrad: učiteľský, kňazský a pastiersky, ktorý jej sveril jej zakladateľ slovami: »Id'te teda, učte všetky národy a krstite ich v mene Otca i Syna i Ducha Svätého; učte ich zachovávať všetko, čokoľvek som vám prikázal. (Mat. 28, 19—20.) Taktovoria cirkevné dejiny podstatnú čiastku svetových dejín, lebo príchod Ježiša Krista na svet ako Vykupiteľa a zakladateľa náboženstva kresťanského je najdôležitejším medzníkom nielen náboženských, ale aj svetových dejín.

Božský a ľudský prvok. V cirkevných dejinách sa uplatňujú dva prvky: božský a ľudský. Božský prvok je nezmeniteľný, kým ľudský prvok, ako všetko ľudské, podlieha zmenám. Predmetom cirkevných dejín môže byť len meniteľný, ľudský prvok, lebo božský, nemeniteľný prvok, nemôže byť predmetom dejín. Aby ľudská slabosť alebo zloba nemohla porušiť božské učenie Kristovo, zostal Ježiš Kristus sám najvyšším neviditeľným kormidelníkom svojej cirkvi, jej najvyššou neviditeľnou hlavou. Za najvyššiu viditeľnú hlavu svojej cirkvi, za svojho námestníka na zemi, ustanovil sv. Petra a jeho právoplatných nástupcov, rímskych biskupov.

Rozdelenie cirkevných dejín. Bohatá a rozsiahla látka cirkevných dejín musí byť účelne rozdelená vecne (objektívne) a časove (chronologicky). Pri vecnom rozdelení, ktoré najlepšie odpovedá duchu cirkevných dejín, všimame si toho, ako cirkev plnila od začiatku svoje poslanie, ako sa navonok i vnútorne vyvíjala a upevňovala. Časové rozdelenie bolo do cirkevných dejín zavedené podľa príkladu svetových dejín. Dnes je bežné časové rozdelenie cirkevných dejín na kresťanský starovek (1—600), stredovek (600—1517) a novovek (1517 až dodnes).

Vlastnosti cirkevných dejín. Cirkevné dejiny, podobne ako dejiny vôbec, musia byť kritické, to jest musia sa opierať o pramene náležite zhodnotené; objektívne čiže vecné, to znamená, že nezaujate podávajú skutočnosti bez úmyslu ich skresľovať; genetické čiže vývojové, to jest musia hľadať vnútorné súvislosti medzi jednotlivými udalosťami; nábožensky orientované, to jest vždy všetko hodnotiace pod zorným uhlom večnosti, vo svetle zjavenia Božieho.

Cieľ štúdia cirkevných dejín. Cirkevné dejiny študujeme, aby sme poznali, ako cirkev katolícka chránila a neporušene zachovala učenie Kristovo; aby sme poznávali dokonalé vzory kresťanského života a ich nasledovali; aby sme poznali zriadenie a liturgiu svojej cirkvi; aby sme videli, aký veľký podiel má cirkev na vytváraní svetovej kultúry cez skoro 20 storočí. Slovom cirkevné dejiny sa učíme, aby sme poznali svoju cirkev, ju milovali, a keby bolo treba, bránili ju proti všetkým útokom jej nepriateľov. Dokonalým štúdiom cirkevných dejín prichádzame k presvedčeniu, že katolícka cirkev nie je len dielom ľudským, ale v prvom rade dielom Božím. — Aj o cirkevných dejinách platia krásne slová Cicerónove: »*Historia est testis temporum, lux veritatis, vitae memoria, magistra vitae, nuntia vetustatis.* (Dejiny sú svedkom minulosti, svetlom pravdy, pamätnicou života, učiteľkou života, zvestovateľkou starobylosti.)

I. Kresťanský starovek

(1—600)

*Od narodenia Ježiša Krista do zániku
Rímskej ríše.*

Prehľad.

V prvých storočiach po Kristu pôsobila cirkev hlavne na území Rímskej ríše medzi pohanskými národmi okolo Stredozemného mora. Tieto národy boli vychované gréckou a rímskou vzdelanosťou. Medzníkom kresťanského staroveku je rok 313. Pred týmto rokom prežíva kresťanstvo a cirkev obdobie krvavých prenasledovaní, z ktorých vychádza cirkev Kristova víťazne. Po r. 313 za cisára Konštantína Veľkého nadobúda cirkev slobodu a kresťanstvo stáva sa postupne náboženstvom štátnym. Pohanstvo rýchle upadá a zaniká. Pokoj a sloboda umožňujú cirkvi rozvinúť poklad cirkevného učenia a vybudovať svoju organizáciu. Základné myšlienky cirkevnej náuky, liturgie a správy, zachytené v Písme sv. a apoštolskej tradícii, podrobnejšie sa rozvinuly a ustálily. Jednotu cirkvi, ohrozenú bludmi, chránia rímski biskupi a cirkevné snemy. K nepočetným spisom doby apoštolskej pribúda po r. 313 bohatá náboženská literatúra svätých Otcov západnej (latinskej), ale najmä východnej (gréckej) časti cirkvi. Sťahovanie národov robí koniec rozsiahlej Rímskej ríše a popri bludoch brzdi rozvoj a blahodarnú činnosť cirkvi.

Obdobie prvé

(1—313)

Založenie, rozšírenie a prenasledovanie
cirkvi.

§ 1. Ľudstvo pred narodením Ježiša Krista.¹⁾

Náboženskomravné pomery medzi pohanmi Po hriechu prarodičov (dedičný hriech) odkláňalo sa ľudstvo stále viac od poznania pravého Boha, stvoriteľa, zachovávateľa a riaditeľa sveta. Miesto úcty jediného Boha nastúpila modloslužba, uctievanie mnohých bohov a prírodných zjavov. Poverčivá pohanská bohoslužba zvrhla sa až v ukrutné obete a smyselné obrady. S náboženským úpadkom súvisel úzko aj úpadok mravný. Rodinný život, pevný základ každého štátu, bol zbavený posvätnosti. Prestala manželská vernosť a nerozlučnosť manželstva. Žena bola považovaná za menejcennú voči mužovi. Otec bol pánom života a smrti svojich detí. Deti si zasa nevážily rodičov. Ešte horšie to bolo s otrokmi, ktorí boli zbavení všetkých práv. Vo verejnom živote zavládla bezohľadnosť, nepoctivosť a podplácanie.

¹⁾ Medzi pohanmi: Döllinger, J.: Heidentum u. Judentum. Regensburg, 1857. — Felten, J.: Neutestamentl. Zeitgeschichte. Regensburg, 1910. — Arneth, F.: Das klassische Heidentum u. die christl. Religion. Wien, 1895. — Toutain, J.: Les cultes païens dans l'empire Romain. Paris, 1907—20. — Dufourcq, A.: L'avenir du Christianisme. Paris, 1904.

Medzi židmi: Döllinger a Felten. — Schürer, E.: Gesch. d. jüdisch. Volkes im Zeitalter Jesu Christi. Leipzig, 1907—9. — Harnack, A.: Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten. 1915. — Lagrange, M. J.: Le Messianisme chez les Juifs. Paris, 1909. — Juster, J.: Les Juifs dans l'empire Romain. Paris, 1914.

Len málo šľachetných pohanských filozofov, ako Sokrates († 399 pr. Kr.), Platón († 348 pr. Kr.) a Aristoteles († 322 pr. Kr.), obracalo zraky pohanov k vyšším veciam, ale bez väčšieho úspechu. Mnohí pohani, znechutení životom, hľadali v násilnej smrti, v samovražde, východisko z duševnej prázdnoty. Pohanský mysliteľ Seneca († 65 po Kr.) píše o vznešených Rimankách, že nepočítajú svoje roky podľa konzulov (vtedajší spôsob počítania rokov), ale podľa počtu vystriedaných manželov, lebo sa vydávajú, aby sa mohli rozviest a rozvádzať sa, aby sa mohli znova vydať. Náboženskomravný úpadok u pohanov krásne vystihol sv. apoštol Pavol vo svojom liste Rimanom (1, 22—32).

Sami lepšie smýšľajúci pohani sa hrozili náboženskomravného úpadku pohanstva. Stále zreteľnejšie ozývaly sa u nich hlasy po vykúpení z tejto všestrannej biedy. S myšlienkou vykupiteľa stretáme sa u básnika Vergília († 19 pr. Kr.), Tacita († 119 po Kr.) a Svetónia, ktorý písal okolo r. 130 po Kr.

K prebudeniu túžby po vykupiteľovi u pohanov nemálo prispel ich úzky styk so židmi, ktorí v dobe cisára Augusta žili vo všetkých väčších mestách Rímskej ríše. Títo židia nebránili pohanom, veriacim v jedného pravého Boha, vstup do synagóg, kde ich soznamovali s posvätnými knihami Starého zákona, ktoré od r. 280 pr. Kr. boli preložené do gréčtiny, a pripravovali ich na príchod Vykupiteľa. U týchto dobromyseľných pohanov (prozelyti) našlo kresťanstvo mnoho úprimných vyznavačov, lebo im poskytlo, po čom túžili, a zároveň odstránilo, čo im bolo v židovstve urážlivé.

Náboženskomravné pomery medzi židmi. Silnejšie a určitejšie ako u pohanov žila viera v skorý príchod Vykupiteľa v národe židovskom, ktorý si vyvolil Boh za nositeľa viery v jedného pravého Boha a nádeje v zaslúbeného Mesiáša, ktorý sa mal narodiť z národa izraelského.

Ani židia nezostali verní svojmu poslaniu. Neraz ich musel Boh trestať a zbaviť aj štátnej samostatnosti, aby sa spamätali zo svojho poblúdenia. Rozdelili sa na niekoľko smerov. Úzko-prsí farizeji očakávali Mesiáša ako vysloboditeľa z poddanstva rímskeho. Dúfali, že zvíťazí nad pohanmi a založí mocnú Ži-

dovskú ríšu. Hmotárski saduceji podľahli pohanskej filozofii a otázka budúceho Mesiáša im bola ľahostajná. Zo slov Samaritánky pri Jakubovej studni vysvitá, že Samaritáni, židovsko-pohanskí smiešanci, židmi nenávidení, tiež očakávali Mesiáša. Len málo bolo židov, ktorí správne čakali v budúcom Mesiášovi vysloboditeľa z náboženskomravnej biedy (kňaz Zachariáš, stariec Simeon, prorokyňa Anna). Právom sa preto sťažoval Ježiš Kristus na židov ústami sv. Jána apoštola : »Medzi svojich prišiel a svoji ho neprijali« (Ján 1, 11). Židia ako celok čakali Mesiáša ako mocného panovníka a nie ako betlehemské dieťa. Preto ho nechceli uznať za Vykupiteľa.

Plnosť času. »Keď nastala plnosť času« (Galat. 4, 4; Ef. 1, 10), narodil sa prorokmi predpovedaný, židmi i pohanmi očakávaný Mesiáš, Ježiš Kristus, Syn Boží, z Panny Márie z kráľovského rodu Dávidovho v Betleheme Júdovom za cisára Augusta r. 748 alebo 749 od založenia Ríma. Cieľ jeho príchodu z vnuknutia Božieho zachytil sv. Ján apoštol slovami : »Tak Boh miloval svet, že Syna svojho jednorodného dal, aby nikto, kto v neho verí, nezahynul, ale mal život večný.« (Ján 3, 16.) Hoci bol Syn Boží, prišiel na svet ticho a v najväčšej chudobe, aby nikto nemusel zúfať vo svojej biede pri pohľade na jeho chudobné betlehemské jasle.

§ 2. Ježiš Kristus.²⁾

a) Vykupiteľ sveta.

Narodenie a mladosť Ježišova. Ježiš Kristus prišiel na svet, aby smieril ľudstvo s Bohom, aby menom ľudí dal Bohu dokonalé zadostučinenie za hriech dedičný a za vše-

²⁾ Sepp, J. : Das Leben Jesu. Regensburg, 1898—1902. — Grimm, J. : Das Leben Jesu. Regensburg, 1906—20. — Fouard, C. : La vie de Jesus. Paris, 1901. — Felder, H. : Jesus Christus, Apologie s. Messianität u. Gottheit. Paderborn, 1911—1914. — Kiefl, F. X. : Der geschichtl. Christus u. die moderne Philosophie. Mainz, 1911. — Belser, J. E. : Abriss des Lebens Jesu. 1916. — Meffert, F. : Die geschichtl. Existenz Jesu. 1921. — Clemen, C. : Der. geschichtl. Jesus. 1911. — Klostermann, E. : Die neusten Angriffe auf die Geschichtlichkeit Jesu. 1912. — Adam, K. : Jesus Christus. Augsburg, 1935.

tky ostatné hriechy. Syn Boží nechcel sa v ničom — okrem hriechu — líšiť od ostatných ľudí. Podrobil sa predpisom Starého zákona. Pri obriezke, ktorá bola predobrazom sv. krstu, dostal meno Ježiš. Krátko po jeho narodení uteká s ním jeho matka Mária a jeho pestún sv. Jozef od Egypta pred Herodesom, ktorý po návšteve mudrcov od východu v obave o svoje panovnícke žezlo rozhodol sa zabiť dieťa Ježiša. Po smrti Herodesovej vrátila sa sv. rodina do svojej otčiny a osadila sa v Nazarete. Preto Ježiš dostal meno Nazaretský. Z mladosti Ježišovej sa nám zachovala iba udalosť z jeho púte do Jeruzalema, keď upozornil svoju matku na svoje poslanie (Luk. 2. 49—52).

Krst a verejná činnosť Ježišova. Asi tridsaťročný dal sa pokrstiť v rieke Jordáne od sv. Jána Krstiteľa, svojho veľkého predchodcu, ktorého poslaním bolo »*pripraviť cestu Pánovi*« (Luk. 3, 4). Po svojom krste začal Ježiš Kristus svoju verejnú učiteľskú činnosť. Vybral si učeníkov a s nimi chodil po svojej otčine a hlásal svojim poslucháčom príchod kráľovstva Božieho. Odstraňoval telesnú a duševnú biedu a svoje božské poslanie dotvrdzoval divmi a zázrakmi. Sv. Lukáš výstižne zachytil jeho požehnanú činnosť slovami : »*Prechádzal dobre činiac.*« (Sk. ap. 10, 38.)

Vykupiteľská smrť Ježišova. Ľud sa hrnul k Ježišovi, lebo pre všetkých mal slová útechy a pomoci. Ľud ho chcel vyhlásiť za svojho kráľa. Len farizeji sa cítili ohrození jeho účinkovaním, lebo prisne odsudzoval ich pokrytectvo a vonkajškovosť. Saduceji vo svojej pýche a nevere ním pohrdali. Hnev farizejov a zákoníkov proti Kristovi rástol najmä po vzkriesení Lazára. Z návrhu veľkňaza Kaifáša rozhodla sa židovská veľrada odsúdiť Krista na smrť. Ale až vtedy, keď prišla jeho hodina, vydal sa Ježiš dobrovoľne do rúk svojich nepriateľov, aby vyplnil svoje vykupiteľské poslanie. Pred svojou smrťou ustanovil pri poslednej večeri sv. omšu ako nekrvavú obeť Nového zákona. Rozsudok smrti, ktorý vyniesla veľrada židovská nad Ježišom, dal vykonať menom cisára Tiberia Pontský Pilát, námestník cisárov v judskej krajine.

Zmŕtvychvstanie Ježišovo. Radosť nepriateľov Ježišových z jeho smrti netrvala dlho, lebo Ježiš tretieho

dňa vstal slávne z mŕtvych, ako to bol za svojho života predpovedal. Tak sa stal Ježiš víťazom nielen nad svojimi nepriateľmi, ale aj nad samou smrťou. Zlomil jej osteň a dal aj nám nádej vo zmŕtvychvstanie v deň posledný. Ešte 40 dní zostal Ježiš so svojimi apoštolmi, s ktorými založil svoje kráľovstvo — cirkev —, dal im poslanie a svoju moc, ustanovil Petra za hlavu cirkvi, sľúbil im Ducha Svätého, potom vstúpil na nebesá, sedí na pravici Božej, odkiaľ príde na konci sveta súdiť živých i mŕtvych.

b) Zakladateľ cirkvi.

Cirkev pokračuje v diele Ježišovom. Ježiš Kristus nechcel, aby jeho učenie zostalo obmedzené na úzky kruh jeho vlastných poslucháčov. Chcel, aby ovocia jeho vykúpenia stali sa postupne účastní všetci ľudia dobrej vôle. Preto sa za svojho krátkeho účinkovania postaral o to, aby po jeho nanebevstúpení mal kto ďalej hlásať jeho učenie a zvestovať ľudstvu radostné evanjelium o vykúpení.

Túto úlohu sveril Ježiš Kristus svojej cirkvi, novej náboženskej spoločnosti, ktorú za svojho pozemského života založil a sám riadil, a pred svojim odchodom so zeme jej správu odovzdal 12 apoštolom na čele so sv. Petrom. Aby apoštoli nemohli zmeniť jeho božské učenie, soslal im Ducha Svätého, aby ich chránil od bludu a naučil všetkej pravde, a sám zostal najvyšším neviditeľným kormidelníkom svojej cirkvi. Tento dar neomylnosti prešiel na rímskych biskupov, nástupcov sv. Petra, prvého rímskeho biskupa, a na ostatných biskupov, nástupcov to apoštolov, sjednotených s rímskym biskupom čiže pápežom.

c) Ježiš Kristus je historickou osobou.

Historické svedectvá o Ježišovi Kristovi. Písmo sv. Starého a Nového zákona ako historické knihy dosvedčujú jasne a presvedčivo historickú existenciu osoby Ježiša Krista. Dotvrďuje to aj celá kresťanská tradícia. Keby sme nemali nijakých iných dôkazov o osobe Ježiša Krista, už toto by stačilo, aby sme rozumne nemohli popierať jeho existenciu.

Máme však aj svedectvá nekresťanské, pohanské a židovské, o Ježišovi Kristovi ako o skutočnom človekovi.

1. Sýrčan **M a r a** v liste svojmu synovi Serapionovi stavia Krista vedľa Sokrata a Pytagora a nazýva ho »*múdrym kráľom*«, ktorého zavraždením židia urýchlili svoju záhubu. Tento list pochádza z r. 73—160 po Kr.

2. O Kristovi ako historickej osobe hovoria aj rímski spisovatelia Plínius ml. v liste cisárovi Trajánovi (Ep. 10,97), Tacitus (Annales 15, 44) a Svetónius (Claud. 25; Nero 16). Epiktet hovorí o tom, ako kresťania pohrdali smrťou; tak isto hovorí aj lekár Galénus (okolo r. 160), ktorý okrem toho pochvalne píše o čistote mravov u kresťanov. Flegon hovorí o zemetrasení a zatmení slnka pri smrti Kristovej. Fronto z Cirty v Numidii († okolo 166 po Kr.) je asi prvý spisovateľ pohanský, ktorý vynáša hanobné ohovárania proti kresťanom.

3. Židovský dejepisec Josephus Flávius vo svojom diele »*Židovské starožitnosti*« (Antiquitates iudaicae), napísanom okolo r. 94 po Kr., spomína Krista náhodne pri spomienke na zavraždenie sv. Jakuba, ktorého nazýva bratom Kristovým (20, 9,1).

Tieto svedectvá podávajú nepodvratiteľné dôkazy o Ježišovi Kristovi ako historickej osobe. Len zaujatosť a zlomyseľnosť ľudská mohla sa odvážiť pochybovať o historickosti osoby Ježiša Krista, alebo dokonca popierať jeho existenciu.

§ 3. Cirkev začína svoju činnosť.³⁾

Soslanie Ducha Svätého. Ježiš Kristus chcel, aby jeho cirkev začala svoju činnosť slávnym spôsobom, aby sa sami apoštoli presvedčili o pravosti jeho prisľúbenia, že im

³⁾ Döllinger, J. : Christentum u. Kirche in der Zeit der Grundlegung. 1868. — Le Camus : Origines du christianisme. Paris, 1904—5. — Batiffol, P. : L' Église naissante et le catholicisme. Paris, 1911. — Dufourcq, A. : Histoire de la fondation de l' Église. Paris, 1909. — Pfeleiderer, O. : Die Entstehung des Christentums. 1907. — Renan, E. : Hist. des origines du christianisme. Paris, 1863. — Weiss, J. : Das Urchristentum. 1913—17.

pošle Ducha Svätého, ktorý ich naučí všetku pravdu (Ján 14, 16; 16, 13). Preto pred svojim nanebevstúpením nariadil svojim apoštolom, aby zostávali 10 dní spolu na modlitbách v Jeruzaleme a očakávali prisľúbeného im Ducha Svätého. Spolu s apoštolmi bola aj matka Ježišova, Panna Mária, a 120 iných vyznávačov Kristových. Miesto zradcu Judáša zaplnil apoštol Matej. Túto voľbu viedol sv. Peter ako hlava apoštolov. Desiateho dňa sostúpil na apoštolov Duch Svätý. Osvietení a posilnení Duchom Svätým, dotiaľ bojazliví a smrfou Kristovou prestrašení apoštoli, stali sa nebojazlivými a odvážnymi hlásateľmi učenia Kristovho. Po kázni sv. Petra v deň soslania Ducha Svätého dalo sa pokrstiť na 3.000 ľudí (Sk. ap. 2). To boli prvotiny cirkvi Kristovej. V tento deň slávi cirkev svoje narodeniny.

Prví misionári. Mnohí z týchto prvých kresťanov rozišli sa po židovských sviatkoch, ktoré pripadly práve na deň soslania Ducha Svätého, do svojich domovov a stali sa tam misionármi nového náboženstva. Apoštoli pokračovali vo svojej apoštolskej práci v Jeruzaleme. Mnohé zázraky, ktoré menom Kristovým konali, a mimoriadne dary (charizmy), ktorých boh účastní aj veriaci, presvedčovali židov o tom, že nové učenie musí byť božského pôvodu. Počet veriacich rástol so dňa na deň.

Horlivosť prvých kresťanov. Mladí kresťania pretekali sa v náboženskej horlivosti a vzájomnej láske (Sk. ap. 4, 32). Schádzali sa na spoločné modlitby a na slávenie pamiatky Večere Pánovej, na »*lámanie chleba*«, to jest na sv. omšu (Sk. ap. 2, 45). Žili ako jedna rodina. Bohatí dávali radi svoje majetky pre chudobných, aby nikto netrpel núdzu. Nebol to však nijaký »*kresťanský komunizmus*«, lebo nešlo o násilné zbavovanie súkromného majetku, ale o dobrovoľné obetovanie v prospech chudobných bratov, ako sa kresťania medzi sebou volali. V Antiochii dostali vyznavači Kristovi meno »*kresťania*«, to jest nasledovníci Kristovi. Toto pomenovanie zovšeobecnelo. Takto ukázalo kresťanstvo hneď od začiatku svoju zušľachťujúcu a obrodzujúcu moc.

Cirkev je určená pre všetkých ľudí. Prví kresťania boli pôvodu židovského, lebo podľa zaslúbenia Božie-

ho im prvým sa malo hlásať evanjelium spásy, lebo oni boli nositeľmi mesiánskej myšlienky a udržiavateľmi nádeje na príchod Mesiáša. Po príklade Kristovom aj apoštoli kázali najprv židom v ich synagogách. Udržovali s nimi rodinné a náboženské styky. Až neskôr, keď sa židia stali nehodní milosti Kristovej, keď začali prenasledovať kresťanov, začali apoštoli hlásať evanjelium aj pohanom, ktorí mali byť tiež účastní vykúpenia Kristovho. Prvého pohana prijal do cirkvi sv. Peter. Bol ním rímsky stotník Kornélius z Cézarey Palestínskej (Sk. ap. 10). Otázkou, či pohani pred krstom majú sa podrobiť najprv židovskej obriezke a len potom majú byť pokrstení, rozhodol apoštolský snem v Jeruzaleme okolo r. 50 pod vedením sv. Petra v prospech pohanov. Pohani mali byť krstení bez príchodu cez židovstvo: »*Videlo sa Duchu Svätému a nám neklásť na vás viac žiadneho bremena, iba toto potrebné: aby ste sa zdržovali od vecí obetovaných modlám, od krvi a zaduseného a od smilstva*« (Sk. ap. 15, 28—29).

§ 4. Pôsobenie svätých apoštolov.⁴⁾

a) Sv. Peter, hlava cirkvi.

Pôvod sv. Petra. Sv. Peter pochádzal z galilejského mestečka Betsaida pri Genezaretskom jazere. Keď sa oženil, usadil sa v Kafarnaume a zaoberal sa rybárstvom. Ku Kristovi priviedol ho jeho brat Ondrej. Jeho pôvodné meno Šimon zmenil sám Ježiš Kristus na meno Peter, na pamiatku čoho sa neskôr ujal zvyk, že novozvolený pápež mení si svoje občianske meno. Ježiš Kristus ho vyznamenával pred ostatnými apoštolmi a dával tak najavo, že ho vyvolil na najvyšší úrad v cirkvi, hoci ani vekom, ani povoláním za apoštola nebol prvý.

⁴⁾ Fouard, C. : S. Pierre et les premières années du Christianisme. Paris, 1905. — Lietzmann, H. : Petrus u. Paulus in Rom. Bonn, 1915. — Chantrel, St. : Pierre et les temps apostoliques, 1901. — Fouard, C. : St. Paul. Paris, 1905. — Pözl, J. H. : Der Weltapostel Paulus. Regensburg, 1905. — Deissmann, Ad. : Paulus. Tübingen, 1911. — Bartmann, B. : Paulus. Paderborn, 1914. — Prat, F. : La théologie de St. Paul. Paris, 1920—23. — Fouard, C. : St. Jean et la fin de l'âge apostolique. Paris, 1904.

Veľký sľub. Najvyššiu hodnotu v cirkvi prisľúbil Pán Ježiš sv. Petrovi slovami : *»Ty si Peter (lat. petra = aram. kefas = skala) a na túto skalu vystavím svoju cirkev a brány pekelné ju nepremôžu. Tebe dám kľúče od kráľovstva nebeského. Čokoľvek sviažeš na zemi, bude sviazané i na nebesiach; a čokoľvek rozviažeš na zemi, bude rozviazané i na nebesiach«* (Mat. 16, 18—19).

Splnenie sľubu. Po svojom zmŕtvychvstani pred nanebevstúpením Pán Ježiš svoj sľub splnil a ustanovil sv. Petra za najvyššieho pastiera svojej cirkvi slovami : *»Pas baránky moje, pas ovce moje«* (Ján 21, 15—17). Toto výsostné postavenie sv. Petra uznávali apoštoli a celá cirkev od najstarších čias. Aj sv. Peter bol si vedomý svojej vysokej dôstojnosti a zodpovednosti. On prvý kázal po poslaní Ducha Svätého, on viedol voľbu sv. Mateja za apoštola, on prijal prvého pohana do cirkvi, on predsedal apoštolskému snemu v Jeruzaleme, on vystupoval pred židovskou veľradou ako zástupca apoštolov. Takto aj židovská veľrada uznala jeho prvenstvo v cirkvi. Nenávisť židovskej veľrady smerovala predovšetkým proti sv. Petrovi, ktorého dal kráľ Herodes Agrippa I., od r. 41 pán celej Palestíny, aby sa zalichotil židom, uväzniť. Po Veľkej noci r. 42 mal byť sv. Peter popravený, ale zázračným spôsobom bol z väzenia vyslobodený (Sk. ap. 12, 3—18).

Mučenícka smrť sv. Petra v Ríme. Po svojom vyslobodení z väzenia odišiel sv. Peter z Jeruzalema do Ríma koncom r. 42. Tu pôsobil ako biskup kresťanskej obce, ktorú sám založil. Keď na rozkaz cisára Klaudia boli židia i kresťania okolo r. 49 z Ríma vyhnaní, vrátil sa sv. Peter do Palestíny. V Jeruzaleme predsedal okolo r. 50 apoštolskému snemu. Po smrti cisára Klaudia r. 54 vrátil sa sv. Peter do Ríma a s veľkým úspechom riadil tamojšiu kresťanskú obec. Za prvého veľkého prenasledovania kresťanov za cisára Neróna podstúpil mučenícku smrť na kríži (29. júna 67). Jeho telesné pozostatky sú uložené vo svätopeterskom chráme v Ríme.

Najstaršia kresťanská tradícia, cirkevní Otcovia a spisovatelia dotvrdzujú pôsobenie a mučenícku smrť sv. Petra v Ríme. Archeologické vykopávky potvrdzujú správnosť ich údajov, tak-

že nemožno pripustiť pochybnosť o pôsobení a smrti sv. Petra v Ríme.

Rím strediskom cirkvi. Tým, že sv. Peter v Ríme založil kresťanskú obec a riadil ju až do svojej smrti a tam aj zomrel, stal sa Rím strediskom katolíckej cirkvi. Nástupcovia sv. Petra na biskupskom stolci rímskom sú preto najvyššou hlavou katolíckej cirkvi. Rímski biskupi tvoria nepretržitú reťaz nástupcov sv. Petra. Dodnes sa vystriedalo na biskupskom stoci rímskom 263 zákonitých biskupov. Posledným je slávne panujúci pápež Pius XII. (od r. 1939).

Po sv. Petrovi zostaly dva listy a pod jeho dozorom napísal sv. Marek evanjelium.

b) Sv. Pavol, apoštol pohanov.

Pôvod sv. Pavla. Popri sv. Petrovi najväčšie zásluhy o šírenie kresťanstva na samom začiatku cirkvi si získal sv. Pavol, ktorý mal aj židovské meno Šavol (Vyžiadaný). Narodil sa v hlavnom meste Cilície, v Tarze, zo židovských rodičov, ktorí však mali rímske štátne občianstvo. Keď si nadobudol znamenité vzdelanie na gréckych školách vo svojom rodisku, odišiel do Jeruzalema, kde bol žiakom váženého rabína Gama-liela, ktorý ho uviedol do štúdia Starého zákona a vchoval za horlivého farizeja, presvedčeného o bezbožnosti kresťanstva. Rozhodol sa preto chytať kresťanov a predvádzať pred židovskú veľradu, aby ich trestala ako bohorúhačov.

Veľká zmena. Okolo r. 35, na jeho ceste do Damašku, kde mal pochytat kresťanov, došlo k jeho zázračnému obráteniu, pri ktorom ho sám Ježiš Kristus poučil o jeho nesprávnom postoji ku kresťanstvu (Sk. ap. 9, 1—19). Z prenasledovateľa kresťanstva stal sa najhorlivejším apoštolom, »nádobou vyvolenou«, apoštolom pohanov. Učil, že cirkev je určená nielen pre židov, ale pre všetkých ľudí bez rozdielu, hoci židia z ktorých sa narodil Vykupiteľ, mali prednostné právo stať sa kresťanmi.

Sv. Pavol uznáva sv. Petra za hlavu cirkvi. Po krste od Ananiáša a dlhšej príprave na púšti stal sa neúnavným misionárom a hlásateľom spásy pre všetkých skrze Ježiša

Krista. Pred začiatkom svojej apoštolskej činnosti prišiel do Jeruzalema, aby sa predstavil sv. Petrovi ako hlave cirkvi. Tým aj sv. Pavol uznal sv. Petra za hlavu cirkvi. Preto je nesprávne stavať sv. Pavla do protivy so sv. Petrom. Sv. Pavol neschvaľoval dvojaké chovanie sv. Petra medzi kresťanmi zo židovstva a kresťanmi z pohanstva, nikdy sa však nepostavil proti sv. Petrovi ako hlave cirkvi.

N a j v ä č š í m i s i o n á r. Sv. Pavol patrí medzi najväčších duchov cirkvi a jej najväčších misionárov. »*Pre všetkých chcel sa stať všetkým*«. Naplnený láskou ku Kristovi, chcel mu získať čo najviac duší. Hnaný touto láskou, vykonal tri veľké misijné cesty, plné nebezpečenstva a strádania, po krajinách okolo Stredozemného mora v r. 45—59. Pochodil Cyprus, Malú Áziu, Macedónsko a Grécko. Založil celý rad významných kresťanských obcí, ako to dosvedčujú jeho cenné listy.

U v ä z n e n i e a s m r ť. Po jeho zázračnom obrátení na kresťanstvo židia mu stále z hnevu a nenávisť robili úklady na život, ale Boh ho zachoval od nehody, kým nesplnil svoje poslanie. Po tretej ceste bol v Jeruzaleme zajatý a dva roky väznený v Cézarei. Ako rímsky občan užil svojho práva, aby bol súdený v Ríme. Bol dopravený do Ríma a tu držaný v miernej väzbe. Smel bývať v súkromnom dome a prijímať všetkých, ktorí k nemu prichádzali. Bol iba stále pod dozorom vojaka. Príchodom do Ríma splnila sa túžba sv. Pavla, aby mohol aj v hlavnom meste Rímskej ríše hlásať evanjelium. Pod vplyvom jeho kázni stali sa kresťanmi aj viacerí príslušníci cisárskeho dvora. Po dvoch rokoch miernej väzby bol prepustený na slobodu. Horlivosť za slávu Božiu a láska ku Kristovi hnaly ho podniknúť novú misijnú cestu. Dostal sa pravdepodobne až do Španielska, na Krétu a do iných miest, kde prv založil kresťanské obce. Keď sa dozvedel o krvavom prenasledovaní kresťanov v Ríme za cisára Neróna, odobral sa do Ríma, aby ich upevňoval vo viere. Bol znova uväznený a r. 67 spolu s mnohými kresťanmi spečatil svoju vernosť Kristovi mučeníckou smrťou. Ako rímsky občan bol sťatý mečom. Jeho telo bolo pochované na mieste, kde teraz stojí nádherná bazilika sv. Pavla, na ceste do Ostie (San Paolo fuori le mura). Sviatok sv. Pavla svätí sa spolu so sviatkom sv. Petra (29. júna).

Z listov sv. Pavla zachovalo sa 14. Sprievodca sv. Pavla, sv. Lukáš, napísal podľa jeho kázni evanjelium a Skutky apoštolské.

c) *Ostatní apoštoli.*

O ostatných apoštoloch Ježišových vieme už menej. Najviac zpráav sa zachovalo o živote sv. Jána, miláčka Pánovho, ktorý pri poslednej večeri spočíval na prsiach Ježišových. Bol bratom Jakuba staršieho. Pán Ježiš mu sveril na Kalvárii do ochrany svoju matku. Sv. Pavol nazýva ho »*stĺpom cirkvi*« podobne ako sv. Petra a Jakuba mladšieho (Galat. 2, 9). Asi od r. 67 bol biskupom v Efeze a spravoval maloázijské cirkevné obce. Za cisára Domiciána bol dopravený do Ríma a pre svoju vernosť Kristovi vhodený do vriaceho oleja, ale zázračne bol zachránený. Bol poslaný do vyhnanstva na ostrov Patmos, kde mal zjavenia o budúcich osudoch cirkvi. Opísal ich vo svojej Apokalypse čiže Zjavení. Po smrti Dominiciánovej vrátil sa do Efezu, kde zomrel asi 94-ročný za cisára Trajana (98—117) okolo r. 100 ako posledný z apoštolov.

Brat sv. Jána, Jakub starší, bol zavraždený tesne pred Veľkou nocou r. 42 za kráľa Herodesa Agrippu I.

Sv. Jakub mladší bol synom Alfeja a Márie, príbuznej Panny Márie. Preto sa v Písme sv. nazýva aj »*bratom Pánovým*«. Viedol veľmi prísny život a po odchode apoštolov z Jeruzalema stal sa prvým jeruzalemským biskupom. Pre svoju vernosť učeniu Kristovmu bol od židov zabitý r. 62. Zanechal list, v ktorom kladie dôraz na potrebu dobrých skutkov, lebo »*viera bez skutkov je mŕtva*« (2, 17).

Brat sv. Jakuba ml., Júda Tadeus, zanechal list, v ktorom varuje kresťanov pred bludármi.

Sv. Matúš pôsobil najprv v Palestíne, kde napísal svoje evanjelium (r. 41). Zomrel mučeníckou smrťou v Etiópii.

Ostatní apoštoli, verní rozkazu Kristovmu, aby hlásali evanjelium celému svetu, rozišli sa do okolitých krajín Palestíny šíriť učenie Kristovo. Všetci spečatili svoju vernosť ku Kristovi mučeníckou smrťou.

Spisy apoštolov a ich sprievodcov (Marek a Lukáš) tvoria posvätné knihy Nového zákona. Je ich spolu zachovaných 27 : 4 evanjeliá (Matúš, Marek, Lukáš a Ján), Skutky apoštolské (Lukáš), 21 listov (sv. Pavol 14, sv. Jakub ml. 1, sv. Peter 2, sv. Ján 3, sv. Júda 1), Zjavenie sv. Jána.

§ 5. Cirkev sa odlučuje od synagogy.⁵⁾

Rozdiel medzi kresťanstvom a židovstvom. Rímska štátna moc považovala kresťanov za židovskú sektu. Ako takí stáli pod ochranou zákona o dovolenosti židovského náboženstva v Rímskej ríši. To bolo pre kresťanstvo šťastím, lebo mohlo nerušene zapustiť v Rímskej ríši korene prv, než naň došly krvavé prenasledovania.

Po príklade Kristovom aj apoštoli kázali v židovských synagogách a konali v nich s veriacimi svoje pobožnosti. Časom však vyšlo najavo, že medzi kresťanmi a židmi je rozdiel, že kresťanstvo je nové náboženstvo, vychádzajúce síce zo židovstva, ale podstatne sa od neho líšiacie tým, že hlásalo príchod Mesiáša a vykúpenie skrze Ježiša Krista, ktorého židia vo svojej zaslepenosti nechceli uznať za Mesiáša, ba odsúdili ho na smrť križa.

Prenasledovanie apoštolov. Židovská veľrada začala prenasledovať apoštolov práve preto, že vyhlasovali Ježiša Krista za Vykupiteľa. Apoštoli boli väznení, bití a prepúšťaní s vyhrážkami, aby sa neodvažovali ďalej tak kázať. Ústami sv. Petra odpovedali apoštoli židovskej veľrade : »*Viac treba poslúchať Boha ako ľudí* (Sk. ap. 5, 29). Opúšťali židovské väzenia šťastní, že mohli pre Krista trpieť a tak sa mu pripodobniť.

Kázeň sv. Štefana a jeho ukameňovanie. Protiklad medzi kresťanstvom a židovstvom vyvrcholil v kázni diakona Štefana, ktorý otvorene vyslovil vetu, že *židovstvo skončilo svoje poslanie, že má dať miesto kresťanstvu* (Sk. ap. 6, 14). Bol preto od zúriacich židov ukameňovaný. Pri kame-

⁵⁾ Viď literatúru §§ 1. a 3.

ňovaní sv. Štefana, prvého mučeníka, bol aj horlivý farizej Šavol, neskorší sv. Pavol, ktorého Božia Prozreteľnosť vyvolila, aby sa stal apoštolom národov, to jest pohanov, a najohnevším hlásateľom vety, ktorú o židovstve vyslovil sv. Štefan.

Ukameňovaním sv. Štefana nebola uspokojená nenávisť židov proti kresťanom. Došlo k veľkému prenasledovaniu cirkvi v Jeruzaleme (Sk. ap. 8, 1), ktoré sa rozšírilo na celú Palestínu, ba aj za jej hranice. Šavol stelesňoval túto nenávisť ku kresťanom do svojho zázračného obrátenia. Toto prenasledovanie však dosiahlo pravý opak toho, čo židia chceli, lebo prenasledovaní kresťania rozišli sa z Jeruzalema do miest Júdey a Samárie a stali sa tam misionármi kresťanstva. Diakon Filip širil kresťanstvo v Samárii a odišiel aj do Gázy, kde pokrstil komorníka kráľovnej Kandaky z Meroe (Sk. ap. 8).

Sv. Peter prijíma prvého pohana do cirkvi. Prijatím pohanského stotníka Kornélia a jeho rodiny do cirkvi od samotného sv. Petra, ako hlavy cirkvi, znamenalo úradné vyhlásenie, že kresťanstvo odstránilo múr medzi židmi a pohanmi, že cirkev je určená pre všetkých ľudí bez sprostredkovania synagogy.

Snem apoštolov v Jeruzaleme. Na sneme apoštolov v Jeruzaleme okolo r. 50 bolo rozhodnuté, že pohaní sa môžu stať kresťanmi priamo a nemusia sa prv podrobiť rituálnym predpisom St. zákona, ako to chceli mať niektorí kresťania zo židovstva.

Takto sa rozdiel medzi synagovou, reprezentantkou židovstva, a kresťanstvom stával stále zrejmejší a spory medzi kresťanmi a židmi sa priostrovaly. Takto došlo k sporom medzi kresťanmi a židmi v samotnom Ríme. Pre tieto spory dal cisár Klaudius vyhnáť židov i kresťanov z Ríma. To boli začiatky krvavých prenasledovaní, ktoré cez prvé tri storočia doľahly na kresťanov v Rímskej ríši.

Trest Boží nad židmi. Vzbura palestínskych židov r. 66 proti rímskemu panstvu skončila sa po zúfalom odpore dobytím Jeruzalema r. 70 pod vedením vojvodu Tita a jeho zborením splnili sa prorocké slová Kristove, že v Jeru-

zaleme »nezostane kameň na kameni« (Mk. 13, 2). Z mála židovských vojakov, ktorí ostali na živote, bol aj Jozef, slávny židovský dejepisec, ktorý z vďačnosti k rímskemu vojvodcovi Titovi Flaviovi Vespasianovi prijal meno Flavius. Nová vzbura židov pod vedením Bar-Kochbu r. 132 skončila sa opäť ich porážkou. Židia boli zbavení vlasti a rozišli sa do sveta (židovská diaspora).

Riadením Božím sa stalo, že sa kresťanstvo začalo šíriť v pohanskej Rímskej ríši pod ochranným plášťom židovstva. Mohlo tak nerušene zapustiť korene, aby potom začalo boj nielen proti zpreneverivšiemu sa židovstvu, ale aj bezduchému pohanstvu.

§ 6. Doba krvavých prenasledovaní cirkvi.⁶⁾

a) Príčiny prenasledovania.

Nová situácia. Odlúčením sa od židovstva dostalo sa kresťanstvo do novej situácie. Veľký rímsky pohanský štát, zahrnujúci v sebe krajiny okolo Stredozemného mora, to jest od Španielska po Mezopotámiu, od Británie po severné krajiny Afriky a Egypta, ukazoval sa zpočiatku tolerantným k náboženstvám podmanených národov s podmienkou, že tieto národy uznajú najvyššieho pohanského rímskeho boha Jupitera. Rimania zasa prijímali pohanských bohov podmanených národov medzi svojich bohov (dii adventicii). Z hospodárskych a finančných dôvodov urobili Rimania výnimku so židmi, ktorých ponechali pri úcte ich Boha (Jahve) a nenútili ich vzdávať úctu pohanským rímskym božstvám. Neskôr však Rimania zakázali nové náboženstvá v Rímskej ríši.

Nepriateľský postoj rímskeho štátu voči kresťanstvu a jeho príčiny. Keď vysvitlo zo sporov medzi kresťanmi a židmi, že kresťanstvo je náboženstvo od-

⁶⁾ Weiss, J. E.: Christenverfolgungen. München, 1899. — Le Blant: Les bases juridiques des poursuites dirigées contre les martyrs. Paris, 1866. — Maassen: Über die Gründe des Kampfes zwischen dem heidnisch-römischen Staate und dem Christentum. Wien, 1882. — Allard, P.: Hist. des persécutions. Paris, 1903—8.

lišné od židovstva, zaujal rímsky štát na základe uvedeného zákazu o nových náboženstvách proti kresťanom záporné stanovisko a nastala doba krvavých prenasledovaní cirkvi, tým viac, že židia podnecovali pohanské štátne vrchnosti rímske proti kresťanom. Sv. Pavol vystihol postoj pohanov a židov ku kresťanstvu slovami: *»My zvestujeme vám Krista ukrižovaného, ktorý je židom na pohoršenie a pchanom hlúposť«* (I. Kor. 1, 23).

Hoci pohanstvo bolo v dobe Kristovej v najhlbšom úpadku, predsa len navonok vo verejnom živote bolo zachovávané ako náboženstvo štátne. Rímsky štát považoval náboženstvo za verejnú štátnu záležitosť. Preto celé štátne zriadenie bolo nerozlučne späté s pohanským náboženstvom. Kto sa postavil proti pohanskému kultu, bol považovaný za bezbožníka a za nepriateľa rímskeho štátu. Kresťania tak museli urobiť a preto ich stihlo prenasledovanie.

Pohanské náboženstvo dávalo cisárom božskú úctu. Kresťania ctili cisárov, modlili sa za nich, ale božskú úctu im nemohli priznať. Preto boli stíhaní pre urážku cisárskej výsosti, hoci zo všetkých obyvateľov najsvedomitejšie plnili svoje povinnosti voči štátu podľa slov Kristových: *»Dávajte cisárovi, čo je cisárovo, a čo je božie, Bohu«* (Mat. 22, 21).

Kresťania sa nemohli zúčastňovať na pohanských bohoslužbách a štátnych oslavách, spojených nerozlučne s pohanskou modloslužbou. Preto boli považovaní za ateistov, schopných najhorších zločinov. Z tohto dôvodu nemohli kresťania prijímať ani miesta v štátnych službách, aby sa nedopustili urážky svojho Boha.

Na základe upozornenia Kristovho (Mat. 7, 6) skrývali kresťania svoje posvätné úkony pred zrakom nepovoláných. Rimania vyhlasovali preto ich náboženské shromaždenia za tajné, rímskymi zákonmi zakázané a trestné spolky. Pohani sa dozvedeli, že kresťania pri svojich tajných schôdkach jedia telo a pijú krv (sv. prijímanie). Začali preto o nich rozširovať chýry, že zabijajú deti a jedia ich mäso a pijú ich krv (thyes-tické hody) a že sa tam dopúšťajú najhorších nemravností. Pre mnohé zázraky, ktoré sa najmä v prvých dobách cirkvi dialy

pôsobením Božím na dôkaz pravosti učenia kresťanského, boli kresťania považovaní za čarodejníkov a ako takí mali byť trestaní ťažkými trestami, nakoľko čarodejníctvo bolo v rímskom štáte trestané.

Každé nešťastie, ktoré postihlo rímsky štát, bolo pripisované za vinu kresťanom, lebo vraj pohanskí bohovia sa hnevajú pre bezbožníctvo kresťanov, ktorí ich nechcú uctievať. Tak platné rímske zákony a policajné predpisy, ako aj verejná mienka boli proti kresťanom.

Okrem toho nenávisť proti kresťanom šírili tí pohani, ktorí žili z pohanského náboženstva, pohanskí kňazi, umelci, obchodníci, literáti, hádači, remeselníci, lebo sa obávali o svoje príjmy, keby bolo pohanstvo v rímskom štáte odstránené. V Efeze zlatník Demetrius vyvolal pobúrenie proti sv. Pavlovi zo strachu pred stratou obchodu (Sk. ap. 19, 23—40). Tento svoj strach o živobytie vedeli uvedení zahaliť do rúška náboženskej horlivosti.

Konečne veľkou prekážkou pre prijatie kresťanstva bola predovšetkým čistota a neúprosná prísnosť kresťanskej mravouky. To sa neľúbilo pohanom, zvyklým neviazanosti a oddávajúcim sa najnižším vášňam a náruživostiam. Radšej nechceli o kresťanstve počuť, ako by sa boli mali vzdať neviazaného života.

K platným zákonom a predpisom, na ktoré museli kresťania ako vyznávači jediného pravého Boha naraziť, pristúpily od polovice 3. st. ešte zvláštne výnosy rímskych cisárov, podľa ktorých už samotná príslušnosť ku kresťanstvu stačila za podklad k prenasledovaniu, väzneniu a vraždeniu.

b) Priebeh prenasledovaní.

K r v a v á s k ú š k a. Všetko toto zapríčinilo skoro 300-ročné tvrdé a krvavé prenasledovanie kresťanov so strany rímskeho štátu. Medzi jednotlivými prenasledovaniami boli kratšie alebo dlhšie prestávky. Prenasledovania cirkvi možno zdeliť do dvoch skupín. V prvom období po cisára Decia (249—51) boli kresťania prenasledovaní na základe všeobecne

platných zákonov a predpisov, ba neraz sa začalo prenasledovanie kresťanov pre nenávisť ulice, aby sa vyhovel verejnej nienke. Od cisára Decia vydávali rímski cisári zvláštne edikty proti kresťanom. Tak sa stalo, že tieto prenasledovania boli navzájom odlišné. Niektoré pochádzali z rozkazu cisárov, iné od úradníkov a konečne aj od pobúreného ľudu. Niektoré prenasledovanie rozprestierali sa na celú Rímsku ríšu, iné len na niektoré provincie. Boli odlišné aj čo do trvania a prudkosti. Podľa tradície bolo 10 veľkých prenasledovaní kresťanov v prvých troch storočiach.

Nero a jeho nástupcovia. Prvé ukrutné prenasledovanie bolo za cisára Neróna (54—68). Kresťania boli bezdôvodne obvinení, že podpálili Rím, ktorý z väčšej časti zhorel. Medzi obeťami tohto prenasledovania boli aj sv. Peter a sv. Pavol. Tacitus píše, že za Neróna bolo umučené mnoho kresťanov (*ingens multitudo*). Kresťania boli mučení najvyberanejšími spôsobmi: zašiti do kože a hádzaní pred divú zver v rímskom cirku, iní boli ukrižovaní, iní natrení smolou a zapálení ako horiace fakle.

Ďalšie väčšie prenasledovania boli za cisárov Domiciána (81—96), Trajána (98—117), Marka Aurélia (161—180), Septimia Sevéra (193—211). Medzi inými mučenícku korunu dosiahli za týchto prenasledovaní sv. Ignác z Antiochie r. 107, sv. Polykarp zo Smyrny r. 156, sv. Justín r. 166 a sv. Irenej r. 202.

Nové obdobie prenasledovania. Za cisára Decia (249—51) začala sa nová perióda systematického prenasledovania na základe zvláštneho ediktu. Prenasledovanie smerovalo v prvom rade proti kňazom. Tak tomu bolo aj za cisára Valeriána (253—260). Za prenasledovania Deciovho došlo k viacerým odpadom medzi kresťanmi, lebo prechádzala doba 40-ročného pokoja, za ktorého mnohí kresťania zvlažneli vo svojej horlivosti. Umučení boli medzi inými pápež Fabián, sv. Agata, pápež Sixtus II., diakon Vavrínek, sv. Cyprián.

Najkrvavejšie prenasledovanie. Najkrvavejšie bolo prenasledovanie za cisára Diokleciána (284—305), syna otroka z Dalmácie, ktorý skoro dvadsať rokov nechal kresťanov v pokoji. Tento cisár chcel na pohanskom základe obnoviť

stále viac upadajúcu slávu a moc Rímskej ríše. Dal si nahovoriť od svojho spoluvládcu Galéria, že treba od koreňa vyhubiť kresťanstvo, ak sa má Rímska ríša zaskvieť vo svojej bývalej sláve. Nakoniec však zbadal márnosť svojho úsilia zničiť kresťanstvo. R. 305 vzdal sa cisárstva a odišiel zpäť do Dalmácie, kde sa venoval záhradníctvu. Zomrel r. 313, keď kresťanstvo dosiahlo prvého rozhodujúceho víťazstva nad pohanstvom. V tomto roku bolo kresťanstvo vyhlásené za náboženstvo dovolené (religio licita) a zrovnoprávnené s náboženstvom pohanským. O prenasledovaní Diokleciánovom píše Eusebius: *»Meče častým stínaním byly otupené a lámaly sa, kati ustavičnými popravami unavení museli sa striedať, ale kresťania spievali chválu Bohu.»* Medzi mučeníkmi boli sv. Vít, biskup Januáriuš, lekári Kosmas a Damián, sv. Katarína, stotník sv. Šebastián, sv. Lucia, sv. Agneška, sv. Blažej a iní.

c) Výsledok prenasledovaní.

Krv mučeníkov semenom kresťanstva. Krvavé prenasledovania vyžiadaly si tisíce kresťanských životov, ale táto obeta nebola nadarmo. Hrdinské chovanie sa kresťanských mučeníkov budilo obdiv u samých ich trýzniteľov a nútilo ich rozmyšľať o nepravosti ich počínania, ako aj porovnávať vysušené a prázdne pohanstvo so vznešenosťou kresťanstva, ktoré vedelo vychovať toľkých hrdinov medzi mladými i starcami, chudobnými i bohatými, jednoduchými i učenými. Kresťania s modlitbou a chválospevmi na perách prijímali mučenia najhoršieho rázu, šťastní, že sa môžu stať podobnými svojmu Majstrovi a apoštolom. Krásne vystihol smysel kresťanských obetí za krvavých prenasledovaní veľký apologéta kresťanstva Tertulián okolo r. 200 slovami: *»Krv mučeníkov je semenom kresťanov.»* Len málo bolo tých, ktorí zradili Krista a zo strachu pred utrpením zapreli svoju patričnosť ku kresťanstvu.

Kresťanstvo je nepremožiteľné. Popri všetkých týchto ukrutných prenasledovaniach počet kresťanov rástol so dňa na deň, až nakoniec kresťanstvo s Božou pomocou zvíťazilo nad prázdny a spráchnivelým pohanstvom. Aj na

pohanoch sa splnily slová učeného rabína Gamaliela, ktoré povedal pred židovskou veľradou, trýzniacou apoštolov :»*Ak je táto náuka alebo toto dielo z ľudí, rozpadne sa; ale ak je z Boha, nebudete ho môcť zrušiť*« (Sk. ap. 5, 38—39). Gamaliel mal pravdu. Všetko úsilie židov i pohanov zničiť kresťanstvo sa ukázalo byť márnym. Kresťanstvo zvíťazilo, lebo je dielom Božím.

Ktorí statočne znášali za prenasledovaní všetky muky a nezapreli Krista, dostali od cirkvi čestný titul mučeník (martyr = svedok) alebo vyznávač (confessor). Tešili sa vždy veľkej úcte a vážnosti. Kto za prenasledovania odpadol, bol nazvaný odpadlík (lapsus). Podľa stupňa poklesku delili sa lapsi na : sacrificati (obetovali obeť pohanským bohom), thurificati (obetovali iba tymián), libellaciti (vypýtali si od pohanských úradov potvrdenie, že sú pohani), acta facientes (dali sa zapísať do saznamu tých, ktorí obetovali pohanským bohom) a traditores (odovzdali za prenasledovania pohanom posvätné kresťanské knihy).

Obdobie druhé

(313—600)

Víťazstvo kresťanstva nad pohanstvom
a rozvoj cirkvi.

§ 7. Konštantín Veľký a víťazstvo kríža.⁷⁾

Posledné krvavé prenasledovanie kresťanov. Cisár Dioklecián (284—305) usiloval sa upevniť rozsiahlu, ale rozpadajúcu sa Rímsku ríšu. Zpočiatku bol kresťanom naklonený, ale neskôr podľahol vplyvu svojich pohanských poradcov, takže za neho došlo k najkrvavejšiemu prenasledovaniu kresťanov. Aby zabránil rozkladu svojej ríše, už r. 285 rozdelil ju na dve časti: západnú a východnú. Odstránil všetko, čo pripomínalo staré republikánske zriadenie rímskeho štátu. Preto aj za hlavné sídlo ríše zvolil si nie Rím, ale Nikomediú vo východnej časti Rímskej ríše. Celú ríšu rozdelil na 4 prefektúry, 12 diecéz a 96 provincií. Východná časť ríše obsahovala Áziu, Tráciu, Egypt a východodunajské krajiny. Západná časť zahrnovala Itáliu, Afriku, Španielsko, Francúzsko a Britániu. Áziu, Tráciu a Egypt podržal si Dioklecián sám. Itáliu a Afriku odovzdal svojmu spoluvládcovi (augustus) Maximiánovi Herkuleovi, ktorý sídlil v Miláne. Východodunajské krajiny spravoval Maximiánus Galérius ako césar so sídlom v Sirmiu. Španielsko, Francúzsko a Britániu spravoval

⁷⁾ Sesan, V.: Kirche u. Staat im römisch.-byzant. Reiche seit Konstantin, 1911. — Broglie A. de: L'Église et l'Empire Romain au IV-e siècle. Paris, 1856—66. — Batiffol, P.: La paix Constantinienne et le Catholicisme. Paris, 1914. — Boissier, G.: La fin du paganisme. Paris, 1909.

ko césar Herkuleov Konstancius Chlórus. Zavedením absolutizmu mala byť ríša upevnená, aby mohla čeliť vonkajším nepriateľom, ktorí už v tomto čase narážali na hranice Rímskej ríše.

Pôvodcom prenasledovania kresťanov za vlády Diokleciáovej bol jeho césar Galérius. R. 305 vzdali sa obidvaja augustovia vlády a augustami stali sa ich césari: Galérius (305—311) a Konstancius (305—306). Za césarov vymenoval Galérius zatiaľ nepriateľov kresťanstva Sevéra a Maximína Daza. Syn Konstanciov, Konštantín, bol takto obidený, utiekol svojmu otcovi do Británie (York), kde po smrti svojho otca ol v júli 306 vyhlásený od vojska za augusta.

Konštantín Veľký a kresťanstvo. Konštantín ol ešte pohan, ale choval sa ku kresťanom priateľsky, podobne ko jeho otec Konstancius Chlórus. Preto kresťania v západnejasti ríše žili pomerne spokojne, zatiaľ čo vo východnej časti ríše, kde vládli Galérius a jeho synovec césar Maximínus Daza, olo najkrvavejšie prenasledovanie kresťanov. V správe západnej časti ríše pomáhal Konštantínovi jeho švager Licínus, torý sa stal neskôr augustom východnej časti Rímskej ríše.

Edikt milánsky — prvé víťazstvo kresťanstva. Dlhý a krvavý zápas 6 nápadníkov trónu sa zjednodušil víťazstvom, ktorého dobyl Konštantín r. 312 pri Fons Milvius ad Maxenciom, synom Maximiánovým. Toto víťazstvo má veľký význam pre dejiny kresťanstva. Pod jeho dojomom Konštantín, pričítajúc ho zakročeniu kresťanského Boha (*»In hoc signo vinces«*) vyhlásil so svojim východným spoluvládcom Licíniom kresťanské náboženstvo za rovnoprávne s pohanským tzv. edikte milánskom z r. 313. Tým bol urobený koniec krvavým prenasledovaniam kresťanov v Rímskej ríši. Kresťanom oly vrátené zhabané majetky a boly zrušené zákony a predisy proti kresťanom. Spoločná vláda Konštantína a Licinia, torí žili stále v napätom pomere, skončila sa r. 325 víťazstvom Konštantínovým. Licínus bol popravený a Konštantín stal sa nova pánom celej ríše.

Toto sjednotenie vlády nad západnou a východnou časťou ríše v rukách Konštantínových boly požehnaním pre kresťanov

a cirkev. Konštantín, hoci bol ešte pohan, zahrnoval cirkev stále väčšou priazňou. Vydával zákony a predpisy v prospech kresťanstva a aj na štátne zákonodarstvo vplýval stále viac kresťanský duch. Tak nadobúdalo kresťanstvo prevahy nad pohanstvom, ktoré odňatím priazne cisárovej stále viac upadalo.

V ý z n a m K o n š t a n t í n a V e l k é h o p r e k r e s t ě a n s t v o . Konštantín dal sa pokrstiť až na smrteľnej posteli r. 337 z nesprávnej obavy, aby nestratil posväcujúcu milosť. To však nijako nezmenšuje jeho zásluhy o kresťanstvo a cirkev. Počet kresťanov po r. 313 rýchle rástol. Mnohí sa stávali kresťanmi z úcty k cisárovi, ba aj z prospechárskych pohnútok, čo malo za následok úpadok náboženskej horlivosti.

Konštantín preložil svoju rezidenciu z Ríma, bohatého ešte na pohanské tradície, do ním založeného mesta vo východnej časti ríše, ktoré bolo nazvané po svojom zakladateľovi Konštantinopolis (Carihrad). Všemožnou priazňou, ktorú mu Konštantín preukazoval, stalo sa toto mesto veľmi rýchle nielen politickým, ale i kultúrnym strediskom celého rímskeho východu.

Cirkev z vďačnosti za jeho zásluhy o kresťanstvo dala Konštantínovi ďalekosiahly vplyv na cirkevné veci, čo viedlo k vzniku neblahého césaropapizmu, ktorý v cirkevných dejinách narobil mnoho zla, lebo cisári nestarali sa len o vonkajšie záležitosti cirkevné, ale miešali sa aj do vnútorných vecí cirkvi, do jej učenia, čím veľmi podporili vznik bludov, heréz. Okrem toho biskupi carihradskí robili si nárok na primát, domnievajúc sa, že tam musí byť hlava cirkvi, kde je sídlo cisárov. Toto nesprávne chápanie viedlo nakoniec k odtrhnutiu sa východnej cirkvi od cirkvi západnej, nakoľko východní biskupi nechceli uznať za najvyššiu svoju hlavu rímskych biskupov, pápežov, ale biskupa carihradského.

I pri ukrutnostiach, ktorých sa Konštantín dopustil na ceste za svojou mocou, dala mu západná cirkev titul Veľký, zatiaľ čo východná cirkev ho poctila titulom svätý.

Konštantínovi synovia a ich nástupcovia na cisárskom tróne, s výnimkou Juliána Apostatu, pokračovali v politike Kon-

antína Veľkého a všemožne podporovali kresťanstvo. Pohanstvo stále upadalo, až koncom 4. st. bolo zakázané a kresťanstvo vyhlásené na štátne náboženstvo Rímskej ríše. Tak koncom 4. st. kresťanstvo zvíťazilo v Rímskej ríši nad pohanstvom.

Matkou Konštantína Veľkého bola sv. Helena, ktorá vplývala na svojho syna v prospech kresťanstva. Ako 80-ročná vyšla sa na púť do Svätej zeme a pátrala po sv. Kríži. S pomocou biskupa jeruzalemského Makária ho aj našla. Konštantín Veľký dal postaviť nad Božím hrobom a nad miestom ukrižovania Kristovho Betleheme nádherné chrámy. Podobne vyzdobil aj lateránsky kostol v Ríme a začal stavbu svätopeterského chrámu.

§ 8. Cisár Julián Apostata v boji proti kresťanstvu.⁸⁾

Príčiny nenávisti cisára Juliána voči kresťanstvu. Radosný vzrast cirkvi prerušila vláda cisára Juliána Apostatu (361—363). Julián bol synom nevlastného brata Konštantína Veľkého. Bol kresťanom, ale pre zlé zaobchádzanie, ktorého sa mu dostalo od cisára Konstancia, syna Konštantína Veľkého, zanevrel na kresťanstvo, hoci bol predrčený k duchovnému stavu. V tomto odpore ku kresťanstvu o upevňovali jeho pohanskí učitelia Libanius a Maximus.

R. 356 vymenoval ho cisár Konstancius za cézára v Galii. Tu sa ako vojvodca tak vyznamenal v boji proti Alamanom a Frankom, že ho vojsko vyhlásilo r. 360 v Paríži za cisára. Počom 3. nov. 361 zomrel cisár Konstancius a Julián sa stal samovládcom.

Márny pokus o obnovenie pohanstva. Keď sa stal cisárom, ihneď sa rozhodol priviesť upadajúce pohanstvo k novej sláve a popohanštiť svoju ríšu. Odpadol od kresťanstva, vzal kresťanom a cirkvi všetky výsady svojich predchodcov a zahrnul pohanstvo celou svojou priazňou, vrátiac

⁸⁾ Allard, P. : Julian l' Apostat. Paris, 1903. — Mau, G. : Die Religionsphilosophie Kaiser Julians. Leipzig, 1907. — Hatsch—Preuschen : Die Religionen u. Christentum. Freiburg, 1892.

mu všetky jeho bývalé výsady. Ako dobrý štátnik, nechcel zmenšiť počet obyvateľov svojej ríše krvavým prenasledovaním. Chcel zničiť kresťanstvo zbraňami ducha. Dal písať knihy proti kresťanstvu aj sám svojimi spismi zúčastňoval sa na tomto boji. Kresťanom zakázal užívať v školách pohanských klasikov, aby tak kresťanské školy stratili na svojej úrovni. Kresťanov vytiačil zo všetkých úradov a zbavil ich hodností v správe štátu. Podporoval roztržky medzi kresťanmi umožňovaním a podporovaním siekt. Prevzal mnohé kresťanské zriadenia cirkevné do pohanstva, poznajúc ich blahodarný účinok pre náboženský život: hierarchiu, spev, kázeň, akýsi druh pokánia. Zriaďoval podľa vzoru cirkvi chudobince a starobince. Sám horlivo konal svoje pohanské náboženské povinnosti, aby tak predchádzal svojich pohanských poddaných dobrým príkladom. Podporoval aj židov, vyzývajúc ich k stavbe jeruzalemského židovského chrámu, aby usvedčil Kristovo proctvo o skaze Jeruzalema (Mat. 24, 2) zo lži. To sa mu však nepodarilo, lebo vypuknutí požiar a zemetrasenie zničily tento pokus. Nielen kresťanskí apologeti a spisovatelia, ale aj sám Julián píše o prekazení tohto svojho plánu.

Pri svojej veľkej nenávisti ku kresťanstvu bol by Julián veľmi poškodil cirkev v Rímskej ríši, keby nebol už 26. júla 363, len 32-ročný, padol v boji proti Peržanom. Ak azda aj nezomieral so slovami »Zvíťazil si Galilejský«, predsa v skutočnosti jeho boj proti Kristovi bol márný.

Konečné víťazstvo kresťanstva nad pohanstvom. Od smrti Juliánovej, ktorý dostal pre svoje zradenie kresťanstva názov Apostata (odpadlík), mohlo sa kresťanstvo znova šíriť a definitívne zvíťaziť nad pohanstvom, lebo cisári po Juliánovi znova priali kresťanstvu, vrátili mu Juliánom vzaté slobody a výsady a vyhlásili pohanstvo za náboženstvo zakázané v Rímskej ríši. Všetky pokusy niekoľkých pohanských spisovateľov a filozofov o vzkriesenie pohanstva zostaly natrvalo bezúspešnými. Pohanstvo vymieralo ako na Východe, tak aj na Západe, kde sa udržalo asi do VII. st. v zapadlých dedinách, prečo sa aj jeho prívržencom dostalo názvu »*pagani*« (pagus = dedina, odtiaľ naše slovo »pohan«).

§ 9. Rozšírenie kresťanstva.⁹⁾

Úspešné šírenie kresťanstva pred r. 313.

Pri všetkom fyzickom i duchovnom prenasledovaní a utláčaní širilo sa kresťanstvo v krajinách Rímskej ríše i mimo nej už v prvých troch storočiach, v dobe krvavého prenasledovania. Sv. Justín o šírenie kresťanstva v dobe krvavých prenasledovaní hovorí krásne: *»Čím viac utrpení a týraní na nás doieha, tým viac ľudí sa stáva veriacimi v meno Ježišovo.«*

Neúnavnou činnosťou apoštolov a ich pomocníkov zastavilo kresťanstvo už v dobe apoštolskej pevné korene vo väčšine provincií Rímskej ríše. Prvé kresťanské obce vznikli vo väčších mestách, odkiaľ sa kresťanstvo širilo aj na vidiek, kde sa pohanstvo udržalo najdlhšie pre vrodenný konzervatizmus vidiečanov a ich lipnutie na tradícii.

Nielen kresťanskí spisovatelia, ako sv. Justín, sv. Irenej, Tertulián, ale aj pohanskí spisovatelia, ako Tacitus a Plínius, sa aj odporcovia kresťanstva, ako Celsus a Lucián zo Samoty, svedčia o veľkom rozšírení kresťanstva hneď v prvých storočiach.

Kresťanstvo sa šíri vo všetkých vrstvách. Prví kresťania nepatrili len k triedam chudobným a nezdelaným, ale aj k najvyšším stavom a spoločenským triedam. Dokazuje to už aj sv. Pavol, keď hovorí o kresťanoch *ktorí sú z domu cisárovho* (Filip 4, 22). Podobne píše sv. Irenej, Dionýzus Alexandrijský. Medzi mučeníkmi boli aj muovia a ženy zo vznešených rodov. Cirkevný majetok hneď na samom začiatku cirkvi svedčí o bohatých darcoch. Pravda, najvyšší počet prvých kresťanov bol z vrstiev širších, lebo vyššie vrstvy tvorily iba asi pol percenta celého obyvateľstva Rímskej ríše. Starokresťanská literatúra svedčí o tom, že medzi kresťanmi boli učené mužovia, filozofi, advokáti a učenici.

⁹⁾ Sdrlek, M.: Über die Ursachen, welche den Sieg des Christentums im röm. Reich erklären. Breslau, 1907. — Harnack, A.: Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten 3. Jahrh. Leipzig, 1915. — *Id.* aj lit. § 7.

Á z i a. V Ázii byly hlavné kresťanské obce v Antiochii, Cézarei Palestínskej, Seleucii, Cyre a Samosate. Odtiaľ preniklo kresťanstvo do Arménie, Mezopotámie, Perzie. ba až do Indie.

A f r i k a. V Afrike, najmä v Egypte, šírilo sa kresťanstvo už v dobe apoštolskej. Alexandria bola dôležitým kresťanským strediskom. Na konci III. a začiatkom IV. st. bolo v Egypte už na 100 biskupstiev. Odtiaľ šírilo sa kresťanstvo do susedných krajín: Tebaidy a Kyrenaiky. V západnej Afrike strediskom bolo Kartágo, kam prišlo kresťanstvo z Ríma.

E u r o p a. V Europe strediskom kresťanstva už v dobe apoštolskej bol Rím, sídlo sv. Petra, hlavy cirkvi. Odtiaľ už v prvých storočiach prišlo kresťanstvo do Galiie, Španielska, Nemecka, ba aj do Británie. Tertulián píše, že kresťanstvo sa dostalo aj do Británie, kam sa veľmi ťažko dostávala moc Rimánov.

Do podunajských krajín Récie, Norika, Vindelicie a Panónie dostalo sa kresťanstvo spolu s rímskym panstvom.

P o r. 313. V druhej perióde kresťanského staroveku po r. 313 prežívala cirkev ťažké vieroučné boje, za ktorých mnohé krajiny odpadly od cirkvi a pridaly sa k heretickým učeniam. Na území Rímskej ríše po r. 313 stalo sa kresťanstvo postupne náboženstvom štátnym, zatiaľ čo v krajinách, ktoré pred r. 313 prijali kresťanstvo s radosťou, došlo po r. 313 k prenasledovaniu kresťanov z politických pohnútok, lebo mnohé národy dostaly sa do boja s Rímskou ríšou; preto sa aj ku kresťanstvu začaly chovať s nedôverou, až úplne nepriateľsky. Tak to bolo v Perzii, kde došlo k polovici IV. st. ku krvavému prenasledovaniu kresťanov. Keď prenasledovanie kresťanov prestalo, odpadla Perzia k nestorianizmu. V Arménii, kde kresťanstvo najmä pôsobením Gregora Illuminatora (koniec III. st.) a sv. Mespora († 441) dosiahlo veľkých úspechov, po víťazstve Peržanov nad Arméniou z odporu k nestoriánskym Peržanom odpadli Arméni k monofyzitizmu.

V Afrike byly získané nové krajiny pre kresťanstvo, ale neskôr pôsobením monofyzitických mníchov zvíťazil monofyzitizmus.

Germánske kmene Visigóti a Ostrogóti za svojho sťahovania od III. storočia prijali kresťanstvo, ale neskôr sa pridali k arianizmu. Podobne aj Longobardi a Vandali, z ktorých najmä poslední sa chovali veľmi nepriateľsky ku katolíkom. Burgundi prijali kresťanstvo vo forme katolíckej, ale stykom s Visigótmí odpadli väčšinou k arianizmu. Jediný germánsky kmeň Frankovia zostali verní kresťanstvu vo forme katolíckej.

Medzi Írmi, kam sa dostalo kresťanstvo z Británie už pred r. 313, získal si zásluhy o jeho rozšírenie sv. Patrik († 461). Z Írska šírilo sa kresťanstvo do Škótska, kde sa o kresťanstvo zaslúžili najmä sv. Ninián a sv. Kolumbán († 597). Zvláštnosťou škótskej cirkvi bol jej kláštorný ráz. Svetskí kňazi objavili sa tu až vo VIII. st. a k vytvoreniu diecéz došlo až v XII. st.

Po dobytí Británie Anglosasmi v polovici V. st. kresťanstvo bolo skoro úplne vyničené. Až koncom VI. st. zásluhou pápeža Gregora Veľkého prišli k Anglosasom misionári vedení mníchom Augustínom († 604), ktorým sa podarilo získať anglosaské kmene pre kresťanstvo. Centrami kresťanskej organizácie boli mestá Canterbury (Dorovernum), Londýn a York.

Príčiny rýchleho šírenia kresťanstva. Príčiny tohto obdivuhodne rýchleho rozšírenia kresťanstva treba hľadať v prvom rade v samotnom kresťanstve (príčiny vnútorné), v druhom rade vo vonkajších dobových pomeroch (príčiny vonkajšie).

Vnútorne príčiny. K vnútorným príčinám patria božský pôvod, vnútorná sila a vznešenosť kresťanského učenia, ktoré prevyšuje všetku múdrosť sveta a dáva uspokojivú odpoveď na najdôležitejšie otázky; učenie o vykúpení a smierení človeka s Bohom uspokojuje nielen rozum, ale aj srdce ľudské; život prvých kresťanov podľa viery; hrdinskosť kresťanov v čase krvavých prenasledovaní; mnohé zázraky a divy nútily pohanov premýšľať o nadprirodzenom pôvode kresťanstva; prví kresťania všetkých tried a vrstiev spoločenských boli misionármi vo svojom okolí (katolícka akcia); sociálna a charitatívna činnosť kresťanov.

Vonkajšie príčiny. K týmto vnútorným príčinám pristúpily priaznivé vonkajšie okolnosti: všestranný úpadok pohanstva a túžba po vykupiteľovi v lepšie smýšľajúcich pohanoch; rozsiahlosť Rímskej ríše s dobrými cestami a s jednotnou úradnou rečou, gréčtinou; židovská diaspora pripravila cestu kresťanstvu medzi pohanmi, ktorých židia soznámili s učením o jedinom Bohu a o príchode Vykupiteľa.

Nesprávne porovnávanie. Porovnávať rýchle rozšírenie iných náboženstiev s rýchlym rozšírením kresťanstva je nesprávne, lebo tieto náboženstvá šírili sa pomocou zbraní a podporou panovníkov, lahodením svojim privržencom, zatiaľ, čo kresťanstvo sa šírilo silou svojej božskej pravdy za najťažších prenasledovaní, odsudzujúc každé násilie a žiadajúc od svojich vyznavačov sebazaprenie a prísny život podľa viery.

§ 10. Vývoj cirkevnej organizácie.¹⁰⁾

a) *Cirkevná ústava.*

Ráz cirkevnej ústavy. Cirkev ako spoločnosť dokonala musela mať hneď od svojho začiatku vlastnú, svoju cieľu primeranú ústavu. Základné rysy tejto ústavy pochádzajú od samotného zakladateľa cirkvi, Ježiša Krista. Tieto základy sa dopĺňali a prispôbovaly časovým a miestnym pomerom a potrebám cirkvi.

Ústava cirkvi má božskodemokratický charakter. Božský v tom, že jej základy sú dané od Boha skrze Ježiša Krista. Demokratický v tom, že každý veriaci, keď zodpovie kladeným podmienkam, môže dosiahnuť v cirkvi i najvyšších úradov bez ohľadu na spoločenský pôvod.

¹⁰⁾ Bruders, H.: Die Verfassung der Kirche von den ersten Jahrzehnten der apostolischen Wirksamkeit an bis 175 n. Chr. Mainz, 1904. — Michiels, A.: L'origine de l'épiscopat. Louvain, 1900. — Donschütz, E. v.: Die urchristl. Gemeinden. 1902. — Harnack, A.: Entstehung u. Entwicklung der K.—Verfassung u. d. K.—Rechtes in den 2 ersten Jahrh. Leipzig, 1910.

Klerici a laici. Sám Ježiš Kristus rozdelil členov cirkvi na dve veľké skupiny: na duchovných (klerici), určených na službu Božiu a na vedenie veriacich, a na prostých veriacich, laikov (laos = ľud).

Medzi klerikmi z vôle samého Krista sú hodnosť biskupská, kňazská a diakonská pôvodu božského. Všetky ostatné stupne a hodnosti klerikov sú pôvodu cirkevného, vyvolané potrebami cirkevnej správy.

Biskupi. Biskupi sú riadnymi nástupcami sv. apoštolov, kňazi a diakoni sú ich posvätenými pomocníkmi. Medzi biskupmi z rozhodnutia Kristovho má prvé miesto, čo do moci i vážnosti (primát), biskup rímsky ako nástupca sv. Petra. Od najstarších čias cirkev verí, že s hodnosťou rímskeho biskupa je spojený dar neomylnosti vo veciach viery a mravov, že rímski biskupi, keď vystupujú ako najvyšší učitelia celej cirkvi, nemôžu sa myliť v učení viery a mravov. Túto svoju vieru vyhlásila cirkev slávnostným spôsobom na všeobecnom sneme vatikánskom r. 1870, keď učenie o pápežskej neomylnosti vyhlásila za článok viery.

Biskup od najstarších čias bol vlastným predstaveným kresťanskej obce, neskôr určitého väčšieho cirkevného obvodu (diecéza). Biskup konal bohoslužby, udeľoval sv. sviatosti, viedol duchovnú správu sebe sverenej obce veriacich (ordinarius). Bol najvyšším učiteľom veriacich. Biskupi tvorili a tvoria jednotiace články medzi jednotlivými kresťanskými obcami, dnes diecézami.

Kňazi. Kňazi boli pomocníkmi biskupovými, tvoriacimi jeho radu. Pomáhali mu pri vyučovaní a spravovaní veriacich. Z poverenia biskupovho zastupovali ho v určitých úradoch a pri bohoslužbách. Keď biskup zomrel, viedli správu kresťanskej obce a postarali sa o voľbu nového biskupa. Keď sa rozvojom cirkvi biskup stal správcom väčšieho cirkevného územia (episcopus = dozorca), kňazi sa stali z jeho splnomocnenia duchovnými správcami v jednotlivých obciach. Dostali meno farár a im sverená cirkevná obec farnosť.

Diakoni. Úlohou diakonov bolo starať sa o chudobných (Sk. ap. 6, 1 a nasl.). Z poverenia biskupovho mohli kázať

a krstiť, pomáhať pri udeľovaní sv. prijímania a donášať telo Pánovo nemocným do ich domov a väzňom do väzenia. Starali sa ďalej o správu cirkevného majetku.

Ostatné klerické stupne, zvané nižšie, vznikly v dobe po-apoštolskej z praktických potrieb cirkvi. Dodnes sa udeľujú kandidátom kňazstva, hoci už dnes stratily svoj praktický význam.

Pri krste žien v najstarších časoch, keď sa udeľoval sv. krst pravidelne len dospelým, pomáhaly diakonisy, ktoré však nemaly nijakého svätenia. Keď sa postupne vžil zvyk udeľovať sv. krst už deťom, úrad diakonís úplne prestal (VI. st.).

b) Vzdelanie, svätenie a výživa klerikov. Celibát.

Vzdelanie klerikov. Apoštoli, okrem sv. Pavla, nemali vyššieho vzdelania. Ich učiteľom bol sám Pán Ježiš, ktorý ich pripravil na ich apoštolskú činnosť. Okrem toho mali mimoriadne dary (charizmy), ktoré ich uspôsobily s presvedčivou silou šíriť učenie Kristovo.

Apoštoli si vychovávali a vyučovali svojich žiakov, aby boli súci prevziať po nich ich úrad. Neskôr biskupi a starší kňazi vyučovali a vychovávali kňazský dorast. Od konca II. st. vznikaly katechetické školy v dôležitých kresťanských centrách, ako v Alexandrii, Cézarei Palestínskej, Antiochii a Ríme, ktoré sa zaslúžily o vzdelanie a výchovu kléru i laikov.

Svätenie klerikov. Svätenie biskupov, kňazov a diakonov dialo sa od najstarších čias podľa príkladu apoštolov vkladáním rúk a modlitbou. Od IV. st. bol obrad vysviacky doplnovaný podávaním bohoslužobných predmetov ako symbolov patričnej duchovnej moci. Pri posviacke biskupov museli byť prítomní aspoň traja biskupi, čo je zachovávané až dodnes. Biskup si svätiteľ svojich klerikov podľa potreby sám.

Výživa klerikov. O svoju výživu starali sa klerici jednak sami, jednak veriaci. Klerici prevádzali početné remeslá a obchod. Neskôr však tento spôsob výživy bol obmedzovaný a zakázaný, najmä keď cirkev smela mať vlastné majetky, ktoré slúžily výžive klerikov (beneficiá).

Celibát. Kňazské bezženstvo (celibát) v prvých storočiach nebolo klerikom uložené ako povinnosť. Ale už od najstarších čias mnohí klerici dobrovoľne žili v celibáte, aby sa lepšie mohli venovať službe Božej a veriacim. Od začiatku IV. st. objavujú sa na Západe prvé predpisy o kňazskom bezženstve. Vo východnej časti cirkvi bol proti tomu odpor, takže tam dodnes je celibát dobrovoľný. Kňazi môžu sa tam ženiť, ale pred prijatím vyššieho svätenia (diakonátu). Biskupi boli volení aj na Východe z kňazov neženatých.

Celibát bol zavedený jednak z náboženských dôvodov, jednak z praktických príčin. Cirkev vždy hľadala na panenstvo ako na vznešenejší spôsob života. Neženatý kňaz mohol sa viac a lepšie venovať veriacim než kňaz ženatý, ktorý sa musel starať o svoju rodinu. Vznik a rozšírenie mnišstva prispelo k zavedeniu povinného celibátu v cirkvi západnej (latinskej).

§ 11. Cirkev vedie veriacich k zbožnosti a svätosti.¹¹⁾

Cieľ cirkvi. Prvotný cieľ cirkvi je viesť svojich veriacich k zbožnosti a svätosti života. Svätosť je cieľom pozemského života veriacich podľa slov samotného Spasiteľa: *»To je vôľa Božia, vaše posvätenie«* (I. Sol. 4, 3). A inde: *»Buďte dokonalí, ako aj váš Otec nebeský je dokonalý«* (Mat. 5, 48). Túto svoju úlohu plní cirkev Kristova slúžením sv. omše a udeľovaním sv. sviatostí. Kristus Pán ustanovil sedem sviatostí, viditeľných to znamená k dosiahnutiu neviditeľnej milosti, aby v nich mali veriaci zdroj posvätenia od narodenia až do smrti. Niektoré z nich možno prijať iba raz v živote (krst, birmovanie, kňazstvo), ostatné aj viackrát podľa potreby.

Od najstarších dôb plnila cirkev túto svoju hlavnú úlohu, posväcovanie veriacich, udeľujúc sv. sviatosti všetkým, ktorí

¹¹⁾ Duchesne, L.: *Origines du culte chrétien*. Paris, 1925. — Probst, F.: *Sakramente u. Sakramentalien in den 3 ersten christl. Jahrh.* Tübingen, 1872. — Löschcke, G.: *Jüdisches u. Heidnisches im christl. Kult.* 1910.

o ne žiadali a boli ich hodní. Nielen plnila túto úlohu, ale cirkev aj bránila tieto sviatosti proti všetkým, ktorí by boli chceli ich odstrániť alebo ich počet meniť. Radšej s bolestným srdcom nechala cirkev odpadnúť celé národy od svojho tela, ako by bola dovolila porušiť učenie o sv. sviatostiach.

a) *Obeta omše svätej.*

Sv. omša strediskom bohoslužby. Obeta sv. omše (liturgia) bola od začiatku strediskom celej kresťanskej bohoslužby. Sv. omša (z lat. missio, missa prepustenie) bola ustanovená samým Ježišom Kristom pri poslednej večeri ako jediná obeta Nového zákona, v ktorej pod spôsobom chleba a vína obetuje sa sám Ježiš Kristus nekrvavým spôsobom prostredníctvom kňaza, ktorý tieto dary z rozkazu a vôle Kristovej obetuje, premeňuje a prijíma spolu s veriacimi. Sv. omša je tak najvýraznejším prejavom jednoty cirkvi, všetkých veriacich, klerikov i laikov. Preto cirkev žiada aj dnes, aby všetci veriaci, ktorí nie sú hatení vážnou prekážkou, aspoň v nedeľu a zasvätené sviatky boli prítomní na sv. omši. Je prirodzené, že v najstaršej dobe bola výstavba sv. omše jednoduchšia ako dnes, ale tri podstatné čiastky : obetovanie, premenenie a prijímanie boli vždy a všade zachované pri slávení sv. obety. Výstavba sv. omše v dnešnej podobe bola dokončená vo IV. st. v celej svojej nádhere a v bohatstve symboliky. Od tých čias boli prevedené len malé zmeny.

Doba slávenia sv. omše. V najstarších časoch slávil veriaci pamiatku večere Pánovej po príklade samotného Spasiteľa večer. Pred obetou sv. omše bola hostina, na ktorú bohatší prinášali hojné dary, aby sa spolu s chudobnými o ne delili a tak všetci sa cítili rovnakými dieťkami Božími. Túto hostinu volali hody lásky (agapé). Neskôr však pre vzniklé neporiadky táto hostina bola vynechaná a sv. omša postupne prenesená na rannú hodinu. Bol zavedený pôst pre kňaza a pre veriacich, ktorí chceli pristúpiť k sv. prijímaniu. Vianočná polnočná sv. omša (utiereň) je pamiatkou na slávenie sv. omše vo večerných hodinách.

Miesto slávenia sv. omše. Zpočiatku sa veriaci zhádzali k spoločným pobožnostiam v židovských synagogách, le »lámanie chleba« (t. j. sv. omšu) konali v súkromných domoch; po rozchode kresťanstva so židovstvom v súkromných omocň alebo vo zvláštnych budovách, chrámoch, kým nedošlo prenasledovaniu kresťanov. V čase prenasledovania museli a kresťania skrývať so svojou bohoslužbou v súkromných domoch a v katakombách, podzemných to chodbách kresťanských ohrebišť, ktoré aj pohanské rímske zákony chránili pred znevätením a porušením. Za krvavých prenasledovaní však vznik. prenasledovatelia kresťanov aj tam, takže ani v katakombách eboli kresťania isti.

Po r. 313 mohli si kresťania stavať bohoslužobné budovy, hrámy, ba samotní panovníci venovali stavbe kresťanských hrámov veľkú pozornosť. Mnohé pohanské chrámy po zániku ohanstva v Rímskej ríši boly premenené a účelne prestavané a kresťanské chrámy. Tieto kresťanské chrámy boly stavané odľa potrieb bohoslužobných a v duchu miestnych a časových staviteľských zvyklostí. Boly stavané čo najnádhernejšie, aby oly dôstojnými stánkami Božími. Tým sa cirkev zaslúžila veľni aj na poli staviteľstva. Cirkevné staviteľské a umelecké pamiatky patria aj dnes medzi najkrajšie, lebo cirkev im venovala najväčšiu pozornosť, aby aj navonok dala najavo svoju úctu k Bohu, ktorému tieto pamiatky maly slúžiť.

b) Sv. sviatosti.

S v. k r s t. Vstupnou bránou do cirkvi je sv. krst, ktorý odľa slov Kristových (Ján 3,5) hned' od začiatku bol považovaný za nevyhnutnú podmienku prijatia do cirkvi a základ blaenej večnosti. V apoštolskej dobe bol udeľovaný hned' po vyananí viery v Ježiša Krista bez prípravy. Až po sv. krste nasledovalo vyučovanie. Už od II. st. zaviedla cirkev katechumeniát, prípravu na prijatie sv. krstu. Katechumeni mali poznať hlavné pravdy kresťanského učenia a ukázať sa hodnými sv. krstu. Zpočiatku krstilo sa kdekolvek čistou vodou. Neskôr boly pre krstienie stavané zvláštne budovy, baptistéria, bola k tomu zvlášť svätená krstná voda a stanovené dni udeľovania

krstu : Biela sobota a vigília pred Sv. Duchom. Na pamiatku toho dodnes sa v tieto dni svätí krstná voda. Počiatkové jednoduché obrady krstu boli doplňované, až sa vyvinuly v dnešnú prekrásnu symboliku sv. krstu. Udeľovateľom krstu bol biskup, z jeho poverenia kňaz alebo diakon. V nevyhnutných prípadoch mohli krstiť aj laici, čo sa zachováva až dodnes. Pokrstení nosievali cez osem dní po sv. krste biele rúcho ako znak krstnej nevinnosti. Preto aj nedeľa po Veľkej noci sa volá Biela nedeľa (Dominica in albis).

Hneď od začiatku sa rovnal krstu vodou krst krvi a krst žiadosti. Krst krvi je podstúpenie mučeníctva za Krista prv, ako by čakateľ na krst bol mohol byť pokrstený. Krst žiadosti je túžba, pevná vôľa z lásky k Bohu všetko činiť, čo Boh k nášmu spaseniu ustanovil, teda i krst prijať, keby to bolo možné.

Zpočiatku udeľoval sa krst dospelým, ale aj deťom, najmä nemocným. Od III. st. udeľoval sa krst deťom všeobecne. Pri krste detí kmotri brali na seba záväzok starať sa o nábožensko-mravnú výchovu svojich zverencov.

Niektorí katechumeni z obavy, aby nestratili krstnú nevinnosť, odkladali krst až na smrteľnú posteľ (klinici). Cirkvev to neschvaľovala, ba ich trestala ; napr. klinik sa nesmel stať klerikom.

Sviatosť birmovania . Pokrsteným bolo udeľované hneď sv. birmovanie, posilnenie a utvrdenie vo viere. Obrad udeľovania spočíval, ako dodnes, v modlitbe a vkladaní rúk biskupových na hlavu birmovancovu a v pomazaní sv. krizmou. Keď nekrstil biskup sám, udeľoval sv. birmovanie až neskôr. Po udelení sv. birmovania boli birmovanci uvedení do shromaždenia veriacich a prvý raz pristúpili k sv. prijímaniu.

Sväté prijímanie . Sv. prijímanie líši sa od ostatných sviatostí tým, že vo sv. prijímaní prijímame samotného pôvodcu sv. sviatosti, Ježiša Krista, pod sviatosťnými spôsobmi chleba a vína. Sv. prijímanie bolo udeľované veriacim obyčajne pod obojím spôsobom pri každej sv. omši, ktorá bola slúžená v najstarších časoch len v nedeľu. Chorým nosili sv. prijímanie len pod spôsobom chleba a deti prijímaly len pod spôsobom ví-

a. Z toho vysvitá, že cirkev od samého začiatku verila, že pod každým spôsobom je prítomný celý Kristus. Z praktickozdravotných dôvodov zaviedla neskôr západná cirkev u laikov a neelebujúcich kňazov prijímanie len pod spôsobom chleba. Urobila to aj preto, aby vyvrátila bludné učenie tých, ktorí k platosti sv. prijímania žiadali bezpodmienečne prijímanie pod obojm spôsobom. Vo východnej cirkvi prijíma sa dosiaľ pod obojm spôsobom.

Sviatosť pokánia. Ježiš Kristus poznal slabosť a rehosť ľudskú. Preto sa postaral ustanovením sviatosti pokánia a to, aby tí, ktorí hriechom stratia krstom nadobudnutú osväcujúcu milosť, znova ju mohli úprimným pokáním získať. Preto cirkevní spisovatelia nazývajú sviatosť pokánia »druhou loskou záchrany po strokotaní« (*»secunda post naufragium taula«*).

Kto sa dopustil ťažkého verejného hriechu, bol z cirkvi vyúčený, exkomunikovaný, kým sa úprimným pokáním nepolepil. Len pri verejných hriechoch bolo pokánie verejné. Kajúciik musel sa kajať roky, niekedy až do smrti. Na orodovanie nučeníkov mohlo byť pokánie skrátené alebo aj odpustené. Z toho sa časom vyvinuly odpustky čiastočné alebo úplné.

V niektorých cirkevných provinciách, napr. v Afrike, zašli v prísnosti pokánia tak ďaleko, že rímski biskupi museli proti tejto prepiatej prísnosti až zakročiť, lebo niektoí biskupi nechceli niektoré hriechy vôbec odpúšťať, najmä keď hriešnik upadol päťovne do toho istého hriechu. Miernejšia prax rímska zvířila časom v celej cirkvi.

Vo východnej cirkvi zakázal verejné vyznávanie hriechov arihradský patriarcha Nektarius r. 390, v západnej pápež Lev I. 440—461). Tak sa postupne vřila všeobecne ušná spoveď, ako a koná v cirkvi dodnes.

Sviatosť pomazania nemocných. Podľa nariadenia apoštola sv. Jakuba (5, 14) bola ťažko nemocným kresanom udeľovaná sviatosť pomazania nemocných modlitbou a nazaním sv. olejom, ako sa to robí dodnes.

Sviatosť posvätenia kňazstva. Ti, ktorí mali byť vysvätení za kňazov, museli sa ukázať hodnými tohto vznešeného postavenia. Len po splnení týchto požiadaviek mohli byť vysvätení, aby boli dobrými služobníkmi Kristovými a vodcami veriacich k Bohu. Sv. Pavol píše Titovi o podmienkach pre kňaza a biskupa (1, 5 a nasl.) a Timotejovi radí, aby pri svätení kňazov bol opatrný: *»Na nikoho rýchlo nevkladaj ruky«* (1. Tim. 5, 22).

Sviatosť manželstva. Manželstvo, tento prirodzený sväzok muža a ženy, ktoré židovstvo a najmä pohanstvo tak znehodnotilo a poškvrnilo, Ježiš Kristus nielen vrátil do jeho pôvodnej dôstojnosti (Mat. 19, 4 a nasl.), ale ho povýšil aj na sviatosť (Efez. 5,32). Od začiatku uzatvárali veriaci manželstvá pred cirkvou, pred biskupom alebo pred ním povereným kňazom. Cirkev od začiatku zdôrazňovala jednotu a nerozlučnosť manželstva. Nerozlučnosť platne uzavretého manželstva chránila cirkev aj proti mocným panovníkom, a to aj za cenu odpadu nielen panovníkov, ale aj ich národov od cirkvi (napr. Henrich VIII., anglický kráľ; Napoleon Bonaparte).

c) Sviatky, pôsty a púte.

Sviatočné dni. Pokiaľ trvalo spojenie medzi kresťanmi a židmi, navštevovali kresťania zo židovstva synagogu v sobotu. Okrem toho mali kresťania hneď od začiatku svoje vlastné náboženské shromaždenia v nedeľu na pamiatku Kristovho zmŕtvychvstania. Preto aj nazvali tento deň dňom Pána (dies Domini, Dominica). V tento deň schádzali sa k eucharistickej obeti, zdržovali sa služobných prác a zotrúvali na modlitbách.

Zo sviatkov Pána v najstarších časoch slávila sa Veľká noc a Letnice (Turice), ku ktorým vo IV. st. pribúdajú Vianoce ako pamiatka narodenia Pána (25. decembra), sviatok Nanebevstúpenia Pána a sviatok Obrezania Pána, Nový rok (1. januára). Vianoce a Nový rok mali vytlačiť pohanské sviatky, ktoré pripadali na tieto dni.

S úctou Pána je nerozlučne už v kresťanskom staroveku spojená úcta jeho matky Panny Márie. Svätí sa sviatkov Očistenia Panny Márie, Zvestovania Panne Márii, Nanebevzatia Panny Márie a Narodenia Panny Márie.

Okrem sviatkov Pána hneď v najstarších časoch stretáme sa so sviatkami mučeníkov. Tieto sviatky mali zpočiatku iestny ráz, neskôr sa niektoré rozšírili v celej cirkvi. V najstarších časoch slávi sa sviatok sv. Petra a Pavla, sv. Štefana veľkého mučeníka. Neskôr týchto sviatkov pribúda.

Pôst. Na hlavné sviatky Pána a neskôr aj na ostatné sviatky pripravovali sa veriaci pokánim a pôstom. Najmä pred veľkou nocou a Vianocami bola doba dlhého a prísneho pôstu. Tak sa vyvinul veľký pôst pred Veľkou nocou a advent pred Vianocami. Doba trvania pôstu a spôsob pôstu neboly hneď žiadne jediné. Pôst sa prispôboval miestnym a dobovým zvyklostiam.

Púte. Zvláštnej úcte kresťanov tešily sa posvätné miesta, predovšetkým tie, ktoré byly posvätené životom, utrpením a smrťou božského Spasiteľa, ďalej mučeníkov a iných svätých. V najstarších čias stretávame sa s púťami veriacich do Palestíny a do Ríma, k hrobom sv. apoštolov Petra a Pavla. Okrem púť konali veriaci po skončení prenasledovaní zbožné sprievody, procesie, na ktorých sa účastnili klerici i laici. Účastníci procesí spievali striedavo hymny, litánie a modlitby.

§ 12. Cirkev chráni poklad viery proti bludom.

Cirkevné snemy.¹²⁾

Príčiny bludov. Hneď od svojho začiatku musela cirkev bojovať za svoju existenciu proti pohanskému rímskemu

¹²⁾ Schwane, J. : Dogmengeschichte. Münster, 1864. — Tixeront, J. : Hist. des dogmes. Paris, 1907. — Hagemann, H. : Die röm. Kirche und ihr Einfluss auf Disciplin u. Dogma in den ersten drei Jahrh. Freiburg, 64. — Harnack, A. : Lehrbuch d. Dogmengesch. Freiburg, 1894—7. — Sefele : Konziliengeschichte. 1873.

štátu, proti pohanstvu a židovstvu. Ešte trvdšie boje musela cirkiev podstúpiť už v kresťanskom staroveku pre zachovanie neporušeného učenia Kristovho proti tým, ktorí síce vstúpili do cirkvi, ale nechceli prijať kresťanskú náuku tak, ako ju hlásali Kristus a jeho apoštoli. Pokrstení židia chceli aj naďalej zachovávať niektoré učenia Starého zákona a židovské zvyky, nerosovnateľné s učením Nového zákona (iudaizantes). Tak isto pokrstení pohani snažili sa spojiť kresťanské učenie s nábožen-skými názormi pohanskými (gnostici). Takto došlo k prvým bludom (herézam). Okrem týchto vieroučných bludov ohrožovali jednotu cirkvi hneď v prvých storočiach rozkoly čiže schizmy. Rozkol znamená odlúčenie sa od cirkevného spoločenstva. Príčinou rozkolov boli otázky cirkevnej disciplíny, predovšetkým otázka praxe pokánia a otázka platnosti krstu, ude-leného heretikom.

Rozmach bludov po r. 313. Krvavé prenasledovania cirkvi pred r. 313 znemožnili, aby sa tieto bludy a rozkoly rozrástly, lebo cirkev sa musela biť o svoju holú existenciu. Situácia sa zmenila po r. 313, keď cirkvi bola dopriata nielen sloboda, ale cirkev sa stala postupne štátnou cirkvou. Teraz bolo treba základné články kresťanského učenia osvetľovať, vykladať a brániť. Bolo treba kresťanské učenie vystihnúť literárne a filozoficky odôvodniť, ako to žiadal už sv. Pavol, aby naša »viera bola rozumná« čiže odôvodnená (Rím. 12, 1). Táto chvályhodná snaha po vykryštalizovaní kresťanského učenia a jeho filozofickom odôvodnení priviedla však niektorých kresťanov na scestie, do bludov. Situácia stala sa kritickou, keď si bludári vedeli získať na svoju stranu panovníkov, ktorí ich v ich blude podporovali.

Víťazstvo cirkvi nad bludmi. Za týchto dogmatických a disciplinárnych sporov ukázala sa sila cirkvi a význam primátu rímskych biskupov a ich neomylnosti, keď vedeli pod vedením Ducha Svätého priviesť k víťazstvu správne učenie a zamedziť vniknutie bludu do cirkevného učenia. Rozhodnutia o týchto sporoch staly sa na všeobecných cirkevných snemoch (koncily, synody), ktoré presne a jasne definovaly cirkevné učenie a odsúdily bludné nauky. Usnesenia týchto snemov nadobudly platnosť až po ich schválení pápežmi. Takýchto

šobecných cirkevných snemov bolo v cirkevných dejinách osiaľ 20.

Nijaká iná perióda cirkevných dejín nie je tak bohatá na dogmatické a disciplinárne spory ako práve obdobie kresťanského staroveku po r. 313.

Rozdelenie bludov. Dogmatické čiže vieroučné ludy tohto obdobia delíme na teologické v užšom smysle, kristológické a antropologické čiže soteriologické. Prvé dve skupiny dotýkajú sa viac východnej časti cirkvi a sú rázu špekulatívneho; posledná skupina dotýka sa viac západnej časti cirkvi je rázu praktického. Odzrkadľuje sa v nich špekulatívna povaha východniarov a praktická povaha západniarov. Mená dotýkajú sa týchto bludov buď od mena svojich pôvodcov buď od vecí, ktoré sa týkajú.

a) Bludy teologické.

Ich podstata. Teologické bludy týkajú sa Najsvätejšej Trojice, to jest vzájomného pomeru troch božských osôb: Otca, Syna a Ducha Svätého. Pôvodcom týchto sporov o Najsvätejšej Trojici bol kňaz Árius v egyptskej Alexandrii.

Árius učil, že Ježiš Kristus nie je Boh, ale len najdokonalejší tvor Boha Otca, ktorého on použil na stvorenie ostatných tvorov. Nie je preto večný a rovnakej podstaty s Otcom. Tak oprel Árius nielen vieru v Najsvätejšiu Trojicu, ale aj vieru v božstvo Syna Božieho, teda základné pravdy kresťanského učenia. Árius si vedel získať priazeň cisárskeho dvora, a preto proti nemu bol veľmi ťažký. Najväčším odporcom ariánského bludu stal sa sv. Atanáš z vázenej alexandrijskej rodiny, ktorý upozornil alexandrijského biskupa Alexandra na nebezpečenstvo Áriovho učenia.

Učenie Áriovo bolo odsúdené na všeobecnej synode v Niceji (t. všeobecná) r. 325, kde bola pravá viera v Ježiša Krista vyhlásená vetou: *»Veríme v Ježiša Krista, jednorodeného Syna Božieho, rovnakej podstaty s Otcom.«*

Aj pri tomto odsúdení širil sa arianizmus pre priazeň cisárskeho dvora veľmi rýchlo. Sv. Atanáš, ktorý sa stal bisku-

pom alexandrijským, musel sa päťkrát odobrať do vyhnanstva, lebo nechcel prijať exkomunikovaného Ária do cirkevného spoločenstva. Keď to mal urobiť z rozkazu cisára Konštantína carihradský patriarcha, stala sa mimoriadna príhoda. Patriarcha sa modlil s veriacimi, aby Boh odvrátil toto nešťastie od cirkvi. Deň pred prijatím do cirkvi, Árius náhle zomrel. Toto zapôsobilo na cisára, aj na Áriových prívržencov, ktorí sa ku koncu života sv. Atanáša († 373) rozdelili na niekoľko smerov. Vo východnej časti Rímskej ríše urobil koniec arianizmu cisár Teodózius Veľký (379—395), v západnej časti Rímskej ríše sa udržal arianizmus ďalej a prijaly ho skoro všetky germánske kmene.

M a c e d ó n i u s . Macedónius, carihradský patriarcha, preniesol blud Áriov na Ducha Svätého. Učil, že Duch Svätý nie je tej istej podstaty ako Otec a Syn, ale že je iba tvorom Syna Božieho. Tento blud bol odsúdený na všeobecnej synode v Carihrade r. 381 a správne učenie o Duchu Svätom bolo pridané k Nicejskému vyznaniu (Credo) vetou : *»Veríme v Ducha Svätého, Pána a životodarcu, ktorý z Otca pochádza, ktorý s Otcom a Synom zároveň je ctený a velebený, ktorý hovoril skrze prorokov.«*

Na sneme v Tolede r. 589 bolo pridané k týmto slovám ešte *»Filioque«*, ktorý z Otca a Syna pochádza, čím učenie katolíckej cirkvi o pomere troch osôb v Najsvätejšej Trojici bolo úplne vyjadrené.

b) *Bludy kristologické.*

I c h p o d s t a t a . Kristologické bludy týkali sa osoby Ježiša Krista a božskej a ľudskej prirodzenosti v Ježišovi Kristovi, ktorý je Boh a človek zároveň. Tieto bludy prešli tromi fázami : nestorianizmom, monofyzitizmom a monoteletizmom. Cirkevné učenie o jednej božskej osobe Ježiša Krista v dvoch prirodzenostiach, božskej a ľudskej, s božskou a ľudskou vôľou a činnosťou, bolo obhájené a bludy boli odsúdené na všeobecných cirkevných synodách : na efezskej r. 431 (odsúdený bol Nestorius), chalcedónskej r. 451 (odsúdený bol monofyzitizmus) a carihradskej III. r. 681 (odsúdený bol monoteletizmus).

Nestorius. Pôvodcom týchto bludov bol carihradský patriarcha Nestorius. Učil, že v Ježišovi Kristovi sú dve osoby, božská a ľudská, a že teda Panna Mária nesmie sa nazývať Bohorodičkou (theotokos), ale len matkou Kristovou (Christotokos), lebo porodila Krista len v jeho ľudskej osobe. Proti tomu cirkev stanovila za článok viery, že v Kristovi je len jedna, a to božská osoba, s ktorou je dokonalá ľudská prirodzenosť Kristova nerozlučne spojená, a preto sa Panna Mária právom menuje Bohorodičkou. Obhajcom cirkevného učenia proti Nestoriovovi bol predovšetkým sv. Cyril, patriarcha alexandrijský.

Eutyches. Opát Eutyches učil proti Nestoriovovi, že v Kristovi je len jediná osoba a jediná prirodzenosť božská (monofyzitizmus). Podľa neho Kristus neprijal také telo, ako je naše, ale priniesol si s neba telo a Pannou Máriou prešiel iba ako cez akýsi vodovod. Tým poprel dokonalú ľudskú prirodzenosť Kristovu. Pápež Lev I. (440—61) vydal slávnu dogmatickú epistolu, v ktorej vyložil katolícke učenie o dvoch prirodzenostiach v Ježišovi Kristovi.

Sergius. Carihradský patriarcha Sergius učil, že v Ježišovi Kristovi sú síce dve prirodzenosti, ale len jedna vôľa, a to božská (monoteletizmus) a jediná činnosť, božská. Patriarcha Sergius vedel si získať na svoju stranu cisára Heraklia (610—41), ktorý videl v učení Sergiovom dobrý spôsob získať si monofyzitov, aby tak došahol vo svojej ríši jednotu, potrebnú v boji proti Peržanom a neskôr Arabom. Obhajcom učenia o dvoch vôľach a dvoch činnostiach v Kristovi bol učený palestínsky mních sv. Sofronius, od r. 634 patriarcha jeruzalemský.

Otázka neomylnosti pápeža Honória I. Patriarcha Sergius obrátil sa na pápeža Honória I. (625—638), predkladajúc mu celú záležitosť ako boj o slovnú hračku, ktorá však môže znova porušiť dosiahnutú jednotu. Pápež Honorius, jednostranne informovaný o celom spore, pochválil úsilie Sergiovo o cirkevnú jednotu, spor o slová radil ponechať gramatikom a radil, aby sa podľa viery jednoducho vyznávalo, že jeden a ten istý Kristus v dvoch prirodzenostiach pôsobil božsky a ľudsky. Tento postup pápežov nebol správny. Jeho vina spočíva v tom, že sporné otázky náležite nevyšetрил, lež oboľštený Sergiom, považoval spor za zbytočný ako slovnú hračku. Tým-

to svojim postupom nepriamo podporil šírenie herézy vo východnej časti cirkvi, čomu mal hneď v zárodkoch čeliť. Nijako však nemožno tento prípad používať ako dôkazu proti pápežskej neomylnosti. Pápež vo viere pozitívne nezblúdil. Vo svojich listoch Sergiovi nevystupoval ako najvyšší učiteľ celej cirkvi (ex cathedra). Jeho listom chybujú všetky predpoklady, aby boli pokladané za učenie »ex cathedra«, to jest predbežné zasadenie všeobecnej synody, zaslanie rozhodnutia všetkým patriarchom a metropolitom a odvolanie sa na primát rímskych biskupov.

c) *Bludy antropologické.*

I c h p o d s t a t a. Antropologické bludy týkali sa prirodzenej vystrojenosti prvého človeka pri jeho stvorení, jeho zmeny po hriechu dedičnom a jeho pomeru k milosti Božej.

Pôvodcom týchto bludov bol britský mních P e l á g i u s, ktorý na začiatku V. st. prišiel do Ríma. Pre svoj prísny život a vedomosti tešil sa tam veľkej vážnosti. Učil, že človek sa rodí v tom stave, v akom bol stvorený Adam. Hriechu dedičného niet, a preto nemluvniatka nepotrebujú krst, aby mohli byť spasené. Adam uškodil svojim potomkom iba tým, že im dal zlý príklad. Tým znehodnotil vykupiteľské dielo Kristovo. Preto sa tieto bludy nazývajú aj bludy soteriologické čiže bludy o vykúpení. Učil, že človek aj po hriechu dedičnom (zlý príklad Adamov) môže z vlastných síl zachovávať celý zákon Boží, môže sa vyvarovať hriechu a byť spasený. Život a utrpenie Kristovo je nám len pomôckou, aby sme ľahšie mohli viesť bohumilý život. Najväčším obhajcom cirkevného učenia proti Pelágiovi bol sv. Augustín. Pelágieve bludy boli odsúdené na všeobecnej cirkevnej synode v Efeze r. 431.

Okrem týchto hlavných bludov vzniklo v súvislosti s nimi alebo samostatne viac menších sporov rázu dogmatického, disciplinárneho alebo smiešaného. Postupne boli aj tieto zlikvidované. Tieto spory boli veľmi prudké a nebezpečné, ale nakoniec vždy zvíťazila pravda nad bludom. V priebehu kresťanského staroveku cirkevné učenie sa upevnilo a vykryštalizovalo. Bludy neskorších storočí sú väčšinou iba obmenou bludov z kresťanského staroveku.

§ 13. Starokresťanská spisba.¹³⁾

Rozkaz učiteľ. Zakladateľ cirkvi Ježiš Kristus nespisal svoje učenie. Chodil a kázal. Aj svojim apoštolom dal rozkaz, aby šli do celého sveta a hlásali jeho učenie. Preto hlavnou normou kresťanskej viery je živý učiteľský úrad cirkvi, tvorený biskupmi pod vedením rímskeho biskupa čiže pápeža.

Knihy Písma sv. Ale už apoštoli a ich žiaci z praktických potrieb zachytili aspoň hlavné pravdy učenia Kristovho v knihách. Tak vznikly knihy Písma sv. Nového zákona v počte 27. Z toho je 5 kníh historických, 21 mravoučných a jedna kniha prorocká. K historickým knihám patria 4 evanjeliá (Matúš, Marek, Lukáš a Ján) a Skutky apoštolské (Lukáš). Hovoríme im knihy historické, lebo podávajú život a činnosť Ježiša Krista a počiatky cirkvi. K mravoučným knihám patrí 14 listov sv. Pavla apoštola a 7 takzvaných katolíckych listov ostatných apoštolov (list sv. Jakuba ml., 2 listy sv. Petra, 3 listy sv. Jána a list sv. Júdu). Nazývajú sa knihami mravoučnými, lebo podávajú veriacim smernice kresťanského života. Jedinou prorockou knihou Nového zákona je Zjavenie sv. Jána apoštola, ktoré mal vo svojom vyhnanstve na ostrove Patmos. Vo svojom Zjavení (Apokalypsis) v tajuplných obrazoch a videniach opisuje sv. Ján budúce osudy cirkvi, jej boje a konečné víťazstvo. Cirkev prijala tieto knihy medzi posvätné knihy Nového zákona, napísané pod vedením Ducha Svätého. Preto tieto knihy sú popri živom učiteľskom úrade cirkvi (tradícií) hlavným prameňom kresťanskej viery.

Apoštolskí Otcovia. Cirkev pripisuje veľkú úctu a vážnosť aj starokresťanským spisom okrem Písma svätého. Najväčšiu vážnosť prejavuje cirkev spisom tzv. Otcov apoštolských, to jest bezprostredných žiakov sv. apoštolov, ktorí nám

¹³⁾ Bardenhewer, O.: *Gesch. der. altkirchl. Literatur.* 1913—32. — Rauschen, G.: *Grundriss der Patrologie.* 1903. Prepracovaná od J. Wittiga, 1921. — Tixeront, M. J.: *Précis de Patrologie.* Paris, 1920. — Samsour, J.: *Základy patrologie.* 1908. — Špirko, J.: *Patrologia.* Praha, 1939. — Mannucci, U.: *Istituzioni di Patrologia.* Roma, 1937. — Bertrand, L.: *Svätý Augustín.* Trnava, 1943. — Sv. Augustín: *Vyznania.* Trnava, 1943.

vo svojich spisoch zachovali učenie apoštolské. Sem patrí Učenie dvanástich apoštolov od neznámeho autora, list Barnabášov, listy sv. Klementa Rímskeho, tretieho nástupcu sv. Petra, listy sv. Ignáca, žiaka sv. Jána apoštola a tretieho biskupa v Antiochii, list sv. Polykarpa, žiaka sv. Jána a biskupa vo Smyrne, spisy Papiasove, ktorý bol žiakom sv. Jána, priateľom Polykarpovým a biskupom v Hierapoli vo Frýgii, Pastor Hermov a list k Diognétovi.

A p o l o g é t i. Zvláštnu skupinu cirkevných spisovateľov v kresťanskom staroveku od II. st. tvoria tzv. apologéti, ktorí písali obrany (apologie) kresťanstva proti pohanstvu a židovstvu. Vo svojich obranách ukazovali na vznešenosť kresťanstva a vzorný život kresťanov, na prázdnotu pohanstva a spreneveru židovstva svojmu poslaniu a na nutnosť, aby židovstvo a pohanstvo dalo miesto kresťanstvu. Najvynikajúcejšími apologétmi boli Aristídes, sv. Justín, Tacián, ktorý však neskôr odpadol ku gnostikom, Aténagoras a sv. Irenej.

Z ostatných spisovateľov najstaršej doby kresťanskej vo východnej cirkvi treba pripomenúť Klementa Alexandrijského, vynikajúceho učiteľa na kresťanskej (katechetickej) škole v Alexandrii, a jeho učeného žiaka Origena, ktorý odišiel z Alexandrie do Cézarey, kde založil slávnú teologickú školu. Origenes sa však odchyľil od cirkevného učenia, čo vyvolalo neskôr veľké rozpory medzi jeho priateľmi a odporcami, vyriešené potom na všeobecnej synode carihradskej II. r. 553. Veľkou učenosťou vynikol ďalej Gregor Divotvorca (Thaumaturgos) a sv. Metod, biskup a mučeník.

Zo západných spisovateľov písal grécky najpoprednejší žiak sv. Ireneja, Hypolit Rímsky. Z latinsky píšucich cirkevných spisovateľov na západe vynikli Tertulián, Minucius Félix, sv. Cyprián a Laktancius. Všetci títo spisovatelia pôsobili v II. a III. st. po Kristu.

Zlatá doba kresťanskej literatúry. Po r. 313 nastala zlatá doba rozkvetu kresťanskej literatúry a vedy vo východnej i západnej časti cirkvi. Tento rozkvet bol vyvolaný jednak praktickými potrebami veriacich, aby bolo sústavne shrnuté celé kresťanské učenie, ako aj nutnosťou brániť učenie

kresťanské proti bludárom, ktorí sa snažili porušiť čistotu a správnosť cirkevného učenia, svedení nesprávnou filozofiou alebo falošnou snahou udržať jednotu cirkvi ústupkami viero-
učnými alebo disciplinárnymi. Cirkevných spisovateľov tohto
obdobia, ktorí vynikli svätosťou života a pravovernosťou uče-
nia, nazvala cirkev Otcami cirkevnými; ktorí nad to vynikali
ešte veľkou učenosťou, dostali od cirkvi názov cirkevní učítelia.

Najvynikajúcejšími obrancami pravoverného učenia kresťanského a cirkevnými spisovateľmi za ťažkých dogmatických bojov vo východnej časti cirkvi po r. 313 boli: sv. Atanáš, nazývaný »*otcom ortodoxie*« a »*stĺpom cirkvi*«, od r. 328 biskup v Alexandrii († 373); sv. Bazil Veľký, od r. 370 biskup v Céza-rei († 379); sv. Gregor Nazianský, od r. 381 biskup carihradský († okolo r. 390); sv. Gregor Nysský, jeden z najväčších starokresťanských teologov († okolo r. 395); sv. Cyril Jeruzalemský, biskup v Jeruzaleme († 386); sv. Ján Zlatoústý, patriarcha carihradský, najväčší rečník východnej cirkvi († vo vyhnanstve r. 407); sv. Epifanius, biskup v Konstancii na Cypre († 403); sv. Cyril Alexandrijský, od r. 412 biskup v Alexandrii († 444); sv. Sofronius, od r. 634 biskup v Jeruzaleme († 638). Najzname-nitejším spisovateľom sýrskej cirkvi bol sv. Efrém, pustovník, ktorý pre svoje krásne cirkevné hymny býva nazvaný »*cytarou Ducha Svätého*« († 373).

Prvým vynikajúcim spisovateľom v západnej časti cirkvi v tomto období bol sv. Hilarius z Poitiers vo Francii, nazývaný »*Atanášom Západu*«, sprostredkovateľ myšlienok východnej cirkvi do cirkvi západnej († 367). K nemu sa dôstojne radí sv. Ambróz, biskup v Miláne, ktorý má veľký podiel na získaní sv. Augustína pre katolícku cirkev, tvorca ambroziánskeho spevu († 397). Veľké zásluhy si získal pri oprave liturgie a ako skladateľ cirkevných hymien. Najučenejším medzi Otcami západnými je sv. Hieronym, ktorý si získal veľké zásluhy prekladom Písma sv. Starého zákona do latiny (Vulgata) a súpisom starokresťanskej literatúry († 420). Najväčším medzi cirkevnými Otcami latinskými je sv. Augustín, ktorý prešiel bludmi svojej doby, až pevne zakotvil v kresťanskej cirkvi, biskup v africkom meste Hippo. Zomrel za obliehania mesta Hippo Vandalmi r. 430. Augustínove »*Vyznania*« (Confessiones) patria medzi perly nie-

len cirkevnej, ale aj svetovej literatúry. Ďalším jeho vynikajúcim dielom je spis »*De civitate Dei*« (O meste Božom), veľkolepá filozofia dejín a obrana cirkvi. V duševnom boji Augustínovom mala veľkú úlohu jeho svätá matka Monika, ktorá horúcimi slzami a vrúcnyimi modlitbami prosila Boha za obrátenie svojho syna. Jej prosby Boh vyslyšal. Z Augustína stal sa nielen katolík, kňaz, biskup, obhájca viery, ale aj svätec. Posledným medzi cirkevnými Otcami západnými je sv. Izidor Sevilský, sevilský arcibiskup († 636). Medzi jeho spismi vyniká jeho encyklopédia duchovného i svetského vedenia »*Etymologiae*« o 20 knihách a »*Dejiny kráľov gótskych, vandalských a svévsckých*«.

Vynikajúci pápeži. Z pápežov tohto obdobia vynikli ako významní cirkevní Otcovia Lev Veľký (440—461) a Gregor Veľký (590—604).

Lev Veľký získal si zásluhu o zachránenie Ríma proti Atilovi r. 452 a Genserichovi r. 455. Proti monofyzitom napísal slávnu dogmatickú epištolu, po prečítaní ktorej na všeobecnej synode v Chalcedone r. 451 zvolali shromaždení biskupi: »*Tak veríme všetci; tak verili Otcovia a apoštolí; ústami Levovými prehovoril sv. Peter.*«

Gregor Veľký, ktorý so sv. Ambrózom, sv. Augustínom a sv. Hieronymom náleží k veľkým učiteľom západnej cirkvi. vyznačil sa ako veľký propagátor mnišstva na Západe. Za pápeža bol zvolený r. 590 a riadil v časoch veľmi búrlivých za sťahovania národov s neobyčajnou múdrosťou a úspechom loďičku Petrovu až do svojej smrti r. 604. Získal si veľké zásluhy o pokresťanenie germánskych kmeňov a Anglicka. Vyznamenal sa aj ako reformátor liturgie a cirkevného spevu. Je zakladateľom liturgického čiže chorálového spevu, ktorý bol po ňom nazvaný »*gregoriánsky chorál*«.

Tento zbežný výpočet najpoprednejších starokresťanských spisovateľov ukazuje na veľmi čulý literárny a vedecký ruch v kresťanskom staroveku. Ich práca je tým úctyhodnejšia, že mnohí z nich boli vystavení tvrdému prenasledovaniu, dlhé roky museli prežiť vo vyhnanstve, ale nijaké hrozby ani sľuby ich nevedely odvrátiť od hájenia cirkevného učenia. Im patrí

vďaka za objasnenie kresťanského učenia a jeho obrana proti najťažším bludom v dejinách cirkvi. Ich spisy boli posbierané a vydané súborne v zbierke »*Patrologia graeca*« a »*Patrologia latina*« a sú nevyčerpatelnou studnicou pre štúdium kresťanskej teologie. Vydal ich francúzsky kňaz Migne v r. 1844—66.

§ 14. Rehoľníci — noví bojovníci v službách cirkvi.¹⁴⁾

Vznik rehoľníctva. Počiatky rehoľného života siahajú k samotným začiatkom kresťanstva. Nemožno preto vznik rehoľného života v kresťanskej cirkvi uvádzať do súvislosti s podobnými ustanovizňami iných náboženstiev, napr. s egyptským kultom Serapidovým, novoplatonizmom alebo budhizmom. Kresťanské rehoľníctvo koreni v kresťanskom učení o dokonalom slúžení Bohu na základe rady Kristovej (Mat. 19, 12).

Sv. Antonín, zakladateľ pustovníctva. Najprv bolo to bezženstvo, ktoré mnohí kresťania dobrovoľne zachovávali, aby sa mohli lepšie venovať službe Božej, modlitbe a sebazapieraniu. Títo kresťania sa nazývali askéti čiže zdržanliví. Žili zpočiatku vo svojich rodinách a líšili sa od ostatných len prísnejším životom. Za krvavých prenasledovaní mnohí kresťania uchýlili sa do púšte. Tu poznali, že život v púšti pomáha dosiahnuť dokonalosť. Preto tam zostali aj po skončení prenasledovaní. Tak vznikol anachorétsky čiže pustovnícky život. K najprednejším predstaviteľom pustovníctva patrí sv. Antonín, pustovník, priateľ sv. Atanáša († 356), a sv. Pavol z Téb († 341).

Sv. Pachomius, zakladateľ kláštorníctva. V tom istom čase ako život pustovnícky začína sa aj život cenobitský čiže kláštorný. Zakladateľom kláštorného života je sv. Pachomius († 348), ktorý založil kláštor severne od Téb, stanovil preň »*rehoľu*« (regula) a tak dal pevný poriadok pre čle-

¹⁴⁾ Möhler, J. A.: *Gesch. d. Mönchtüms*. 1840. — Heimbucher, M.: *Die Orden u. Kongregationen d. kath. Kirche*. Paderborn, 1907. — Harnack, A.: *Das Mönchtum, seine Ideale u. seine Geschichte*. 1921.

nov svojho kláštora. Tým bol položený základ k rehoľnému životu.

Rozšírenie mnišstva na Východe. Z Egypta, kolisky mnišstva, rozšíril sa mnišsky život do Palestíny pričinením sv. Hilarióna, ktorý si shromaždil okolo seba mnoho žiakov. Odtiaľ šíril sa mnišsky život do ostatných krajín východných. Tieto kláštory stali sa pevnou záštitou kresťanskej viery v dobe ťažkých dogmatických bojov. Mnišsky život odpovedal dobre hlbavej povahe východniarov, ktorí sa radi venovali filozofii.

Mnišstvo na Západe. O prenesenie mniškeho života do západnej cirkvi získal si zásluhy sv. Atanáš, ktorý prišiel za svojho vyhnanstva do Ríma r. 340 a priviedol so sebou aj dvoch mníchov. Šírenie mnišstva podporovali na západe sv. Ambróz, sv. Hieronym a pápež sv. Gregor Veľký. Ťažké boje dogmatické, pohromy spojené so sťahovaním národov po rozklade Rímskeho impéria, ako aj vyskytnuvšie sa neporiadky v cirkevnom živote za týchto dobových premien pôsobily priaznivo na rozšírenie mnišstva. Mnohí, znechutení neustálymi spormi a prevratmi, zanechávali verejný život a utiahli sa do kláštornej samoty, aby sa tam venovali úplne službe Božej a starostlivosti o spásu vlastnej duše. Hlásanie myšlienky o blízkom konci sveta podporilo vstup do kláštorov.

S v . B e n e d i k t . Organizátorom mnišstva na Západe stal sa sv. Benedikt z Nurzie (480—543) tým, že vydal pravidlá pre rehoľný život. Preto sa právom nazýva patriarchom západného mnišstva. R. 529 založil kláštor v Montecassino, ktorý sa stal kolískou benediktínskej rehole. Reformátorom benediktínskej rehole sa stal Kassiodor, ktorý založil kláštor Vivarium a od svojich mníchov nežiadal len modlitbu a telesnú prácu, ale aj duševnú prácu. Heslom benediktínov stalo sa : »*Modli sa a pracuj!*« (*Ora et labora!*). Benediktínska rehoľa zostala ďaleko do stredoveku vedúcou rehoľou na Západe. Benediktínske kláštory stali sa požehnaním ľudstva nielen na poli náboženskom, ale aj kultúrnom, hospodárskom a sociálnom. Benediktínski mnísi nevedli veriacich len k zbožnému životu, ale učili ich obrábať pôdu, a stavať budovy, zakladať školy a sociálne ústavy. Tým

sa nesmazateľne zapísaly nielen do cirkevných dejín Západu, ale aj do dejín kultúry a civilizácie európskej.

V ý z n a m m n í š t v a. Bez benediktínskych kláštorov a bez mníchov, zanietených ohňom lásky k Bohu a nesmrteľným dušiam, ťažko by sme si vedeli predstaviť pokresťanenie Európy po sťahovaní národov, kultúrnu a hospodársku vyspelosť jej národov. Kláštory boli ohniskami svätosti a strediskami vedy, umenia a všestrannej osvety. Heslom mníchov bolo : *»Modli sa a pracuj!«* Pod vedením opáta kláštorná spoločnosť, skladajúca sa z kňazov, bratov, novicov a čelade, žila podľa troch evanjelických rád — chudoby, čistoty a poslušnosti — a snažila sa dosiahnuť kresťanskú dokonalosť. K založeniu kláštora dostávali mnísi obyčajne neobrobenú krajinu v lesoch. Sami ju klčovali, odvodňovali a premieňali na užitočnú pôdu. Kláštor predstavoval vlastne celú osadu, veľkostatok, pri ktorom boli domy pre čelad', dielne pre všetky remeslá, hospodárske dvory, stodoly, mlyny, záhrady a rybníky. Uprostred toho stála rozsiahla budova vlastného kláštora s mohutným kostolom. Počet obyvateľov dosahoval niekedy aj vyše 400 ľudí. Z nejdôhého kláštora vznikly terajšie obce a mestá.

O zbožnom živote v kláštoroch napísal dejepisec Weiss : *»Nikdy sa nevznášalo k nebu nič bohumilšieho, ako onen podivuhodný myšlienkový a životný súzvuk tisícov mníchov, zbožných a čistých, nadšených a Bohu verných. Všetky tie hlasy z pralesov i hlbokých úvalov, s horských strání, od krajov vodopádov a od brehov lesných bystrín znelý neustále, hlásajúc zvučne svoje životné šťastie. Cirkev zažila síce slávnejšie doby, ale neviem, či cirkvou kedy vanul vrúcnejší, čistejší a bohumilší vánok ako prvotný duch mníšstva.«* (Weltgeschichte III.)

Okrem zbožnosti boli kláštory stánkami vedy a umenia. O staviteľskom umení mníchov svedčia dosiaľ zachované monumentálne budovy a chrámy. O vzdelanie sa vtedy starala iba cirkev a najmä kláštory. Pri nich boli školy nižšieho i vyššieho druhu, ako aj odborné školy.

O význame kláštorov pre vedy a umenia napísal anglický historik Macaulay : *»V dobe nevedomosti a násilia boli to tiché kláštory, kde ľudia jemní a premýšľajúci nachádzali úto-*

čiste, kde jeden brat mohol opisovať Vergiliovu Aeneidu, druhý hľbať o analytike Aristotelovej; kto mal schopnosť k umeniu, mohol ozdobovať martyrologium alebo vyrezávať kríž; kto mal chuť k prírodným náukám, mohol skúmať vlastnosti rastlín a nerastov. Keby nebolo bývalo týchto útulkov vied a umení medzi chatrčami úbohého roľníckeho ľudu a medzi hradmi spurnej šľachty, bola by sa spoločnosť ľudská skladala len z ťažného dobytká a dravých šeliem.«

Kláštory boli ďalej v staroveku miestami sociálnej a zdravotnej činnosti, lebo ani štáty ani mestá sa o túto činnosť nestarali. Boly to predovšetkým kláštory, ktoré sa staraly o ľudí, čo potrebovali pomoc. Pocestní nachádzali v kláštoroch útulok. V mnohých kláštoroch sa zachovaly dodnes účty, z ktorých vidno, koľko chudobných ktorý kláštor živil, koľkým nemocným pomáhali bratia, čo sa rezumeli lekárstvu, koľko sirot sa vychovalo v kláštoroch, koľko potravín rozdaly kláštory za hladu a biedy. Verejné nemocnice, sirotince, chorobince a podobné ústavy majú počiatok v kláštorňých ústavoch.

§ 15. Náboženskomravný život veriacich v kresťanskom staroveku.¹⁵⁾

Život podľa viery. Učenie evanjelia nemalo byť len teoreticky známe a verené, ale malo byť zachovávané v každodennom praktickom živote. Toto označuje aj sv. Pavol slovami: »*Naše obcovanie je v nebesiach*«. (Filip 3, 20.)

Tohto sa veriaci aj držali, najmä v prvých troch storočiach. Žili navonok práve tak ako ich spoluobyvatelia, pohani a židia, ale svojím náboženským a mravným životom ich ďaleko pre-

¹⁵⁾ Bigelmair, A.: Die Beteiligung der Christen am öffentlichen Leben in vorkonstantin. Zeit. München, 1902. — Schilling, O.: Reichtum u. Eigentum in der altkirchl. Literatur. Freiburg, 1908. — Waldmann: Die Feindesliebe in der antiken Welt u. im Christentum. 1902. — Uhlhorn: Die christl. Liebestätigkeit der alten Kirche. 1882. — Pourrat, P.: La spiritualité chrét. des origines de l'Église au moyen âge. Paris, 1921. — Kurth: Les origines de la civilisation moderne. 1898. — Tröltzsch, E.: Die Sziallehren d. christl. Kirchen u. Gruppen. 1912.

vyšovali. V Diognetovom liste o živote prvých kresťanov čítame : *»Kresťania žijú síce v tele, ale nie podľa tela; žijú na zemi, ale ich obcovanie je v nebesiach . . . Konajú dobro a predsa ich trestajú ako zločincov. Odsúdení na smrť sa radujú, že budú vzkriesení k životu . . . Aby som to krátko povedal : čím je duša v tele, tým sú kresťania vo svete.«*

Okrem spoločných bohoslužieb venovali sa kresťania aj domácim súkromným modlitbám. Modlili sa ráno a večer, pred jedlom a po jedle, pred každou prácou. Často sa znamenali znamením kríža. Veľký apologeta Tertulián píše o tom : *»Pri každom kroku, pri vchádzaní a vychádzaní, pri obliekaní, pri umývaní, pri jedle, pred spánkom, skrátka nech robíme čokoľvek, vtlačáme znamenie kríža na svoje čelo.«*

V z á j o m n á l á s k a . Sami pohani dosvedčujú vzájomnú lásku kresťanov. Medzi kresťanmi nebolo núdzných, lebo bohatí radi dávali svoje majetky v prospech chudobných. Tertulián odpovedá pohanom, ktorí obdivovali vzájomnú lásku veriacich : *»Sme bratmi aj tam, kde ide o rodinný majetok, kým u vás tu bratstvo pravidelne prestáva. Všetko je u nás spoločné, len nie ženy, kým u vás nie je nič spoločné, iba ženy.«* Keď sa kresťania dozvedeli, že ich bratia v ďalekých obciach kresťanských majú núdzu, robili sberky medzi sebou a posielali ich trpiacim bratom.

Z a m e s t n a n i e . Kresťania mohli vykonávať každé poctivé zamestnanie, ktoré nebolo nebezpečenstvom pre ich vieru a mravný život. V šatení a v obcovaní s ľuďmi boli skromní a úctivi. Hlučným zábavám sa vyhýbali.

R o d i n n ý ž i v o t . Kresťanstvo malo blahodarný vplyv na rodinný život. Pozdvihlo ženu, žena prestala byť otrokyňou mužovou, stala sa jemu rovnou spoločnicou v živote. O rodinnom živote kresťanskom píše Tertulián : *»Kto by vedel opísať šťastie onoho manželstva, ktoré sa uzatvára pred cirkvou, ktoré Otec potvrdzuje? Ako krásnym dvojjáprahom sú veriaci manželia, ktorí majú jednu nádej, jeden cieľ priani, jeden spôsob života a ten istý spôsob služby. Spoločne sa modlia, spoločne pracujú, spoločne sa postia, poučujú, napomínajú a snášajú sa navzájom. Spoločne sú v chráme a pri stole Pánovom, ako aj*

spoločne žijú v súžení a v šťastnejších dňoch.« Poklesky pohanských manželstiev nemaly prístup do kresťanských rodín. Sami pohani sú nútení chváliť vzorný život kresťanských rodín.

Úcta k mŕtvym. Svojich mŕtvych kresťania pochovávali s najväčšou úctivosťou. Nespaľovali mŕtvolu ako pohani, lebo kresťania aj v mŕtvom tele videli bývalý chrám Duča Svätého, a bolo určené k tomu, aby raz slávne vstalo z mŕtvych. Preto mŕtvola nebola spaľovaná, ale slávnostne za zbožných obradov a modlitieb pochovávaná. Kresťania hľadeli na smrť ako na prechod do lepšieho života, a preto nekonali pohanské náreky nad mŕtvolou zosnulého. Pre kresťanov smrť bola odpočinkom po životnom boji, preto aj nazývali pohrebné miesta miestami spánku (gr. koimetéria, lat. dormitoria, z toho naše cintorín). Už v kresťanskom staroveku stalo sa zvykom, že v deň pohrebu a vo výročný deň smrti konala sa za zomretého zádušná sv. omša.

Kresťanstvo vplýva na verejný život. Kresťanstvo nepôsobilo len na súkromný život kresťanov, ale vplývalo aj na verejný život, najmä po r. 313. Kresťanstvo začalo vplývať na štátne zákonodarstvo a verejnú mienku. Keď aj nemohlo hneď odstrániť otroctvo, predsa aspoň zmiernilo postavenie otrokov. Aj tresty vplyvom kresťanstva boli zmierňované. S odsúdencami sa zachádzalo miernejšie.

Pokles horlivosti po r. 313. Rok 313 nepriniesol len slobodu cirkvi a prenikanie kresťanského ducha do súkromného a verejného života. Táto sloboda mala aj niektoré tónisté stránky. Mnohí sa stávali kresťanmi nie s presvedčenia, ale z vypočítavosti a z rôznych ľudských ohľadov. To malo za následok úpadok pôvodnej náboženskej horlivosti a mravné uvoľnenie. Na cirkevných snemoch ozývajú sa časté sťažnosti na pokles náboženskomravnej horlivosti. Aj ťažké dogmatické boje nemálo prispely k tomuto úpadku. Nie menej škodlivo pôsobily aj vpády barbarov za sťahovania národov do kresťanských krajín. Vyučovanie ľudu za takýchto pomerov narážalo na ťažkosti, ba načas muselo aj celkom prestať. Na obro-

de náboženskomravnej veľký podiel pripadol rehoľníkom, ktorí práve v tomto období dochádzajú k rozkvetu na Východe a prenikajú aj na Západ, aby sa stali oporou cirkvi pri pokresťanovaní nových národov a upevňovaní náboženskomravného života u nich.

II. Kresťanský stredovek (600—1517)

Od sťahovania národov do reformácie.

Prehľad.

Kresťanský život vyvíjalo sa ďalej v krajinách, kde cirkev pevne zakotvila už v kresťanskom staroveku. Cirkev získava pôdu medzi čerstvými germánskymi a slovanskými národmi. Tieto národy postupne prijímajú výsledky grécko-rímskej vzdelanosti a stávajú sa stredom záujmu cirkvi.

Kresťanský stredovek delí sa na tri obdobia :

1. skorý stredovek, od sťahovania národov po pápeža Gregora VII. (600—1073);

2. vlastný stredovek, od pápeža Gregora VII. po pápežov avignonských (1073—1305);

3. neskorý stredovek, od pápežov avignonských po vystúpenie Lutherovo (1305—1517).

Skorý stredovek (600—1073)

*Cirkev učiteľkou a vodkyňou európskych
národov.*

Prehľad.

Národy germánske a slovanské, ktoré zaujali v Európe svoje dnešné sídla, vychovala cirkev do konca prvého tisícročia v kresťanskej viere a kultúre. Najväčšiu zásluhu majú na tom benediktínske kláštory. Kresťanské východné národy daly sa strhnúť gréckou schizmou a odlúčily sa od cirkevnej jednoty s Rómom. Ohromné škody spôsobily cirkvi výboje mohamedánov v Ázii, Afrike a vo Španielsku. Autorita pápežov rastie nielen na vnútornom poli cirkevnom, ale aj vo verejnom živote. Založili Pápežský štát a obnovili hodnotu západorímskych cisárov. Panovníci a kniežatá na Západe i Východe usilujú sa po upevnení svojej moci dostať aj cirkev do svojho područia, čo sa im aj podarí. Bohoslužba a cirkevná disciplína pribrala ďalšie formy. Cirkevné umenie na západe vyvinulo sa v románsky sloh, na východe v byzantský. Cirkevná veda sa pestovala hlavne v kláštoroch a žila zo spisov svätých Otcov.

§ 1. Sťahovanie národov a zánik Rímskej ríše.¹⁶⁾

Zánik Rímskej ríše. Od IV. st. začína sa v Európe čulý pohyb národov, ktorému hovoríme sťahovanie národov. Tento pohyb začali Húni, divoký kočovnícky mongolský národ, ktorí zo svojich sídel v strednej Ázii vtrhli r. 375 do Ruska a svojím nárazom na východných Germánov, hlavne Gótov, uviedli do pohybu všetky národy, hraničiace s Dunajom. Ani opätovné rozdelenie rozsiahlej Rímskej ríše r. 395 pod správu dvoch cisárov, západného a východného, nemohlo už zachrániť Rímsku ríšu od zániku. Vnútorne neporiadky a nepokoje len urýchlili tento zánik. Týchto nepokojov využili čerstvé germánske kmene, aby sa v krátkom čase zmocnili všetkých krajín Západorímskej ríše. Do konca V. st. opanovali skupiny germánskych kmeňov celé územie Západorímskej ríše: Vandali Afriku, Visigóti Pyrenejský polostrov a juhozápadnú Galiu, Burgundi juhovýchodnú Galiu, Frankovia severnú Galiu, Anglovia a Sasi Britániu, Alamani územie pri hornom Rýne a Dunaji, Ostrogóti Panóniu, takže Západorímska ríša obmedzovala sa koncom V. st. len na Itáliu a územie okolo Soissonu v Galii. Týmto posledným zbytkom Západorímskej ríše urobili koniec Odoakar a Chlodvik. Odoakar, veliteľ germánskych Skirov, sosadil posledného západorímskeho cisára Romula Augustula r. 476 a sám sa vyhlásil nie za cisára rímskeho, ale za italského vladára. Franský kráľ Chlodvik zmocnil sa r. 486 posledného kúta Západorímskej ríše v Galii, čím bol rozklad Rímskej ríše na západe dokonaný. Ríša Hunov, ktorí sa usadili v strednej Európe, zanikla po smrti ich povestného kráľa Atilu r. 453. Sťahovanie národov skončilo sa v Európe okolo r. 600.

¹⁶⁾ Pallmann, R.: *Gesch. der Völkerwanderung von den Gotenbekehrung bis zum Tode Alarichs*. Gotha, 1863—64. — Wintersheim; *Gesch. der Völkerwanderung*, prepracované od F. Dahna. Leipzig, 1880. — Schmidt, L.: *Gesch. der deutschen Stämme bis zum Ausgang der Völkerwanderung*. Berlin, 1904—1915. — Schubert, H.: *Staat u. Kirche in der arian. Königreichen u. im Reiche Chlodwigs*. München, 1912. — Zeiller, J.: *Les origines chrét. dans les provinces Danubiennes de l'empire romain*. Paris, 1918. — Dahn, F.: *Die Könige der Germanen*. Würzburg, 1861—1900.

Nové úlohy cirkvi. Sťahovanie národov spôsobilo cirkvi nesmierne škody a postavilo ju pred nové úlohy : získať nové národy pre cirkev a byť ich učiteľkou na poli kultúry duchovnej a hmotnej, naučiť ich usadlému a pokojamilovnému životu. Táto úloha bola ťažká a namáhavá. Len vypnutím všetkých síl a obetavou prácu rehoľníkov podarilo sa cirkvi toto dielo. Germánske národy, ktoré sa staly pánmi krajín Západorímskej ríše, boly totiž pohanské alebo kresťanské, ale vo forme ariánskej. Preto pôvodné katolícke obyvateľstvo väčšinou kruto prenasledovali. Jedine Frankovia, osadení v severnej Galii, prijali hneď kresťanstvo vo forme katolíckej. Ich kráľ Chlodvik, ktorý mal za ženu katolíčku, prijal spolu s 3000 svojimi bojovníkmi krst v Remeši od sv. biskupa Remigia r. 496 a postupne priviedol celý svoj národ do cirkvi. Tento krok zaistil Frankom a ich panovníkom na dlhý čas vedúce miesto v Európe.

Zásluhy pápežov. Za ťažkých búrok sťahovania národov starali sa o rímsky a italský ľud pápeži, lebo východorímski cisári, ktorí podľa mena vládli nad Itáliou, krajinu chrániť nemohli a nechceli. Pápeži mali v celej Itálii majetky, ktoré dostali od bohatých veriacich ; rímsky ľud sa v čase biedy živil z pápežských sýpok. Pápežovi Levovi I. Veľkému treba ďakovať za zachránenie Ríma pred vpádom Húnov, vedených Atilom, r. 452 a Vandalov r. 455. Proti Longobardom ubránili sa r. 592 Rimania pod vedením pápeža Gregora Veľkého. Za týchto ťažkých navštívení začína vystupovať do popredia aj svetská moc pápežov a kladú sa základy Pápežského štátu.

Východorímska ríša. Po zániku Západorímskej ríše zachovalo sa cisárstvo na Východe so strediskom v Carihrade a východorímski cisári nevzdávali sa nádeje na obnovenie ríšskej moci v západných provinciách, zabraných Germánmi. Tento ich plán podarilo sa uskutočniť cisárom Teodorichovi a Justiniánovi I. (527—565), ale nie natrvalo. Na rozhraní VI. a VII. st. sa Východorímska ríša pogrčtila. Na rozdiel od starovekej Východorímskej ríše nazvali stredovekí dejepisci Východorímsku ríšu ríšou Byzantskou podľa starovekej osady Byzantion, na mieste ktorej založil cisár Konštantín Veľký r. 330 Nový Rím čiže Carihrad. Obyvateľstvo byzantskej ríše bolo

veľmi pestré : Gréci ako vládnúci národ, Sýrovia, Arabi, Kopti, Arméni, Ilýri (Albánci), Rumuni (Valasi) a neskôr aj Slovania, ktorí po vyprázdnení východnej Germánie germánskymi kmeňmi nastupovali na ich miesta zo svojej pravlasti medzi Labou, Dneprom a Karpátmi. Do polovice VII. st. zabrali Slovania celý Balkánsky polostrov, lebo Bizantská ríša bola zaujatá neustálymi bojmi s Peržanmi a Avarmi, pod vedením ktorých musely bojovať proti Byzantskej ríši aj im podrobené slovanské kmene. Dlhoročné vyčerpávajúce boje zoslabily nakoniec ríšu Byzantskú i Perskú a pripravily pôdu ich novému nepriateľovi, Arabom.

Byzantskí cisári vládli úplne neobmedzene (despoticky) a považovali sa aj za najvyššiu hlavu cirkvi (césaropapizmus). Cisári svolávali cirkevné snemy, ba neraz rozhodovali sami o otázkach vieroučných. Mali veľký vplyv na voľbu biskupov, najmä carihradského biskupa. Carihradským biskupom dopomohli k hodnosti patriarchu, ale neraz im vnútili svoju vôľu aj v cirkevných veciach.

Cisár Justinián dal postaviť v Carihrade nádherný chrám Božej Múdrosti (532—38) a vydať okrem iných diel súbor rímskeho občianskeho práva, prispôsobeného kresťanskému životu (Corpus iuris civilis).

§ 2. Mohamed v boji proti kresťanstvu.¹⁷⁾

N o v ý n e p r i a t e ľ. Ešte sa cirkev nezotavila z ťažkých rán, ktoré jej spôsobili dogmatické boje a sťahovanie národov, keď jej povstal mocný a krvavý nepriateľ v Mohamedovi a jeho učení, islame.

Arabi, národ semitskej čelade, obývali oddávna Arabský polostrov, stepi medzi Sýriou a Eufratom a južnú časť Mezopotámie. Delili sa na početné kmene beduínov, ktorí nepretržite

¹⁷⁾ Sprenger, A. : *Leben u. Lehre des Muhammed*. Berlin, 1861—65. — Müller, A. : *Der Islam im Morgen- und Abendland*. Berlin, 1887. — Grimme, H. : *Mohammed*. Mainz, 1892—1904. — Goldziher, I. : *Vorlesungen über den Islam*. 1925.

medzi sebou zápasili. Arabské náboženstvo obsahovalo prvky temer všetkých ázijských náuk. V Arabsku malo svojich vyznávačov perzské náboženstvo Zarathuštrovo, náboženstvo židovské i kresťanské. Strediskom arabského pohanstva bola od dávna Mekka s prameňom Zemzom a s národnou svätyňou, zvanou Kába. Správy Káby zmocnil sa v V. st. kmeň Kurajš a neskôr (okolo r. 600) jeden z jeho rodov, Hášimovci.

M o h a m e d. Z tohto rodu pochádzal Mohamed (570—632), tvorca nového arabského náboženstva, islamu, ktorý svojím náboženstvom sjednotil roztrieštené arabské kmene a uviedol ich ako dôležitého činiteľa do svetových dejín. Mohamed sa vyučil za obchodníka. Pre spoľahlivosť a obratnosť prijala ho do svojich služieb bohatá vdova Chadidža a neskôr si ho vzala aj za muža. Na svojich obchodných cestách poznal Mohamed náboženstvo židovské i kresťanské a znechutil si modloslužbu svojich krajanov. Ako 40-ročný začal mať »*videnia* a »*zjavenia*«, ktoré ho vyzývaly, aby sa stal prorokom svojho ľudu. Od r. 611 začal vystupovať ako prorok, ale zpočiatku mu verilo len niekoľko jemu najbližších osôb. Preto roku 622 odišiel so svojimi prívržencami z Mekky do Jathribu (neskoršia Medína). Od tohto roku sa začína arabský letopočet (hedžra). Mestu Medíne dal osobitné obecné zriadenie a jej okolie zorganizoval ako pevný politický celok. R. 630 zmocnil sa Mohamed i Mekky, ale krátko potom zomrel (632).

M o h a m e d o v o n á b o ž e n s t v o. Náboženstvo Mohamedom založené nazýva sa islam, to jest oddanosť Bohu; jeho vyznávači majú čestný názov muslim, to jest veriaci. Základom muslimstva je článok viery: »*Niet boha okrem Boha; Mohamed je posol Boží.*« Zovňajšie znamenie príslušnosti k muslimstvu je obriezka. Islam je smiešanina kresťanstva, židovstva a arabského pohanstva. Mohamed podržal abstraktný mono-teizmus, zavrhol pohanský polyteizmus, ale aj kresťanskú vieru v Najsvätejšiu Trojicu. Mohamed neuznal vykúpenie, a preto aj Kristus mu je iba prorokom ako Abrahám a Mojžiš, nad ktorými stojí Mohamed ako najvyšší prorok Boží. Prijal vieru v dobrých a zlých anjelov. Podržal učenie o súdnom dni a vzkriesení z mŕtvych, ale jeho predstavy o nebi a pekle sú hrubo smyselné, podobne ako urobil smyselnosti mnoho ústup-

kov aj v pozemskom živote. Ďalším rysom jeho učenia je fatalizmus, nezmeniteľné predurčenie ľudského osudu.

Mohamedova mravouka stojí hlboko pod úrovňou kresťanskej mravouky, hoci má aj niektoré chvályhodne prvky. Tak žiada veľkú striedmosť, určitú mravnosť vo vonkajšom styku, hlboký náboženský smysel a pohostinnosť. Nepozná lásky k nepriateľovi, ba boj proti nepriateľom islamu vyhlásil Mohamed za povinnosť a čnosť, sľubujúc padlým v boji za islam najväčšiu nebeskú, pravda smyselnú blaženosť. Týmto hovel bojovnej náklonnosti arabských beduínov, ich túhe po koristi a lúpeži. Tým sa dajú vysvetliť veľké úspechy mohamedánov v boji o rozšírenie islamu. Svojim prívržencom dovolil mnohoženstvo, aby tak hovel ich smyselnosti. Mohamed zaviedol aj určitý druh mníšstva. Askéza týchto mníchov, dervišov, je však iba mechanickoakrobatická (tanec, spev). Mohamed zakázal svojim prívržencom požívať víno, bravčové mäso, mäso zadusených zvierat, hazardné hry, úžeru a zakázal aj veštenie.

Náboženský život moslemínov spočíva v modlení s polohou smerom k Mekke, v liturgickom umývaní, v pôste v mesiaci Ramadan, čítaní Koránu, dávani almužny a putovaní do Mekky.

Svätou knihou islamu je Korán (učenie), záznam údajných zjavení Mohamedových v 114 kapitolách čiže surách (hlava). V Koráne je mnoho nesrovnalostí a protirečení. Druhý hlavný prameň islamu je Sunna, tradícia čiže ústne podanie o výrokoch a skutkoch Mohamedových, dosvedčených prvými tromi kalifmi. Sunnu uznáva len časť moslemínov, Sunniti, zatiaľ čo Šiiti Sunnu zavrhuju a uznávajú len Korán.

Ústava, ktorú Mohamed dal svojim prívržencom, je prísne teokratická, ako u židov: Mohamed a jeho nástupca kalif je ako zástupca Boha na zemi neobmedzeným duchovným i svetským panovníkom. Všetci veriaci sú zaviazaní k úplnej poslušnosti k svojim predstaveným. Na tom sa zakladal absolutizmus Mohamedov a jeho nástupcov.

V ý b o j e m o h a m e d á n o v . Zpočiatku bol islam národným náboženstvom arabským, neskôr však dostal univerzálnejší ráz. Islam dal sa na krvavý výboj do okolitých krajín.

Odrhoval jednu provinciu za druhou z Byzantskej ríše. Za necelých 100 rokov svojho trvania zmocnili sa mohamedáni Sýrie, Palestíny, Perzie, Egypta, Severnej Afriky a Španielska. Další postup islamu do Europy zarazil franský panovník Karol Martel porážkou mohamedánov pri Poitiers r. 732. Arabi boli zatlačení zpät za Pyrenejské horstvo a západná Európa bola zachránená od panstva islamu. Predsa však zakotvila moc islamu na pobrežných miestach Stredozemného mora, najmä na Sicílii (na dve storočia). Mohamedáni nikde netrpeli kríže a sochy a zakázali zvoniť a stavať kostoly. Po dobrom i zlom potláčali všade kresťanstvo. V severnej Afrike a v niektorých krajinách prednej Ázie vyhubili kresťanstvo úplne a na dlhé storočia. Okrem toho poškodil islam cirkev tým, že podporoval hereťíkov, nestoriánov a monofyzitov na Východe, zatiaľ čo pravoverných kresťanov kruto prenasledoval. V IX. st. nastal rýchly úpadok Arabskej ríše. Jednotliví miestodržiteľia využívali národnostných a náboženských sporov a zakladali si samostatné panstvá. Síriteľmi islamu staly sa iné štáty, najmä pozdejšie Seldžukovia a osmanskí Turci.

Z á s l u h y i s l a m u . Pri škodách, ktoré islam spôsobil cirkvi, treba spomenúť aj jeho zásluhy o to, že mnoho ázijských a afrických národov, žijúcich v pohanskej modloslužbe, priviedol od polyteizmu k uctievaniu jedného Boha. Okrem toho zaslúžil sa islam v dobe svojho rozkvetu o literatúru, vedu a umenie (arabské umenie).

§ 3. Sv. Bonifác, organizátor cirkvi v Nemecku.¹⁸⁾

F r a n s k á r í š a . Medzi všetkými germánskymi štátmi, ktoré vznikly po skončení sťahovania národov na území Západorímskej ríše, nadobudla v európskych dejinách najväčšieho významu Franská ríša. Spoločným menom Frankov rozumely sa germánske kmene, ktoré v prvej polovici V. st. osídlily spu-

¹⁸⁾ Buss, F. J.: Windfrid-Bonifacius, 1880. — Kuhlmann: Der Hl. Bonifacius, 1895. — Pfahler: Der Hl. Bonifacius u. seine Zeit, 1880. — Kurth: Saint Boniface. Paris, 1910. — Schnürer, G.: Bonifacius. Mainz, 1909.

stošené kraje na dolnom Rýne a v najsevernejšej časti Galie. Z týchto kmeňov nadobudol prevahu najmä kmeň sálskych Frankov pričinením svojho kráľa Chlodvíka z rodu Meroveovcov, ktorý so svojou družinou prijal krst na Vianoce 496 v Remeši, neskoršom korunovačnom meste francúzskych kráľov. Chlodvík († 511) a jeho nástupci podmaňovali si ostatné germánske kmene, takže v VI. st. Franská ríša siahala od Biskajského a Lyonského zálivu až po Šumavu.

Sťahovanie národov urobilo väčšinou koniec cirkevnej organizácii a kresťanskému životu v Európe. Najlepšie bola na tom cirkev v Galii, kde Frankovia prijali katolícke kresťanstvo a jeho šírenie podporovali. Už v VIII. st. bolo v Galii 12 arcibiskupstiev, ako to bolo za rímskeho cisárstva. Úlohou cirkvi bolo priviesť germánske kmene do svojho lona. Najviac sa o to zaslúžili západní mnísi, najmä írski a britskí, ktorí už od VI. st. prichádzali medzi germánske kmene rozsiahlej Franskej ríše ako misionári. Pri všetkej ich horlivosti, korunovanej väčšinou mučeníckou smrťou, udržovali sa medzi germánskymi kmeňmi zbytky modloslužby, ba celé krajiny zostávaly oddané pohanstvu.

Predchodcovia sv. Bonifáca. Z írsko-škótskych misionárov pôsobili medzi germánskymi kmeňmi sv. Kolumbán († 615), sv. Gallus, zakladateľ kláštora v St. Gallen, sv. Fridolín a sv. Kilián († 689). Na rozhraní VI. a VII. st. pôsobili pod vedením sv. biskupa Ruperta († okolo 710) z Vormsu a sv. Emeráma z Poitiers franskí misionári v nemeckých krajinách po Režno a Solnohrad. Trvalejšie úspechy mali anglosaskí benediktínski misionári, ktorí hlásali evanjelium od r. 690 pod vedením sv. biskupov Willibrorda († 739) a Suitberta († 713) u Frízov a ich susedných kmeňov v Porurí.

S v. Bonifác. Všetkých týchto misionárov svojou činnosťou prevýšil sv. Bonifác, ktorý dal nemeckej cirkvi pevnú cirkevnú organizáciu, usilovne pracoval na odstránení zbytkov pohanstva a upevnil spojenie nemeckej cirkvi s Rímom. Pre tieto zásluhy o upevnenie kresťanstva v Nemecku dostal sv. Bonifác právom titul «apoštola Nemcov».

Utúženie sväzkov s Rímom. Sv. Bonifác, pôvodne Winfrith, pochádzal zo vznešeného anglosaského rodu z juhozápadného Anglicka. Narodil sa asi r. 675. Vstúpil do benediktínskej rehole a ako 30-ročný bol vysvätený za kňaza. Vo veku asi 43 rokov putoval do Ríma a prosil pápeža, aby mu prikázal, kam má ísť za misionára. Pápež ho poslal do Nemecka. Sv. Bonifác úspešne kázal v Durínsku, Hessensku a vo Frízsku. Pápež Gregor II. (715—31) ho znova povolal do Ríma a vysvätil ho za biskupa. Pápež Gregor III. (731—41) vymenoval ho r. 732 za arcibiskupa a r. 738 za apoštolského legáta s plnou mocou, aby nemecké krajiny rozdelil na diecézy a ustanovil podľa potreby nových biskupov. Tým sa začala organizátorská činnosť sv. Bonifáca. K dosavadným piatim biskupstvám, ktoré vznikli okolo r. 700, pridal sv. Bonifác nové štyri. Za svoje sídlo vyvolil si sv. Bonifác Mohuč (Mainz).

Sv. Bonifác nestaral sa len o úpravu vonkajšej cirkevnej organizácie, ale usiloval sa aj o prehĺbenie náboženského života v jednotlivých obciach a o odstránenie posledných zvyškov pohanských zvykov. O toto sa staral hlavne na početných cirkevných synodách, z ktorých prvá bola r. 742. Početné benediktínske kláštory, ktoré sv. Bonifác založil, stali sa strediskom náboženskocultúrneho života. Najvýznamnejším z týchto kláštorov bol kláštor vo Fulde (južne od Kasselu), kde bola aj slávna škola.

Mučenícka smrť. Na sklonku svojho života zatúžil sv. Bonifác znova po misijnej činnosti. Odobral sa medzi pohanských Frízov, kde 5. júna 754 utrpel pri Dokkume mučenícku smrť spolu so svojim spievodom. Keď čakal na nvopokrstených, aby im udelil sv. birmovanie, prepadli ho i s družinou pohanskí Frízi a usmrtili. Podľa prania sv. Bonifáca boli jeho telesné pozostatky pochované v jeho najmilšom kláštore vo Fulde.

Z Nemecka šírilo sa kresťanstvo k ostatným severským národom, do Dánska, Švédska, Nórska, na Island a do Grónska, v ktorých krajinách zakotvilo kresťanstvo pevne v X. a XI. st. Okolo r. 1200 ujalo sa kresťanstvo v Livonsku, Estonsku a Kursku. Ešte neskôr preniklo kresťanstvo do Litvy.

§ 4. Spolupráca cirkvi a štátu. Pápež Lev III. a cisár Karol Veľký.¹⁹⁾

Spolupráca cirkvi a štátu. Svojou misijnou a kultúrnou činnosťou medzi germánskymi národmi získala si cirkev veľké zásluhy o upevnenie rozsiahlej Franskej ríše. Kňazi a mnísi neúnavne kázali a učili ľud nielen kresťanskej viere, ale aj počiatkom vied a umení, orbe a remeslám. Odvykali ho od pohanských a barbarských mravov, ako sú súboj, lúpež, krvná pomsta a otroctvo. Tak vychovala cirkev časom z nevzdelaných divochov pokojné a vzdelané národy. Bez cirkvi a najmä bez kláštorov bola by Európa po sťahovaní národov zostala púšťou. Franskí králi cenili si služby cirkvi a podporovali ju v jej namáhavej práci. Z tejto vznešenej spolupráce vyvynulo sa vzájomné priateľstvo medzi cirkevnou a svetskou vrchnosťou. Navonok prejavilo sa toto priateľstvo vytvorením cirkevného štátu a obnovením cisárskej hodnosti franských kráľov.

Založenie Pápežského štátu. Rímski pápeži už v kresťanskom staroveku vlastnili rozsiahle majetky v Itálii. Za sťahovania národov boli ochráncami nielen Ríma, ale aj Itálie. Rímsky a italský ľud uznával ich za svojich vodcov, keď sa darmo dovoľával pomoci východorímskych cisárov, ktorí mu nechceli alebo nemohli pomôcť. V VIII. st. ohrožovali Rím a Itáliu Longobardi, osadení vtedy v dnešnej Lombardii. Pápeži dovoľávali sa menom rímskeho ľudu pomoci u byzantských cisárov, ktorým dosiaľ rímske územie patrilo. Keď sa im tejto pomoci nedostalo, hľadali pápeži pomoc u franských kráľov. Skutočným vládcom vo Franskej ríši pri bezmocných kráľoch z Merovejského rodu bol Pipin Krátky (741—68). Ten sa dvakrát vypravil pápežovi na pomoc a premohol Longobardov. Za túto ochotu uznal pápež Štefan III. (752—57) Pipina Krátkeho za kráľa franského a pomazal ho r. 754 v St. Denis spolu s jeho synmi Karolom a Karlomanom, za franských kráľov a dal im

¹⁹⁾ Schnürer, G.: Die Entstehung des Kirchenstaates. Köln, 1894. — Lamprecht: Die röm. Frage von König Pipin bis auf König Ludwig d. Fr. Leipzig, 1899. — Ketterer: Karl d. Grosse u. die Kirche. München, 1898. — Duchesne: Les premiers temps de l'État Pontifical. Paris, 1912.

titul patricia rímskeho, t. j. zástupcu rímskeho cisára. Potom r. 756 odovzdal Pipin Krátky pápežovi Rím a iných 20 miest s okolím do plnej správy ako »dedičstvo sv. Petra« (»*Patrimonium sancti Petri*«). Tak vznikol v strednej Itálii nový štát — Pápežský čiže cirkevný štát —, ktorého hlavným mestom bol Rím a panovníkom pápež. Cirkvi to bolo na prospech, lebo pápež bol takto úplne nezávislý od svetskej moci a mohol slobodne rozhodovať o cirkevných záležitostiach. Neskoršími darmi a odkazmi Pápežský štát značne vzrástol.

O b n o v e n i e Z á p a d n é h o c i s á r s t v a. Svorná spolupráca cirkvi a franských kráľov vyvrcholila obnovením cisárskej hodnosti na Západe a korunovaním kráľa Karola Veľkého za cisára rímskeho. Stalo sa tak na Vianoce r. 800 pri návšteve Karola Veľkého v Ríme, keď pápež Lev III. (795—816) vložil Karolovi na hlavu diadém a pozdravil ho ako rímskeho cisára za trojnásobného volania rímskeho ľudu : »*Carolo piissimo Augusto a Deo coronato, magno et pacifico imperatori, vita et victoria.*« (»Karolovi, zbožnému cisárovi, od Boha korunovanému, veľkému a pokojnému vladárovi, život a víťazstvo.«) Tým sa splnila všestranná túžba po obnovení bývalého Rímskeho cisárstva a kresťanské štáty nových národov v západnej Európe dostaly v cisárovi svoju najvyššiu hlavu.

V ý z n a m s v o r n e j s p o l u p r á c e. Obnovenie Západorímskeho cisárstva, ktorým dôstojnosť Východorímskych cisárov zostala nedotknutá, bolo činom ďalekosiahleho významu. Západorímsky cisár stal sa na Západe najvyššou hlavou kresťanských kniežat vo veciach svetských. Mal chrániť práva, majetok a slobodu cirkvi a starať sa o jej rozšírenie. Pápež zostal hlavou kresťanstva vo veciach duchovných. Cisár potvrdzoval pápežskú voľbu a pápež korunoval cisárov. Cisár považoval cisársku hodnosť za dar z milosti Božej ; odtiaľ aj slová v jeho titule »*Dei gratia*« (z milosti Božej). Cisárska dôstojnosť prešla neskôr na nemeckých kráľov.

Úzke spojenie, ktoré nastalo takto medzi obidvoma najvyššími zástupcami kresťanstva, pápežom a cisárom, bolo základom stredovekého univerzalizmu. Vytvorila sa na západe veľká rodina kresťanských štátov, na čele ktorej stál pápež ako najvyššia duchovná hlava a cisár ako najvyššia svetská

hlava. Pápežstvo a cisárstvo boli v istom smysle pántovými bodmi, okolo ktorých sa z väčšej časti pohybovaly dejiny Západu.

Karol Veľký (800—814) plnil svedomite svoje povinnosti vladárske i svoje povinnosti voči cirkvi. Svojou požehnanou činnosťou získal si veľké zásluhy o cirkev na Západe. Zakladal nové biskupstvá a kláštory, kostoly a školy. Svolával biskupov na snemy, staral sa o vzdelanie kňazstva, ako aj o povznesenie liturgie a cirkevného spevu. Výdatne podporoval misie a činnosť cirkvi v krajinách podliehajúcich jeho moci. Bohužiaľ však, počínal si aj v duchovných záležitostiach väčšinou ako pán a vo svojej horlivosti o rozšírenie cirkvi a súčasne aj franského panstva nedbal často na príkazy evanjelia. Najmä kruto postupoval proti pohanským Sasom v severnom Nemecku, ktorých násilným spôsobom pomocou vojenských výprav, masovým vraždením a presídľovaním za 30 rokov donútil prijať kresťanstvo a založil tam nových 6 biskupstiev. Staral sa o vzdelanie svojich poddaných, podporoval vedy a umenia (karolínska renesancia). Cirkev uznáva jeho veľké zásluhy, ale za svätca ho neuznáva pre chyby jeho súkromného života a vojenské násilnosti. Svojimi výbojmi rozšíril Karol Veľký svoju moc skoro na všetky krajiny latinskej vzdelanosti. Zomrel r. 814 a pochovaný bol v chráme Panny Márie v Cáchach (Aachen).

Vznešená postava Karola Veľkého, obnoviteľa Západorímskeho cisárstva, ostala nezabudniteľnou všetkým nasledujúcim vekom. Jeho dielo, spájajúce v jediný celok ríšu veľkého rozsahu, nemalo síce dlhého trvania a jeho rozklad sa začal už za jeho vnukov, ale v jednotlivých svojich častiach stalo sa základom, z ktorého vyrástla stredoveká Európa.

Rozdelenie Karolovej ríše. Smluvou vo Verdune r. 843 rozdelili si vnukovia po dlhých sporoch veľkú Karolovu ríšu na niekoľko samostatných častí. Najväčšie z nich bolo kráľovstvo Západofranské a Východofranské. Tie sa stali základmi neskorších štátnych a národných oblastí francúzskej a nemeckej. Tým bola nielen jednota, ale aj sila ríše podkopaná. Nakoniec najmladší syn Ludvika Nemca (850—75) Karol III. Tlstý (881—87), posledný cisár z rodu Karolovcov, bol r. 887 sosený s cisárskeho trónu a tým nastal úpadok Nemeckej

riše a cisárskej moci. Tento úpadok trval až do X. storočia. Obnoviteľom cisárskej hodnosti bol Oto I. Veľký (936—973) zo saského rodu, ktorý r. 962 prijal cisársku korunu.

Čierne storočie Boje medzi Karolovcami a úpadok cisárskej moci neblaho vplývaly aj na cirkevné pomery, najmä v Itálii a v Ríme, kde bohaté šľachtické rody usilovali sa zmocniť vplyvu na pápežskú voľbu a dostať na pápežský stolec svojich príbuzných alebo prívržencov. Tak boli v X. st. cirkvi nanútení niekoľkí neschopní a nehodní pápeži, čo malo veľmi neblahý vplyv na vnútorné cirkevné pomery. Preto sa X. st. nazýva aj »čiernym storočím« v dejinách cirkvi. Na týchto pomeroch však nenesie vinu cirkev, ale násilníctvo svetských panovníkov, ktorí sledovali svoje osobné a politické ciele a nanucovali cirkvi nehodných pápežov a biskupov.

»Pápežka« **Johanna**. Na žalostné pomery v cirkvi ukazuje aj rozprávka, dnes zavrnutá nielen cirkevnými, ale aj cirkvi nepriateľskými dejepiscami, o pápežke Johane, ktorá vraj bola pápežom po pápežovi Levovi IV. (847—855) vyše dvoch rokov. Vrstovníci však nič nevedia o tejto »pápežke«. Rozprávka vznikla až v XIII. st. a rači sa jej dovolávali nepriatelia cirkvi a pápežtva. Historické pramene vyvracajú jej nesmyselnosť. Carhradskí patriarchovia, a najmä patriarcha Fotius, úhlavný nepriateľ rímskych biskupov, by si nebol odpustil tento argument v boji proti pápežom. Pápež Lev IV. zomrel dňa 17. júla 855 a hneď bol zvolený za pápeža Benedikt III. (855—858). Remešský arcibiskup Hinkmar poslal svojho posla do Ríma k pápežovi Levovi IV. Tento sa však na ceste dozvedel o smrti pápežovej a po svojom príchode do Ríma našiel už pápeža Benedikta III. Pamätná minca na pamiatku voľby pápeža Benedikta III. má na jednej strane obraz pápežov a na druhej obraz a nápis cisára Lotara I. Tento však zomrel 28. sept. 855. Teda Benedikt III. musel byť pápežom už pred týmto dňom. Kláštor v Korbeji má diplom, vystavený pápežom Benediktom III. dňa 7. okt. 855. Tieto holé fakty vyvracajú nesmyselnosť celej rozprávky o pápežke Johane.

Od konca X. st. za prispenia nemeckých panovníkov dostali sa na pápežský stolec mnohí vynikajúci pápeži — viacerí nemeckého pôvodu (Gregor V. (996—999) bol prvý pápež nemecký

kého pôvodu) — ktorí s úspechom pracovali na obrode cirkevného života.

§ 5. Východná cirkev trhá spojenie s Rímom.²⁰⁾

Kým na Západe získavala cirkev usilovnou činnosťou misiónárov a podporou franských panovníkov nové národy pre Krista, utrpela na Východe ťažké straty.

Príčiny rozkolu. Príčiny odklonu východnej cirkvi a jej konečného rozchodu s cirkvou západnou siahajú hlboko do kresťanského staroveku a sú rázu kultúrneho a cirkevno-politického. K príčinám rázu kultúrneho náleží rozdielnosť reči a národného charakteru rímskeho a gréckeho. Rimanov charakterizovala vážnosť, húževnatosť a praktický duch, Grékov akási ľahkomyselnosť, sklon k špekulatívnemu bádaniu a láska k individuálnej slobode. Východ sa honosil mnohými kresťanskými obcami, založenými apoštolmi, na východe byly konané všetky všeobecné synody v kresťanskom staroveku a Východ viedol aj v teologickom bádání. Zpočiatku vedela kresťanská láska tieto rozdiely vyrovnávať. Vo IV. st. však nastal obrat. Prenesením cisárskeho sídla z Ríma do Carihradu povstalo na Východe nové stredisko politické i cirkevné. Najmä po zániku Západorímskej ríše domnievali sa carihradskí biskupi mylne, že stredisko cirkvi musí byť tam, kde je sídlo cisárske. Východorímski cisári ich v týchto snahách podporovali. Tak sa začaly prvé nedorozumenia medzi Rímom a Carihradom. Neblahým činiteľom odcudzenia východnej cirkvi Rímu bola stránka politická. Východorímski cisári ťažko niesli založenie Pápežského štátu r. 756 a obnovenie Západného cisárstva r. 800. Vzájomná nedôvera, odcudzenie a odpor dostaly tým nový podnet a rástly na Východe tým viac, čím viac mohutnelo Západné cisárstvo a úžily sa hranice Východnej ríše.

²⁰⁾ Bréhier : La querelle des images (VIII-e—IX-e siècles). Paris, 1904. — Maimbourg : Hist. du schisme des Grecs. Paris, 1677. — Hergenröther : Photius von Konst. Regensburg, 1876—9. — Pichler : Gesch. der kirch. Trennung zwischen Orient u. Occident. München, 1864. — Duchesne : Églises séparées. Paris, 1905. — Norden, W. : Das Papstum u. Byzanz. Berlin, 1903. — Ruinaut : Le schisme de Photius. Paris, 1910. — Samsour v Čas. kat. duch., r. 1907, str. 237 a nasl. : Příčiny rozkolu mezi cirkví východní a západní.

Tento odklon východnej cirkvi prešiel cez boj proti úcte obrazov, dočasnú roztržku Fotiovu, až sa skončil v definitívnom rozkole východnom v XI. st. za Michala Caerularia.

Boj proti obrazom. Byzantský cisár Lev Sýrsky (717—741), ktorý sa vyšvihol z obyčajného vojaka na cisársky trón, bol vynikajúci vojvodca a štátnik. V duchu byzantských cisárov (cézaropapizmus) považoval sa aj za najvyššiu hlavu cirkvi vo svojej ríši. Domnieval sa, že prílišná zbožnosť ľudu škodí hospodárskej a vojenskej zdatnosti ríše. Najmä úcta obrazov bola v Byzantskej ríši veľmi rozšírená. Cisár si dal nahovoriť, že mohamedáni a židia odmietajú prijať kresťanstvo preto, že sa veriaci klaňajú obrazom svätých. Sám pozoroval medzi prostým ľudom niektoré prepiatosti v uctievaní obrazov a sôch. Preto nariadil posvätné obrazy a sochy odstrániť a zničiť. Niektorí biskupi stali sa ochotnými vykonávateľmi jeho rozkazu. Čiastka duchovenstva sa podriadila cisárskemu rozkazu, ale staručký patriarcha carihradský Germanus a najväčší teolog tej doby, sv. Ján Damašký, zmužile sa postavili cisárovi na odpor. Najviac sa úcty obrazov zastávali mnísi. Ľud sa rozdelil na dve strany a cisárske vojsko plnilo rozkaz cisárov.

Spory o uctievanie obrazov premenily sa v krvavé boje a trvaly s prestávkami vyše 100 rokov. Mnoho kňazov a veriacich, mníchov a kláštorných sestier bolo stýrané a mučené, iní boli vyhnaní z krajiny. Kláštory boli drancované a rúcané. Barbarsky bolo zničené veľké množstvo posvätných obrazov a mozaík, medzi nimi i vzácne umelecké diela. Pápeži protestovali proti obrazoborectvu a miešaniu sa cisára do vieroučných otázok. Sporom zaoberaly sa aj niektoré synody, až konečne r. 842 bola stará katolícka náuka o úcte obrazov definitívne schválená a úcta obrazov vo východnej ríši obnovená. Na pamiatku víťazstva úcty obrazov bol zavedený vo východnej cirkvi sviatok »*ortodoxie*« číže pravovernosti, ktorý sa svätieval v prvú pôstnu nedeľu.

Rozkol Fotiov. Krátko po skončení obrazoboreckého boja vypukol v byzantskej cirkvi nový spor, ktorý mal za následok dočasný rozkol, schizmu východnej cirkvi. Jeho pôvodcom bol Fotius, muž skvelého nadania a veľkej učnosti, ale nie menšej ctižiadostivosti.

V 2. polovici IX. st. osadila byzantská vláda carihradského patriarchu Ignáca, muža zbožného a učeného, lebo odoprel dať prijímanie zvrhlému Bardasovi, strýcovi cisára Michala III. (842—67), oddanému pitiu. Bardas si zaumienil vypomstíť sa za to Ignácovi. Bezdôvodne obžaloval Ignáca zo spoluúčasti na spiknutí proti cisárovi. Ignác bol osadený a poslaný do vyhnanstva. Na jeho miesto bol dosadený laik Fotius, rýchle — proti predpisom — vysvätený za biskupa. Keď sa pápež Mikuláš I. (858—67) dozvedel o bezprávi, spáchanom na statočnom patriarchovi Ignácovi, odoprel potvrdiť Fotia za patriarchu. Preto Fotius začal popierať primát rímskych biskupov (hoci sám predtým prosil od pápeža svoje potvrdenie za patriarchu), lebo vraj prenesením cisárskeho sídla do Carihradu prešla aj hodnosť rímskeho biskupa na biskupa carihradského. Okrem toho vyčítal západnej cirkvi, že vložila do vyznania viery slovo »*Filioque*«, že dovoľuje požívanie mliečnych pokrmov v pôste, že káže sa postiť aj v sobotu a že zaviedla povinný celibát pre kňazov, že neuznáva platnosť birmovania, udeleného jednoduchým kňazom atď. Ba Fotius zašiel tak ďaleko, že spolu s ostatnými východnými patriarchami vyobcovoval pápeža z cirkvi. Roztržka, vyvolaná Fotiom, bola urovnaná na 8. všeobecnom. cirkevnom sneme v Carihrade r. 869. Patriarcha Ignác vrátil sa na svoje miesto a Fotius bol z cirkvi vyobcovaný. Primát rímskych pápežov nad biskupmi celého sveta bol znova uznaný.

Rozkol Cerulariov. V XI. st. obnovil Fotiove námietky proti západnej cirkvi carihradský patriarcha Michal Cerularius, veľký nepriateľ západu. Dal pozatvárať kostoly a kláštory latinských kňazov a mníchov v Carihrade, vyčítal západnej cirkvi, že pri omši sv. užíva nekvasený chlieb atď. Pápež Lev IX. (1049—54) pokúsil sa znova o urovnanie sporu. Poslal do Carihradu vyslancov, ktorých cisár prijal vľúdne, ale patriarcha chladne. Keď patriarcha odmietol s nimi vyjednávať, položili pápežskí vyslanci dňa 16. júla 1054 na hlavný oltár v Chráme Božej Múdrosti exkomunikačnú bulu proti patriarchovi Cerulariovi a jeho prívržencom a opustili Carihrad. Patriarcha sa ani potom nepoddal, ba získal na svoju stranu aj ostatných východných biskupov. Tým bol dovŕše-

ný rozkol medzi východnou a západnou cirkvou. Na rozdiel od západných katolíkov si východní kresťania hovoria »pravoslávni«.

K východnému rozkolu pridaly sa časom aj mnohé iné národy, najmä veľký ruský národ. Cirkev vynakladá všetko úsilie, aby ich priviedla späť do svojho lona (unionistické hnutie), ale bez väčšieho úspechu. Pravoslávni, ktorí sa vrátili do katolíckej cirkvi, nazývajú sa sjednotení. Pápež Pius X. zriadil pre týchto sjednotených zvláštnu kongregáciu (Sacra Congregatio pro Ecclesia Orientali). Veríme, že časom sa vrátia nielen pravoslávni, ale všetci, ktorí sa od cirkvi odtrhli, späť do jej lona a splnia sa slová Kristove o »jednom cvčinci a jednom pastierovi«.

§ 6. Pokresťanie Slovanov.²¹⁾

Sťahovanie Slovanov. Bezpečné zprávy o Slovanoch a ich dejinách pochádzajú len zo začiatku VI. st. po Kr., ale mnohé známky nasvedčujú tomu, že Slovania už od pradávna žili vo východnej Európe. Ich pravlastou bolo územie medzi riekami Labou a stredným Dneprom. Na juh siahala hranica slovanského osídlenia po Karpatské horstvo. Prirodzené množenie Slovanov, ktorí k svojmu chovu dobytka a nedokonalému poľnohospodárstvu potrebovali veľkých priestorov zeme, bolo príčinou, že sa Slovania hneď po Kristu začali šíriť

²¹⁾ Šafařík : Slovanské starožitnosti, 1837. — Niederle : Slovanské starožitnosti, 1904. — Farlati : Illyricum sacrum, 1751 a nasl. — Morkovič : Gli Slavi ed i Papi, 1897 a n. — Ježek : Počátky křesťanství mezi Slovany, 1879 a n. — Jireček : Dějiny národa bulharského, 1876. — Palacky : Dějiny národa českého, 1848. — Frindl : Die Kirchengeschichte Böhmens, 1864. — Borový : Dějiny diecese pražské, 1874. — Vacek : Cirkevní dějiny české, 1888. — Pekař : Nejstarší kronika česká, 1902. — Pekař : Die Wenzels- und Ludmila-Legenden u. die Echtheit Christians. 1906. — Krásl a Ježek : Sv. Vojtěch, druhý biskup pražský, 1898. — Parczewski : Poczatki chrystianizmu v Polsce, 1902. — Golubinskij : Gesch. der. russischen Kirche, 1881. — Goetz : Staat u. Kirche in Alt-russland, 1908. — Hanisch, E. : Geschichte Russland. Freiburg, 1940. Ráček : Cirkevní dějiny. Praha, 1940. — Stejskal : Sv. Václav. Praha, 1925.

do susedných krajín. Sťahovanie germánskych kmeňov na západ a na juh uľahčilo Slovanom ich pohyb. Pri tomto sťahovaní rozdelili sa Slovania na niekoľko skupín a podľa toho, ktorým smerom sa sťahovali, nazývajú sa Slovanmi západnými (Poliaci, Česi, Slováci, Lužičania), južnými (Slovinci, Chorváti, Srbi a Bulhari), východní (Bielorusi, Malorusi čiže Ukrajinci a Veľkorusi). Okolo r. 600 skončilo sa sťahovanie Slovanov, ktorí sa začali venovať usadlému životu.

Pohanské náboženstvo Slovanov. Náboženstvo Slovanov bolo prírodné. Z bohov uctievali Perúna, boha hromu a blesku, Radigasta, Triglava, Sventovíta, Morenu, bohyňu zimy a smrti, Vesnu, bohyňu jara a života, Velesa, ochráncu stád. Verili vo víly, rusalky, sudičky a iné bytosti dobré a zlé. Verili v nesmrteľnosť duše, v posmrtný život. Svojich mŕtvych pochovávali alebo spaľovali, ako to dokazujú slovanské mohyly. Najrozsiahlejšie slovanské pohrebište na Slovensku bolo objavené v Devínskej Novej Vsi pri Bratislave.

Pokresťanenie Slovanov. Pokresťanenie Slovanov dialo sa zo západu z Franskej ríše, z juhu z Itálie a z východu z Byzantskej ríše. Slovania, ktorí sa dostali do okruhu západnej kultúry, prijali kresťanstvo vo forme rímskej; ktorí sa dostali pod vplyv kultúry východnej, byzantskej, prijali kresťanstvo vo forme gréckej. Na styčných bodoch západnej a východnej kultúry vymenili niektorí Slovania kresťanské náboženstvo z latinskej formy na grécku a naopak podľa toho, ktorý vplyv bol silnejší. Inde, ako napr. na Slovensku, odohral sa zápas medzi kresťanstvom vo forme latinskej a gréckej. Po odtrhnutí sa byzantskej cirkvi od jednoty s Rímom, väčšina slovanských národov, najmä veľký národ ruský, bola časom strhnutá do východnej schizmy. Straty, ktoré utrpela rímska cirkev odpadom cirkvi východnej, usilovala sa nahradiť získaním Slovanov západných a čiastočne aj južných.

Chorváti. Prví zo Slovanov prijali kresťanstvo Chorváti pôsobením italských misionárov už v VII. a VIII. storočí. V IX. st. prijali za liturgický jazyk staroslovienčinu. Po smrti sv. Metoda mnohí slovanskí kňazi vyhnaní Wichingom, našli útulok u Chorvátov. Keď bolo Chorvátsko pripojené k uhor-

skému štátu, prevládla tam časom zasa latinčina. R. 1093 bolo zriadené biskupstvo v Záhrebe a prvým biskupom sa stal český benediktín Duch z kláštora sázavského.

S r b i. Srbi boli obrátení na kresťanstvo pôsobením italských kňazov v VII. storočí. Od X. st. klonili sa viac k Carihradu ako k Rímu, až sa úplne priklonili k patriarchátu carihradskému a prijali natrvalo byzantský obrad so slovanským jazykom liturgickým.

S l o v i n c i. Slovincom, osadeným pôvodne v alpských krajinách, hlásali kresťanstvo už vo VIII. st. misionári nemeckí a italskí. Najväčšie zásluhy o ich pokresťanenie má soľnohradský biskup sv. Virgilius, pôvodom z Írska.

B u l ħ a r i. Bulhari prišli na Balkán v VII. st. a splynuli so slovanským obyvateľstvom. Kresťanstvo im hlásali grécki kňazi. R. 864 dal sa pokrstiť ich knieža Boris I. (852—882). Cirkevnej právomoci domohli sa nad Bulharmi patriarchovia carihradskí a zaviedli u nich byzantský obrad. Slovanskí kňazi, vyhnaní z Veľkej Moravy od Wichinga, rozšírili tam obradný jazyk slovanský a tak dovŕšili poslovančenie Bulharov. Ich činnosť prispela k rozkvetu starobulharskej literatúry. V X. st. sa ujaly v Bulharsku bludy manichejské (dualizmus: večný zápas dobra a zla, hmota je zlo a preto hlavným cieľom človeka musí byť oslobodiť sa od hmoty). Prívrženci tohto bludu sa nazývali »*bogomilovia*« a za tureckých dôb odpadli hojne k islamu a odnárodňovali sa. — Od IX. st. vládli Bulhari nad Rumunmi a zaviedli u nich byzantský obrad so slovanským jazykom liturgickým. Neskôr sa ujala ako jazyk liturgický aj gréčtina a konečne rumunčina.

Č e s i a M o r a v a n i a. Počiatky kresťanstva v Čechách a na Morave súvisia s misijnou činnosťou nemeckých kňazov. Tým sa táto oblasť dostala do okruhu kultúry západnej, latinskej. Pôsobením sv. Cyrila a Metoda nadobudla prevahy liturgická reč staroslovienska, ale nakoniec zvíťazila latinčina. Na dvore kráľa Ludvika Nemca prijalo r. 845 krst 14 kmeňových kniežat českých, ale táto udalosť nemala prenikavejšieho významu pre kresťanstvo v Čechách. Prvým kresťanským kniežatom českým bol Bořivoj (870—889), ktorý prijal sv. krst

z rúk sv. Metoda na dvore kráľa Svätopluka spolu so svojou družinou r. 874. Po svojom návrate do Čiech postavil prvý známy kresťanský kostol v Čechách na Ľavom Hradci. Bohoslužby konal v ňom slovanský kňaz Kaich, ktorý sprevádzal Bořivoja na jeho ceste z Veľkej Moravy. Tam bola asi pokrstená aj Ľudmila, manželka Bořivojova a babička sv. Václava. Po smrti Bořivojovej jeho syn a nástupca Sptyihnev (889—915) dal sa r. 895 s ostatnými českými kniežatmi na sneme v Rezne dobrovoľne do ochrany Nemeckej ríše. Tak sa dostaly Čechy cirkevne pod biskupstvo rezenské, podriadené metropolitovi soľnohradskému. Počiatky kresťanstva v Čechách sú pokropené mučeníckou smrťou sv. Ľudmily, ktorú dala r. 921 zavraždiť na hrade Tetíne matka sv. Václava Drahomíra, a smrťou sv. Václava, ktorého usmrtil jeho brat Boleslav spolu so svojimi ozbrojencami r. 929.

S v . V á c l a v . Sv. Václav (921—29) bol kniežatom múdrom, spravodlivým a horlivým kresťanom. Jeho sviatok svätí sa 28. septembra. Český národ ho ctí ako »*patróna a dediča českej krajiny*«. Boleslav I. (929—67) ľutoval svojho zločinu a náboženskou horlivosťou sa usiloval napraviť svoj bratovražedný čin. Prvé biskupstvo v Čechách bolo zriadené za Boleslava II. (967—999) r. 973 v Prahe. Biskup pražský bol vyňatý z právomoci arcibiskupa solnohradského a stal sa sufragánom (čiže prideleným) arcibiskupa mohučského. Prvým pražským biskupom bol Detmar (973—82), rodom Sas, druhým sv. Vojtech (982—997) z rodu Slavníkovcov.

S v . V o j t e c h , muž ducha apoštolského, kňaz učený a pokorný, ťažko znášal mnohé pohanské zvyky medzi Čechmi. Preto sa dvakrát zriekol biskupstva pražského a odišiel do Ríma, kde žil v kláštore. Keď sa na prianie kniežaťa Boleslava II. vracal z Ríma do Prahy, dozvedel sa o povraždení svojich príbuzných. Odobral sa preto do Uhier, kde pokrstil alebo birmoval Gejzovho syna sv. Štefana, prvého uhorského kráľa. Z Uhier odišiel do Poľska. Keď odišiel hlásať evanjelium pohanským Prusom, bol od nich usmrtený 23. apríla 997. Jeho

telesné pozostatky boli pochované v Hnezdne. Sviatok sv. Vojtecha svätí sa 23. apríla.

Poliaci. Poľské kmene, osadené v Sliezske a Krakovsku, patrily kedysi k Svätoplukovej ríši. Odtiaľ prišli k Poliakom aj prví kresťanskí kňazi. Vlastné obrátenie Poliakov začalo sa až r. 965, keď pôsobením Dúbravky, dcéry českého kniežata Boleslava I., prijal jej manžel, poľské knieža Mešek I. (960—992), spolu s niektorými veľmožmi sv. krst. Pôsobením nemeckých kňazov šírilo sa kresťanstvo v Poľsku tak rýchlo, že už r. 968 bolo zriadené biskupstvo v Paznani, r. 1000 vo Vratislavi, Krakove a Kolobrehu a arcibiskupstvo v Hnezdne. Prvým arcibiskupom hnezdenským bol brat sv. Vojtecha Gaudentius.

Polabskí Slovania. Polabskí Slovania a Pomorania poznali kresťanstvo od nemeckých susedov v X. storočí. Nakoľko sa Nemci chceli pomocou kresťanstva zmocniť ich krajín, bránili sa tamojší Slovania vyše 200 rokov prijatiu kresťanstva. Nakoniec boli tieto krajiny pomocou nemeckej kolonizácie ponemčené.

Rusi. Rusi poznali kresťanstvo od bulharských kňazov. R. 957 sa dala v Carihrade pokrstiť ovdovelá kňažna kijevskej Oľga (na meno Helena). Aj jej vnuk, knieža Vladimír (980—1015) prijal kresťanstvo spolu so svojimi bojarmi. Staral sa usilovne o pokrstenie svojho národa. Ničil pohanské modly, stavil kostoly, kláštory a školy. Bulharskí kňazi, ktorých povolal, užívali slovanský liturgický jazyk. Prvé biskupstvo bolo zriadené v Kijeve a r. 1035 bolo povýšené za metropolu. Kijev s biskupstvom a kláštormi stal sa východiskom kresťanskej kultúry pre Ukrajinu a ostatné Rusko. Byzantský rozkol r. 1054 nemal hneď za následok odklon Ruska od Ríma. Až v XII. st. pomocou ruských biskupov, ktorými sa stávali rodení Gréci, boli Rusi a Ukrajinci nepozorovane prevedení do rozkolu.

§ 7. Pokresťanenie Slovákov. Sv. Cyril a Metod, apoštoli Slovákov.²²⁾

a) Počiatky kresťanstva na Slovensku.

Vlast Slovákov. Slováci bývajú pod Karpátmi asi od V. st., najneskoršie od začiatku VI. storočia. Naši predkovia mali hneď svoje kniežatá a neskôr svojich kráľov. Títo udržovali styky s kresťanským svetom v severnom Taliansku a v južnom Rakúsku. Novodobé Slovensko je iba malým pozostatkom starého veľkého Slovenska, ktoré sa rozprestieralo po väčšej časti Dunajskej kotliny. V IX. storočí slovenský národ patrilo medzi najväčšie slovanské národy. Slovenská kultúra šírila sa v tom čase na juh a východ. Proti avarskému panstvu nad slovanskými národmi a aj nad Slovákami úspešne bojoval franský kupec Samo, ktorý zorganizoval povstanie proti Avarom, ale po jeho smrti r. 658 znova sa dostali Slovania v Dunajskej oblasti pod avarskú nadvládu. Definitívne porazil Avarov a vrátil ich ríšu franský kráľ Karol Veľký r. 799. Tým sa dostali podunajskí Slovania, medzi nimi aj Slováci, do okruhu záujmov mohutnej Franskej ríše a otvorily sa cesty západnej kul-

²²⁾ Botto, J.: Slováci. Turč Sv. Martin, 1923. — Chaloupecký, V.: Staré Slovensko. Bratislava, 1923. — Ginzler; Gesch. der beiden Slavenap. Cyr. u. Methodus, 1861. — Götz: Gesch. der Slavenapostel Konstantinus u. Methodus, 1896. — Pastrnek: Dějiny slov. apošt. Cyrila a Methoda, 1902. — Snopek: Konstantin Cyrill a Methoděj, slov. apoštolové, 1908. — Chaloupecký: Slovenské diecese. Bratislava, 1928. — Dvorník, Fr.: Les Slaves, Byzance et Rome au IX-e siècle. Paris, 1926. — Dvorník, Fr.: Les Légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance, 1933. — Hodál, J.: Kostol Privinov v Nitre v pravom svetle. Nitra, 1933. — Stránský—Cserenyey: Dejiny biskupstva nitrianskeho. Nitra, 1933. — Ríša veľkomoravská. Sostavil Stanislav, 1933. — Životy slovanských apoštolov Cyrila a Methoda. Panonsko-moravské legendy. Preložil Stanislav. Bratislava, 1933. — Rapant: Pribynov nitr. kostolík. Bratislava, 1941. — Ten istý: Traja synovia Svätoplukovi. Bratislava, Eisner: Pravěk Slovenska. Bratislava, 1933. — Sasinek: Dejiny drievnych národov na území terajšieho Uhorska. Turč Sv. Martin, 1878. — Bidlo: Dejiny Slovanstva. 1927. — Stanislav: Slovenská liturgia na Slovensku a sídlo Metodovo a Gorazdovo. Bratislava, 1941. — Macúrek: Dějiny Maďarů a uherského státu. Praha, 1934.

túre na Slovensko. Slovensko otvorilo sa pre misijnú činnosť nemeckých misionárov, ktorí šírením evanjelia medzi našimi predkami usilovali sa zaistiť Slovensko i politicky pre Franskú ríšu. Tak už v VIII. st. vstupujú Slováci do veľkej kresťanskej a tým aj kultúrnej rodiny eurupskej a dosahujú v nej čestné miesto.

Najstarší známy ruský dejepisec Nestor (1056—1111), vyšlý zo strediska ruskej vzdelanosti z kláštora Pečera v Kijeve, zachoval nám aj meno starého Slovenska. Vo svojom letopise menuje Slovensko »*Slovienskaja zemlja*«, to jest slovenská zem. Západné latinské pramene nazývajú Slovanov na severnom brehu Dunaja Moravanmi, lebo krajina, ktorú obývali, rozprestierala sa na oboch brechoch rieky Moravy. Východné slovanské pramene nazývajú týchto Slovanov Slovenmi, čo je starší tvar názvu Slovák, ktorý sa začína vyskytovať až v XV. storočí.

Pribina. Prvým známym slovenským vladárom bol knieža Pribina, ktorý okolo r. 830 vládol nad slovenským územím so sídlom v Nitre. Hoci bol ešte pohanom, dal postaviť v Nitre prvý známy kresťanský kostol na Slovensku, ktorý posvätil okolo r. 833 soľnohradský arcibiskup Adalrád.

Mojmír. Moravské knieža Mojmír (830—46) vyhnal Pribinu z Nitry a zmocnil sa jeho územia, čím vytvoril okolo r. 836 silný štát, ktorý sa nazýva Veľká Morava. Veľká Morava rozprestierala sa na území Moravy a Slovenska, na juhu presahovala hlboko pod južnú hranicu dnešného Slovenska. Nástupcovia Mojmírovi podnikali výboje do susedných krajín, podmaňovali si susedné slovanské kmene a tak zväčšovali územie Veľkej Moravy. Mojmír bol už kresťan a misijná činnosť nemeckých kňazov mohla sa na Veľkej Morave rozvíjať bez prekážok.

Vyhnaný Pribina našiel si priazeň nemeckého kráľa Ludovíta Nemca, dal sa pokrstiť a od kráľa Ludovíta Nemca (843—76) dostal kniežatstvo v zadunajskej Panónii pri Blatnom jazere, kde si Pribina postavil mocný hrad Blatnohrad. Po svojom pokrstení bol Pribina horlivým kresťanom, postavil viac kostolov, podporoval nemeckých misionárov a zriaďoval

kláštor. Zomrel za záhadných okolností r. 861. Jeho nástupcom stal sa jeho syn Koceľ (861—74), ktorý pokračoval v šlapajách svojho otca a múdro spravoval svoje kniežatstvo, obývané Slováckmi a Slovincami. Bol veľkým priateľom a podporovateľom slovenských apoštolov sv. Cyrila a Metoda.

Rastislav. Kráľ Ľudovít Nemec sosadil r. 846 Mojmira a na jeho miesto dosadil Rastislava (846—870). Nový panovník Veľkej Moravy zpočiatku zachovával priateľský pomer k Nemeckej ríši, ale zbadal, že nezávislosť jeho krajiny je ohrozená. Múdry Rastislav zbadal, že nemeckí misionári sú nielen hlásateľmi evanjelia medzi jeho ľuďom, ale nástrojom nemeckej mocenskej politiky v jeho krajine. Rozhodol sa preto k historickému kroku: získať misionárov, ktorým by jeho ľud dobre rozumel, lebo pozoroval, že nemeckým kňazom rozumie málo a preto aj pokresťanovanie postupuje pomaly. Toto rozhodnutie Rastislavovo malo nielen náboženský, ale aj politický význam. Obrátil sa na pápeža Mikuláša I. s prosbou, aby mu pápež poslal misionárov, ktorí ovládajú slovanskú reč. Pápež nemohol vyhovieť prosbe Rastislavovej, lebo takýchto kňazov v Ríme nebolo. Preto sa Rastislav po porade so svojimi veľmožmi obrátil do Carihradu, kde vtedy vládol Michal III. Rastislavova prosba znela: *»Keďže náš ľud od pohanstva sa odvrátil a kresťanského zákona sa drží, a učiteľa nemáme takého, ktorý by nám v našom jazyku pravú vieru kresťanskú vysvetlil, aby sa aj iné strany, to vidiac, pripodobily nám, pošli nám, vladyka, biskupa a učiteľa takého, lebo od vás na všetky strany vždy dobrý zákon vychádza.«* Michal III. rád vyhovel prosbe Rastislavovej, lebo si chcel v jeho ríši získať spojenca proti Bulharom, ktorí žili v nepriateľskom pomere s Byzantskou ríšou. Tak došlo k významnej misii bratov Konštantína a Metoda na Veľkú Moravu. Veľká Morava, ktorá dotiaľ podliehala vplyvom západnej vzdelanosti, dostala sa do styku s kresťanskou kultúrou východnou. Medzi oboma kultúrami nastalo zápolenie, z ktorého nakoniec vyšla víťazne kultúra západná a Slovensko dostalo sa natrvalo do okruhu západnej latinskej kultúry.

b) *Sv. Cyril a Metod, slovenskí apoštoli.*

Pôvod sv. bratov. Byzantský cisár Michal III. poveril veľkomoravskou misiou bratov Konštantína (kláštorným menom Cyrila) a Metoda, ktorí sa už osvedčili v podobných poslaniach. Bratia pochádzali z vyššej úradníckej rodiny. Ich otec bol zástupcom solunského stratéga (vojvodcu). Metod sa narodil r. 815 a Konštantín r. 827. Študovali v Soluni a v Carihrade. Konštantín vynikal vo filozofii a stal sa profesorom na univerzite v Carihrade. Metod bol správcom slovanskej krajiny, ktorá patrila k byzantskému cisárstvu. Obaja bratia ovládali slovanský jazyk. Po štátnom prevrate v Byzantsku r. 856 zriekli sa obaja bratia verejného života a utiahli sa do kláštora. Konštantín sa stal kňazom a Metod mal diakonské svätenie. Znalosť slovanskej reči a náležité teologické vzdelanie urobili ich schopnými stať sa dobrými misionármi slovenského ľudu na Veľkej Morave.

Príchod na Veľkú Moravu. Bratia sa náležite pripravili na svoju misijnú cestu. Konštantín zostavil slovanské písmo, zvané hlaholské, preložil do slovanskej reči najhlavnejšie časti Písma sv. a niektoré bohoslužobné knihy. Po tejto príprave odobrali sa bratia na Veľkú Moravu, nesúc so sebou posvätné knihy, relikvie sv. Klementa, dary a list pre Rastislava. Na Veľkú Moravu prišli r. 863. Boli prijatí s veľkou okázalosťou a dali sa hneď do apoštolskej práce. Naši predkovia boli ich horlivými a oddanými žiakmi, lebo im dobre rozumeli. Náboženský život začal radostne prevítať.

V Ríme. Nemeckí kňazi zbadali, že Rastislav so svojím ľudom priľnul ku Konštantínovi a Metodovi a že tým ich náboženské i politické poslanie je skončené. Nechceli sa však ľahko vzdať svojho miesta. Začali horlivých bratov ohovárať a obžalovali ich v Ríme u pápeža, že učia bludy. Aby dokázali svoju pravovernosť a dali si posvätiť svojich žiakov, ktorých si vychovali a vyučili za kňazov, odobrali sa bratia so svojimi žiakmi do Ríma. Cestou sa zastavili u Kocela, vyučili mu súcich mladíkov za kňazov a pokračovali vo svojej ceste. V Ríme prijali bratov a ich sprievod slávnostným spôsobom, lebo sa do počuli, že bratia prinášajú so sebou ostatky sv. Klementa, tre-

tieho nástupcu sv. Petra na rímskom biskupskom stolci, ktoré našiel Konštantín za svojej cesty ku Chazarom, vtedy žijúcim na Kryme a v južnom Rusku.

Povolenie slovanskej liturgie. Pápež Hadrián II. (867—72) — pápež Mikuláš I. medzitým zomrel — dozvedel sa zo správ solunských bratov o ich úspešnej misijnej činnosti, presvedčil sa o ich pravovernosti, schválil r. 868 preklad bohoslužobných kníh do slovanského jazyka a položil ich na oltár Panny Márie Snežnej, aby aj týmto činom dal najavo, že aj slovanský jazyk patrí do cirkevných obradov. Pápež sám vysvätil Konštantína za biskupa. Metod a ostatní boli vysvätení za kňazov. Medzi nimi boli aj mnohí Slováci. Takto zvíťazili solunskí bratia nad svojimi ohováračmi.

Biskup Konštantín, chorý a vysilený apoštolskou prácou, cítil koniec svojho života. Vzdal sa v Ríme biskupskej hodnosti a vstúpil do kláštora, kde dostal meno Cyril. Po 50 dňoch svojho rehoľného života zomrel dňa 14. februára 869 vo veku 42 rokov. Bol pochovaný v kostole sv. Klementa neďaleko Collossea, posväteného krvou mučeníkov, s takou slávou, ako pochovávali len pápežov. Pred svojou smrťou prosil Metoda, aby po jeho smrti pokračoval v misijnej činnosti medzi našimi predkami: *»Hľa, brat, dvoma spoločníkmi sme boli, jednu brázdú ťahajúcimi, a ja na hrude padám, svoj deň skončivší. Ty Horu [to jest kláštor na hore Olympe] ľúbiš veľmi; neopúšťaj pre Horu učenia svojho, lebo čím môžeš skôr spasený byť?«*

Cyril hneď po svojej smrti bol uctievaný v Ríme ako svätý. Jeho hrob v Ríme je teraz neznámy. Na Velehrade na Morave je uložená v kaplnke *»Cyrilke«* čiastka jeho ostatkov, ktoré boly prinesené koncom XVI. st. z jeho hrobu v Ríme.

Sv. Metod biskupom. Na jeseň r. 869 bol vysvätený za biskupa Metod, aby pokračoval v započatom diele na Veľkej Morave. Aby slovanské národy na Morave, Slovensku a v Panónii neboly závislé od nemeckých biskupov, obnovil pápež pre ne biskupstvo v Sirmiu (severozápadne od Belehradu), zaniklé za sťahovania národov, a ustanovil za jeho biskupa Metoda. Nemeckým biskupom sa to neľúbilo, a preto dali zajať

biskupa Metoda na jeho ceste z Ríma a zle s ním zachádzali. Keď sa to dozvedel pápež Ján VIII. (872—82), rozkázal Metodovi prepustiť na slobodu a nemeckých biskupov potrestal. Pápež sa domnieval, že príčinou sporov je slovanská reč. Preto ju vo svojom liste zakázal užívať pri bohoslužbách.

Svätopluk. R. 870 došlo zatiaľ na Veľkej Morave k veľkému prevratu. Nitrianske knieža Svätopluk zbavil svojho strýca Rastislava násilne trónu a vládol sám (870—94). Rozšíril svoju moc i na Čechy a Krakovsko. Len Panónia zostala v područí Nemcov. Metod tam nemal prístupu. Zato tým horlivejšie pokračoval vo svojej práci na Veľkej Morave. Prekladal ďalej Písmo sv., takže okolo r. 882 mali sme už preklad celého Písma sv. okrem Makabejských kníh. Vychoval a posvätil do konca svojho života vyše 200 slovanských kňazov a diakonov. R. 874 pokrstil české knieža Bořivoja, ktorého sestru, ako sa zdá, mal Svätopluk za manželku.

Znova v Ríme. Pomer medzi Svätoplukom a Metodom sa priostřil, lebo prísny Metod káral jeho málo kresťanský život. Nemeckí kňazi boli k Svätoplukovi shovievavejší, a preto si ich Svätopluk viacej oblúbil. Oni využili priazne Svätoplukovej a začali znova boj proti Metodovi. Znova ho obvinili v Ríme, že učí bludom. Preto sa Metod vydal znova na cestu do Ríma. Pápež Ján VIII. sa presvedčil o pravovernosti a horlivosti Metodovej a bulou »*Industriae Tuae*« z júna 880 znova schválil slovanský jazyk ako liturgickú reč. To bolo nové víťazstvo Metodovo proti osočovateľom. Len Svätoplukovi a jeho dvoranom sa mali obrady konať latinsky. Na prianie Svätoplukovo dal pápež posvätiť za biskupa pre Nitru nemeckého kňaza Wichinga, ktorý mal byť podriadený Metodovi. Miesto toho však Wiching strpčoval posledné dni života Metodovho, usiloval sa zničiť jeho dielo, odstrániť slovanskú liturgiu a zaviesť miesto nej latinskú reč.

Smrť sv. Metoda. Metod cítil, že jeho sily slabnú. Na Kvetnú nedeľu 885 odobral sa do svojho chrámu, zasväteného Panne Márii, aby naposledy slúžil sv. omšu a rozlúčil sa s duchovenstvom a svojimi veriacimi. Za svojho nástupcu určil slovenského kňaza Gorazda, vyznačujúceho sa nadanosťou

a horlivosťou. Potom 6. apríla po vyše 20-ročnej namáhavej misijnej práci medzi našimi predkami zomrel vo veku 70 rokov, oplakávaný slovenským ľudom, lebo — ako hovorí legenda o jeho živote — *»pre všetkých stal sa všetkým, aby všetkých získal«*.

Hrob sv. Metoda nie je známy. Azda bol pochovaný v Nitre, kde bolo jeho sídlo. Cirkev vyhlásila oboch bratov, ktorých ctia najmä slovanské národy ako svojich apoštolov, za svätých. Urobil tak pápež Ján X. (914—28). Veľký pápež Lev XIII. vo svojej encyklike *»Grande munus — Vznešená povinnosť«* zo dňa 30. sept. 1880 vyzdvihol význam slovanských apoštolov Cyrila a Metoda a ich úctu rozšíril na celý kresťanský svet. Ich sviatok svätí sa 5. júla.

c) Zánik Veľkej Moravy a osud slovenskej liturgie.

Vyhnanie Metodových žiakov. Po Metodovej smrti pridral sa Svätopluk úplne na stranu nemeckých kňazov, zakázal slovanskú bohoslužbu a nakoniec vyhnal slovanských kňazov zo svojej ríše. Títo sa rozišli do Čiech, Chorvátska, Slovinska a najviac do Bulharska. Na konci Svätoplukovho života dostala sa aj jeho ríša do ťažkej situácie. Musel svoju ríšu brániť proti výbojným maďarským kmeňom, ktoré koncom IX. st. prišli z južných krajov Ruska a osadily sa v úrodnej zadunajskej Panónii v bezprostrednom susedstve Veľkej Moravy.

Zánik Veľkej Moravy. Po Svätoplukovej smrti nastaly rozbroje medzi jeho synmi. Mojmir II. usiloval sa zabezpečiť svoju krajinu proti nepriateľom. Musel sa vzdať krajín, ktorých sa zmocnil jeho otec. Územie jeho ríše sa zmenšilo na rozlohu, akú mala Veľká Morava za Rastislava. S Nemcami uzavrel r. 901 mier, ale neustálymi vojnami vyčerpaná a zoslabená ríša nevládala odolať neustálym útokom maďarských vojsk, až nakoniec podľahla okolo r. 906. Mojmirova ríša sa rozpadla a slovenský národ stratil svoju samostatnosť, na ktorú musel potom čakať vyše 1000 rokov v tvrdom područí a slúžiť cudzincom. Západná čiastka slovenského štátu dostala sa pod moc českého, východná pod moc uhorského štátu. Slo-

vensko ani po strate politickej samostatnosti nestratilo svoj význam. V X. a XI. st. tvorilo aj v novom štátnom útvare uhorskom samostatné kniežatstvo. Kultúrne a nábožensky vplývali Slováci na svojich barbarských a pohanských podmaniteľov.

Pokresťanenie Maďarov. Maďarské kmene turko-tatarského pôvodu sjednotil Arpád, ktorý sa stal zakladateľom uhorského kráľovského rodu arpádovského, vládnúceho v Uhrách do začiatku XIV. storočia. Usadlým životom začali Maďari žiť po porážke, ktorú utrpeli od nemeckého kráľa Otu I. r. 955 pri Augsburgu. Z maďarských panovníkov prvý sa dal pokrstiť Gejza (970—997). Maďari prijímali kresťanstvo zo západu aj z východu, až nakoniec prevládlo u nich kresťanstvo západné, latinské. Medzi Maďarmi pôsobil aj sv. Vojtech, ktorý pokrstil alebo birmoval aj Gejzovho syna Štefana, prvého uhorského kráľa (997—1038). Tento pochopil, že len pokresťaním jeho riše môže byť zabezpečená jej budúcnosť. Preto sa usiloval čím skôr pokresťaniť svoj národ, čo sa mu aj bez väčšieho otarasu podarilo. Založil v Ostrihome arcibiskupstvo (r. 1007) a niekoľko biskupstiev. Prvým arcibiskupom stal sa Radla Anastázus, druh. sv. Vojtecha a bývalý opát kláštora v Břevnove, odkiaľ prišlo do Uhier 10 benediktínov, a sv. Štefan založil pre nich kláštor na Panónskej hore. Z tohto kláštora vychádzali misionári medzi maďarský ľud. Opätom kláštora bol práve Radla Anastázus, prvý ostrihomský arcibiskup. Cirkevná organizácia uhorského štátu nadväzovala na cirkevnú organizáciu slovenskú z doby Veľkomoravskej riše. Tak sa Slováci zaslúžili o kultúrne a náboženské povznesenie Maďarov.

§ 8. Správa a život cirkevný.²³⁾

Zmenené pomery. Nové pomery, do ktorých sa cirkev dostala na začiatku stredoveku, vyžiadaly si rozšírenie cirkevnej organizácie. Úzky vzťah medzi pápežstvom a obno-

²³⁾ Thomassin : *Vetus et nova eccles. disciplina*. Mog., 1787. — Hinschius : *System des kath. Kirchenrechtes*. Strassburg, 1878. — Stutz :

veným Západným cisárstvom odrážal sa v celej cirkevnej organizácii a v cirkevnonáboženskom živote.

Zmenené pomery odzrkadľujú sa najmä v pápežstve ako najvyššej cirkevnej ustanovizni. Zriadením Pápežského štátu dostali pápeži väčšiu slobodu a získali väčšiu autoritu a moc aj navonok, získali význam politický. Rozhodujú o súcosti kandidátov na panovnícke tróny, v prvom rade na cisársky trón. Až korunovaním cisárov a panovníkov od pápežov nadobúdajú panovníci svoju moc. Pápeži vystupujú ako najvyšší sudcovia nad cisármi a panovníkmi. Na druhej strane cisári potvrdzujú pápežskú voľbu a im ako najvyšším hlavám kresťanských panovníkov podliehajú aj pápeži ako panovníci Pápežského štátu. Úpadok cisárskej moci prejavil sa aj v pápežstve. Medzi sebou zápoliace šľachtické rody v Itálii a v samom Ríme snažily sa dosadzovať na pápežský stolec svojich prívržencov bez ohľadu na cirkevné záujmy. Za týchto zmätkov stali sa pápežmi mužovia nehodní tohto vysokého úradu (napr. Sergius III., Ján XI. a XII.). Medzi vynikajúcimi pápežmi tohto obdobia prvé miesto patrí Mikulášovi I. (858—867), ktorý rázne a úspešne obhájil pápežskú autoritu proti Fotiovi i proti pyšnému a násilníckemu arcibiskupovi ravenskému Jánovi, ktorého sosađením donútil k poslušnosti. S tou istou rozhodnosťou chránil nerozlučnosť kresťanského manželstva proti Lotarovi II., lotrinskému kráľovi.

Kardináli. Aby škodlivý vplyv svetských panovníkov pri pápežskej voľbe bol obmedzený a tým cirkev uchránená pred nehodnými pápežmi, pápež Mikuláš II. (1059—1061) ustanovil, že pápežov môže voľiť iba sbor kardinálov. Kardi-

Gesch. des kirchl. Benefizialwesens. Berlin, 1895. — Mast : Dogmatisch-historische Abhandlung über die rechtl. Stellung der Erzbischöfe in der kath. Kirche, 1847. — Schneider : Die bischöfl. Domkapitel Mainz, 1885. — Schäfer : Pfarrkirche u. Stift im deutschen M.-Alter, 1903. — Fehr : Staat u. Kirche im fränk. Reiche, 1869. — Hauck : Entstehung der bischöfl. Fürstenmacht, 1891. — Specht : Gesch. des Unterrichtswesens in Deutschl. von den ältesten Zeiten bis z. Mitte des 13. Jahrhats, 1885. — Siebengartner : Schriften u. Einrichtungen zur Bildung der Geistlichen, 1902. — Pöschl : Bischofsgut u. mensa episcopalis, 1908. — Die Sendgerichte in Deutschland. Mainz, 1907. — Patetta : Le ordalie, 1890.

nálmi menovali sa pôvodne klerici každého biskupského kostola. Toto pomenovanie sa neskôr udržalo len v Ríme. Okolo r. 1000 sbor kardinálov tvorilo sedem rímskych diakonov, ktorí sa starali o chudobných mesta, farári hlavných rímskych kostolov a biskupi z okolia Ríma, ktoré tvorilo kedysi pôvodnú rímsku diecézu. Počet kardinálov kolísal, až sa ustálil na dnešnom počte 70. Kardináli tvoria poradný sbor pápežov.

K a n o n i c i. Poradným sborom a pomocníkmi biskupa pri správe diecézy boli kanonici, ktorí tvorili kapitulu. Meno kanonik dostali odtiaľ, že žili podľa určitých pravidiel (canon = pravidlo). Ich sbor bol nazvaný kapitolou, lebo pri každodenných shromaždeniach sa čítala časť (caput = hlava) z pravidiel, ktorými sa riadil život kanonikov. Ustanovizeň kanonikov zaviedol sv. Chrodegang, biskup v Métach († 760), ktorý žil s kňazmi svojho kostola na spôsob rehoľného života a napísal pre nich pravidlá života. Sv. Chrodeganga nasledovali aj iní biskupi a zakladali pri svojich biskupských kostoloch kapituly (sídelné kapituly, lebo boli v sídle biskupa). Neskôr sa zakladaly kapituly aj pri iných významných kostoloch (kapituly kolegiálne mimo sídla biskupovho, napr. u nás v Bratislave). Prvý v sbore kanonikov sa nazýval prepošť (lat. praepositus = predstavený). Pri správe rozsiahlych diecéz pomáhali biskupom viďiecki biskupi (chorepiscopus). Neskôr delili biskupi svoje diecézy na menšie obvody, spravované arcidekanmi; tieto sa zase delily na dekanáty, spravované dekanmi. Dekani a arcidekani spravovali svoje obvody podľa smerníc biskupových.

T i e n e. Závislosť cirkvi od svetských panovníkov pri dobrom ovocí mala aj mnoho zlých následkov. V kláštoroch i medzi svetským kňazstvom uvoľnila sa disciplína. Kňazi usilovali sa dosiahnuť svoje úrady aj nečestným spôsobom, podplácaním, simoniou. Kňazi sa začali ženíť, hoci to cirkev znova a znova zakazovala. Svetské vrchnosti braly neraz takýchto kňazov do svojej ochrany, a preto cirkev mohla ťažko previesť nápravu. Svetské vrchnosti stavaly totiž kostoly, zakladaly fary, dotovali ich majetkami (beneficiá), a považovali sa preto za pánov kostolov a fár a farárov považovali za svojich služobníkov. Tým sa úsiliu cirkvi o nápravu veľmi prekážalo. Na úpadku cirkevnej disciplíny malo podiel aj sťahovanie národov,

torých nezosľachtený život vplýval aj na cirkevnú disciplínu. To upokojení pomerov začína sa v cirkvi hnutie za zlepšenie irkevnej disciplíny, ktoré hnutie vyšlo začiatkom X. st. z kláštora Cluny a rozšírilo sa po celej Európe. Toto hnutie vyvrcholilo a zvíťazilo v nasledujúcom období za pápeža Gregora VII.

Svetlo. Popri mnohých tónistých stránkach, ako zbytkoch pohanstva (povery, pästné právo, »božie súdy«, lúpežičtvo, súboje atď.), javí sa v náboženskomravnom živote veiacich tejto doby nejedna svetlá stránka : pevná viera, hlboká božnosť a úprimná kajúcnosť; veľká obetavosť viedla veriacich k zakladaniu kláštorov, kostolov a nemocníc. Keď aj cirkev nemohla hneď odstrániť zbytky pohanského života, usilovala sa ich aspoň mierniť, napr. zavedením »Božieho mieru« (pax Dei, treuga Dei) : nikto nesmel siahnúť po zbrani od stredy večera do rána v pondelok, v advente, vo veľkom pôste, na viatky veľkonočné a vianočné. Keď nepomohlo napomínanie, išla cirkev k prísnyim trestom : k exkomunikácii (vylúčenie z cirkvi, kým sa previnilec nepolepšil) a k interdiktú (zákaz verejných bohoslužieb v meste alebo aj celom kraji na určitý čas; mohol sa udeľovať iba krst v prípade nutnosti a sviatosti umierajúcich). Exkomunikácia mala za následok aj stratu občianskych práv. Vcelku sa dielo pokresťanenia súkromného verejného života nových barbarských národov v tomto období odarilo.

§ 9. Cirkevná veda a umenie.²⁴⁾

Literárny a vedecký život v cirkvi tohto obdobia v porovnaní s literárnymi a vedeckými dielami zlatého veku staro-

²⁴⁾ Baumgartner : Die lateinische u. griechesche Literatur der christ. Völker, 1904. — Langen : Johannes von Damaskus, 1897. — Werner : Alcuin u. sein Jht. Wien, 1881. — Werner : Beda der Ehrwürdige. Wien, 1875. — Maître : Les écoles épiscopales et monastiques de l'Occident depuis Charlemagne jusqu' à Philippe Auguste, 1866. — Hablitzer : Rabanus Maurus, 1906. — Kleidermanns : Petrus Damiani, 1882. — Biron : saint Pierre Damien, 1908. — Kraus : Gesch. der christl. Kunst, 1897. — Kleinschmidt : Lehrb. der christl. Kunstgeschichte, 1910. — Lützel, F. : Von Sinn der Bauformen. Freiburg, 1938. (Uvádza potrebnú literatúru.)

kresťanskej literatúry je veľmi chudobný ako vo východnej, tak najmä v západnej časti cirkvi. Je to vysvetliteľné nesmiernym vypätím duchovných síl v predchádzajúcom období za ťažkých dogmatických bojov, za ktorých boli vyriešené základné problémy kresťanskej viery a mravouky.

V ý c h o d . Na východe jedine obrazoborecký spor vyvolal čulejšiu literárnu činnosť. Najväčším teológom tohto obdobia na východe bol sv. Ján Damašký († okolo r. 749), zprvu úradník, neskôr mních kláštora sv. Sábu v Jeruzaleme. Jeho hlavný spis »*Prameň vedomosti*« bol v stredoveku dlho základom vieroučných štúdií. Veľkú učenosť prezrádzajú grécke spisy carihradského patriarchu Fotia († 891), nepriateľa západu a najmä pápežského primátu.

Z á p a d . Na Západe bola cirkev úplne zaujatá misijnou činnosťou medzi germánskymi a slovanskými národmi Európy, ktoré prichádzaly bez duchovnej i hmotnej kultúry. V kresťanskom staroveku boli pre činnosť cirkvi celkom iné pomery. Cirkev pracovala medzi národmi s vyspelou kultúrou grécko-rímskou. Teraz musela cirkev začať od abecedy. Musela sa stať učiteľkou a vychovávateľkou nových národov, ktorým musela vstúpiť základné prvky všeobecnej vzdelanosti. Za sťahovania národov spustly alebo úplne zanikly mnohé strediská vedeckej a umeleckej činnosti.

Pri uvážení všetkých týchto ťažkostí a prekážok musíme s úctou a obdivom hľadiť na osvetovú a kultúrnu činnosť cirkvi aj v tomto období. Zasiała semeno, ktoré prinieslo bohatú úrodu v období nasledujúcom, keď cirkev v literatúre, vede a umení dosiahla vrcholného rozkvetu (obdobie scholastiky). Teraz sa cirkev venovala vybudovaniu školstva ľudového a stredného. Pre vysoké školstvo mohla pripravovať iba pôdu. Pri kláštoroch boli školy kláštorné, pri farách farské, pri kapitulách kapitulské. Kňazi nadobúdali vzdelania na školách biskupských a kláštorných. Pri panovníckych dvoroch vznikli školy dvorné (schola palatina). O rozvoj školstva zaslúžili sa veľmi cisár Karol Veľký, ktorý na zriaďovanie škôl kládol veľký dôraz. Hlavným radcom Karolovým v školských veciach bol Anglosas Alkuin († 804). Kláštory boli zároveň strediskami

umeleckej činnosti, ktorú dodnes obdivujeme. Zo stavieb vynikajú chrámy v Ravenne, sv. Marka v Benátkach a v Cáchach. Celé vzdelanie bolo v rukách cirkvi. Kňazi viedli ľud nielen k zbožnosti, ale dávali mu aj základy všeobecnej vzdelanosti.

Medzi západnými učencami vynikli: anglosaský mních sv. Beda Venerabilis († 735), otec anglického dejepisectva pre svoj spis o cirkevných dejinách Anglov; Valafrid Strabo, opát kláštora v Reichenau pri Kostnici, básnik a plodný spisovateľ († 849); Hrabanus Maurus, opát kláštora vo Fulde, neskôr arcibiskup v Mohuči, právom považovaný v Nemecku za zakladateľa školstva a vedy († 856); Scotus Eriugena, vynikajúci všestranou učenosťou, najmä filozofickou († okolo r. 877); Flodoard, kanonik v Remeši († 996); Gerbert, najväčší učenec X. st., arcibiskup v Remeši a v Ravenne, od r. 999 pápež pod menom Silvester II. († 1003); Peter Damiani, benediktínsky mních, kardinál a biskup v Ostii, duša obrodného hnutia v cirkvi v XI. st. spolu s Hildebrandom, neskorším pápežom Gregorom VII. († 1072).

Vlastný stredovek

(1073—1305)

*Cirkev na vrchole duchovnej i svetskej
moci.*

Prehľad.

Pápeži usilovali sa vyslobodiť cirkev z područia svetskej moci. To sa im aj podarilo za prudkých bojov o investitúru so svetskými panovníkmi a kniežatmi. Pápežská moc dostúpila v tomto období svojho vrcholu. Pápeži boli v XII. a XIII. st. duchovnou i svetskou hlavou kresťanského západu. Nadšenie za Svätú zem vyvolalo križiacke výpravy a vznik duchovných rytierskych reholí. Proti novým bludom vystupujú noví bojovníci v cirkvi: františkáni a dominikáni. K rozmachu cirkevných vied prispely nové vysoké školy — univerzity. Cirkev mala v rukách školstvo ľudové, stredné i vysoké. Odkazmi veriacich a vlastnou prácou (kláštory) nadobudla cirkev rozsiahlych majetkov. Duchovní hodnostári vládli na svojich územiach ako kniežatá, iní riadili osudy národov ako kancelári a radcovia panovníkov. Najviac slávy, moci a lesku bolo, pravda, na pápežskom dvore. Liturgia rozvila sa v ďalšie nové formy. Cirkevné umenie rozvinulo sa v románsky a gotický sloh. Bludné náuky začaly kaliť náboženský život ľudu.

§ 10. Víťazstvo cirkvi v boji o investitúru a jeho následky. Pápeži Gregor VII. a Inocent III.²⁵⁾

Opravné hnutie. Jedenáste storočie prinieslo ťažké zápasy o postavenie cirkvi a duchovenstva v západnom kresťanstve. Mníšske opravné hnutie, šírené z kláštora Cluny, počalo vtedy pôsobiť i na svetské kňazstvo. Žiadalo sa, aby sa kňaz zásadne líšil od laika vyššou zbožnosťou a zvláštnym spôsobom života. V očiach týchto horliteľov stávalo sa najmä manželstvo svetských kňazov pohoršlivým zjavom a najhorším hriechom zdala sa im simonia, získavanie duchovných úradov za úplatky. S pomocou cisára Henricha III. (1039—1056) nadobudla clunyjská strana vplyvu i v Ríme. Cisár horlivo podporoval jej opravné snahy, netušiac, že ich úspech bude mať ťažké dôsledky i pre cisársku moc, ktorá od cisára Otu I. mala sama nemalý vplyv na rímskych pápežov a ich voľby. Už za cisára Henricha IV. (1056—1106) prinieslo opravné hnutie svoje ovocie v tom, že pápež Mikuláš II., opierajúc sa o rady toskánskeho mnícha Hildebranda, uviedol r. 1059 do života nové nariadenie o pápežskej voľbe, ktorú vyhradil jedine kardinálskemu sboru.

Gregor VII. R. 1073 nastúpil na pápežský stolec mních a kardinál Hildebrand, ktorý bol kancelárom šiestich predošlých pápežov, ako Gregor VII. (1073—1085). Nový pápež začal s celou vrúcnosťou bojovať za požiadavky reformnej strany. Pomocou splnomocnených poslov (legátov) usiloval sa pre-

²⁵⁾ Gfrörer : Papst Gregor VII. u. sein Zeitalter. Schaffhausen, 1895. Fessler : Gregor VII. u. die Kirchenfreiheit, 1850. — Will : Die Anfänge der Restauration der Kirche im 11. Jahrh. Marburg, 1859. — Martens : Gregor VII. sein Leben u. Wirken, 1894. — Meyer v. Knouf : Jahrbücher des deutschen Reiches unter Heinrich IV. u. Heinrich V. Leipzig, 1890—1908. — Höhne : Kaiser Heinrich IV., 1906. — Bernheim : Das Wormser Konkordat u. seine Vorurkunden, 1906. — Hurter : Gesch. Papst Innozenz' III. u. seiner Zeitgenossen, Hamburg, 1834—42. — Brischar : Papst Innozenz III. u. seine Zeit, 1883. — Luchaire : Innocent III. Paris, 1904—8. — Raumer : Gesch. der Hohenstaufen. Leipzig, 1878.

viest svoje reformné plány v západnej cirkvi. Neváhal použiť trestu exkomunikácie proti odporcom svojich nariadení, či išlo o cirkevných alebo svetských hodnostárov. Presvedčil sa, že najväčšou prekážkou poriadku a nápravy v cirkvi bolo obsadzovanie cirkevných úradov panovníkmi a kniežatmi (investitúra). Takto dosadení hodnotári považovali sa viac za služobníkov panovníkov a kniežat, ako za služobníkov cirkvi. Preto r. 1074 a 1075 pápež Gregor VII. nariadil: Kňaz, ktorý nadobudol cirkevný úrad za úplatok, zastáva ho neplatne a musí sa ho vzdať; kňaz, ktorý je ženatý, nesmie konať kňazské úkony, nikto nemá od neho prijímať sviatosti a chodiť na jeho omšu; nikto nesmie prijať cirkevný úrad od svetskej osoby.

Boj Gregora VII. a Henricha IV. Tieto pápežské dekréty vyvolali prudký odpor u väčšiny duchovenstva, šľachty a panovníkov. Najmä sa im vzoprel nemecký cisár Henrich IV., podporovaný vo svojom odpore vyšším nemeckým a lombardským duchovenstvom. Bolo zrejmé, že sa tento rozpor nerozrieši bez tuhého boja. Cisár sa nemienil vzdať najmä investitúry a vplyvu na obsadzovanie biskupstiev a opátstiev v ríši. Pápež trval však na tom, že tento zvyk je hriešna simonia a volal cisára na zodpovednosť. Na niektorých biskupov a kráľových radcov vyriekol exkomunikáciu. Henrich IV. odpovedal na toto sosadením pápeža a tak sa začal tvrdý a rozhorčený boj okolo investúry. Pápež vyzval ríšske kniežatá, aby vypovedaly cisárovi poslušnosť. Kniežatá sa osvedčili, že sa kráľa zrieknu, ak nedosiahne do roka odpustenia od pápeža. Cisár vidiac svoju zlú situáciu, vydal sa r. 1077 na cestu do Itálie, aby si získal od pápeža odpustenie a sňatie kliatby, ktorú pápež na neho uvalil. Predstierajúc úprimné pokánie, prosil o odpustenie. Na mnohé prímluvy dal sa pápež obmäkčiť a v severoitalskom hrade Canosse cisárovi odpustil, čím si pápež vyrazil z ruky najväčšiu zbraň proti cisárovi. Ríšske kniežatá sa totiž tešili, že cisár nedosiahne odpustenia a že sa tak zbaví neoblúbeného cisára. Ukázalo sa, že pokánie cisárovo nebolo úprimné. Sotva opustil Canossu, začal boj proti pápežovi znova. V Nemecku došlo k občianskej vojne, lebo čiastka kniežat zvolila si nového cisára. V tejto vojne vyšiel cisár ako víťaz. Pápež stihol cisára novou kliatbou. Ten vtrhol s vojskom do

Itálie, dobyl Rím a ohrožoval pápeža v Anjelskom hrade. V najväčšej tiesni prišiel pápežovi na pomoc normanský vojvodca južnej Itálie Robert Guiscard a vyslobodil ho. Z nepokojného Ríma odišiel pápež do Salerna, kde r. 1085 zomrel so slovami : *»Miloval som spravodlivosť a nenávidel nepravosť; preto zomieram vo vyhnanstve.«*

Wormský konkordát. Smrťou Gregora VII. boj o práva cirkvi neprestal. Gregorovi nástupcovia pokračovali v ňom s Henrichom IV., ktorý zomrel nesmierený s cirkvou r. 1106, i s jeho synom Henrichom V. (1106—1125). Tvrdý zápas cirkvi o slobodu, trvajúci 50 rokov, skončil sa za pápeža Kalixta II. (1119—1124) smluvou vo Wormse na Rýne (Wormský konkordát, Pactum Calixtinum). Smluva bola potvrdená na IX. všeobecnej synode v Lateráne r. 1123. Boj o investitúru sa odohral aj v iných krajinách, ale tam nemal tak dramatický priebeh ako v Nemecku.

Wormský konkordát znamenal strednú cestu medzi pápežovými nárokmi a zvykovým právom koruny. Ríšskych biskupov a opátov malo voliť príslušné duchovenstvo (kanonická voľba); kráľovi bol vyhradený len čiastočný vplyv na voľbu; odznaky duchovnej moci, berlu a prsteň, dával zvolenému pápež. Táto investitúra a posvätenie mali sa však, pokiaľ išlo o Nemecko, udeľovať až vtedy, keď kráľ prijal od zvoleného hodnostára prísahu vernosti a dal mu podaním žezla, odznak svetskej moci, právo vládnuť nad majetkami ríšskymi, spojenými s jeho dôstojnosťou.

Za boja o investitúru v Nemecku snažili sa pápeži a reformná strana rozvíjať svoje nároky i v ostatných krajinách západného kresťanstva. Nedosiahli síce úplného víťazstva, ale ich úspechy boli značné. Ťažký zápas museli pápeži podstúpiť za panovníkov z rodu štaufského, ktorí vládli v Nemecku od r. 1138 až do r. 1268, keď posledný Štaufovec Konradin bol od Francúzov porazený, zajatý a v Neapoli popravený.

Inocent III. Vrcholu moci dosiahla cirkev a pápežstvo za pápeža Inocenta III. (1198—1216), muža veľkých cieľov, ktorý sa snažil o skutočnú teokraciu. Podľa neho Petrov nástupca mal mať nad kresťanstvom vrchnú moc ako rozhodca

a lenný pán všetkých panovníkov. Najmä o cisárstve dokazoval podľa korunovačného obradu, že pápež má právo skúmať správnosť voľby rímskeho cisára a ju potvrdzovať. Vyhlasoval sa nielen za nástupcu sv. Petra, ale aj za zástupcu Boha na zemi. Jeho bezúhonnosť, mravná nezištnosť a spravodlivosť k všetkým dodala mu takej vážnosti, že bol volaný za rozhodcu v sporoch kráľov, kniežat i národov ako vrchný lenný pán celého kresťanstva. Interdiktom a kľatbou donútil Filipa II., francúzskeho kráľa, že prepustil nezákonnú manželku. Chránil práva cirkvi a poddaných proti Jánovi Bezzemkovi, kráľovi anglickému. Uskutočnil 4. križiacku výpravu. Urovnal spory v uhorskej kráľovskej rodine. V Čechách udelil r. 1204 kráľovskú dôstojnosť Přemyslovi Otakarovi I. Významná bola aj jeho činnosť na poli cirkevnom. Previedol reformu pápežského dvora, kde zaviedol väčšiu jednoduchosť a potlačil úplatnosť kuriálnych úradníkov. Usiloval sa o sjednotenie pravoslávnych s cirkvou. Uznal a zaviedol nové rehole sv. Františka a sv. Dominika. Vrcholom jeho cirkevnej činnosti bol slávny 12. všeobecný cirkevný snem, ktorý svolal na r. 1215 do Lateránu (4. lateránsky snem). Na sneme bolo vyše 400 biskupov, 800 opátov a vyslancov panovníckych dvorov. Snem vydal 70 dekrétov vo veciach viery a mravov; potvrdil a objasnil staré kresťanské učenie o Sviatosti oltárnej; veriacim nariadil aspoň raz do roka sa vyspovedať a v čase veľkonočnom prijať Sviatosť oltárnu. (Teda spoveď nebola zavedená až na tomto sneme, ale bolo nariadené aspoň raz do roka sa vyspovedať.) Pápež Inocent III. zomrel na zimnicu r. 1216 a právom je nazvaný *»učiteľom a otcom národov«*.

Bojom o investitúru a zápasom so štaufským rodom osvedčilo pápežstvo svoju moc v kresťanstve. Zároveň vedelo utužiť sústavne závislosť celého duchovenstva od rímskej kúrie a urobiť tak západnú cirkev univerzálnym, pevne stmeleným ústrojom, podliehajúcim cirkevnému (kanonickému) právu.

§ 11. Križiacke výpravy a ich význam pre cirkev a kultúru.²⁶⁾

Príčiny križiackych výprav. Svätá zem, najmä Jeruzalem, posvätená životom a vykupiteľským dielom Ježiša Krista, bola hneď v prvých dobách kresťanských cieľom mnohých zbožných pútnikov. Rastúca náboženská vrúcnosť pu-
dila v priebehu XI. st. nemalý počet ľudí aj z vyššej spoločnosti západoeurópskej k púťam do Palestíny. Arabskí vládcovia, ktorí sa zmocnili v VII. st. Svätej zeme, tomu veľmi neprekážali, lebo sami ťažili z týchto návštiev na poplatkoch, ktoré vyberali od pútnikov. Pomery sa zhoršili, keď moc v predoázijскеj oblasti strhli na seba Seldžukovia, uralo-altajskí Turci, ktorí sa r. 1076 zmocnili Jeruzalema a celej Svätej zeme. Tito s kresťanmi zle zaobchádzali a posvätné miesta pustošili a znesväcovali. Zprávy o týchto hrôzach vyvolaly na Západe rozhodnutie poslať na Východ vojenskú výpravu, ktorá by posvätné miesta a palestínskych kresťanov vyslobodila z rúk neveriacich. Seldžukovia ohrožovali aj Byzantskú ríšu. Z Carihradu obracali sa preto do Ríma o pomoc a pápež Urban II. (1088—1099) považoval túto chvíľu za vhodnú, aby pomocou Východu postavil pápežstvo na čelo celého kresťanského sveta. Na cirkevnom sneme v Clermonte v juhovýchodnej Francii vyzýval r. 1095 k výprave na oslobodenie Svätej zeme z rúk neveriacich, sľubujúc duchovné milosti všetkým, ktorí sa ako Boží bojovníci so znakom kríža zúčastnia na výprave. Po pápežovej reči akoby jednými ústami volali shromaždení: »*Boh to chce*« — a tisíce na znamenie svojho rozhodnutia k výprave ihneď si pripínali kríž na pravé rameno.

²⁶⁾ Recueil des historiens des croisades. Paris, 1841—1906. — Wilken: Gesch. der Kreuzzüge. Leipzig, 1807—32. Michaud: Histoire des croisades. Paris, 1849. — Kugler, B.: Gesch. der Kreuzzüge. Berlin, 1981. — Prutz: Kulturgesch. der Kreuzzüge. Berlin, 1883. — Schaube, A.: Handlungsgeschichte der romanischen Völker des Mittelmeergebietes bis zum Ende der Kreuzzüge. München, 1906. — Schlee: Die Päpste u. die Kreuzzüge, 1893.

Kazatelia šírili toto vyzvanie po celej západnej Európe s prekvapujúcim účinkom. Osoby najrozličnejších stavov pripínaly si kríž a nedočkavo obracali zraky k Východu. Toto nadšenie svedčí o náboženskej vrúcnosti a zbožnosti stredovekých veriacich, o vedomí spolupatričnosti všetkých veriacich, o sile myšlienky jednoty stredovekej cirkvi. Okrem toho na útrapy tejto ťažkej výpravy hľadali križiaci ako na výborný prostriedok pokánia za hriechy. Našli sa medzi nimi aj takí, ktorí sa hlásili nie zo šľachetných pohnútok, ale skôr z túžby po dobrodružnosti, možnosti ľahko sa obohatiť a z nespokojnosti s domácimi pomermi.

Prvá križiacka výprava. Prvá križiacka výprava uskutočnila sa hneď r. 1096. Viedol ju lotrinský vojvodca Bohumír z Bouillonu. Ten dobyl r. 1099 Palestínu a stal sa kráľom »Jeruzalemského kráľovstva«, ktoré sa udržalo až do r. 1187, keď sultán Saladin dobyl Jeruzalem a Svätú zem. Tak bola Palestína skoro sto rokov znova kresťanskou krajinou. Boly obnovené a vybudované nové chrámy a pútnici mohli nerušene navštevovať posvätné miesta.

R. 1148 zmocnil sa mosulský sultán znova Edesy a ohrozoval križiacke kráľovstvo Jeruzalemské. Preto pápež Eugen II. vydal prevolanie k novej výprave. Nadšeným hlásateľom druhej výpravy bol slávny kazateľ z rehole cisterciánov, sv. Bernard z Clairvaux. Pre zlú organizáciu, hlad a mor nepripela táto výprava veľmi k upevneniu kresťanského panstva vo Svätej zemi.

V XII. a XIII. st. byly podniknuté ďalšie križiacke výpravy, ale bez väčších úspechov. Štvrtá križiacka výprava, podniknutá hlavne rytiermi z Francie v r. 1202—1204, vôbec sa do Palestíny nedostala. Pre neshody s Grékmi dobyli križiaci Carihrad a zapálili ho. Potom založili na Balkáne tzv. Latinské cisárstvo, ktorému urobil koniec cisár Michal Palaeologus r. 1264.

Na piatej výprave v r. 1228—29 zúčastnil sa aj uhorský kráľ Ondrej II., v ktorého vojsku bolo mnoho slovenských zemanov. Jeruzalem bol za tejto výpravy znova oslobodený, ale nie na dlho, lebo r. 1244 znova sa ho zmocnili Turci, kresťanské

obyvateľstvo povražďili a posvätné miesta znesvätili a porúcali. Na lyonskom sneme r. 1245 vyzýval pápež Inocent IV. na novú výpravu, ale medzi západnými panovníkmi nebolo už prvotného zápalu pre Svätú zem. Jedine francúzsky kráľ Ľudovít IX. sa dvakrát vypravil s križiakmi do Palestíny, ale tieto výpravy sa skončili nešťastne. Za druhého ťaženia zomrel sv. kráľ Ľudovít na mor v Tunise. Zo Západu neprichádzala pomoc a Turci neustále dorážali na križiacke pevnosti na Východe. Jedna pevnosť po druhej padala do ich rúk. R. 1291 zmocnili sa Turci poslednej križiackej državy, mesta Akkonu. Od tých čias zostala Palestína v moci Turkov až do r. 1917. Tak sa skončilo hnutie, ktoré vyšlo z Clermontu a cez dve storočia rozochvievalo západné kresťanstvo.

V ý z n a m k r i ž i a c k y c h v ý p r a v . So stránky vojenskej križiackej výpravy stroskotaly. Svätá zem zostala v rukách neveriacich, hoci tieto výpravy stály mnoho ľudských životov a nevypočítateľné materiálne obete. Príčinou týchto neúspechov bola vzdialenosť Palestíny, presila mohamedánov, nesvornosť vodcov, vierolomnosť Grékov, ktorí si robili nárok na dobyté kraje, ďalej nezvyklé podnebie a mor. Vojensky priniesly aspoň to, že moc islamu, cirkvi a kresťanstvu nepriateľského, bola zoslabená a tak jeho výbojná sila podlomená.

Aj pri vojenských neúspechoch zostanú križiacke výpravy trvalým dokladom náboženskej horlivosti a obetavosti, akej bola schopná len táto doba, doba všestranného rozkvetu cirkevného a náboženského. Popri náboženskom význame mali križiacke výpravy ohromný význam pre vedu a vzdelanie, obchod a hospodárstvo na Západe. Nastal čulejší styk medzi Západom a Východom, ktorý bol dosiaľ na Západe obostrený akýmsi pohádkovým leskom.

K r i ž i a c k e r e h o l e . S križiackymi výpravami súviselo založenie troch reholí, ktoré spojovaly život rehoľný s rytierskym. Boli to johaniti, templári a nemeckí rytieri. Ich členovia zachovávali tri obvyklé sľuby a okrem toho bojovali proti neveriacim. Každá z týchto reholí delila sa na rytierov — bojovníkov, na kňazov — pre duchovnú správu rehole a na bratov — ošetrovateľov nemocných pútnikov. Znakom rytier-

ských reholí bol osemramenný kríž rôzne upravený. Na čele rehole stál veľmajster. Všetky tieto rehole vznikly v Palestíne. Ich cieľom bolo chrániť križiakmi dobyté posvätné miesta, starať sa o pútnikov a poskytnúť im potrebné liečenie a ubytovanie vo svojich nemocniciach. Po strate Svätej zeme osadili sa títo »križovníci« v európskych krajinách. Najmä bolo významné pôsobenie nemeckých rytierov, ktorí sa po vyhnaní z Palestíny usadili v Prusku a bojovali proti pohanom okolitých krajín, upevnili kresťanstvo v baltických krajinách a založili si rehoľný štát. Za reformácie ich veľmajster s čiastkou rehole odpadol k luteránom a zriadil svetské kniežatstvo. Rehoľa templárov bola zrušená pričinením francúzskeho kráľa Filipa IV. r. 1312.

§ 12. Nové rehole a ich význam pre cirkev. Dominikáni a františkáni.²⁷⁾

Nové rehole. Až do týchto čias boli benediktíni jedinou rehoľou na Západe. Rozmach náboženského života prišiel založením nových reholí v tomto období. Duchovné rehole boli pre pápežov najlepšimi podporovateľmi reformy, najlepšimi bojovníkmi proti bludom a podporovateľmi zbožnosti a dobročinnosti, vied a umení. Zakladanie reholí sa na-

²⁷⁾ Heimbucher : Die Orden u. Kongregationen der kath. Kirche. Paderborn, 1908. — Schreiber : Kurie u. Kloster im 12. Jahrh. 1910. — Löbbel : Der Stifter der Kartäuserordens, der hl. Bruno aus Köln. Münster, 1899. — Madeleine : Hist. de St. Norbert, 1894. — Mortier : Histoire des maitres généraux de l'ordre des Frères Prêcheurs. Paris, 1903—1909. — Dörholt : Der Predigerorden u. seine Theologie. Münster, 1917. — Holzapfel, H. : Handbuch der Gesch. des Franziskanerordens. Freiburg. 1909. — Müller, K. : Die Anfänge des Minoritenordens u. der Bussbruderschaften. Freiburg, 1885. — Hahn, U. : Gesch. der Ketzler im Mittelalter. Stuttgart, 1845. — Döllinger : Beiträge zur Sektengesch. München, 1890. — Reuter : Gesch. der Ausklärung im Mittelalter. Berlin 1875—1881. — Douais : Les Albigeois. Paris, 1879. — Dieckhoff : Die Waldenser im MA. Göttingen, 1851. — Schmidt, R. : Die Herkunft des Inquisitionsprozesses. Freiburg, 1902. — Havel : L' hérésie et le bras séculier au moyen-âge. Paris, 1881. — Hefele : Kardinal Ximenes. Tübingen, 1951. — Lea : History of the Inquisition of Spain. Neuyork, 1906—7. — Vacandard : L' inquisition, 1909. — Guiraud, J. : L' inquisition médiévale. Paris, 1928.

toľko rozšírilo, že lateránsky snem r. 1215 a lyonský snem r. 1274 zakázaly alebo aspoň obmedzily zakladanie nových reholí.

Z významných reholí vznikly v tejto perióde: rehoľa cisterciánov, založená r. 1098 v nehostinnej krajine Citeau neďaleko Dijonu; k rozkvetu priviedol rehoľu sv. Bernard, ktorý je považovaný za druhého zakladateľa rehole, takže cisterciáni bývajú nazývaní aj bernardínmi; rehoľa kartuziánov, založená sv. Brunonom z Kolína (†1101) v divokej púšti Chartreuse pri Grenobli; rehoľa premonštrátov, založená sv. Norbertom († 1134) r. 1120 v Prémontré v diecéze laonskej. Tieto rehole sa rýchlo rozšírily a znamenaly veľký prínos nielen pre duchovný, ale aj hospodársky život.

Najvýznamnejšími rehoľami, ktoré vznikly v tomto období, boli dominikáni a františkáni. Ich poslaním bolo bojovať proti bludom doby a venovať sa misiám medzi širokými vrstvami ľudu. Nakoľko tieto rehole zaväzovaly k chudobe nielen jednotlivých rehoľníkov, ale aj kláštory, boli nazvané žobravými rehoľami. Rehoľníci týchto reholí mali sa živiť z dobročinnosti a almužny veriacich.

Dominikáni. Rehoľu dominikánsku čiže kazateľskú založil sv. Dominik, ktorý pochádzal zo vznešeného španielskeho rodu. Keď sa presvedčil na cestách so svojim biskupom po južnom Francúzsku, aké škody narobily cirkvi bludné nauky albigénskych, rozhodol sa horlivým kázaním a dobrým príkladom priviesť zvedených k pravej viere. Rozhodol sa založiť zvláštnu rehoľu kazateľskú, ktorej členovia, odtrhnutí sľubom chudoby od pozemských majetkov a dôkladným štúdiom pripravení, úplne by sa venovali apoštolskej činnosti, kázaniu a boju proti bludu. Cirkevné potvrdenie pre svoju rehoľu dostal od pápeža Honoría III. r. 1216. Rehoľa sa rozšírila s neobyčajnou rýchlosťou. Sám sv. Dominik založil mnohé kláštory vo Francúzsku, Taliansku a v Španielsku. Už po smrti sv. Dominika (zomrel v Bologni r. 1221) mala rehoľa 8 provincií a 60 kláštorov. Rehoľné rúcho je biele s čiernym pláštom. Rehoľa má tri oddelenia : prvý rád pre mužov, druhý rád pre ženy, tretí rád pre zbožných laikov, mužov i ženy, ktorí žijú vo svete podľa predpísaných pravidiel v duchu sv. zakladateľa, ktorý bol za svätého vyhlásený už r. 1234.

Dominikáni si získali veľké zásluhy v boji proti bludárom. vo vnútornej aj vo vonkajšej misii, ako aj vo vedách a umení. Cirkvi dali vynikajúcich pápežov a učencov, ktorí boli najväčšími ozdobami univerzít, ako boli sv. Albert Veľký, sv. Tomáš Akvinský a i.

F r a n t i š k á n i . Zakladateľom rehole františkánskej (Fratres minores) bol sv. František z Assisi. Jeho otec bol bohatým kupcom. Pre Františkovu štedrosť, ktorú jeho otec považoval za márnotratosť, vydedil ho otec pred biskupom mesta. Potom žil sv. František z almužny a venoval sa úplne službe chudobných a nemocných. Sbieral dary pre obnovu malej kaplnky pred hradbami mesta (Porciunkula), ktorá sa stala aj kolískou františkánskej rehole. Tu počul slová, ktorými posielal Ježiš Kristus svojich učeníkov hlásať evanjelium (Mat. 10, 8 a nasl.). Rozhodol sa ich doslovne plniť. Začal kázať pokánie a pokoj. Onedlho pridali sa k nemu zbožní mužovia z Assisi a založil spolk, ktorého členovia apoštolskou chudobou a kázaním pokáania mali posväcovať seba a svojich bližných. Svojim druhom kládol sv. František na srdce okrem čistoty bezpodmienečnú poslušnosť k predstaveným a k cirkvi, ako aj úplnú chudobu. Cirkevne bola rehoľa schválená pápežom Honoriom III. r. 1223. Podobne ako dominikánska i františkánska rehoľa mala tri oddelenia. Bratia, ktorým bolo najprísnejšie zakázané mať akýkoľvek majetok, žili z almužny a nosili hrubý, kapucňou opatrený a povrazom prepásaný habit obyčajného ľudu.

Osobnosť sv. Františka z Assisi, *»miláčka Božieho«*, patrí medzi najžiarivejšie zjavy nielen svojej doby, ale aj všetkých čias. Len málo svätcov malo taký vplyv na cirkev a spoločnosť ako sv. František. Na všetko sa díval očami Božími a miloval všetko srdcom Božím. Aj zvieratá miloval ako bratov a sestry a ony prichádzaly k nemu bez strachu ako dieťa k otcovi. Jeho jediným cieľom bolo pripodobniť sa Kristovi a získať pre neho všetkých. Ťažká choroba zabránila mu odísť do Maroka, aby získal mohamedánov pre Krista. Odobral sa do Palestíny, kde zanechal svojich bratov ako strážcov sv. hrobu (dodnes sú tam), a do Egypta. Po svojom návrate bol r. 1224 oslávený stigmami (ranami) Kristovými. Po ťažkom telesnom utrpení

zomrel vo veku 44 rokov v chráme Porciunkula r. 1226. Už r. 1228 bol vyhlásený za svätého.

Dominikáni a františkáni v boji proti bludom. Sv. Dominik a sv. František boli vyvolení od Boha, aby zahojili rany, ktoré utrpela cirkev v tomto období od nebezpečných bludárov, a aby i veriacim i cirkvi ukázali správny smer života. Medzi početnými bludmi tejto doby najnebezpečnejším bolo hnutie katarov a valdenských, ktoré hnutie ohrozovalo nielen cirkev, ale aj celý spoločenský poriadok doby. Preto nebojovala proti nim len cirkev, ale aj svetské vlády. Hnutie sa obrátilo zpočiatku proti bohatstvu predovšetkým vyššieho duchovenstva a s ním spojenému svetskému smýšľaniu, lesku a rozmarilému životu mnohých duchovných, upadlo však neskôr do vieroučných a mravoučných bludov. Vonkajšia moc a lesk cirkvi zdaly sa prívžencom tohto hnutia odpadom od apoštolskej chudoby prvotnej cirkvi. To vyvolalo aj vznik zobravých reholí, ktoré mali poblúdiť ukázať správne hodnotenie chudoby a bohatstva a priviesť ich horlivým kázaním a dobrým príkladom na správnu cestu.

Katari. Hnutie katarské rozmohlo sa v XII. storočí v južnom Francúzsku. Toto hnutie je podobné hnutiu bulharských bogomilov predošlej periódy. Prívrženci tohto hnutia nazvali sa katarmi čiže čistými, to jest pravými kresťanmi. Podľa ich hlavného strediska, mesta Albi, boli nazvaní aj albigénskymi. Koncom XII. st. rozšírila sa sekta katarov po celej strednej Európe, najmä však v južnom Francúzsku. Držali sa prikreho dualizmu, zavrhlí Starý zákon, učenie o zmŕtvychvstani a o Najsvätejšej Trojici. Vykúpenie spočíva len v poučení, ktoré priniesol Ježiš, najvyšší tvor dobrého Boha. Nakoľko hmotu vyhlásili za zlo, zakazovali všetko, čo s hmotou súvisí. Zavrhovali manželstvo ako prekážku spásy; požívanie mäsa a usmrcovanie zvierat, lebo verili v sťahovanie duší; zamietali vojny a trest smrti; prisahu stavali na roveň vražde a cudzoložstvu. Svetskú moc vyhlásili za diabolské zriadenie. Prívrženci delili sa na dokonalých a jednoduchých veriacich. Prijatie medzi dokonalých dialo sa akýmsi duchovným krstom, zvaným consolamentum. Toto consolamentum bolo nevyhnutnou, ale tiež jedinou podmienkou spásy. Jednoduchí veriaci

sľubovali, že prijmú consolamentum aspoň pred smrťou. Neraz sa stalo, že nemocní, ktorí prijali consolamentum, z obavy aby sa po uzdravení nevrátili k svojmu predošlému životu, zdržovali sa pokrmu a tak samovraždou pomaly urobili koniec svojmu životu (endura). Keď nepomáhalo poučovanie, spojily sa cirkevná a svetská vrchnosť, aby násilím urobily koniec tejto nebezpečnej sekte. Podarilo sa im to až v XIII. storočí, keď po vojenskom premožení katarov inkvizícia dokončila ich potlačenie.

Valdenski. Druhou nebezpečnou sektou tohto obdobia bolo hnutie valdenských, ktorého zakladateľom bol bohatý lyonský kupec Peter Valdes († 1197). Domnievajúc sa, že je povoláný k vyšším veciam, hoci bol laik bez teologického vzdelania, vystúpil ako kazateľ pokánia. Získal si prívržencov a utvoril s nimi spolok, ktorý sa nazýval »Chudobní z Lyonu«. Keď napomínania nepomohly, bol Valdes a jeho prívrženci vyobcovaní z cirkvi. Odtrhli sa od cirkvi, začali sami udeľovať sviatosť pokánia a pomaly upadli do ďalších bludov. V mnohom sa podobali katarom. Za jediný prameň viery uznali len Písmo sväté, zavrhli cirkevnú hierarchiu a celé cirkevné zriadenie a bohoslužbu. Valdenski sa rozšírili v južnom Francúzsku, severnom Taliansku, v niektorých krajinách Nemecka, v Čechách, Uhrách, Rakúsku a Poľsku. Aj pri prenasledovaní udržali sa valdenski až do XVI. st., keď sa väčšinou pridali k protestantizmu.

Cirkevná inkvizícia. Cirkev sa vždy usilovala priviesť poblúdivých na správnu cestu poučovaním, napomínaním alebo pomocou duchovných trestov (exkomunikácia, interdikt). Odmietala použitie fyzického násillia proti náboženským zblúdivcom. Aj v stredoveku vyriekol sv. Bernard krásnu vetu o prijatí viery: »*Fides suadenda est, non imponenda*«. (Viera sa má radiť, nie nanucovať.) Nakoľko však stredoveki bludári ohrožovali nielen náboženstvo, ale aj celý sociálny a štátny poriadok, považoval si štát za povinnosť stíhať tých, ktorých cirkev odsúdila ako bludárov. V duchu doby blud bol považovaný aj za zločin proti štátu a ako taký prísne trestaný ako vlastizrada.

Cirkev vždy dbala o čistotu viery a nikto jej nemôže upierať právo skúmať, či niektoré učenie sa srovnáva s jej učením,

alebo sa mu protiví. Po zlých skúsenostiach so stredovskými bludármi, rozhodla sa cirkev na synode toulonskej r. 1229 zriadiť proti kacírom zvláštny súd, tzv. inkvizíčný súd, ktorý by pátral po tajných bludároch, blud vyšetril, kacírov poučil, zatvrdilých odsúdil a odovzdal svetskej moci na potrestanie. Zpočiatku hlavný dozor nad inkvizíčným súdom mali biskupi vo svojich biskupstvách, neskoršie sveril pápež inkvizíciu reholi sv. Dominika. Tvrdošijní kacíri boli v tomto čase veľmi prísne trestaní väzením, vyhnanstvom, zhabaním majetku, niekedy aj smrťou, obyčajne upálením. V tých dobách, keď súdnicstvo bolo dosť bezohľadné a drsné a keď si sektrári proti cirkvi i svetskej vrchnosti počínali násilne a kruto, býval aj postup inkvizície — podľa dnešných názorov — niekedy krutý. Neslobodno však minulosť merať meradlom dneška. Je nesporné, že niektorí inkvizítori dopustili sa pri svojej horlivosti určitých prechmatov, z toho však nemožno obviňovať cirkev. Pápeži a biskupi zakročili prísne, keď prechmaty boli zistené.

Španielska inkvizícia. Zvláštnu skupinu v dejinách inkvizície tvorí španielska inkvizícia, ktorá je neskoršieho dáta. Zriadili ju s povolením pápežovým španielsky kráľ Ferdinand Katolícky (1479—1516) a kráľovná Izabella Kastilská (1474—1504) r. 1478. Cieľ tejto inkvizície bol viac politický než náboženský. V stredoveku totiž prijímali židia a mohamedánski Mauri v Španielsku hromadne krst. Väčšinou sa stali kresťanmi len na oko a škodili naďalej záujmom kresťanským a národným, najmä keď sa dostali do cirkevných alebo štátnych úradov. Cieľom španielskej inkvizície bolo vypátrať takýchto tajných židov a mohamedánov, podozrivých vyšetriť a usvedčených obrátiť alebo potrestať. Aj v tejto inkvizícii pôsobili dominikáni a iní kňazi. Boli však podrobení kráľovi a slúžili predovšetkým účelom štátnym. Táto inkvizícia stíhala okrem nevery a kacírstva aj čarodejstvo, nemravnosť, úžeru a veľzradu. Sám kráľ menoval hlavného inkvizítora, kráľ ustálil pravidlá súdu, rozsudok bol vynesený v jeho mene a majetok odsúdených tiež kráľ zhabal. Najmä o španielskej inkvizícii bývajú tvrdenia veľmi prehnané, hoci jej tvrdosť je nepopierateľná. Pápeži a biskupi viackrát vystúpili proti niekto-

rým ukrutnostiam pri tejto inkvizícii páchaným a zazlievali príliš prísne zakročovanie španielskych kráľov. Aj vysokí cirkevní hodnostári stali sa neraz obeťou tejto inkvizície. Cirkevná inkvizícia bola zrušená vo všetkých krajinách v XVIII. a začiatkom XIX. storočia.

Trestanie bludárov svetskou vrchnosťou aj trestom smrti schvaľovali aj reformátori XVI. st., ako Luther, Melancton, Kalvín a i., hoci sa vyhlasovali za bojovníkov náboženskej slobody. Teda nemožno inkvizíciu pripisovať katolíckej cirkvi, ale duchu doby, ktorá takéto trestanie bludárov považovala za prípustné, ba za povinnosť cirkevnej a svetskej vrchnosti. Naopak, katolícka cirkev usilovala sa čo najviac zamedziť prechmaty pri inkvizícii. Za 4-ročnej vlády Kalvínovej v Ženeve, ktorá vtedy mala 18.000 obyvateľov, bolo uväznené pre podozrenie z bludu na 800—900 obyvateľov, vynesené bolo 76 rozsudkov smrti upálením a 58 rozsudkov smrti iným spôsobom. Jedna z posledných popráv pre kúzelníctvo bola r. 1782 v protestantskom kantone Glarus.

§ 13. Veda a umenie chlúbou v stredovekej cirkvi.²⁸⁾

Stredoveké univerzity. Až do 13. st. bola cirkev výlučnou pestovateľkou vied a umení. Až zakladaním miest

²⁸⁾ Denifle : Die Entstehung der Universitäten des Mittelalters bis 1400. Berlin, 1885. — Kaufmann : Gesch. der deutschen Universitäten. Stuttgart, 1888 a 1896. — Paulsen, F. : Gesch. des gelehrten Unterrichts auf den deutschen Schulen u. Universit. vom Ausgang des Mittelalters bis zur Gegenwart. Leipzig, 1896/97. — Überweg-Baumgarten : Gesch. der Philos. der patristischen und scholastischen Zeit. Berlin, 1915. — Grabmann, M. : Gesch. der scholastischen Methode. Freiburg, 1889. — Martigné : La scolastique et les traditions franciscaines, 1889. — Sertillanges : S. Thomas d' Aquin. Paris, 1910. — Lemmens : Der hl. Bonaventura, 1909. — Seeberg : Die Theologie des Duns Scotus, 1900. — Vacandard : Vie die saint Bernard de Clairvaux, 1895. — Haluza : Der hl. Bernhard, 1906. — Kraus : Gesch. d. christl. Kunst. Freiburg, 1895. — Otte : Handb. d. kirchl. Kunstarchäologie d. deutsch. MA. Leipzig. 1883—4. — Jakob : Die Kunst i. Dienste der Kirche. Landsh., 1901. — Holtzinger : Die altchristl. Architektur. Stuttgart, 1899. — Wagner, VI. : Dejiny výtvarného umenia na Slovensku. Trnava, 1930. — Kraus : Dante sein Leben u. sein Werk, 1897. — Vid' aj pozn. 24.

začína sa ujímať mestská škola. Aj tieto mestské školy boli dlho vedené kňazmi. Cirkevné školstvo vo vlastnom stredoveku dosiahlo svojho vrcholu. Niektoré katedrálne a kláštorné školy získaly si takú slávnú povesť, že sa do nich schádzali žiaci z ďalekých krajín. Tak vznikly stredoveké univerzity, čiže spoločenstvo učiteľov a žiakov (universitas magistrorum et scholarium); len neskôr slovo univerzita znamenalo zastúpenie všetkých vedeckých odborov. Najstaršie univerzity boli: lekárska v Salerne v XI. st. právnická v Bologni a bohoslovecká v Paríži, ktoré vznikly v XII. storočí. Koncom XII. st. začaly sa skoro na každej univerzite pestovať všetky známe vedecké odbory. Tak vznikly univerzite pestovať všetky známe vedecké fakulty: bohoslovecká, právnická, lekárska a filozofická. Toto rozdelenie bolo zavedené najsamprv na univerzite v Paríži a po parížskom vzore sa organizovali aj ostatné univerzity. Do r. 1303 bolo v Európe založené na 30 univerzít. Všetky boli pôvodu cirkevného a učili na nich všade rehoľníci a svetskí kňazi. Bez pápežského povolenia nemohla byť založená univerzita. Pápeži a panovníci dávali univerzitám značné majetky a rôzne výsady. Pri univerzitách vznikaly internáty (kolégiá), kde mali študenti ubytovanie a stravovanie a žili pod dozorom osvedčených vychovávateľov. Prvý takýto internát zriadil pri parížskej univerzite Róbert zo Sorbony, kaplán francúzskeho kráľa Ludovíta IX. Na jeho pamiatku bola parížska univerzita pomenovaná Sorbona.

Na čele univerzity stál kancelár, neskôr rektor. Na čele fakulty bol dekan. Poslucháči i profesori delili sa podľa národnosti na národy. Označovanie národnosti zamieňalo sa často so štátnou príslušnosťou.

Scholastika. Stredom vied na univerzite bola teológia, bohoveda, ktorá sa stykom s arabskou a byzantskou vzdelanosťou za križiackych výprav nebývale rozvinula. Vznik bludov, ktoré bolo treba vyvracať, prispel tiež nepriamo k rozvoju teologie. Na základe filozofie, najmä Aristotelovej, Písma sv. a svätých Otcov objasňovali a dokazovali teologovia rozumovo (filozoficky) články kresťanskej viery a uvádzali ich do pevnej sústavy. Tomuto spôsobu štúdia teologie a filozofie hovoríme scholastika, lebo sa vyvinula na školách (schola)

a bola podávaná školským spôsobom. Vedúcou myšlienkou scholastiky bolo, že viera a rozum (veda) si nemôžu odporovať, lebo obidve sú od Boha. Otcom scholastiky býva nazývaný sv. Anzelm, arcibiskup canterburský († 1109). Najväčšími scholastikmi z rehole dominikánskej boli sv. Albert Veľký († 1280) a sv. Tomáš Akvinský († 1274), ku ktorým sa dôstojne radia dvaja zástupcovia františkánskej rehole: Alexander Halesský († 1245) a sv. Bonaventúra († 1274).

Sv. Albert Veľký pochádzal zo šľachtického rodu zo Švábska (nar. 1193) a vyučoval filozofiu a teológiu na viacerých školách, najmä na univerzite v Kolíne nad Rýnom a v Paríži. Bol dva roky biskupom v Rezne, ale svojho biskupského úradu sa zriekol a venoval sa znova vyučovaniu. Vynikol vo filozofii, teológii a prírodných vedách (botanik). Jeho najvýznamnejším žiakom bol sv. Tomáš Akvinský. Zomrel r. 1280. Za svätého a cirkevného učiteľa bol vyhlásený r. 1931 od pápeža Pia XI.

Sv. Tomáš Akvinský narodil sa ako syn šľachtica neďaleko Neapola r. 1225. Učil filozofiu a teológiu na viacerých univerzitách. Náuku Aristotelovu očistil od omylov a doplnil ju učením sv. Otcov. Vypracoval sústavu kresť. filozofie a teologie, ktorá sa stala smerodajnou v ďalších storočiach pre cirkevnú teológiu a filozofiu. Vynikol ako učiteľ, kazateľ a spisovateľ. Jeho hlavné diela sú Summa proti pohanom a Summa bohovedná. Pre hlboké, ľudské schopnosti prevyšujúce prenikanie do božských právd, dostalo sa sv. Tomášovi Akv. názvu »anjelský doktor«. Zomrel na ceste na lyonský cirkevný snem r. 1274, vo veku 49 rokov. Pápež Lev XIII. znova odporučil r. 1879 sv. Tomáša Akv. za vzor študujúcej mládeži, jeho učenie za bezpečné vodidlo katolickej teologie a filozofie a vyhlásil ho za patróna všetkých katolíckych štúdií.

Sv. Bonaventúra, vrstovník sv. Tomáša Akv., žiak Alexandra Halesského, učil teológiu na univerzite v Paríži a stal sa generálnym predstaveným františkánskej rehole a kardinálom. Na lyonskom sneme r. 1274 bolo mu sverené vyjednávanie o úniu s Grékmi. Zomrel počas snemu r. 1274. Je najväčším teológom františkánskej rehole.

Mystika. Okrem scholastiky kvitla v stredovekých kláštoroch mystika. Slovo mystika je odvodené od gréckeho slova »*myein*«, to jest hľabať o niečom so zavretými očami. Mystikou rozumieme zbožné, vonkajším svetom nerušené hľbanie o pravdách zjavenia Božieho. Mystici usilovali sa týmto vnorením sa do večných právd Božích priniesť rozumu svetlo, posilu pre vôľu a predovšetkým cvičenie sa v zbožnosti. Kým scholastici snažili sa preniknúť pravdy Božie rozumom, mystici robili to viac citom, vnútorným zážitkom. Scholastika a mystika neboly však smery protichodné, skôr sa doplňovaly. Väčšina scholastikov bola zároveň veľkými mystikmi. Medzi najväčších mystikov stredoveku patria sv. Bernard a sv. Bonaventúra. Medzi mystikov patrily aj mnohé stredoveké svätice, u ktorých toto citové prenikanie do večných právd dobre odpovedalo ich ženskej povahe. Najkrajším kvetom stredovekej mystiky je zlatá knižka »*Nasledovanie Krista*« od Tomáša Kempenského († 1471), ktorá popri Písme sv. patrí medzi najrozšírenejšie a najobľúbenejšie knihy kresťanstva. Teší sa úcte nielen u katolíkov, ale aj u protestantov.

S v. B e r n a r d narodil sa zo šľachtického rodu neďaleko Dijonu. Vstúpil do kláštora v Citeau. Pre mimoriadne nadanie a svätosť života už v mladom veku 25 rokov stal sa opátom kláštora v Clairvaux v dolnej Champagni. Preslávil sa ako vynikajúci kazateľ, ktorý tiež roznieť všeobecné nadšenie za druhú križiacku výpravu. Jeho slovám a radám naslúchali pápeži, cisári a panovníci. Jeho mystické spisy sú prevážne praktického rázu. Jeho snaha smeruje viac k vrúcnejšej láske k Bohu než k hlbšiemu rozumovému poznávaniu večných právd. Veriaci ho považovali za svätca už za jeho života (†1153).

Scholastika a mystika vychovala nielen veľkých učencov, ale aj celý rad svätcov a svätíc, ktorí zostanú navždy pýchou cirkvi. Časom sa scholastika zvrhla na malicherné hádky, čo zavinilo jej úpadok a podceňovanie. Vo svojom rozkvetu je však chlúbou nielen cirkevnej vedy, ale vedy vôbec.

Cirkevné umenie. Popri vede zanechala stredoveká cirkev nehynúce pomníky umenia staviteľského, sochárskeho a umeleckých remesiel. Tieto pamiatky nie sú len pom-

níkmi umeleckej vyspelosti, ale aj dôkazom hlbokého náboženského citenia stredoveku. Všeobecné zvýšenie blahobytu, rozvoj a bohatstvo miest prispely k rozmachu umenia.

Baziliky. Až do XI st. byly bohoslužobné budovy stavané v slohu bazilikovom alebo ako centrálne čiže kruhové stavby. Vzorom kresťanských bazilik byly verejné rímske budovy (súdne budovy, tržnice), s kráľovskou nádherou zbudované. Odtiaľ aj názov týchto budov, lebo slovo bazilika je odvodené od gr. slova basiléus - kráľ. Kresťanstvo si prispôsobilo tieto stavby bohoslužobným účelom, pričom oltár bol strediskom celej budovy, ktorá mala slúžiť za shromaždište veriacich k spoločnej bohoslužbe. Pôdorysom baziliky bol obyčajne obdĺžnik, končiaci sa polokruhovým oblúkom (apsis). Inokedy k hlavnej lodi bola umiestená priečna loď, takže budova dostala tvar písmeny T alebo kríža. Baziliky byly alebo bez povál, alebo maly ploché drevené povaly, nádherne zdobené. Najväčšou a najkrajšou bazilikou je chrám sv. Pavla v Ríme; jednou z najstarších a najpozoruhodnejších bazilik je chrám sv. Klementa v Ríme.

Sloh centrálny. Vedľa slohu bazilikového vyskytuje sa už v najstaršej dobe sloh centrálny, pri ktorom stavba sa rozkladá od stredu v podobe kruhu, štvorca, osemuholníka alebo rovníramenného kríža. Tohto spôsobu stavby uživalo sa hlavne pri stavbách baptistérií a náhrobných kaplniek. V tomto slohu bola postavená aj kráľovská kaplnka v Cáchach, obľúbenom sídle cisára Karola Veľkého. Bola to osemhranná budova so stĺpmi, privezenými z Itálie, prvá monumentálna stavba na európskom Severe.

Sloh byzantský. Súčasne so slohom bazilikovým vyvíjal sa vo východnej Rímskej ríši sloh byzantský, nazvaný tak dľa novšieho mena tejto ríše. Bol to sloh centrálny, i keď pôdorys mal tvar štvorca alebo obdĺžnika. Celú stavbu sjednocovala hlavná baňa (kupola). Najkrajšou pamiatkou byzantského slohu je Chrám Božej Múdrosti v Carihrade, postavený cisárom Justinianom I. († 565), premenený od r. 1453 na mohamedánsku mešitu.

Sloh románsky. Okolo r. 1000 prechádza bazilikový sloh v sloh románsky, ktorý v tomto období dostupuje svojho

vrcholu. Charakteristickou známkou románskeho slohu je polokruhový oblúk, ktorý sa uplatňuje v klenbe, oknách, portále a vôbec v každej ozdobe. Miesto plochej povaly užíva sa klenby. Pôdorys chrámu má podobu obdĺžnikového kríža ako pri bazilikovom slohu. Ďalšou novinkou sú veže, ktoré tvoria súčiastku stavby. Presbytérium s hlavným oltárom býva vyvýšené a pod ním je kaplnka, zvaná krypta. Vchod do chrámu (portál) býva nádherne zdobený.

Najkrajšie pamiatky románskeho slohu v Nemecku sú: dómy v Špyre, vo Wormse, v Mohuči a Trevíre ; vo Francúzsku chrámy v Toulouse, Cluny, Autun ; v Taliansku dómy v Píse, Ferrare, Modene, Parme, vo Verone ; na Slovensku katedrálly chrám v Spišskej Kapitule, chrám vo Sv. Beňadiku a v Deákovciach ; v Čechách a na Morave boli početné románske stavby, ale boli zničené a spustly za husitských vojen.

Sloh gotický. V polovici XII. st. prechádza románsky sloh v severnom Francúzsku v sloh gotický, ktorý v XIII. a XIV. st. ovláda celú oblasť západného kresťanstva a svojím vertikálnym zameraním je odrazom náboženského vzletu, vrúčne sa vznášajúceho k nadzemským výšinám. Charakteristickými známkami gotického slohu sú: lomený oblúk, štíhlosť, bohatá členitosť (vežičky na strechách a vežiach), oporné piliere, kružby vo veľkých oknách a ľahká rebrovitá klenba. Kým románske stavby pôsobia svojou ťažkou hmotnosťou, gotické stavby vyznačujú sa ľahkosťou, vzornosťou a odhmotnením.

Vo Francúzsku dozrel gotický sloh v stavbe veľkolepých katedrál, ako bol chrám Matky Božej v Paríži, katedrála remešská, chartreská a amienská. V susednom Nemecku zvláštny význam mal dóm strasburský, kolínsky a ulmský. V Nemecku dolnom, kde nebolo dosť kameňa, stavaly sa monumentálne budovy z tehiel a tamojšia gotika nadobudla tým zvláštnej odlišnosti. To platí ešte viac o Taliansku, kde u veľkých chrámov, ako boli dómy vo Florencii, Siene, Orviete a Miláne, členenie stavby opornou sústavou nerobilo sa tak výrazne ako vo Francúzsku. Slovensko, najmä Spiš, bolo veľmi bohaté na gotické stavby. Sú však z doby neskoršej. Najvýznamnejšími sú dómy

v Košiciach, Bratislave, Trnave a Prešove, ako aj kostoly v Levoči a Bardejove. V Čechách najkrajšími gotickými stavbami sú chrám sv. Víta v Prahe a chrám sv. Barbory v Kutnej Hore. Na Morave vynikajú chrámy sv. Petra a sv. Jakuba v Brne, sv. Václava v Olomouci a sv. Maurícia v Kroměříži.

Okrem cirkevných stavieb stavajú sa aj nádherné stavby svetské, hrady, zámky a iné verejné a súkromné budovy.

Maliari. Najvynikajúcejšími maliarmi stredoveku je talianska maliarska trojica : Leonardo da Vinci († 1519), Michelangelo († 1564) a Raffael († 1520 vo veku 37 rokov).

Poézia. Najvynikajúcejším básnikom stredoveku bol Dante, ktorý sa stal nesmrteľným svojou Božskou komédiou. Dante pochádzal z Florencie a zomrel v Ravenne r. 1321. Vo svojej trojdielnej básni opisuje Dante duše zomrelých v pekle, očistci a v nebi a ukazuje cestu, ktorú hriešnik musí vykonať, aby sa dostal z hriechu k blaženosti. Zároveň ukazuje na poklesky a nedostatky v živote cirkevnom a štátnom a podnecuje k zdravej reforme. Varovný hlas Danteho bol na mieste, ako to ukázalo nasledujúce obdobie — neskorý stredovek, keď nastal v cirkevnom živote povážlivý úpadok a zmätok práve preto, že včas nebola prevedená zdravá reforma.

Neskorý stredovek

(1305—1517)

*Úpadok cirkevnej vážnosti a predzvest
novej doby.*

Prehľad.

Tažké zápasy medzi pápežstvom a svetskými panovníkmi v predchádzajúcom období otriasly vážnosť cirkvi i svetskej moci. Prebúdajúce sa národné uvedomovanie zoslabilo jednotu kresťanskej Európy. Národy a štáty dávajú prednosť vlastným záujmom pred záujmami celku. Francúzski králi sa postavili prví proti svetskej nadvláde pápežov. Nanútený pobyt pápežov vo Francii v Avignone otriasol aj cirkevnú autoritu pápežov. To spôsobilo v západnej cirkvi veľkú schizmu, ktorá mala za následok vznik konciliárnej myšlienky čiže učenia, že všeobecné synody cirkevné stoja nad autoritou pápežov. Smutné pomery v cirkvi vyvolaly heretické hnutie Viklefovo a Husovo, ktoré silne rozvírilo náboženský život a pripravovalo reformáciu XVI. stor. Výboje Turkov na Balkáne a v Uhrách narobily mnoho škôd cirkvi a ukázaly, že európske kresťanské národy nevedeli sa už nadchnúť do boja proti spoločnému nepriateľovi. Humanizmus povzniesol štúdium Pisma sv. a sv. Otcov, ale na druhej strane svojim priklonom k pohanskému duchu antiky oslabil vnútornú odolnosť cirkvi. Vynajdenie knižtlače umožňovalo rýchle šírenie nových myšlienok do širokých kruhov. Vzdelanosť stala sa prístupnou aj laikom, ktorí sa potom usilovali odstrániť vplyv duchovenstva v štátnej správe, ba pomáhali radi panovníkom v boji proti zasahovaniu cirkevnej vrchnosti do svetských záležitostí panovníkov. Popri mno-

hých tieňoch, súkromný i verejný život mal ešte stále kresťanský ráz. Dobrí pozorovatelia však videli, že sa pomaly ťahujú ťažké mraky k búrke, ktorá sa aj skutočne vzniesla na začiatku XVI. st. nad kresťanskou Európou.

§ 14. Úpadok pápežskej moci a jeho následky pre cirkev. Pápeži v Avignone a veľká západná schizma.²⁹⁾

Za ťažkých bojov pápežov s panovníkmi z rodu Štaufovcov obracali sa pápeži o pomoc k francúzskym kráľom. Tým sa dostalo pápežstvo pod vplyv a závislosť francúzskych panovníkov, ktorí si chceli zaistiť rozhodný vplyv na cirkevné záležitosti, najmä na obsadzovanie pápežského stolca. Túto závislosť pápežov od Francúzska ťažko nieslo najmä susedné Nemecko, kde rástla nespokojnosť s takýmito cirkevnými pomermi. Nemecko sa stále viac odcudzovalo Rímu a cirkvi, až nakoniec táto nespokojnosť prepukla v Nemecku v tragickej náboženskej revolúcii XVI. storočia.

Bonifác VIII. Smutná tragédia pápežstva v tomto období začína sa za pápeža Bonifáca VIII. (1294—1303), ktorý sa postavil proti bezprávnemu zasahovaniu francúzskeho kráľa Filipa IV. Krásneho (1285—1314) do cirkevných záležitostí. Bonifác VIII. bol posledným pápežom, ktorý sa usiloval zachovať plnosť pápežskej moci, ako sa vyvinula v stredoveku, ako ju vybudovali veľkí stredovekí pápeži Gregor VII. a Inocent III. Na rímskej synode r. 1302 vydal bulu »*Unam sanctam*«, v kto-

²⁹⁾ Pastor : *Gesch. der Päpste seit d. Ausgange d. MA.* Freiburg, 1899 a nasl. — Souchon : *Die Papstwahlen von Bonifaz VIII. bis Urban VI.* Braunschweig, 1888. — Ten istý : *Die Pw. in der Zeit. d. grossen Schismas.* Braunschweig, 1898 a n. — Mollat, G. : *Les papes d' Avignon.* Paris, 1912. — Valois : *La France et le grand schisme d' occident.* Paris, 1896—902. — Hardt : *Forschungen u. Quellen zur Gesch. des Konstanzer Konzils,* 1889. — Hirsch : *Die Entwicklung der konziliaren Theorie im XIV. Jahrh.,* 1904. — Kneer : *Entstehung der konziliaren Theorie,* 1893. — Norden : *Papstum u. Byzanz,* 1903. — Haller : *Concilium Basiliense,* 1896 a n.

rej vyložil kresťanskému svetu, že kresťanský panovník je ako kresťan podriadený pápežovi a že svetská moc má byť podriadená duchovnej moci. Keď Filip IV. Krásny nedbal na otcovské napomínania pápežove, pohrozil mu pápež kliatbou. Pápežskú bulu, ktorou pápež volal kráľa na zodpovednosť, dal Filip IV. spáliť a dal šíriť potupné listy proti pápežovi. Nakoniec dal staručkého pápeža (86-ročného) zajať. Pápež bol síce vyslobodený zo zajatia, ale krátko potom umrel v žiali nad neúspechom a pohanou pápežstva. Mieromilovný nástupca Bonifácov pápež Benedikt XI. (1303—1304) sňal s kráľa kliatbu a usiloval sa s ním vychádzať po dobrom.

Avignonskí pápeži. Vplyvom kráľa Filipa IV. bol po smrti Benedikta XI. zvolený za pápeža Francúz, arcibiskup z Bordeaux, ktorý prijal meno Klement V. (1305—1314). Týmto pápežom sa začína 70-ročný pobyt pápežov v Avignone, ktorý sa v dejinách nazýva *»babylonským zajatím pápežov«* (až do r. 1377). Avignonskí pápeži — bolo ich sedem — boli úplne závislí od francúzskych panovníkov a boli nástrojmi ich politiky. Boli to mužovia mravne bezúhonní a vysoko vzdelaní, ale nemohli zamedziť úpadok pápežskej autority. O návrat pápežov do Ríma sa pričiňovali hlavne básnik Petrarca, sv. Brigita a sv. Katarína Sienská. Smutnému postaveniu avignonských pápežov urobil koniec pápež Gregor XI. (1370—1378), ktorý sa proti vôli francúzskeho kráľovského dvora vrátil r. 1377 do Ríma.

Pobyt pápežov v Avignone mal pre cirkev veľmi smutné následky : úcta a dôvera k pápežom poklesla, lebo pápežská stolica dostala sa úplne pod vplyv francúzskej ; za pobytu pápežov v Avignone nastaly v Ríme a v Pápežskom štáte zmätky a stranícke boje ; vydržovanie pápežských úradov v Ríme a v Avignone nútilo pápežov hľadať nové zdroje príjmov (annáty, taxy) čo vyvolalo nevôľu a viedlo neraz ku korupcii ; po príklade pápežov ani biskupi sa nezdržovali vo svojich sídlach, čím veľmi trpela cirkevná disciplína. Najsmutnejším následkom pobytu pápežov v Avignone bola veľká západná schizma, ktorá nastala po smrti posledného avignonského pápeža Gregora XI.

Veľká schizma. Pápež Gregor XI. zomrel r. 1378. Za jeho nástupcu bol platne zvolený v Ríme Urban VI. (1378—1389), muž horlivý a prísnych mravov. Francúzski kardináli sa domnievali, že sa nový pápež vráti do Avignonu. Keď sa tak nestalo a keď videli, že nový pápež chce urobiť rázny poriadok na pápežskom dvore, vyhlásili francúzski kardináli jeho voľbu za neplatnú, lebo vraj sa stala pod hrozbou rímskeho ľudu. Hoci táto námietka neodpovedala skutočnosti, zvolili si nespokojní francúzski kardináli vzdoropápeža v osobe Klementa VII. (1378—1394), ktorý sa osadil v Avignone. Tak sa začala smutná 40-ročná schizma v západnej cirkvi, za ktorej boli volení dvaja pápeži, pravý pápež v Ríme a vzdoropápež v Avignone. Celý katolícky svet rozdelil sa na dva tábory. Jeden sa držal pápežov rímskych, druhý avignonských. Rímski a avignonskí pápeži navzájom sa exkomunikovali a stíhali kliatbou svojich odporcov. Tak bol celý katolícky svet v kliatbe, čo spôsobilo škodu nielen pápežstvu, ale aj celej cirkvi. Je prirodzené, že kliatby vzdoropápežov boli neplatné, predsa však nastal poľutovaniahodný zmätok.

Kostnický snem. Celý katolícky svet túžil po cirkevnej jednote, po odstránení pápežskej dvojice. Keď snahy o obnovenie jednoty medzi rímskou a avignonskou pápežskou kúriou nevedly k cieľu, vynorila sa myšlienka, že koniec smutnému stavu v cirkvi môže urobiť všeobecný cirkevný snem. Hoci táto myšlienka o moci všeobecného snemu nad pápežom (konciliárna teória) bola vieroučne nesprávna, za danej situácie zdala sa byť jediným východiskom zo žalostného postavenia cirkvi. Preto sa za ňu prihovárali ako za jediné východisko z núdze aj muži cirkvi úplne oddaní. Tak sa sišiel — nezákonne — snem r. 1409 v Pize. Vyhlásil rímskeho i avignonského pápeža za sosadených a zvolil nového pápeža Alexandra V. (1409—1410). Tým však rozkol nebol odstránený, lebo sosadení pápeži sa rozhodnutiu pizanskej synody nepodrobili. Miesto dvojice nastala trojica pápežská. Definitívny koniec urobil až snem v Kostnici (1414—1418), o ktorý sa najviac zaslúžil nemecký cisár Žigmund (1410—1437). Právoplatný rímsky pápež Gregor XII. (1406—1415), usilujúc sa ísť v ústrety snahe po odstránení cirkevného rozkolu, zriekol sa dobrovoľne pá-

pežskej hodnosti, keď snem prv uznal, že je zvolaný ním ako právoplatným pápežom. Vzдорopápeži avignonský a pizánsky boli sosadení. Potom sa prikročilo k voľbe nového pápeža, ktorým sa stal kardinál Oto Colonna pod menom Martin V. (1417—1431). Nového pápeža uznal celý kresťanský svet. Tým bola prvá úloha všeobecného snemu splnená a dlho očakávaná jednota cirkvi obnovená.

Snem kostnický, ktorý patrí medzi najväčšie a najvýznamnejšie cirkevné snemy v stredoveku, zaoberal sa ďalej otázkami reformy v cirkvi »*v hlave a v údoch*« (*in capite et in membris*) a odsúdením bludov Viklefových a Husových. Pápež Martin V. a jeho nástupcovia uznali iba tie usnesenia snemu, ktoré sa neprotivia pápežskej autorite, čím bolo odsúdené predovšetkým učenie, že všeobecný snem stojí nad pápežom, že usneseniam všeobecného snemu sa musí podrobiť aj pápež.

Únia. Otázkami reformy v cirkvi mal sa zaoberať nasledujúci všeobecný snem bazilejsko-florentský (1434—1439), ale ani ten nepriniesol nápravu. Vo Florencii bola uzavretá únia s východnou cirkvou r. 1439. Stalo sa tak najmä pod tlakom tureckého nebezpečenstva, ktoré hrozilo Byzantskej ríši. Keď sa už nádeje byzantského cisára v pomoc Západu proti Turkom nespĺnili a r. 1453 Carihrad padol do ich moci, nadšenie za úniu slablo, až ju carihradský patriarcha r. 1472 znova zrušil. Únia mala predsa ten význam, že Východ uznal primát rímskych biskupov práve vtedy, keď autorita pápežov na západe utrpela najväčšie škody.

Posledným stredovekým pápežom bol Lev X. (1513—21), podporovateľ vied a umení, ale málo starostlivý o prevedenie cirkevných reforiem. Zadržal síce na všeobecné volanie a naliehanie po opravách cirkevného života osemnásť všeobecný snem v Lateráne (1512—17), zvolaný už pápežom Júliom II., kde boli navrhnuté mnohé opravy, ale neboly uskutočnené. Tak sa neodvratne blížila katastrofa, ktorá stihla cirkev na začiatku novoveku vystúpením Lutherovým.

§ 15. Pripravovatelia novoveku.³⁰⁾

Vonkajšiu jednotu cirkvi podarilo sa europskému kresťanstvu dosiahnuť odstránením schizmy cestou snemu kostnického. Autorita pápežská, ktorej konciliárna teória chcela zasadiť smrteľnú ranu, bola znova utvrdená, ale stalo sa tak za cenu veľkých ústupkov jednotlivým panovníkom a krajinám, o pomoc ktorých sa pápeži opierali. Nedosiahlo sa však túženej reformy v cirkvi, lebo pápežstvo nebolo vnútorne tak pevné, aby ju mohlo previesť. Smutné pomery v cirkvi, spôsobené avignonským pápežstvom a po ňom nasledujúcou západnou schizmou, vzbudily mužov, ktorí sa usilovali revolučným spôsobom previesť nápravu v cirkvi. Týmito mužmi boli v Anglii Ján Viklef a v Čechách Ján Hus.

Viklef. Ján Viklef (1324—1384), profesor na univerzite v Oxforde a farár v Lutterworthe, učil, že prameňom viery a kresťanského života je jedine Písmo sv.; čo sa nezakladá na Písme sv., má byť odstránené ako ľudský výmysel. Hlásal predurčenie: všetko vraj riadi akási nevyhnutná nutnosť; jedni sú predurčení na spasenie, iní na zatratenie; prvým neuškodí

³⁰⁾ Lechler : Joh. v. Wiclif u. die Vorgeschichte der Reformation. Leipzig, 1873. — Buddensieg : Wiclif u. seine Zeit. London, 1884. — Wiclifs Lehren von der Kirche u. der weltl. Gewalt, 1900. — Loserth : Hus u. Wiclif. Praha, 1884. — Krummel : Gesch. d. böhmischen Reformation im 15. Jahrh. Gotha, 1866. — Lenz : Soustava učení Jana Viklifa. 1898. — Höfler : Geschichtsschreiber der hussitisch. Bewegung in Böhmen, 1856—1866. — Sedlák J. : M. Jan Hus. Praha, 1915. — Flajšhans V. : Literární činnost mistra Jana Husi. Praha, 1900. — Ullmann : Reformatoren vor der Reformation. Hamburg, 1866. — Voigt : Die Wiederbelebung d. klass. Altertums. Berlin, 1893. Burckhardt : Die Kultur d. Ren. in Italien. Leipzig, 1913. — Guiraud : L' église et les origines de la ren. Paris, 1902. — Geiger : Ren. u. Hum. in Italien u. Deutschland. Berlin, 1882. — Burdach : Reformation, Renaissance u. Humanismus. Berlin, 1918. — Truhlář : Počátky humanismu v Čechách, 1902. — Ryba. B. : Spisy Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic. Praha, 1933. — Batifol : Le siècle de la renaissance. Paris, 1909. — Richter : Erasmus. Stellung zu Luther, 1907. — Humbert Claude : Erasme et Luther. Paris. 1909. — Domel, G. : Gutenberg, die Erfindung des Typengusses u. seine Frühdrucke. Köln, 1921. — Bogeng : Gesch. d. Buchdruckerkunst. 1928 a n.

nijaký hriech, druhým nepomôže ani najvyššie úsilie o svätý život.

O cirkvi učil : Do pravej cirkvi Kristovej, ktorá je »neviditeľná«, patria len predurčení na spasenie. Jej jedinou hlavou je Kristus. Pápežstvo zaviedli cisári a pápeži sú najhoršími škodcami pravej cirkvi, antikristami ; Kristus ustanovil len diakonov a kňazov ; biskupi nemajú nijakej vyššej moci. Všetci kňazi majú byť v chudobe, nemajú mať svetskej moci nad sedliakmi a mešťanmi ; cirkevný majetok má zabráť kráľ. Kláštory sú vraj výmyslom diabla ; kto vstupuje do kláštora, zatracuje sám seba.

O sviatostiach učil : Vo Sviatosti oltárnej zostáva chlieb a víno, podstata obetných darov sa nemení ; Kristus je vo Sviatosti oltárnej len znázornený ako v soche alebo obraze. Zavrhol súkromnú spoveď, birmovanie a pomazanie nemocných neuznal za sviatosť. Omša, obrady, slávnosti, sviatky, odpustky, uctievanie svätých, obrazov a ostatkov (relikvie) nepatria ku kresťanstvu, lebo o nich nie je nič vo sv. Písme. Ťažkým hriechom stráca človek nielen milosť, ale aj svoju úradnú moc a právo na majetok. Rozkazy predstavených, ktorí žijú v ťažkom hriechu, sú neplatné.

O odsúdenie Viklefa . Pri svojom prvom vystúpení získal si Viklef priazeň kráľovského dvora, šľachty a anglického ľudu, lebo sa postavil na stanovisko kráľa proti poplatkom pápežovi, ku ktorým sa anglickí králi zaviazali. Viklef bol vyhlásený za vlastenca a stal sa miláčkom ľudu. Jeho stúpenci (lollardi - rozsievачi kúkolú) vyvolali povstanie sedliakov. Až toto otvorilo oči vláde a profesorom na univerzite. Viklef bol z univerzity vylúčený a odišiel na svoju faru, kde napísal svoj hlavný spis »*Triialogus*«, to jest rozhovor troch osôb : Pravdy, Lži a Múdrosti. Zomrel ranený mŕtvicou pri oltári r. 1384, nesmieřený s cirkvou. Učenie Viklefovo bolo niekoľko rás odsúdené anglickými biskupmi i pápežom. Kostnický snem odsúdil r. 1415 zo spisov Viklefových 45 článkov ako bludné a rozkázal aj jeho telo odstrániť z posvätej zeme, čo sa aj stalo r. 1428. Jeho prívrženci boli anglickou vládou tvrdo prenasledovaní, takže viklefizmus v Anglii vymizol bez stopy. Viklefova náuka

neprotivila sa len učeniu cirkvi, ale ohrožovala aj celý spoločenský poriadok. Učenie Viklefovo našlo ozvenu na pražskej univerzite v Čechách, ktorá udržovala priateľské styky s oxfordskou univerzitou, lebo Anna, sestra českého kráľa Václava IV., vydala sa za anglického kráľa Richarda II. Najväčším propagátorom učenia Viklefovho v Čechách stal sa Ján Hus, ktorý až otrocky si osvojil náuku Viklefovu.

H u s . Ján Hus (1370—1415) pochádzal z južných Čiech. z Husinca neďaleko Prachatic. R. 1396 dosiahol na pražskej univerzite magistra slobodných umení a študoval ďalej na teologickej fakulte. R. 1400 bol vysvätený za kňaza, rok potom sa stal dekanom filozofickej fakulty. Ako mladý kňaz vynikal horlivosťou a bol dobrým kazateľom. Po soznámení sa s Viklefovým učením vo svojej horlivosti za mravnú obrodu v cirkvi zachádzal ďaleko, až sa octol úplne na bludnej ceste. Nadšených prívržencov si získal ako plamenistý kazateľ v Betlehemskej kaplnke, kde v r. 1402—1412 zastával úrad kazateľa. Proti Husovmu počínaniu vystúpili na univerzite zdržanliví magistri. väčšinou Nemci, a tak vznikly rušné spory, čo viedlo k vydaniu Kutnohorského dekrétu v januári 1409, podľa ktorého mali českému národu pri všetkých spoločných hlasovaniach na univerzite náležať tri hlasy a ostatným národom dohromady len jeden. Magistri a žiaci, nespokojní s týmto rozhodnutím kráľovým, opustili Prahu a odišli na iné univerzity, najmä na novozriadenú univerzitu lipskú. Ešte toho istého roku bol Hus zvolený za svoje zásluhy o Kutnohorský dekrét za rektora pražskej univerzity, ktorá sa teraz — po odchode cudzincov — stala strediskom učeného života v Čechách.

Odsúdenie Husa. Husovo pokračovanie vyvolalo v Čechách náboženské zmätky. Hus si úplne osvojil názory Viklefove a podával ich v českej reči širokým kruhom svojich poslucháčov. Hus si získal veľké zásluhy o spisovný jazyk český. Výčitky z bludárstva Hus rozhorčene odmietal a tvrdil, že sa od cirkevného učenia neodchyľuje. Nakoniec bol cisár Žigmund nútený zasiahnuť do Husovej záležitosti. Vyzval Husa, aby prišiel na synodu do Kostnice a zvláštnym listom zaručil mu osobnú bezpečnosť na ceste do Kostnice a za pobytu

v Kostnici. Hus sa domnieval, že presvedčí snem o správnosti svojho učenia. Snem po preskúmaní jeho spisov zistil shodnosť učenia Husovho s Viklefovým, ktoré bolo už predtým odsúdené ako bludárske. Keď Hus tvrdošijne stál na svojom učení a nechcel ho odvolať, snem ho vyhlásil za kacíra a ako taký bol podľa platných štátnych zákonov upálený dňa 6. júla 1415. Žigmundov ochranný list nemohol mu zaručovať osobnú bezpečnosť pre prípad Husovho odsúdenia, lebo ani cisár nemohol rušiť platné zákony o treste kacírov a uprieť snemu právo rozhodnúť, či Hus je kacír, alebo nie.

Husitské vojny. Odsúdenie a upálenie Husovo vyvolalo v Čechách búrky nespokojnosti, lebo odsúdenie Husovo považovali Česi za vec celého národa. Český snem poslal do Kostnice na snem protest proti upáleniu Husovmu. V Čechách sa začaly husitské nepokoje, ktoré sa premenili v organizované vojny. Odznakom nespokojencov bol kalich (prijímanie pod obojím spôsobom). Nečelo husitského vojska postavil sa jednooký a neskôr úplne slepý Ján Žižka z Trocnova a po jeho smrti (1424) Prokop Holý. Husitské vojská staly sa postrachom nielen doma, ale aj za hranicami Čiech. Ani križiacke výpravy proti nim nevedely zlomiť ich odpor. Až keď sa husiti rozdelili na niekoľko protichodných smerov, podarilo sa ich poraziť v bitke pri Lipanoch dňa 30. mája 1434. Mierne strany dojednaly na sneme bazilejskom tzv. bazilejské kompaktáta, ktoré prijal aj jhlavský snem r. 1436 a cisár Žigmund bol uznaný za českého kráľa, ale zomrel už r. 1437.

Husitské vojny priniesly Čechám hrozné spustošenie. Husitské vojská ničily kostoly a kláštory, zabíjali katolíckych kňazov, rehoľníkov a rehoľnice a zaberaly cirkevné majetky. Sedliackemu ľudu priniesly skôr zhoršenie než zlepšenie jeho postavenia. Priniesly prospech len nižšej šľachte a mestám, ktoré sa obohatily majetkami kráľovskými a cirkevnými.

Humanizmus a renesancia. Okrem bludov, ktoré chcely otriasť nielen náboženským, ale aj sociálnym poriadkom, predzvestou nového veku bola zmena svetového názoru. Táto zmena smýšľania je vyjadrená hnutím humanistickým a renesančným, ktoré sa objavuje v XIV. a hlavne v XV. storočí. Stredoveký človek bol človek nábožný, tvor

Boží, ktorý pri všetkých svojich slabostiach a chybách vždy dvíhal oči k Bohu, všetko hodnotil pod zorným uhlom večnosti. Stredoveký človek bol človek vyrovnaný a ucelený. Nové hnutie rozbilo túto harmóniu života stredovekého človeka. Človek obdobia humanizmu a renesancie hľadel viac na zem než na nebo, hľadal viac seba než Boha. Odtiaľ aj názov humanizmus, lebo človek (lat. homo) stal sa stredom záujmu.

Kolíška tohto hnutia bola v Taliansku, kde básnici Dante (1256—1321), Petrarca (1304—1374) a Boccaccio (1315—1375) vyvolali v XIV. st. zvýšený záujem o antickú vzdelanosť. Zpočiatku to bola záľuba v kráse reči a slohu antických spisovateľov, básnikov a rečníkov a obdivovanie výtvorov antických sochárov, maliarov a staviteľov. Neskôr však bol napodobňovaný aj duch pohanského dávneho, preberaný pohanský svetonázor namiesto kresťanského svetonáhľadu. Tak sa pomaly humanizmus a renesancia postavily do služieb protikresťanských, najmä proticirkevných.

Z Talianska sa toto nové hnutie šírilo do celej Európy a našlo ohlas nielen u laikov, ale aj u klerikov. V samom Ríme pápeži stali sa podporovateľmi tohto hnutia v nádeji, že ho budú môcť použiť na posilnenie svojho postavenia. Neskôr sa im však toto hnutie vytrhlo z ruky a miesto požehnania prinieslo cirkvi a náboženstvu ťažké škody. Renesanční pápeži od Mikuláša V. po Leva X. (1447—1521) získali si veľké zásluhy o vedy a umenia, ale zanedbali svoju prvotnú povinnosť starať sa o nápravu neporiadkov v cirkevnom živote, o upevnenie cirkevnej disciplíny.

E r a z m u s . Kniežaťom humanistov stal sa Erazmus Rotterdamský (1466—1536), učenec svetového mena. Bol kňazom augustiniánskej rehole a pôsobil na rôznych európskych univerzitách. Hoci si získal veľké zásluhy na poli cirkevnej vedy (vydal znova grécky text Nového zákona, prekladal spisy sv. Otcov), predsa svojím ostrým kritizovaním a výsmechom cirkevného zriadenia škodil nielen cirkevnej autorite, ale aj kresťanstvu vôbec. Politické a spoločenské náhľady humanistov rozšíril najmä Mikuláš Macchiavelli z Florencie (1469—1527) svojou knihou »Knieža« (Il principe), v ktorej hlásal vetu: »Cieľ posväcuje prostriedky.«

Pravá obroda. Vedľa týchto smutných stránok vyskytujú sa aj na konci stredoveku potešiteľné zjavy. I vtedy žili mužovia vynikajúcej učenosti a vrúcnej zbožnosti, ktorí, pozorujúc škody doby, pričiňovali sa úprimne životom, slovom i perom o nápravu. Spoločovali sa v krúžkoch, zvaných oratóriá, z ktorých mala vyjsť obroda európskeho sveta v duchu Kristovom. Najmä na Pyrenejskom polostrove náboženský život prekvital. Títo horlivci však nevládali zachrániť európske kresťanstvo od katastrofy náboženskej revolúcie XVI. storočia. Boh dopustil na cirkev túto skúšku, aby ju očistil, ako sa čistí »zlato v ohni«, keď stroskotaly všetky pokusy o náboženskú obrodu cestou pokojnou, po ktorej sa márne volalo už vyše dvesto rokov

§ 16. Cirkevné pomery na Slovensku v stredoveku.³¹⁾

Politický a kultúrny význam Slovenska. Ani po rozklade Veľkomoravskej ríše na zač. X. st. nestratilo Slovensko svoj politický význam. Tým viac to platí o význame

¹⁾ Holinka, Rudolf : Sv. Svorad a Benedikt, svätci Slovenska. Bratislava, 1934. — Loserth, J. : Über die Versuche wiklif.-husit. Lehren nach Österreich, Polen, Ungarn u. Croatien zu verpflanzen (Mitt. d. Ver. f. Gesch. d. Deutsch. in Böhm., 1885—86). — Kupelwieser, L. : Die Kämpfe Ungarns mit den Osmanen bis zur Schlacht bei Mohács. Wien, 1889. — Beckmann, G. : Der Kampf König Sigmunds gegen die werdende Weltmacht der Osmanen. Gotha, 1902. — Chaloupecký, V. : Slovenské diecese a t. rečená apoštolská práva. Bratislava, 1928. — Fuchshoffer, D. : Monasteriologia regni Hungariae. Pest, 1850—60. — Karácsonyi J. : Magyarország egyház története főbb vonásaiban 970-től 1900-ig. V. Varadin, 1915. — Macháček, P. : Hlavnopatronátne právo v dejinách uhorských. Trnava, 1930. — Knappek, L. : Obsadzovanie uhorských biskupstiev od X. do konca XIV. storočia. Bratislava, 1940. — Mišik, M. : Husiti na Slovensku. B. Bystrica, 1928. — Varsik, Br. : Husiti a reformácia na Slovensku do žilinskej synody. Bratislava, 1932. — Špirko, J. : Husiti, jiskrovci a bratříci v dejinách Spiša. Levoča, 1937. — Tóth—Szabó : A cseh huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon. Budapest, 1917. — Lányi, K. : Magyar Egyház tört. Esztergom, 1866. — Schönebaum : Das Zeitalter der Hunyadi. 1919. — Ortway, Th. : Die Schacht v. Mohács, ihre Ursachen u. Folgen. (Ung. Revue, 1914). — Florek, P. : Turčiansky Svätý Martin v stredoveku. T. Sv. M., 1941. — Vid. aj lit. v pozn. 22.

náboženskom a kultúrnom. Cirkevná organizácia na Slovensku stala sa vzorom cirkevnej organizácie v Uhorsku. Od Slovákov prijímali nevzdelaní Maďari základy kultúry. Politicky patrilo Slovensko po strate svojej samostatnosti načas k Čechám a neskôr k Poľsku, až od r. 1025 stalo sa časťou uhorského kráľovstva. Slovenskí zemani Hunt a Poznaň pomáhali sv. Štefanovi proti pohanským odbojníkom maďarským pri budovaní uhorského štátu a upevňovaní kresťanstva v ňom.

Osudy nitrianskeho biskupstva v X. a XI. st. sú málo známe. Nitriansky biskup Wiching z Nitry odišiel a stal sa pasovským biskupom. Jeho pôsobenie však narazilo aj tu na odpor, musel sa vzdať biskupského úradu a odišiel do kláštora.

Sv. Bystrík. V XI. st. spomína sa ako nitriansky biskup sv. Bystrík (Beztertus), ktorého pohanskí Maďari za vzbury proti kráľovi Petrovi, nástupcovi sv. Štefana, chytili, šípami a mečom usmrtili 24. sept. 1047. Po mučeníckej smrti sv. Bystríka nitrianske biskupstvo asi nebolo obsadené. Slovensko stalo sa jadrom ostrihomskej diecézy. V Nitre, Bratislave a na Spiši boli prepozitúry čiže prepoštvá. O obnovenie nitrianskeho biskupstva sa usilovalo prvé slovenské údelné knieža Gejza, syn sv. Štefana, ktorý založil aj opátstvo vo Sv. Beňadiku. Nitrianske biskupstvo bolo obnovené za kráľa Kolomana (1095—1116) na začiatku XII. storočia.

Po odstránení posledných zbytkov pohanstva v Uhorsku koncom XI. st. začal sa radostný rozvoj náboženský a cirkevný aj na Slovensku, ktoré cez celé X. a XI. st. veľmi trpelo za neustálych vojen medzi uhorskými kráľmi a ich nepriateľmi vonkajšími, ako aj opakovanými pokusmi spurných pohanských Maďarov, ktorí sa usilovali odstrániť v Uhorsku kresťanstvo a zaviesť opäť pohanstvo.

Kláštory. O náboženskom a kultúrnom napredovaní Slovenska svedčia početné kláštory, ktoré boli centrami nielen náboženskými, ale aj kultúrnymi a hospodárskymi. Z rehoľníkov pôsobili na Slovensku benediktíni, premonštráti, cisterciáni a od XIII. st. aj františkáni a dominikáni. Popri liturgii latinskej udržala sa na Slovensku ešte dlho aj slovanská liturgia.

B e n e d i k t í n i. Medzi najstaršími benediktínskymi kláštormi na Slovensku prvé miesto patrí opátstvu sv. Hypolita na Zobore pri Nitre. Jeho počiatky siahajú pravdepodobne až do doby cyrilometodejskej. Sv. Štefan obdaril ho rozsiahlymi majetkami. Nejaký čas sa tam konaly bohoslužby slovanským jazykom. Začiatkom XI. st. žili v zoborskom kláštore významní mnisi-pustovníci sv. Andrej a Benedikt. Sv. Andrej (Svorád) pochádzal z Poľska. Jeho žiakom bol sv. Benedikt, mních slovenského pôvodu. Zdržovali sa časom aj v horách okolo Trenčína (Skalka). Sv. Andrej zomrel v kláštore na Zobore, sv. Benedikta zabil zbojníci v jeho pustovni pri Trenčíne a jeho mŕtvolu vhodili do Váhu. Po roku bola jeho mŕtvola nájdená vo Váhu neporušená, prenesená do Nitry a pochovaná vedľa sv. Andreja v chráme sv. Emeráma na nitrianskom hrade. Za svätých boli obidvaja pustovníci vyhlásení r. 1083. Ich sviatok sa svätí 17. júla. V nitrianskom biskupstve sú uctievaní ako patróni nitrianskej diecézy.

Benediktíni žili v kláštore na Zobore do r. 1468, keď museli opustiť kláštor. Kláštor pustol až do r. 1691, keď nitriansky biskup Jáklín uviedol do neho mníchov sv. Romualda, zvaných kamaldulskými mníchmi. Títo tam žili až do r. 1782, keď cisár Jozef II. rád zrušil. Kláštor sa premenil skoro úplne v rozvaleninu. Nitriansky biskup Dr. Karol Kmeťko dal kláštor obnoviť a r. 1935 ho odovzdal misionárom Božieho Slova.

Druhým slávnym kláštorm benediktínskym na Slovensku bolo opátstvo sv. Benedikta v krásnom Pohroní. Založil ho r. 1075 Gejza, údelný knieža slovenské. Dnes tam bývajú sazeziáni.

Medzi ďalšie benediktínske kláštory patrily opátstva Panny Márie v Pograničiach pri Nitre, sv. Benedikta na Skalke pri Trenčíne, Panny Márie v Klíži pri Topoľčanoch, sv. Kozmu a Damiána v Ludaniciach pri Topoľčanoch. Sú pomníkmi zbožného života a kultúrnej vyspelosti slovenského ľudu v dávnej minulosti.

Ostatné rehole. Prvý premonštrátsky kláštor založil na Slovensku veľmož Lampert r. 1135 v Bzovíku pri Krupine. Cisterciáni sa usadili r. 1141 v Lipníku pri Rožňave a ne-

skôr v Bardejove a Štiavniku. Po páde Svätej zeme do tureckých rúk usadili sa na Slovensku aj templári v Klíži-Hradišti. Od XIII. st. usadzovali sa na Slovensku františkáni a domini-káni. Prvé kláštory založili si františkáni v Bratislave, Trnave a Nitre. Neďaleko Ostrihomu založil kanonik Euséb novú, do-mácu rehoľu pavlínov, ktorá sa veľmi rozšírila po celom Slo-vensku.

Najstaršie politické rozdelenie Slovenska bolo župné čiže stoličné. Strediskom stolice boli pevné hrady, na ktorých boli aj hradné fary. K hradu patrilo cirkevne celé okolie. Od XIV. st. vznikajú fary nielen v mestách, ale aj v ľudnatejších obciach slovenských krajov.

V p á d y T a t á r o v . Všestranný náboženský, kultúrny a hospodársky rozvoj Slovenska prerušili vpády Tatárov, ktorí za vlády kráľa Bélu IV. (1235—70) vpadli r. 1241 do Uhorska, aby sa pomstili uhorským kráľom za prijatie do uhorského krá-lovstva Kumánov, s ktorými Tatári bojovali. Tatárske vojsko strašne spustošilo celé Slovensko, pričom veľká časť sloven-ského obyvateľstva zahynula. Len niektoré pevné hrady (Bra-tislava, Nitra, Komárno, Trenčín) odolaly tatárskym útokom. R. 1285 vtrhli Tatári znova na východné Slovensko do Spiša a zasa ho spustošili. Uhorskí králi usilovali sa nahradiť nedo-statok obyvateľstva po tatárskych plenoch vo svojom kráľovstve povolaním cudzích kolonistov, najmä nemeckých, ktorým dávali mnohé výsady. Tak vznikly na Slovensku nemecké ostrovy. S touto nemeckou kolonizáciou súviselo čulejšie za-kladanie miest a rozvoj obchodu a priemyslu podľa nemeckého vzoru.

A n j o u o v c i . R. 1301 vymrel v Uhorsku kráľovský rod arpádovský smrťou kráľa Ondreja III. Po vymretí arpádovskej dynastie bojovaly o uhorský trón viaceré cudzie panovnícke rody, z ktorých bojov vyšiel víťazne rod Anjuovcov. Za tých-to sporov o trón skutočným pánom na Slovensku na začiatku XIV. st. bol na západe mocný Matúš Čák Trenčiansky († 1321), »pán Váhu a Tatier«, a na východe mocný rod Amadeovcov.

Vláda Anjuovcov (1306—1382) v Uhorsku bola pre Slo-vensko požehnaním. Usilovali sa povzniesť uhorský štát poli-

ticky, hospodársky i kultúrne. Zakladali mestá a podporovali rozvoj obchodu a priemyslu, najmä banického. Kultúre XIV. a XV. st., ktorá zanechala na Slovensku krásne pamiatky stavitel'ské a umelecké, hovoríme gotická kultúra.

S p o r y o t r ó n . Po smrti kráľa Ludovíta Veľkého z rodu Anjouovcov († 1382) nastaly znova spory o uhorský trón. Kráľom uhorským stal sa Žigmund Luxemburský (1387—1437), ktorý bol od r. 1410 aj kráľom nemeckým a po smrti svojho brata Václava IV. († 1419), kráľa českého, aj českým kráľom. Za tohto panovníka bolo Slovensko v r. 1421—34 viackrát spustošené vpádmi husitských vojsk, ktoré sa takto chcely pomstiť Žigmundovi za jeho domnelú vierolomnosť v prípade Jána Husa a za násilné potlačovanie husitského hnutia v Čechách. Za týchto vpádov byly slovenské kraje, ktorými prešly husitské vojská, vydrancované a strašne spustošené. Tieto husitské vpády nesledovaly na Slovensku náboženské ciele, prenesenie husitstva na Slovensko, ale len ciele vojenské a hospodárske. Preto so stránky náboženskej nemalo husitstvo na Slovensko skoro nijaký význam a preto ani nebolo na Slovensku prípravou na náboženskú revolúciu XVI. st. Hrozné spustošenie vyvolalo medzi slovenským ľudom skôr odpor a nenávisť než prichylnosť k husitizmu, ktorý aj v Čechách narobil viac škody ako dobra.

M a t e j K o r v í n . Jasným obdobím v dejinách uhorských bola vláda Huňadovcov, najmä kráľa Korvína (1457—90), syna statočného bojovníka proti Turkom, Jána z Huňadu, ktorý od r. 1444 bol správcom Uhorska. Huňadovci boli šľachtici rumunského pôvodu. Matej Korvín povzniesol Uhorsko politicky, hospodársky a kultúrne. Za neho šírily sa v Uhorsku humanizmus a renesancia, lebo Matej Korvín oženil sa po smrti svojej prvej manželky s neapolskou princeznou Beatricou. Tým bola otvorená cesta talianskemu humanizmu a renesancii do Uhorska. Kráľovské sídlo Mateja Korvína, Budín, stalo sa strediskom talianskych učencov a umelcov. Matej Korvín založil v Budíne veľkú knižnicu (Bibliotheca Corviniana) a v Bratislave r. 1465 univerzitu (Academia Istropolitana), ktorá však po smrti svojho zakladateľa zanikla. Jej meno nesie terajšia slovenská univerzita v Bratislave.

Turecké nebezpečenstvo. Po smrti vynikajúceho kráľa Mateja Korvína dostali sa na uhorský trón poľskí králi (Vladislav Jagello a Ľudovít II.), ktorí o uhorské kráľovstvo veľmi nedbali, takže uhorská šľachta strhla na seba všetku moc, ale o záujmy krajiny sa nestarala. Rozháraných pomerov v krajine využili Turci, proti ktorým museli bojovať už Hunádovci. Vtrhli do Uhorska a porazili r. 1526 uhorské vojsko pri Moháči. V tejto bitke zahynul aj kráľ Ľudovít II. a veľká čiastka uhorskej šľachty a duchovenstva. Po tejto katastrofe nasledovala v Uhorsku doba dlhých a ťažkých utrpení pod panstvom Turkov, ktoré trvalo vyše 150 rokov. Na tejto katastrofe niesly vinu všetky stavy, šľachta i vysoký klérus, ako aj sedliacky ľud. Koncom stredoveku Uhorsko bolo rozhárané nielen politicky a hospodársky, ale aj nábožensky. Takto aj v Uhorsku bola pripravená pôda pre náboženskú revolúciu XVI. storočia, ktorá sa odohrala najmä na Slovensku, lebo ostatné krajiny Uhorska byly pod mocou a vplyvom Turkov.

III. Kresťanský novovek (1517 až dodnes)

Doba náboženských, politických, hospodárskych, kultúrnych a sociálnych otrasov.

Prehľad.

Kresťanský stredovek i pri svojich tieňoch a nedostatkoch bol obdobím hlbokej viery a oddanosti katolíckej cirkvi. Katolícke náboženstvo bolo výsadným náboženstvom európskeho ľudstva. Odboj proti cirkevnej autorite, ktorý vyvolali tzv. reformátori XVI. st., roztrhal poslednú jednotiacu silu európskeho ľudstva, náboženskú jednotu, ktorá dosiaľ spájala všetky európske národy v katolíckej cirkvi. Rozbitie náboženskej jednoty a boj proti cirkvi mal za následok aj ťažké politické, hospodárske, kultúrne a sociálne zmätky.

Kresťanský novovek možno rozdeliť na tri obdobia :

- 1. obdobie reformácie a obrody katolíckej cirkvi (1517—1648);*
- 2. obdobie štátneho cirkevnictva a osvietenstva (1648—1815);*
- 3. obdobie vonkajšej slabosti a vnútorného zosilnenia katolíckej cirkvi (1815 až dodnes).*

1. Obdobie reformácie a obrody katolíckej cirkvi (1517—1648)

P r e h ľ a d .

Oprávenné volanie neskorého stredoveku po cirkevnej a náboženskej obrode nemalo kladných výsledkov. Radikálni reformátori XVI. st. miesto nápravy len zväčšili náboženské zmätky. Náboženská revolúcia, nimi vyvolaná, mala za následok rozdelenie európskych národov na katolíkov a protestantov. Tento hrozny náboženský otras prejavil sa v dlhých vojnách, ktoré boli ukončené vestfálskym mierom r. 1648. Románske národy európske zostali vo svojej väčšine verné katolíckej cirkvi; ostatné európske národy zostali nábožensky rozdelené na katolíkov a protestantov rôznych odtienkov (evanjelici, kalvíni, anglikáni atď.).

Podkladom obrody katolíckej cirkvi bol všeobecný cirkevný snem tridentský, ktorého usnesenia uvádzali do života vynikajúci pápeži, biskupi a kňazi svetskí i rehoľní. O obrode v cirkvi svedčia novozałożené rehole, z ktorých najprednejšie miesto patrí jezuitom. Straty, ktoré utrpela katolícka cirkev v Európe, usiluje sa nahradiť horlivou misijnou činnosťou medzi pohanmi v ostatných zemiach sveta. Unionistické hnutie malo úspech iba na Ukrajine. Za ťažkých náboženských bojov mohutne vzrástla náboženská literatúra, najmä obranná (apologetická). Liturgia bola sjednotená a ustálená. V umení

cirkevnom vyvinul sa sloh renesančný a barokový. Aj pri mnohých nedostatkoch možno právom toto obdobie nazvať »storočím svätcov«.

a) Reformácia a rozbitie cirkevnej jednoty.

§ 1. Reformácia Lutherova a jej priebeh.³²⁾

Doba prerodu. Dejiny katolíckej cirkvi v XVI. st. patria medzi najdramatickejšie obdobia tejto božsko-ludskej, Ježišom Kristom založenej spoločnosti, určenej za jediný riadny prostriedok spásy pre všetkých ľudí. Aj prv musela cirkev bojovať proti bludom a bludárom, ale nikdy nedosiahol tento boj takých rozmerov a takého spádu ako práve v XVI. storočí. Prv išlo vždy o jednotlivcov alebo len o menšie celky, ale teraz musela cirkev bojovať proti bludom, ktoré zachvátily celé národy a štáty.

Boj proti bludom a bludárom XVI. st., ktorí strhli so sebou široké masy ľudu, ako aj kniežatá náukami im lichotiacimi, bol tým ťažší, že vedenie cirkvi bolo veľmi otrasené babylonským zajatím avignonských pápežov (1309—1377) a ešte viac nasledujúcou veľkou schizmou, ktorú odstránil až kostnický koncil r. 1417. Otrásenie pápežskej autority malo za následok vznik myšlienky konciliárnej o superiorite všeobecných snemov cirkevných nad pápežstvom.

Vlna renesancie a humanizmu zapôsobila azda najmocnejšie na pápežov a pápežskú kúriu. Renesanční pápeži štedro podporovali vedy a umenia, lebo dúfali, že si takto získajú priazeň a úctu v kruhoch učencov a umelcov a že tým zachrá-

³²⁾ Döllinger : Reformation, ihre innere Entwicklung u. i. Wirkungen. 1846 a nasl. — Janssen, B. : Gesch. d. detsch. Volkes seit d. Ausgang des M.—A. 1876 a nasl. — Ficker, G. : Das ausgehende MA und sein Verhältnis zur Reformation. Leipzig, 1903. — Belov, G. : Über die Ursachen der Reformation. München, 1917. — Pastor, L. : Gesch. der Päpste, IV. a V. sv. — Grisar : Luther. 1911 a nasl. — Lortz, J. : Die Reformation in Deutschland. Freiburg, 1941.

nia a obnovia svoju porúchanú autoritu. Zmýlili sa však, lebo toto nové hnutie sa im vytrhlo z rúk a postavilo sa nakoniec proti nim a proti cirkvi.

Volanie po náprave. S rastúcimi neporiadkami a nedostatkami rástlo stále viac aj volanie po náprave, po reforme v cirkvi a v celej spoločnosti, v hlave i v údoch, »*in capite in membris*«. Celé smýšľanie doby malo byť zmenené. Toho si boli vedomí všetci horlitelia reformy, ale v spôsobe, ako táto obroda má byť dosiahnutá, veľmi sa líšili. Jedni chceli ísť po stopách stredovekej scholastiky, iní ukazovali na Platóna ako nového vodcu. Nechýbali ani takí, ktorí sa prihovárali za násilné odstránenie bludov pomocou inkvizície, zatiaľ čo niektorí usilovali sa dosiahnuť obrodu mystikou. Ale nechýbali ani takí, ktorí zúfali nad stavom v cirkvi a chceli dosiahnuť nápravy násilným prevratom, založením novej cirkvi, lebo vraj stará cirkev sa odvrátila od Kristovho učenia. Na čelo tohto smeru postavili sa radikálni vodcovia, ktorí strhli za sebou celé národy.

V Nemecku sa odohral tuhý zápas o smer reformy medzi učným, ale utiahnutým, jemným a nerozhodným Erazmom Rotterdamským a náruživým bojovným, až bezohľadne fanatickým Martinom Lutherom, ktorý v dobe varu svojim radikalizmom strhol masy nemeckého národa za sebou a dal tak revolučný smer nemeckej reformácii, ktorá našla ozvenu aj za hranicami Nemecka. Túto náboženskú a s ňou súvisiacu politickú rozháranosť v Európe obratne využili Turci, aby si na dlhý čas podmanili veľkú časť východnej Európy.

L u t h e r. Predstaviteľom radikálnej reformy cirkvi, reformácie, v Nemecku stal sa augustiniánsky mních a profesor teologie Martin Luther (1483—1546), syn baníka z Eislebenu v Sasku. Luther študoval filozofiu a práva na univerzite v Erfurte. Bol nestálej a podráždenej povahy. Veľmi zapôsobila na neho smrť jeho priateľa, ktorý zomrel v súboji, ako aj to, že blesk, ktorý udrel za strašnej búrky blízko neho, mu neuškodil. Pod dojmom týchto udalostí vstúpil Luther r. 1505 do augustiniánskeho kláštora v Erfurte, hoci ho pred týmto krokom varovali jeho priatelia, ktorí poznali jeho povahu. Po vysvätení

za kňaza stal sa r. 1508 profesorom na univerzite vo Wittenbergu. Luther nenašiel v rehoľnom živote uspokojenie. Upadal z jednej krajnosti do druhej, z prílišnej horlivosti do náboženskej ľahostajnosti a vlažnosti. Stále ho trápily obavy o spásu duše.

N á b o ž e n s k ý v ý v o j L u t h e r o v . Poznávajúc svoje slabosti, prišiel na myšlienku, že náklonnosť k zlému je neprekonateľná, že človek chybuje z nútnosti a že to je vlastne »dedičný hriech« ľudského pokolenia. Prišiel k presvedčeniu, že ľudská prirodzenosť bola hriechom dedičným natoľko skazená, že človek môže len hrešiť, že je neschopný konať dobro, ba že nemá vôbec slobodnej vôle. Tomuto svojmu presvedčeniu musel Luther nutne prispôbiť aj kresťanské učenie o vykúpení. Podľa neho ospravedlnenie spočíva v pevnej dôvere v zásluhy Ježiša Krista, ktorý nás svojou vykupiteľskou smrťou smieril s Bohom a učinil zadosť za všetky naše hriechy. Pri ospravedlnení nedeje sa s nami nijaká vnútorná zmena, nijaké odstránenie hriechu a posvätenie duše. Zostávame stále jednaki, len Boh, vidiac našu pevnú dôveru v zásluhy Ježiša Krista, prikrýva nás akoby pláštom zásluh Kristových a nehľadí na našu hriešnosť. Nakoľko sa toto jeho učenie protivilo kresťanskému učeniu o potrebe spolupráce človeka s milosťou Božou a o potrebe dobrých skutkov k spaseniu, pomohol si Luther tým, že vyhlásil za jediný prameň viery Písmo sv. a poprel autoritu učiteľského úradu v cirkvi (tradíciu). List sv. Jakuba, v ktorom sa hovorí o potrebe dobrých skutkov k spaseniu (»viera bez skutkov je mŕtva« ; 2, 17) vylúčil z Písma sv. a nazval ho »slamennou epištolou«. Neskôr poprel Luther nielen autoritu pápežov, ale aj všeobecných snemov cirkevných, lebo podľa neho každý si má slobodne a samostatne vykladať Písmo sv. a podľa toho si utvoriť svoju vieru. Takto bol Luther na bludnej ceste už pred r. 1517. Jeho vystúpenie r. 1517 proti hlásaniu odpustkov bolo mu iba vítanou príležitosťou, aby mohol svoje názory predniesť pred verejnosť.

V e r e j n é v y s t ú p e n i e L u t h e r o v o . So svojim učením, ktoré považoval za »pravé evanjelium«, vystúpil Luther verejne r. 1517. Pápež Lev X. vyzval vtedy veriaciach, aby prispeli na dostavenie veľchrámu sv. Petra v Ríme. Za ob-

vyklých podmienok (spoveď a sv. prijímanie) mohli veriaci dosiahnuť plnomocné odpustky, keď prispejú almužnou na tento účel. Luther napísal 95 téz a pribil ich na dvere chrámu vo Wittenbergu, akoby chcel o obsahu viet dišputovať, ako to bolo v tom čase obvyklé. Nebojoval len proti neporiadkom pri hlásaní odpustkov, ktoré aj cirkev odsudzovala, ale postavil sa proti samým odpustkom. Katolícki teológovia obhájili katolícke učenie o odpustkoch, ale Luther ani vtedy neustúpil. Tak sa začal verejný odboj Lutherov proti učeniu a autorite cirkvi. Čím ďalej, tým viac dostával sa Luther na šikmú plochu bludu.

Odsúdenie Luthera. Keď všetky pokusy cirkvi dostať Luthera späť na cirkevnú pôdu stroskotaly, odsúdil pápež Lev X. bludné nauky Lutherove a dal ho do kliatby. To malo za následok, že sa záležitosťou Lutherovou podľa platných zákonov musel zaoberať aj nemecký ríšsky snem. Stalo sa tak vo Wormse r. 1521. Keď ani tu Luther nechcel odvolať svoje učenie, dal ho aj ríšsky snem do kliatby. Aby sa mu nič nestalo na ceste z Wormsu, dal ho jeho zemepán kurfirst Fridrich Saský naoko zajať a dopraviť do bezpečia na hrad Wartburg, kde Luther žil 10 mesiacov pod falošným menom »mladik Juraj«. Tu preložil Luther Písmo sv. do nemčiny. Jeho preklad bol lepší ako predchádzajúce preklady Písma sv. do nemčiny a stal sa mocným propagačným prostriedkom Lutherovho učenia.

Luther pokračuje v odboji. Radikálne vystúpenie Lutherovo vyvolalo veľký rozruch v Nemecku, kde bolo nahromadené už mnoho nespokojnosti s cirkevnými pomermi. Luther sa stal výrazným stvárnovateľom tejto nespokojnosti nemeckého národa a jeho miláčkom. Toto posilňovalo Luthera v jeho odboji proti Rímu. K Lutherovi začali sa pridávať aj zemepáni, jednak z odporu proti cisárovi Karolovi V., jednak z túhy po obohatení sa z cirkevných majetkov, ktoré zhabať ich Luther horlivo nabádal. Za takýchto pomerov nemohol cisár Karol V. rázne zakročiť proti Lutherovi, tým menej, že bol zaujatý bojom proti Francúzsku a nebezpečenstvom tureckým, smrteľne ohrozujúcim krajinu jeho brata kráľa Ferdinanda I., ktorý len za ťažkých obetí dostal sa na uhorský trón. Preto sa cisár Karol V. usiloval rozriešiť otázku Lutherovu mierne po-

mocou učených dišputácii. Konečné rozhodnutie malo padnúť na všeobecnom cirkevnom sneme, ktorý sa však ani pri úsilí cisárovom stále neuskutočňoval. Toto využíval Luther a jeho prívrženci, aby sa nové učenie čím viac upevnilo. Najvýznamnejším pomocníkom Lutherovým bol Melanchton, ktorý formuloval učenie Lutherovo. Luther už r. 1524 odložil rehoľné rúcho a r. 1525 oženil sa s bývalou rehoľnicou Katarínou Bora. Tento jeho krok odsudzoval zpočiatku aj Melanchton a mnohí prívrženci ho preto opustili. Luther sa však už ničím nedal zdržať na nastúpenej ceste.

Protestanti. Na ríšskom sneme v Speiere r. 1529 bolo stanovené na žiadosť katolíckej väčšiny, že Lutherove novoty nemajú byť ďalej zavádzané. Proti tomu protestovali luthersky smýšľajúce kniežatá a mestá (6 kniežat a 14 miest). Odvtedy boli Lutherovi prívrženci nazvaní protestantmi. Rok potom na ríšskom sneme v Augsburgu predložili protestanti cisárovi svoje vyznanie viery, ktoré sa preto nazýva augsburgským vyznaním viery (*Confessio Augustana*) a jeho vyznavači dosiaľ sa nazývajú evanjelikmi augsburského vyznania. Počet vyznavačov Lutherovho učenia rástol a ani vojenské zákroky nemohly zastaviť jeho postup. Okolo r. 1570 asi sedem desiatin Nemcov hlásilo sa k protestantom.

Sírenie Lutherovho učenia. Učenie Lutherovo sa nezastavilo na nemeckých hraniciach, ale razilo si cestu do okolitých krajín, najmä do severských a baltických štátov. V Rakúsko-Uhorsku a v Poľsku odohral sa ťažký zápas medzi katolikmi a protestantmi, z ktorého nakoniec vyšli katolíci víťazne. V samom Nemecku skončily sa náboženské vojny mierom augsburgským r. 1555, na ktorom bol cisár donútený dať protestantom rovnoprávnosť s katolikmi a bola stanovená zásada *«cuius regio — eius religio»*, podľa ktorej zemepán smie na svojom území stanoviť vyznanie svojich poddaných. Tak sa stalo, že poddaní museli meniť svoje náboženstvo podľa toho, akého zemepána dostali. Toto menenie náboženstva viedlo nakoniec k náboženskej ľahostajnosti.

Lutherova smrť. Luther menil a doplňoval svoje názory podľa potreby. Zomrel znechutený vo svojom rodisku

Eislebene r. 1546, ranený srdcovou mŕtvicou. Najmä nebol spokojný s pomermi vo Wittembergu, kolíske reformácie, ktorý v liste z roku pred svojou smrťou nazval Sodomou. Vidiac rozbroje, ktoré svojím vystúpením vyvolal, trpko sa sťažoval, že ľudia »pod evanjeliom« nosia vo svojom srdci viac nenávisť a závisť ako prv pod pápežstvom.

Podstata Lutherovho učenia. Náboženskocirkevné názory Lutherove dajú sa shrnúť takto : Písmo sv. je jediným prameňom a pravidlom viery. Cirkev nepotrebuje pápežov, koncilov, biskupov, ba ani kňazov a reholí ; na vykladanie Písma a na udeľovanie sviatostí stačia kazatelia. Omša nie je obeťou; Kristus je vo Sviatosti oltárnej prítomný spolu s telom a vínom len vo chvíli prijímania. Sviatosti neudeľujú milosť, ale len posilňujú vieru a upokojujú svedomie ; ponechal z nich len dve : krst a večeru Pána. Treba zavrhnúť evanjelické rady (chudoba, poslušnosť, čistota), uctievanie svätých, odpustky, očistec a celý dosavadný vývoj katolíckej cirkvi. Je len nebo a peklo, preto omše za mŕtvych a odpustky treba zavrhnúť. Cirkev je spoločnosť neviditeľná a skladá sa z veriacich a ospravedlnených. Starostlivosť o cirkevné záležitosti sveril zemepánom. Tým položil Luther základ k ďalšiemu štiepaniu protestantov, ktorého sa dožil ešte sám.

§ 2. Calvinizmus a jeho rozšírenie.³³⁾

V tom istom čase, keď v Nemecku šírili reformáciu Luther, vystúpili vo Švajčiarsku ako reformátori Zwingli a Kalvín. Zwingli v nemeckom a Kalvín vo francúzskom Švajčiarsku.

Zwingli. Ulrich Zwingli (1484—1531), odchovaný v duchu humanistickom, stal sa kňazom a kazateľom v Curichu. Keď mu biskup pre jeho poburujúce kázne zakázal kázať, začal

³³⁾ Kampschulte : Calvin, seine Kirche u. sein Staat. Leipzig, 1868. — Lang, A. : Calvin. Leipzig, 1909. — Warfield, B. B. : Calvin and Calvinism. London, 1931. — Doumergue, E. : Jean Calvin. 1899—1911. — Stählin : Huldreich Zwingli. 1895. — Schulthess—Rechberg : Luther, Zwingli u. Calvin in ihren Ansichten über das Verhältnis v. Staat u. Kirche. 1910. — Blösch : Gesch. d. schweiz. reform. Kirchen. Bern, 1899

Zwingli brojíť proti cirkvi a jej učeniu. Jeho učenie je podobné učeniu Lutherovmu, len o Sviatosti oltárnej učil, že je iba pamiatkou obety Kristovej na kríži. Pre toto učenie povstali medzi Zwinglim a Lutherom prudké hádky. Pri prevádzaní svojej reformy bol bezohľadnejší než Luther. Kázal z chrámov odstrániť oltáre, obrazy a sochy, ba aj organy. Zaviedol jednoduchú bohoslužbu : na stôl dal priniesť kôš chleba a poháre vína, čítal úryvky z Písma sv., požehnal chlieb a víno a podával prítomným. Počínanie Zwingliho vyvolalo nepokoje v nemeckých švajčiarskych kantónoch. Vidiecke katolícke kantóny Schwyz, Uri a Unterwalden sa postavily proti novotám Zwingliho. Došlo k vojne, v ktorej boli prívrženci Zwingliho porazení pri Kappele r. 1531. Sám Zwingli padol v bojoch so zbraňou v ruke. Po smrti Zwingliho časť jeho prívržencov vrátila sa do katolíckej cirkvi, ostatní sa pridali ku kalvinizmu, ktorý sa začal šíriť 10 rokov po smrti Zwingliho vo francúzskom Švajčiarsku.

Kalvín. Ján Kalvín (1509—1564), rodom Francúz z Picardie, veľký priateľ Lutherovho učenia, študoval bohoslovie v Paríži, ale za kňaza vysvätený nebol. Pre zastávanie Lutherovho učenia musel odísť z Francúzska a r. 1541 osadil sa trvalo v Ženeve. Tu sa stal neobmedzeným vladárom duchovným i svetským a zo svojich prívržencov vyvoril samostatnú náboženskú spoločnosť. Kalvín bol zasmušilej povahy a zakazoval aj nevinné zábavy. Proti previnilcom postupoval nemilosrdne. Kto sa sprotivil jeho učeniu, putoval do väzenia alebo na hranicu. Odstránil všetky sviatky okrem nedele a podobne ako Zwingli bol aj Kalvín proti obrazom a ceremóniám.

Učenie Kalvínovo. Kalvín svojím vzdelaním a prísnosťou života vynikal nad Luthera i Zwingliho. Jeho vieroučný systém je logickejší ako Lutherov a cirkev ním založená má všeobecný charakter, takže kalvinizmus bol pre katolícku cirkev omnoho nebezpečnejším ako luteranizmus, ktorý mal viac charakter územný a národný. Hlásal úplné predurčenie na spasenie alebo zatratenie, zavrhoval cirkevnú tradíciu a držal sa len Písma svätého. Kalvínska bohoslužba sa skladala z kázania a modlitieb, zo žalmov a spevov. Štyrikrát do roka sa podávala »večera Pána«. Učil, že vo Sviatosti oltárnej je Kristus prítomný

len mocou, ktorá vychádza z jeho tela v nebesiach. Z kostolov odstránil oltáre a omšové rúcha, obrazy a vôbec všetky ozdoby.

Šírenie kalvinizmu. Kalvínovi prívrženci nazývajú sa »reformovaní«. Podľa latinského názvu Švajčiarska (Helvetia) majú tiež meno »helvétí«. Rozšíril sa vo Švajčiarsku, južnom a západnom Nemecku a v Holandsku; vo Francúzsku dostali meno »hugenoti«, v Anglicku »presbyteriáni«, alebo »puritáni«.

V Nemecku. Calvinizmus širil sa zo Švajčiarska aj do Nemecka, najmä do krajín porýnskych. V ostatnom Nemecku sa širil len málo. Tam si udržal prevahu protestantizmus. Calvinizmusrazil si cestu aj do Nizozemska, ktoré patrilo v tom čase k Nemecku, ale cisár Karol V. odovzdal ho španielskym Habsburgom. Nespokojné provincie severné s nadvládou Španielov postavily sa pod vedením Viliama Oranžského r. 1579 proti Španielom a vyhlásily sa za samostatný štát (Holandsko). Za štátne náboženstvo bol vyhlásený kalvinizmus. Južné provincie nizozemské, dnešné Belgicko, zostaly verné Španielsku a katolíckej cirkvi.

Vo Francúzsku. Calvinizmus širil sa hneď od začiatku aj vo Francúzsku, kde sa jeho prívrženci nazývali »hugenoti«. Francúzska vláda podporovala náboženské nepokoje v susedných krajinách, aby sa tieto krajiny zoslabilý a tak vzrástol jej mocenský význam, ale doma sa usilovala zamedziť prístup náboženským novotám a uchrániť tak štát od vnútorného zoslabenia. Nakoniec však vyvolalo kalvinistické hnutie vo Francúzsku krvavé občianske vojny, ktoré trvaly 30 rokov. Obidve strany napáchaly mnoho hrôz. Najhoršou udalosťou týchto občianskych vojen bola »bartolomejská noc« (24. augusta 1572), keď z návodu kráľovnej-matky Kataríny Medici, ktorá sa obávala moci hugenotov, z príležitosti svadby v kráľovskej rodine došlo ku krvavému atentátu na vodcov hugenotov. Z Paríža rozšírilo sa vraždenie hugenotov do ostatných francúzskych provincií. Za tohto krviprelievania prišlo o život asi 5.000 hugenotov. Pápež nemal nijakú účasť na tomto bratovražednom boji. Te Deum, ktoré sa v Ríme odbavovalo, malo byť prejavom radosti, že kráľovská rodina a katolícki veľmoži boli zachránení

životu. Do Ríma došla totiž z Paríža falošná zpráva, podľa ktorej došlo k zločinnému spiknutiu proti kráľovskej rodine a katolíckym veľmožom. Hoci hugenoti boli v občianskych vojnách vždy porazení, jednako dosiahli ediktom nantským r. 1598 náboženskú slobodu. I po tomto edikte sa náboženské nepokoje opakovali. Politickú moc hugenotov zlomil kardinál Richelieu († 1642). Kráľ Ludovít XIV. (1643—1715), usilujúci sa o silné a jednotné Francúzsko, zrušil r. 1685 nantský edikt a žiadal všetkých Francúzov, aby sa hlásili ku katolicizmu. Proti násilnému prevádzaniu hugenotov do cirkvi protestoval okrem iných aj pápež Inocent XI., ale absolutistický kráľ nedal sa tým rušiť vo svojom diele. Na 70.000 hugenotov opustilo vtedy Francúzsko, ostatní sa vrátili do cirkvi. Tak bola obnovená náboženská jednota vo Francúzsku. Len nepatrný počet Francúzov zostával tajne verný kalvinizmu (*»cirkev na púšti«*). Osvietenstvo uvoľnilo prenasledovanie hugenotov a francúzska revolúcia priniesla r. 1789 všetkým slobodu svedomia a kultu.

V A n g l i c k u . Protestantizmus razil si cestu aj do Anglicka. Kráľ Henrich VIII. (1509—1547) odmietol lákania Lutherove a pre svoj spis o siedmich sviatostiach, ktorý napísal Henrich (študoval bohoslovie a mal sa stať kňazom) proti Lutherovi, dostal od pápeža titul *»obhájca viery«* (defensor fidei). Neskôr však z čisto osobných dôvodov strhol Henrich Anglicko do schizmy, ktorá sa za jeho nástupcov zmenila v blud. Henrich totiž odohnal svoju manželku Katarínu, s ktorou žil už 17 rokov v platnom manželstve a chcel sa oženiť s dvornou dámou Annou Boleynovou. Keď pápež s týmto jeho krokom nemohol súhlasiť, opovrhol kráľ podľa vzoru reformátorov pápežom. R. 1534 dal sa Henrich vyhlásiť za hlavu kresťanov v Anglicku, osoboval si vo svojej ríši všetky práva pápežove a anglickým katolíkom zakázal styky s Rímom. Za arcibiskupa v Canterbury vymenoval Tomáša Cranmera, bývalého dvorného kaplána rodiny Boleynovej. Tento vyhlásil manželstvo kráľovo s Katarínou za neplatné a dovolil mu manželstvo s Annou Boleynovou, ktorú však dal kráľ zanedlho popraviť. Z ďalších štyroch manželiek jednu zahnal a jednu dal popraviť. Zpočiatku zostala v Anglicku katolícka vierouka a cirkevné zriadenie bez zme-

ny. Neskôr dostalo náboženstvo v Anglicku kalvínske zafarbenie pod menom »anglikanizmus«.

Prenasledovanie katolíkov. Od svojich úradníkov, kňazov a veriacich vyžadoval Henrich prisahu, že ho uznávajú za hlavu cirkvi v Anglicku (supremačná prisaha). Ktorí odopreli prisahu, boli väznení a popravení. Najmä rehoľníci sa vzopreli Henrichovým novotám, preto boly kláštory zrušené, ich majetky zhabané a mnoho rehoľníkov skončilo svoju vernosť k Rimu vo väzeniach a na popravištiach. Medzi obeťami Henrichovho zúrenia bol aj staručký biskup-kardinál Ján Fisher a učený štátny kancelár Tomáš More (Morus), obidvaja vyhlásení za svätých r. 1935.

Krvavým tyranstvom a bezhraničným utláčaním previedol Henrich a jeho dcéra Alžbeta (1558—1603), pochádzajúca s manželstva s Annou Boleynovou, Anglicko na novú vieru. Jej vyznavači, »anglikáni«, podržali biskupský úrad (cirkev episkopálna); náuku majú kalvínsku, obrady a cirkevné zriadenie podobné ako katolícka cirkev; ich duchovenstvu však chýba apoštolská postupnosť čiže nepretržitosť (nemajú platne sväteneho duchovenstva). To je aj veľkou ťažkosťou pri snahách po sjednotení.

Mária Katolícka. Kráľovná Mária Katolícka (1553—58) chcela obnoviť násilným spôsobom katolicizmus v Anglicku, čo však narazilo na prudký odpor, a svojím neuváženým počínaním spôsobila dobromyseľná a horlivá Mária cirkvi skôr škodu než zlepšenie. Nijako si však nezaslúži názov »krvavá«, lebo vo svojej prísnosti ani zďaleka nezašla tak ďaleko, ako napr. kráľovná Alžbeta, za ktorej vyše 200 katolíkov bolo pre vernosť cirkvi popravené. Medzi obeťami tejto kráľovnej bola aj škótska kráľovná Mária Stuartová, ktorá pred vzbúrou kalvínskej šľachty hľadala pomoc u Alžbety. Miesto pomoci našla u nej 19-ročné väzenie a smrť na popravišti r. 1587.

Írsko. Aj pri hroznom prenasledovaní a hospodárskom ožobračení so strany anglikánov zostalo Írsko verné katolíckej cirkvi. Statočnosť a hrdinskosť, s akou katolícki Írovia znášali svoje utrpenie, dá sa porovnať s hrdinskosťou prvých kresťanov. Preto sa právom dostalo tomuto ostrovu názvu »ostrov

svätých«. Katolíci boli vylúčení zo všetkých úradov, boli zbavení všetkých občianskych i súkromných práv, nesmeli si kúpať pôdu a nesmeli urobiť závet (testament). Katolícki biskupi a kňazi boli z krajiny vyhnaní a na hlavu katolíckeho kňaza bola vypísaná odmena 5 libier (ako na hlavu divej zveri). Státisíce Írov muselo opustiť svoju vlasť a hľadať nové možnosti života v Amerike. Ich pôdu zabrali nastahovavší sa Angličania. Prenasledovanie Írov trvalo až do amerického boja za slobodu (1775—1783). Konečne r. 1829 zásluhou a neohrozeným pôsobením veľkého svojho syna Daniela O'Conella († 1847) vymohli si statoční Íri náboženskú a politickú slobodu.

Š k ó t s k o . V Škótsku rozšíril kalvinizmus fanatický žiak Kalvínov Ján Knox. Škótski kalvíni však neprijali episkopálne zriadenie anglické, ale za duchovných volili si starších z ľudu ; preto ich cirkev sa nazýva cirkvou presbyteriánskou (cirkev starších). Len málo škótskych obyvateľov zostalo verných katolíckej cirkvi.

§ 3. Výsledky a následky reformácie.³⁴⁾

N á b o ž e n s k é n e p o k o j e . Reformátori svojím radikálnym vystúpením vyvolali v západnej a strednej Európe náboženské nepokoje a krvavé spory, povstania a vojny. Vyše 100 rokov nebolo v Európe pokoja. Z týchto vojen boli najhoršie občianske vojny vo Francúzsku a tridsaťročná vojna (1618—1648), ktoré pod rúškom boja za náboženskú slobodu, sledovali viac politické a hospodárske ciele než náboženskú a cirkevnú obrodu. Hrozná tridsaťročná vojna skončila sa vestfalským mierom r. 1648. Luteráni i kalvíni dosiahli v Nemecku rov-

³⁴⁾ Gindely, A. : *Gesch. d. Dreissigjährigen Kriegs*. Prag, 1869—1880. Ritter : *Deutsche Gesch. im Zeitalter der Gegenreformation u. des Dreissigjährigen Krieges*. Stuttgart, 1889—1897. — Ranke : *Franz. G. im 16. u. 17. Jht.* Stuttgart, 1887. — Vic. de Meaux : *Les luttes relig. en France au 16-e siècle*. Paris, 1879. — Lacombe, B. : *Les débuts des guerres de religion*. Paris, 1899. — Philippi : *Der westfälische Friede*. Münster, 1898. Dorner : *Gesch. der protest. Theologie*. München, 1867. — Tschackert : *Die Entstehung der. lutherischen u. der reformierten Kirchenlehre samt ihren innerprotestantischen Gegensätze*. Göttingen, 1910.

noprávnosť s katolíkmi ; stavy dostaly právo určovať vyznanie svojich poddaných ; zhabané cirkevné majetky boli ponechané protestantským stavom. Reformácia spôsobila cirkvi veľké škody hmotné i duchovné, štátom úbytok obyvateľstva a hospodárske zoslabenie, predovšetkým však vnútorné otrasy, vzájomnú nenávisť obyvateľstva.

V o n k a j š i e ú s p e c h y. Navonok mala evanjelická reformácia veľký úspech. Anglia a Škótsko, Dánsko, Švédsko a Nórsko sa odcudzili katolíckej cirkvi úplne ; Nemecko, Švajčiarsko a dnešné Holandsko z veľkej časti ; vo Francúzsku a v Poľsku vznikly značné protestantské menšiny. Úplne katolíckymi zostaly len Španielsko, Taliansko, Írsko a dnešné Belgicko. Krajiny rakúske, české a uhorské zasiahla tiež reformácia, ale úsilím panovníkov a cirkvi boli tieto krajiny navrátené opäť z väčšej časti katolíckej cirkvi.

V n ú t o r n ý r o z v r a t. Vo vnútornom cirkevnom živote reformátori nepriniesli kresťanstvu mravnej nápravy, naopak uvoľnili ľudské vášne v živote súkromnom i verejnom. Nedosiahli poriadku ani v cirkevnej správe, lež rozbili dovtedajšiu jednotu západného kresťanstva a náboženské záležitosti vydali do rúk nepovolovaných svetských kniežat. Lubovoľnými zmenami starej kresťanskej vierouky spôsobili neistotu a zmätkov v náboženskom živote. Z pôvodných evanjelických vyznaní povstaly a povstávajú dodnes nové sekty (baptisti, sociniáni, kvakri, ochranovskí, metodisti, adventisti a i.). Z náboženských zmätkov a hádok vznikaly na jednej strane nesvornosť a vzájomné odcudzenie, nepokoje a vojny, na druhej strane vzrástla nevážnosť a ľahostajnosť k náboženstvu vôbec. Reformácia stala sa tak matkou štátneho cirkevnictva a osvietenstva, ktoré priniesly európskému ľudstvu novú katastrofu vo veľkej francúzskej revolúcii. Reformácia zahatila vedecký a umelecký vývoj. Veľa umeleckých pamiatok protestanti zničili a cirkevné umenie zanedbávali. Zrušenie a spustošenie mnohých kláštorov a zhabanie cirkevných majetkov znemožnilo najmä chudobným študentom vyššie vzdelanie. Cirkevné majetky, ktoré slúžily vede, umeniu a kresťanskej charite, staly sa súkromným vlastníctvom jednotlivcov, ktorí ich užívali pre seba.

Jediný klad. Jediný dobrý účinok vystúpenia reformátorov bol, že pravá reforma katolíckej cirkvi bola urýchlená a uskutočnená. Bludné učenia nútily katolíckych učencov dokazovať ich nesprávnosť a tým nepriamo bol vyvolaný rozvoj katolíckej bohovedy, najmä dogmatiky, biblického štúdia a histórie. Nastalo závodenie medzi katolíckmi a vyznávačmi nových učení, ale nakoniec nastala na oboch stranách náboženská ustatosť, ktorá prešla až v náboženskú ľahostajnosť. Prečo však dopustil Boh tak ťažkú skúšku na svoju cirkev, aby ju obrodil, zostáva skryté ľudským očiam a je vecou jeho nevyspytateľných rozhodnutí. Musíme sa uspokojiť slovami sv. Augustína: »*Mocný je Boh, aby aj zo zla vyvodil dobré.*«

Nesprávne porovnanie. Je nesprávne porovnávať rýchle rozšírenie reformácie s rýchlym rozšírením kresťanstva v prvých storočiach. Prijatie kresťanstva prvým kresťanom neprinášalo nijaké výhody, naopak všestranné prenasledovanie a iné útrapy. Štátna moc rímska šírenie kresťanstva všemožne znemožňovala, zatiaľ čo reformátori ďakujú za rozšírenie svojich náuk v prvom rade svetským panovníkom. Reformátori odmietli poslušnosť pápežovi, stali sa však služobníkmi, ba až nevoľníkmi svetských kniežat a panovníkov. Preto úspechy reformácie nemožno nijako porovnávať s úspechmi kresťanstva v prvých storočiach. Reformátori zomierali znechutení ovocím svojho diela, zatiaľ čo apoštolí a kresťanskí mučeníci prijímali mučenícku korunu s modlitbou a chválospevmi na perách.

b) *Obroda katolíckej cirkvi.*

§ 4. Tridenteský koncil podkladom katolíckej obrody.⁵⁵⁾

Tridenteský koncil. Volanie po veľkom reformnom koncile nedalo sa ničím umlčať, ba po vystúpení Luthero-

⁵⁵⁾ Döllinger : Beiträge zur politischen, kirchlichen u. kulturgesch. der sechs letzten Jahrhunderte. 1862—82. — Pastor : Gesch. der Päpste, V—VII. — Göschl : Geschichtl. Darstellung des Konzils zu Trient. Regensburg, 1840. — Deslanders : Le concil de Tr. et la reforme du clergé. Paris, 1906. — Merkle : Das Konzil v. Trient und die Universitäten. 1905. — Kassowitz : Die Reformvorschläge Ferdinands I. Wien, 1906. — Orsenigo, C. : Život a dielo sv. Karola Boromejského. (Preložili nitr. bohoslovci.) Trnava, 1941.

vom stávalo sa toto volanie stále hlasitejším. Uskutočnenie koncilu však narážalo na politické ťažkosti (vojny cisára Karola V. s Francúzskom, nepokoje v Taliansku), ako aj na nechuť pápežskej kúrie a samých pápežov, lebo sa obávali oživenia konciliárnej teórie. Po mnohých prípravách uskutočnil sa snem r. 1545 v nemeckom meste Tridente. Toto mesto zvolil pápež Pavol III. na prianie cisára Karola V., ktorý ešte stále dúfal, že sa mu podarí na cirkevnom sneme na nemeckej pôde získať protestantov pre cirkev. Toto jeho úsilie sa však ukázalo márnym. Protestanti, ktorí sa prv stále dovolávali všeobecného snemu, pri jeho uskutočnení odopreli svoju účasť. Ba Luther práve vtedy napísal svoj pamflet *»O rímskom pápežstve, od diabla založenom«*. Tridentský snem trval s niekoľkými prerušeniami do 4. decembra 1563. V tento deň podpísalo usnesenia snemu 199 biskupov. Jeho usnesenia potvrdil pápež Pius IV. dňa 26. januára 1564. Snem mal spolu 25 verejných zasadaní (sessions). Snem sa stal podkladom pravej obrody katolíckej cirkvi, ktorú previedli vynikajúci pápeži, biskupi a kňazi. Strom cirkvi, ktorý sa mnohým zdal už mŕtvy, zbavil sa suchých konárov, vyhnať čerstvé vetvy a priniesol bohaté ovocie. Založily sa nové, časovým potrebám primerané rehole; apoštolskou horlivosťou naplnení misionári priniesli učenie cirkvi do cudzích zemiediel a nahradili cirkvi mnohonásobne straty, ktoré utrpela reformáciou v Európe. Ukázalo sa, že ani zloba, ani slabosť ľudská nemôžu zničiť cirkev a že sú pravdivé slová Kristove: *»Brány pekelné ju nepremôžu.«* (Mat. 16, 18.)

H l a v n é ú l o h y . Koncil tridentký určil si dve hlavné úlohy: jasne definovať katolícke učenie (decreta fidei) a vyniesť účinné predpisy, ktoré by odstránili neporiadky z cirkevného života a prispely k zlepšeniu mravov (decreta de reformatione). Vcelku snem túto svoju úlohu splnil, čo dokazuje náprava, ktorá sa čoskoro ukázala v celom cirkevnom živote. Cirkev bola tridentským koncilom znova navonok i vo vnútri sjednotená a upevnená. Veľký katolícky historik L. Pastor napísal o tridentskom sneme: *»Keď všetko shrnieme, nemožno ani náležite vysoko zhodnotiť význam tridentského koncilu pre vnútorný vývoj cirkvi. Vytvoril základ pre skutočnú reformu a definoval dôkladne a systematicky katolícku náuku. Je medzníkom, na*

ktorom sa museli roztrieďiť duchovia a ktorý vytvoril novú epochu v dejinách katolíckej cirkvi.«

Vierouka. Vo vieroučných článkoch (*decreta fidei*) koncil jasne a presne vymedzil články viery, ktoré evanjelickí reformátori popierali alebo po svojom vykladali. Najmä vyhlásil, ktoré knihy patria do Písma sv., a že ústne podanie (tradičia) je rovnocenným prameňom viery ako Písmo sväté; vymedzil náuku o dedičnom hriechu a o ospravedlnení, o sviatostiach, o sv. omši, o úcte svätých a o očistení.

Disciplína. Disciplinárnymi dekrétmi (*decreta de reformatione*) odstránil mnohé nedostatky doterajšej cirkevnej správy; menovite zakázal duchovným správcom bývať mimo farnosti a biskupom mimo diecézy; nariadil pravidelné a povinné vizitácie; zamedzil hromadenie cirkevných úradov; biskupom nariadil založiť semináre pre výchovu a vzdelanie horlivého kňazstva; kláštorná disciplína bola obnovená; bol zhotovený soznam kníh škodlivých viere a mravom (*index librorum prohibitorum*); zostavené katolícke vyznanie viery (*professio Tridentina*); vypracovaný zvláštny katechizmus, obsahujúci všetky články katolíckej viery; nariadené nové vydanie Písma svätého a bohoslužobných kníh.

Vynikajúci pápeži. Vynikajúci pápeži potridentskí, sv. Pius V. (1566—1572), učený Gregor XIII. (1572—1585) a energický Sixtus V. (1585—1590), postarali sa, podporovaní vynikajúcimi biskupmi a horlivými kňazmi svetskými i rehoľnými, aby sa usnesenia tridentského koncilu uskutočnili.

Pius V. zaviedol vo svojom okolí najväčšiu jednoduchosť a staral sa o mravné povznesenie veriacich. Jemu treba ďakovať za víťazstvo, ktorého dosiahol Don Juan d'Austria r. 1571 pri Lepante nad Turkami, ohrožujúcimi krajiny Stredozemného mora a západnú kultúru. Je posledným pápežom vyhláseným za svätého.

Gregor XIII. staral sa najmä o povznesenie školstva. Gregoriánska univerzita v Ríme dosiať hlása jeho slávu. Veľkú pozornosť venoval najmä povzneseniu viery v Nemecku, reformáciou najviac postihnutom. Jeho popredným poradcom bol

sv. Peter Canisius, druhý apoštol Nemecka. Previedol opravu juliánskeho kalendára, po ktorej oprave sa už dlho volalo. Nariadil, aby sa po 4. októbri písal hneď 15. október 1582. Postupne sa gregoriánsky kalendár ujal skoro všeobecne, niektoré protestantské nemecké krajiny ho prijaly až okolo r. 1700.

S i x t u s V., ktorý sa dopracoval z pastiera stáda na najvyššiu cirkevnú hodnosť, previedol reformu pápežskej kúrie a Pápežského štátu. Počet kardinálov stanovil na 70 (dosiaľ v platnosti) a zriadil nové kongregácie pre vybavovanie cirkevných záležitostí. Biskupom nariadil pravidelné návštevy Ríma (visitatio liminum) a podávanie písomných zpráv o stave diecéz. Za neho bola dostavaná kupola svätopeterského chrámu v Ríme a postavený obelisk na svätopeterskom námestí.

H o r l i v í b i s k u p i a k ň a z i. Pri prevádzaní cirkevných reforiem pomáhali pápežom horliví biskupi a cirkevní mužovia. Z nich najviac vynikli sv. Karol Boromejský, šťastný dokončiteľ tridentského koncilu a milánsky arcibiskup († 1584), sv. František Salezský, biskup ženevský († 1622) a sv. Filip Neri, dôverný priateľ sv. Pia V., priateľ opustených rímskych detí, zakladateľ kongregácie oratoriánov a jedinečný svedník († 1595).

P r a m e ň n o v é h o ž i v o t a. Koncil tridentský stal sa takto prameňom nového cirkevného života v celom kresťanskom svete. Čo sa nepodarilo pochybeným pokusom snemov v Kostnici a Bazileji, čoho nedosiahol diplomatický Erazmus Rotterdamský s kruhom svojich humanistických priateľov, čoho nedosiahol svojím radikalizmom revolucionár Martin Luther s ostatnými svojimi pomocníkmi, to dosiahla cirkev pomocou prostriedkov, ktoré jej dal sám jej zakladateľ Ježiš Kristus, podporovaná silou milosti Božej.

S t o r o č i e s v ä t c o v. Popri všetkých otrasoch, ktoré cirkev prežila za šírenia reformácie, neprestávala vychovávať svätcov a svätice, ba ich počet akoby zvláštnym riadením Božím bol v týchto pohnutých časoch väčší ako inokedy. Učený kardinál sv. Róbert Bellarmín, člen rehole jezuitskej († 1621), nazval storočie po tridentskom koncile »*storočím svätcov*«.

Z cirkevných veľkňazov úcty oltára dosiahli sv. pápež Pius V., kardinál Karol Boromejský a sv. biskup František Salezský. Svätí zakladatelia reholí tohto obdobia boli : sv. Ignác z Loyoly, zakladateľ jezuitov († 1556) ; sv. Filip Neri, zakladateľ oratoriánov († 1595) ; sv. Peter Fourier († 1640), zakladateľ školských sestier (de Notre Dame) ; sv. Angela Merici, zakladateľka uršulinok († 1540) ; sv. Terézia, veľká predstaviteľka mystiky a reformátorka karmelitánskej rehole († 1582) ; sv. Ján z Boha, zakladateľ milosrdných bratov († 1550) ; sv. Jozef Kalasantský, zakladateľ piaristov († 1648) ; sv. Vincent z Pauly, zakladateľ lazaristov a milosrdných sestier, divotvorca kresťanskej obetavosti († 1659) a iní. V tomto čase žili medzi inými traja patróni mládeže : sv. Stanislav Kostka († 1578), sv. Alojz z Gonzagy († 1591) a sv. Ján Berchmans († 1621), členovia jezuitskej rehole. Členmi jezuitskej rehole boli ďalej sv. František Xaverský, veľký misionár pohanov († 1552) a sv. František Borgias, ktorý odložil kniežaciu korunu, aby slúžil Bohu ako rehoľník († 1572). Prvým kvetom svätosti v Južnej Amerike bola sv. Róza z Limy († 1617). Následkom náboženských nepokojov Nemecko bolo veľmi chudobné v tomto období na svätcov. Najvynikajúcejším svätcom tohto obdobia v Nemecku bol sv. Peter Canisius, ktorého nemeckí katolíci ctia ako druhého svojho apoštola, lebo svojím účinkovaním v mnohých nemeckých krajoch udržal katolícku vieru, ktorú priniesol sv. Bonifác. Po požehnannej činnosti zomrel dňa 21. decembra 1597 v jezuitskom kláštore ním založenom vo Freiburgu vo Švajčiarsku. Za svätého a cirkevného učiteľa bol vyhlásený r. 1925. Jeho brat Teodorik Canisius pôsobil u nás v jezuitskom kláštore v Trnave.

Tento neúplný výpočet svätcov a svätíc, z ktorých mnohí boli zakladateľmi nových reholí a kongregácií, je najlepším dôkazom prevedenej obrody katolíckej cirkvi.

§ 5. Sv. Ignác z Loyoly a jezuitská rehoľa.³⁶⁾

V každom období budí Boh mužov a ženy, ktorí s jeho pomocou usilujú sa odstrániť nedostatky náboženskomravného života veriacich a pestovať náboženskú horlivosť a svätosť. V tomto období vzniklo na 20 nových, časovým pomerom priradených reholí. Prvé miesto medzi nimi patrí jezuitskej reholi (Spoločnosť Ježišova, Societas Jesu), ktorá si získala najväčšie zásluhy na prevedení cirkevnej obrody v duchu tridentského koncilu.

S v . I g n á c . Zakladateľom jezuitskej rehole bol španielsky šľachtic Ignác z Loyoly (1491—1556), ktorý sa po svojom zranení pri útoku na Pampelonu, pod vplyvom zbožného čítania, rozhodol stať sa duchovným rytierom a venovať sa úplne službe Božej a záujmom katolíckej cirkvi. Po svojom uzdravení utiahol sa do samoty pri Manreze, kde sa venoval modlitbe a rozjímaniu. Tu sa zrodila v podstate aj jeho knižočka »*Duchovné cvičenia*«, ktorá je dodnes vysoko cenená. Aby mohol lepšie slúžiť Bohu, dal sa už 33-ročný Ignác na štúdiá v Barcelone, Salamanke a v Paríži. Tu našiel jednako smýšľajúcich priateľov, s ktorými r. 1534 v kostole na Montmartre složil sľub čistoty a chudoby. Ďalej slávnostne sľúbili, že svoje služby dajú bezvýhradne pápežovi a pôjdu všade ako misionári, kam ich pápež pošle. Tým bol položený základ »*Spoločnosti Ježišovej*«, ktorú pápež Pavol III. r. 1540 potvrdil. Ignác stal sa prvým »*generálom*« svojej rehole a skoro bez prestania zdržoval sa v Ríme, kde založil aj »*Collegium Germanicum*« pre vzdelanie nemeckých kňazov. Zomrel po 15-ročnom múdrom vedení svojej rehole 31. júla 1556. Jeho heslo : »*Všetko na väčšiu slávu Bcžiu*« — *Omnia ad maiorem Dei gloriam* (O. A. M. D. G.) — stalo sa základnou vetou jeho rehole.

³⁶⁾ Genelli: *Leben des hl. Ignatius von Loyola*, prepr. od Kolba. Wien. 1894. — Müller, H.: *Les origines de la Compagnie de Jésus*. Paris, 1898. — Duhr: *Gesch. der Jesuiten*. 1907. — Ten istý: *Jesuitenfabeln*. 1904. (Do češtiny preložili Tumpach a Podlaha). — Meschler: *Die Gesellschaft Jesu*. 1911.

Organizácia jezuitov. Sv. Ignác dal svojej reholi celkom novú, vojenskú organizáciu. Pre túto novotu narážalo schválenie rehoľných pravidiel aj na mnohé ťažkosti. Kládol dôraz na vnútorné posvätenie a hlboké vzdelanie. Spoločnosť mala byť v každej chvíli ako vojenský oddiel hotová na boj za Krista a jeho zástupcu na zemi, pápeža. Preto sa členovia zaväzovali štvrtým sľubom úplnej poslušnosti pápežovi. Nezaviedol spoločné modlenie kňazských hodínok (breviára) a zvláštne rehoľné rúcho. Členovia Spoločnosti nosili (a dosiaľ nosia) kňazské rúcho ako svetskí kňazi. V stanovách Spoločnosti vífazi princíp vojenskej poslušnosti a pevného zriadenia. Kandidáti rehole prekonávajú prísny noviciát a konajú dôkladné filozofické a teologické štúdiá. Výchova a vyučovanie mládeže, kázne, obracanie poblúdených a neveriacich, spovednica a pestovanie vied sú hlavnými poľami činnosti rehole. Na všetkých týchto poliach dopracovala sa veľkých úspechov.

Rozšírenie jezuitov. Popri mnohých ťažkostiach rozšírila sa jezuitská rehoľa veľmi rýchle po celom svete. Pri smrti svojho zakladateľa mala už vyše 1000 členov v 58 kláštoroch (kolegiá a rezidencie). Ich činnosti v duchovnej správe a školách, ako aj tomu, že boli poradcami katolíckych panovníkov, treba vo veľkej miere pripísať zastavenie reformácie a prinavrátenie celých krajín späť do katolíckej cirkvi. Preto sa nemožno diviť, že jezuiti boli protestantmi a nepriateľmi cirkvi veľmi nenávidení a napádaní. V dobe osvietenstva v XVIII. st. cirkvi a náboženstvu nepriateľskí ministri začali štváť panovníkov a národy proti jezuitom. Tak boli jezuiti vyhnaní z Portugalska, Španielska a Francúzska. Ba vlády týchto krajín hrozili dosiahly, že pápež Klement XIV. r. 1773 zrušil jezuitskú rehoľu po bezvýslednom pokuse ju zachrániť, aby tak bol zachránený pokoj v cirkvi. Pruský kráľ Fridrich II. a ruská cárovná Katarína II. nechali jezuitov pôsobiť nerušene ďalej. Pápež Pius VII. obnovil jezuitskú rehoľu r. 1814, aby plnila ďalej svoje poslanie v službách cirkvi. Jezuitská rehoľa dala cirkvi mnoho učencov, horlivých misionárov, mučeníkov a svätcov. Z jezuitskej rehole vyšli aj dvaja cirkevní učelia: sv. Peter Canisius († 1597) prvý nemecký jezuita, a veľký teolog sv. Róbert Bellarmín († 1621), ktorý bol profesorom aj ostrihomského

arcibiskupa-kardinála Petra Pázmána, hlavného bojovníka katolíckej reštaurácie v Uhorsku († 1637).

Okrem jezuitov popri starých reholiach pracovali na obnove cirkvi, vo vyučovaní a výchove kresťanskej mládeže, na poli kresťanskej charity a v pohanských misiách početné nové rehole a kongregácie, ktoré sa zaslúžily o povznesenie náboženskomravného života veriacich (viď str. 153).

§ 6. Misijná činnosť cirkvi medzi pohanmi.³⁷⁾

Misijná horlivosť. Veľké straty, ktoré katolícka cirkev utrpela počas reformácie v Európe odpadnutím celých národov, usilovala sa nahradiť horlivou misijnou činnosťou medzi pohanmi v mimoeurópskych krajinách, najmä vo východnej Ázii a v novoobjavenej Amerike. Objaviteľov sprevádzali hneď misionári z benediktínskej, františkánskej a dominikánskej rehole. Neskôr ich nasledovali aj misionári novozaložených reholí, najmä jezuiti. Pápež Gregor XV. zriadil r. 1622 zvláštnu kongregáciu »*Congregatio de propaganda fide*« (Kongregácia pre šírenie viery) a sveril jej starostlivosť o mimoeurópské misie. Medzi Indiánmi v Amerike úspešne pôsobil Dominikán Las Casas († 1566); Kuba, Peru a Mexiko boli krajinami jeho pôsobenia. Medzi černocho, ktorí boli ako otroci dovliekaní do Ameriky, pôsobil španielsky jezuita sv. Peter Claver, ktorý sa im venoval cez celý svoj život († 1654). Najväčšie úspechy medzi misionármi mal sv. František Xavérsky, apoštol Indie († 1552).

Predná India. V Prednej Indii pracovali od konca XV. st. portugalskí františkáni a dominikáni. R. 1542 prišiel do Prednej Indie sv. František Xavérsky a mal tam, ako aj na Ceylone a polostrove Malaka, neobyčajné úspechy. Sv. František Xav. bol druhom sv. Ignáca a spolu s ním složil slávnostné sľu-

³⁷⁾ Hahn, H.: Geschichte der kath. Missionen von Christuss bis auf die neueste Zeit. Köln, 1857—65. — Wittmann: Die Herrlichkeit der Kirche in ihren Missionen seit der Glaubensspalt. 1845. — Schmidlin: Kath. Missionsgeschichte. Steyl, 1925. — Schwager, Fr.: Die kath. Heidenmission der Gegenwart. Steyl, 1908—9. — Pastor: Gesch. der Päpste. sv. V.—XVI. — Kmeňko, K.: Svetové misie. Nitra, 1941—42.

by v chráme na Montmartre v Paríži r. 1534. Sv. Ignác ho po-
veril ťažkou úlohou misionára pre Indiu. Sv. František pôsobil
dva roky aj v Japonsku. Vypravil sa aj do Číny, ale cestou zo-
mrel 3. decembra 1552 vo veku 46 rokov. Požehnanú činnosť
sv. Františka Xav. možno porovnávať s činnosťou sv. Pavla
apoštola. Pokrstil na státisíce pohanov. Meno tohto veľkého mi-
sionára nesie »*Misijný spolok sv. Františka Xaverského*« s cen-
trálou v Cáchach.

J a p o n s k o . V Japonsku pôsobili po sv. Františkovi je-
zuiti a potom františkáni. R. 1582 bolo tam na 200.000 katolíkov
a 300 kostolov. Koncom XVI. st. upadli misionári do podozrenia,
že sú portugalskými vyzvedačmi ; preto ich cisár vyhnal z kra-
jiny, kostoly dal zrúcať a katolíkov nútil k odpadu. Začiatkom
XVII. st. nastalo nové prenasledovanie katolíkov v Japonsku ;
holandskí kupci totiž z obchodnej závisťi a náboženskej nená-
visťi poštvali na katolíkov japonské úrady a ľud, takže sa zdalo
v polovici XVII st., že kresťanstvo je v tejto krajine úplne vy-
hubené. Prenasledovanie katolíkov prestalo až r. 1873.

Č í n a . Do Číny nesmeli misionári dlho vkročiť. Až okolo
r. 1600 podarilo sa tam preniknúť jezuitom. Pre ich veľké od-
borné znalosti v matematike, hvezdárstve a zemepise tešili sa
veľkej obľube a mali veľký vplyv. Bolo im dovolené hlásať kresťan-
ské náboženstvo, ba r. 1700 zvláštnym ediktom bola chráne-
ná náboženská sloboda. Boly zriadené už dve diecézy a 10 apoš-
tolských vikariátov. Ale nový cisár, ktorý nastúpil r. 1724, ne-
prijal z politických dôvodov kresťanstvo ; zakázal kresťanstvo,
misionárov dal vyviešť z krajiny a kostoly zrútiť. Prenasledova-
nie kresťanov trvalo s malými prestávkami až do r. 1858. Odvte-
dy počet katolíkov pomaly rástol a dnes je tam už skoro 3 mili-
óny katolíkov.

A m e r i k a . V Amerike začali hneď po jej objavení kázať
medzi Indiánmi benediktíni, františkáni, dominikáni a potom
aj jezuiti. Misijnú činnosť hatil potulný život Indiánov a ich
nenávisť voči hrabivým a ukrutným európskym dobyvateľom.
Z prvých misionárov vynikol dominikán a neskôr biskup Bar-
tolomej Las Casas, ktorý sedemkrát prišiel do Španielska, aby
sa ujímal pred vládou nešťastných Indiánov. Apoštolom čer-

nochov, ktorí boli hromadne prevážaní v XVII. st. za otrokov do Ameriky, stal sa sv. Peter Claver († 1654).

Paraguay. Krásne výsledky mali katolícke misie v štáte Paraguay, kde pôsobili najprv františkáni a neskôr jezuiti, ktorí si s povolením španielskeho kráľa Filipa III. (1598–1621) zriadili medzi Indiánmi kresťanské kolónie s vylúčením všetkých Europeanov. Takto vzniklo na 30 osád (redukcií) s 250 tisíc obyvateľmi, ktoré pod správou jezuitov tvorily kresťanskú republiku. Bol tu zavedený život na spôsob prvých kresťanov. Panoval tam pokoj, blahobyt a kresťanská láska. Tento stav trval až do r. 1750, keď tieto osady boli prenechané Portugalisku a z návodu ministra Pombala boli jezuiti odtiaľ vyhnaní. Kresťanskí Indiáni boli znova vykorisťovaní a tak tieto kresťanské indiánske osady boli zničené.

Severná Amerika. V Severnej Amerike pre značný odpor domorodcov a nepriaznivé klimatické pomery dosiahli misionári len po dlhšej dobe väčších úspechov. Najutešenejšie rozvíjala sa misijná činnosť jezuitov v Kanade, kde jezuiti začali činnosť, podporovaní misionármi iných reholí, r. 1611. V Spojených štátoch severoamerických zasiali prvé semeno katolíckeho náboženstva katolícki kolonisti z Anglicka a Írska v XVII. storočí. Najmä horlivý katol. lord Baltimore († 1632) založil tu kolóniu Maryland. Pristahovanie rozkolníkov z Európy malo za následok rozvoj rozkolníctva aj tu a katolíci museli mnoho trpieť od neznášanlivých rozkolníkov.

Afrika. V Afrike docielili misionári menších úspechov. Tu sa obmedzovala činnosť misionárov z rehole dominikánskej, jezuitskej, františkánskej a kapucínskej hlavne na portugalské osady. Nepriaznivé podnebie a surovosť černochovo ničili činnosť misionárov. Až v novších časoch s novou horlivosťou sa začala misijná činnosť znova.

Unionistické hnutie. Okrem misijnej činnosti medzi pohanmi usilovala sa cirkev získať schizmatických kresťanov pre katolícke náboženstvo. Najväčších úspechov dosiahla v Ukrajine a Litve, ktoré v XVI. st. patrily k Poľsku. Za poľ-

ského panstva osádzali sa tam jezuiti, ktorí sa vynasnažovali získať rozkolníkov pre úniu. Najväčšie zásluhy získali si o úniu jezuiti Antonín Possevino a Peter Skarga, slávny poľský kazateľ. Sjednotenie bolo uskutočnené r. 1596 v Breste Litovskom za prítomnosti poľského kráľa a pápežských vyslancov. Odporcovia únie zo šľachty, kňazstva a ľudu snažili sa dielo sjednotenia zničiť. Spojili sa s disidentmi, to jest s poľskými protestantmi, a štvli proti sjednoteným. Statočným obhájcom únie v týchto smutných časoch bol sv. Jozafát Kuncevič, predstavený kláštora vo Vilne a potom polocký arcibiskup. Pre svoju apoštolskú horlivosť bol od rozkolníkov r. 1623 zavraždený. Iným mučeníkom únie bol sv. Andrej Bobola, člen jezuitskej rehole, ktorého rozkolní Kozáci zajali a umučili r. 1657. Keď bolo Poľské kráľovstvo rozdelené (1772, 1793 a 1795), pripadla kijevská metropola s podriadenými biskupstvami k Rusku. Katolíci a sjednotení boli kruto prenasledovaní a násilím privádzaní k rozkolu. Za cára Mikuláša I. (1826—1856) bola katolícka cirkev v Rusku zbavená slobody. Pápež Gregor XIV. neohrožene sa zastával ruských katolíkov, cár pri návšteve pápeža vo Vatikáne sľúbil aj nápravu, ale všetko zostalo pri starom. Lepšie časy nastaly pre katolíkov až za cára Mikuláša II. (1894—1917), keď pričinením pápeža Leva XIII. bolo r. 1894 obnovené diplomatické spojenie s Rímom. R. 1905 pod vplyvom ruskej revolúcie cárskym manifestom bola uznaná náboženská sloboda všetkých kresťanských vierovyznaní. To malo za následok vzrast katolíckej cirkvi, hoci sa vláda usilovala rôznymi nariadeniami prestop ku katolicizmu hatiť. Revolúcia r. 1917 mala za následok zrušenie cárstva a vyhlásenie komunistickej republiky, ktorá vypovedala krutý boj každému náboženstvu.

§ 7. Evanjelická reformácia a katolícka obroda na Slovensku.³⁸⁾

Reformácia na Slovensku. Veľké náboženské otrasy, vyvolané reformátormi XVI. st., našly ohlas aj na Slovensku. Porážka uhorského vojska pri Moháči r. 1526 uľahčila vnikanie náboženských novôt aj na Slovensko. Víťazstvom Turkov rozpadlo sa Uhorsko na tri časti. Časť západná a severozápadná, to jest Slovensko, prešla do moci Ferdinanda I. Habsburského (1526—64), ináč povedané Slovensko sa stalo nositeľom tradície uhorského panstva a uhorskej štátnosti cez celé XVI. a XVII. st. V bitke pri Moháči zahynuli dvaja arcibiskupi, päť biskupov a mnoho duchovenstva. Tým náboženskocirkevný život utrpel veľké poruchy. Boje medzi Ferdinandom I. a Jánom Zápoľským o uhorský trón, ako aj neustále vpády turecké podlomily právnú bezpečnosť a istotu. Takto rozhárané politické, náboženské a sociálne pomery uľahčili prenikanie a zakotvenie náboženských novôt na Slovensku. Cirkevná i štátna vrchnosť

³⁸⁾ Varsik, Br.: Husiti a reformácia na Slovensku do žilinskej synody. Bratislava, 1932. — Kváčala, J.: Dejiny reformácie na Slovensku 1517—1711. Lipt. Sv. Mikuláš, 1935. — Frankl, V.: Pázmány Péter és kora. Budapest, 1868. — Ten istý: Pázmány Péter 1570—1636. Budapest, 1886. — Varsik, Bor.: Národnostný problém trnavskej univerzity. Bratislava, 1938. — Pamiatke trnavskej univerzity. Trnava, 1935. — Trnavský sborník. Bratislava, 1935. — Pöstényi, J.: Z minulosti Trnavy do prevratu 1918. Trnava, 1938. — Ribini, J.: Memorabilia augustanae confessionis in regno Hungariae. Posonii, 1787—1789. — Slávik, J.: Dejiny zvolenského evanj. bratstva a seniorátu B. Štiavica, 1921. — Göllnerová, A.: Počátky reformace v Banské Bystrici. (Časopis »Bratislava«, r. 1930). — Bruckner, V.: Die Oberungarischen Glaubensbekenntnisse und Confessio Augustana. Miskolc, 1930. — Breznyi J.: A selmecebányai agost hitv. evang. egyház és lyceum története. Selmecebánya, 1883—1889. — Bruckner: A reformáció és ellenreformáció a Szepességen. Budapest, 1922. — Hornyánszky, V.: Beitrag zur Geschichte evangelischer Gemeinden in Ungarn. Pest, 1867. — Révész I.: A magyar protestantizmus története. Kolozsvár, 1923. — Jankovič, V.: Dejiny jezuitov v Banskej Štiavnici. Bratislava, 1941. — Bucko, V.: Reformné hnutie v arcibiskupstve ostrihomskom do r. 1564. Bratislava, 1939. — Ten istý: Mikuláš Oláh a jeho doba, 1493—1568. Bratislava, 1940. — Ten istý: K náboženským dejinám vo Zvolenskej okolo r. 1560. (Časopis »Theologica Catholica Slovaca«, r. 1941). — Zelliger, A.: Pantheon Tyrnaviense. Tr., 1931

usilovala sa vynesenými zákonmi toto prenikanie Lutherovej reformácie zamedziť, ale o uskutočnenie zákonov za ťažkej politickej situácie sa nemal kto starať. Najprv sa uchytila Lutherova reformácia v nemeckých krajoch na Slovensku a neskôr sa šírila aj medzi Slovákmi, kým medzi Maďarmi šírila sa kalvinizmus. Prvými šíriteľmi reformácie stali sa nemeckí študenti zo Slovenska, ktorí študovali na nemeckých univerzitách. V prvom rade boli to hmotné výhody, pre ktoré sa zemani a šľachta pridali k reformácii, ako to bolo aj inde. Aj niektorí kňazi sa pridali k reformácii preto, lebo nové náboženstvo nežiadať od nich takých osobných obetí a odriekania, ako náboženstvo katolícke. Pôsobením zemepánov podľa zásady »*cuius regio — eius et religio*« a činnosťou k reformácii sa pridavšieho duchovenstva rozšírila sa Lutherova reformácia natoľko, že na začiatku XVII. st. sa k nej hlásilo asi sedem desiatín obyvateľstva na Slovensku.

O l á h . Prvý, kto sa účinne postavil proti šíreniu reformácie na Slovensku, bol všestranne vynikajúci ostrihomský arcibiskup Mikuláš Oláh 1493—1568), od r. 1553 ostrihomský arcibiskup a prímás uhorský. Zaumienil si previesť nábožensko-mravnú obrodu v duchu usnesení tridentského snemu. Svojou horlivou činnosťou položil pevné základy pre úspešnú reštauračnú činnosť svojho neskoršieho nástupcu ostrihomského arcibiskupa-kardinála Petra Pázmána, ktorého zdarom korunovaná obrodná činnosť bez prípravnej práce Oláhovej by bola nemysliteľná. Svolávaním svojho duchovenstva na cirkevné synody, povoláním jezuitov r. 1561, starostlivosťou o nižšie i vyššie školstvo, založením kňazského seminára v Trnave r. 1566 pre výchovu a vzdelanie horlivého kňazstva, častými vizitáciami diecézy položil Mikuláš Oláh bezpečné základy pre nábožensko-mravnú obrodu nielen vo svojej diecéze, ale na celom území, ktoré bolo v rukách kráľa Ferdinanda I. Tým sa zapísal nevymazateľne do náboženských a kultúrnych dejín Slovenska, ktoré bolo hlavným poľom pôsobnosti tohto veľkého humanistického učenca a práve tak veľkého cirkevného kniežaťa rumunského pôvodu.

Kráľ Ferdinand I. podporoval Mikuláša Oláha v jeho rekatolizačnej práci. Usiloval sa priviesť protestantov do katolíckej

cirkvi pokojnou cestou. Žiadal v Ríme od pápeža zrušenie celi-
bátu a povolenie kalicha (prijímania pod obojím spôsobom)
v nádeji, že takto obnoví náboženskú jednotu v Uhorsku. Celi-
bát zrušený nebol a povolenie kalicha prívržencom reformácie
už nestačilo. Reformácia pokračovala ďalej, tým viac, že po
smrti arcibiskupa Mikuláša Oláha zostal ostrihomský arcibis-
kupský stolec 23 rokov neobsadený.

Viedenský mier. Nové pokusy o povznesenie
a upevnenie katolíckej cirkvi sú spojené s menom Františka
Forgácha (1566—1615), od r. 1607 ostrihomského arcibiskupa,
a s menom kaločského arcibiskupa Juraja Draškoviča, ktorý
presvedčil cisára Rudolfa II., že len pomocou jezuitov možno
zastaviť reformáciu v Uhorsku. Tak boli jezuiti, ktorí r. 1567
po požiari v Trnave boli donútení opustiť Slovensko, znova uve-
dení na Slovensko. Usadili sa v Kláštore pod Znievom, odkiaľ
sa šírili aj do iných slovenských miest, takže časom mali na Slo-
vensku vyše 20 kláštorov. Ale ani protestanti nezaháľali, najmä
keď po úspešnom povstaní Štefana Bočkayho dosiahli na vied-
enskom mieri r. 1606 náboženskej slobody a rovnoprávnosti
s katolíkmi. Zásluhou palatína Juraja Thurzu na žilinskej sy-
node r. 1610 aj organizačne sa osamostatnili. Po tomto právnom
upevnení postavenia rástlo sebavedomie protestantov. Stávali
sa výbojnejšími. Dochádzalo k častým povstaniam proti panov-
níkovi a ukrutnostiam voči katolíkom. Záujmy protestantov
na Slovensku silne chránili luteránski veľmoži Žigmund Zápoľ-
ský, Štefan Bočkay, Gabriel Bethlen, Juraj Rákoczy a Imrich
Thököly. Katolíci, najmä katolícki kňazi, boli prenasledovaní
a mnohí aj usmrtení. Najmä proti jezuitom obracala sa nená-
visť protestantov, keď videli ich úspechy pri získavaní poľúde-
ných pre katolícku cirkev. Tak podstúpili mučenícku smrť za
vieru 7. septembra 1619 v Košiciach traja katolícki kňazi. Boli
to kanonik Marek Križan a dvaja jezuiti Štefan Pongrác a Me-
lichar Grodec. Pápež Pius X. ich vyhlásil r. 1905 za blahosla-
vených.

P á z m á n . Nové obdobie rekatolizačného úsilia nastalo
na Slovensku za ostrihomského arcibiskupa-kardinála Petra
Fázmana (1616—1637), spolupracovníka a nástupcu arcibiskupa

Fr. Forgácha. Pázmán narodil sa z kalvínských rodičov dňa 4. okt. 1570 vo Veľkom Varadíne. Už ako 13-ročný stal sa katolíkom a ako 17-ročný vstúpil do jezuitskej rehole. Predstavení čoskoro zbadali nevšedné nadanie Pázmánovo a poslali ho študovať do Krakova, Viedne a Ríma, kde medzi inými bol jeho profesorom sv. Róbert Bellarmin. Pre svoju učenosť stal sa Pázmán najprv profesorom filozofie a neskôr teológie v Štajerskom Hradci. Vzbudil pozornosť svojimi spismi proti protestantizmu. Po svojom návrate do Uhorska r. 1607 stal sa dôverníkom významného arcibiskupa Fr. Forgácha. Postavenie katolíkov bolo v Uhorsku veľmi neutešené. Všetky významné miesta boli v rukách luteránov a kalvínov, ktorí, citiac nebezpečenstvo v pôsobení jezuitov, podnikli všetko na ich zničenie. Jezuiti našli veľkého obhajcu vo svojom bývalom chovancovi a členovi Petrovi Pázmánovi, ktorý dokázal na sneme, že niet nijakých dôvodov pre vyhnutie jezuitov z krajiny a zhabanie ich majetkov. Keď sa stal arcibiskupom a r. 1629 aj kardinálom, vynaložil všetko úsilie na zastavenie protestantizmu a prevedenie cirkevnej obrody. Uvedomil si, že len obnovením cirkevnej disciplíny a opravným hlbokým vzdelaním možno premôcť následky reformácie.

Trnavská univerzita. Aby sa kňazstvu dostalo náležitého vzdelania a výchovy, rozhodol sa Pázmán po dlhom uvažovaní — ako to sám píše v zakladajúcej listine — založiť v Trnave akadémiu čiže univerzitu, aby z nej vychádzali mužovia osožní katolíckemu náboženstvu i štátu. So súhlasom kráľa Ferdinanda II. (1618—37) začala trnavská univerzita r. 1635 svoju činnosť. Univerzitu sveril Pázmán osvedčeným učiteľom a vychovávateľom jezuitom. Prednášky sa začaly dňa 14. novembra 1635 prednáškou slovenského jezuitu Martina Palkoviča, profesora logiky. Zpočiatku mala univerzita len filozofickú a teologickú fakultu. Zásluhou arcibiskupov Imricha Losiho a Juraja Lippaiho, ktorí zanechali na tento cieľ potrebné fundácie, bola r. 1667 zriadená právnická fakulta. Kráľovná Mária Terézia zriadila r. 1769 lekársku fakultu, čím sa univerzita stala úplnou. Pri univerzite bola aj univerzitná tlačiareň, z ktorej vyšlo mnoho vzácnych a cenných diel, medzi nimi i slovensky písaných. Medzi prvými slovenskými knihami vyšiel z trnavskej univerzitnej tlačiarne r. 1655 notami opatrený spevník

»*Cantus Catholici — Pýsne Katholické*«, ktorý vyšiel r. 1700 v druhom vydaní.

Peter Pázmán vytvoril tak z Trnavy, od r. 1543 sídla ostrihomských arcibiskupov, stredisko rekatolizačnej činnosti a centrum náboženského, vedeckého a kultúrneho života celého Uhorska. Preto sa Trnava právom nazýva »*slovenským Rímom*«. Pázmán sám získal vyše 30 popredných šľachtických rodín uhorských pre katolícku cirkev, ktoré potom horlivo privádzali svojich poddaných do cirkvi. Pre svoju vzdelanosť a výrečnosť bol Pázmán nazvaný »*uhorským Cicerónom*«. Svoj život naplnený úspechmi dokončil Pázmán v práci za Bcha a cirkvi dňa 19. marca 1637 v Bratislave, kde bol aj pochovaný.

Víťazstvo katolíkov. V rekatolizačnej práci pokračovali jeho nástupcovia, podporovaní horlivým kňazstvom svetským a rehoľným, najmä jezuitmi a františkánmi. Tak sa podarilo do konca XVII. st. priviesť väčšinu protestantov späť do katolíckej cirkvi a zabezpečiť obrodnú činnosť veľkých bojovníkov predchádzajúcich desaťročí za zachovanie katolíckeho náboženstva na Slovensku. Na dovŕšení rekatolizácie Uhorska získal si veľké zásluhy kráľ Leopold I. (1657—1705), ktorý po vyhnaní Turkov z Uhorska r. 1683 a po zlomení povstania len katolíckej cirkvi priznal práva vládnucej cirkvi. Nová, protestantom o niečo priaznivejšia úprava náboženských pomerov v Uhorsku nastala po mieri, uzavretom Satu Mare r. 1711.

2. Obdobie štátneho cirkevnictva a osvietenstva (1648—1815)

P r e h ľ a d .

Toto obdobie cirkevných dejín je charakterizované ochudobnením, oploštením náboženského života. Medzi katolíkmi i protestantmi badať náboženskú ochablosť, spôsobenú vypätím duševných síl za reformácie a katolíckej reštaurácie. Po vestfálskom mieri r. 1648 badať na obidvoch stranách vzrast indifereťntizmu a tolerancie. Reformátori XVI. st. dali svetským panovníkom ďalekosiahly vplyv na cirkevné záležitosti. Tito teraz stupňujú svoje nároky voči cirkvi až v césaropapizmus; usilujú sa sami usmerňovať cirkevné záležitosti vo svojich krajinách a čím viac obmedziť styk veriacich vo svojich krajinách s centrom katolíctva, s Rímom. Toto zasahovanie svetských panovníkov a kniežat do cirkevných záležitostí nazýva sa štátnym cirkevnictvom. Vo Francúzsku toto hnutie nazýva sa galikanizmus, v Nemecku febronianizmus a u nás jozefinizmus. Z Anglicka prichádza nové myšlienkové hnutie »osvietenstvo«, ktoré zachvacuje celú Európú a usiluje sa o vytvorenie nového rozumového svetového názoru s odmietnutím cirkevnej autority a všetkého nadprirodzeného. Najradikálnejšie sa prejavilo toto voľnomyšlienkárske hnutie vo Francúzsku (encyklopedisti) a priviedlo túto »prvorodenú dcéru cirkvi« do strašnej francúzskej revolúcie, ktorá otriasla základmi celej Európy. Osvietenstvo zasiahlo viac protestantov ako katolíkov. Štátny absolutizmus a osvietenstvo oslabily autoritu pápežstva a cirkvi tým viac,

že opora pápežstva — jezuitská rehoľa — bola zrušená. Pápeži a cirkev statočne bojovali proti nespravodlivému zasahovaniu svetských vrchností do cirkevných záležitostí. Ovocie tohto úsilia ukázalo sa až v XIX. st., keď si pápeži a cirkev získavajú vysokú autoritu v duchovnom svete aj pri rastúcej náboženskej ľahostajnosti a nevere.

§ 8. Cirkev v boji proti štátnemu cirkevníctvu.³⁹⁾

Zlý príklad. Príklad protestantských panovníkov, ktorí prijatím nového náboženstva nadobudli veľkej moci aj v cirkevných záležitostiach, škodlivo pôsobil aj na katolíckych panovníkov. Títo naplnení myšlienkami absolutizmu (panovníckej svrchovanosti a nezávislosti) a uplatňujúc náuku o štátnej všemohúcnosti usilovali sa podrobiť svojej moci aj cirkev. Takto bola duchovná moc pápežov v mnohých katolíckych krajinách násilne obmedzovaná. Osvietenské hnutie podporovalo panovníkov v ich snahách. Najprv sa prejavilo štátne cirkevníctvo vo Francúzsku pod menom galikanizmus (Galia == Francúzsko).

Galikanizmus vo Francúzsku. Francúzski králi dostali mnohé výsady od pápežov pre svoje zásluhy o katolícku cirkev. Dostali možnosť ďalekosiahleho vplyvu na cirkevné veci. Panovačný a absolutizmom naplnený kráľ Ľudovít XIV. (1643—1715) začal zneužívať svoje cirkevné výsady a veľmi obmedzoval biskupské práva vo Francúzsku. Preto mu pápež pohrozil cirkevnými trestmi. Tu kráľ svolal generálne shromáždenie francúzskych biskupov a kňazov, ktorí na popud kráľovi oddaných biskupov odhlasovali r. 1682 tzv. galikánske slobody (Declaratio cleri gallicani de ecclesiastica potestate), ktoré v 4 článkoch shrnuli stanovisko o pomere pápežskej a panovníckej

³⁹⁾ Phillips : Das Regalienrecht in Frankreich. 1873. — Michelet : Du droit de regale. 1900. — Sévestre, E. : Les idées gallicanes et royalistes du haut clergé à la fin de l'ancien régime. Paris, 1917. — Kuntziger : Febronius et le Febronianisme. 1891. — Zillich : Febronius. 1906. — Wolf, A. : Österreich unter M. Theresia, Joseph II. u. Leopold II. 1883. — Kretschmayr, H. : M. Theresia. 1925. — Ritter : Kaiser Joseph II. u. seine kirchlichen Reformen. 1867. — Kryštůfek : Dějiny cirkve katolícké ve státech rakousko-uherských. Praha, 1898 a nasl.

moci so zvláštnym zreteľom na francúzske pomery. Obsah týchto článkov je: a) pápeži a cirkev majú moc len nad duchovnými vecami, spásy duše sa týkajúcimi; vo veciach časných králi a kniežatá nie sú podrobení cirkevnej moci (absolútna panovnícka moc); b) všeobecný snem cirkevný má moc priamo od Krista a je nad pápežom (obnovenie konciliárnej teórie); c) pápežská moc je obmedzená kánonmi, ktoré prijala celá cirkev, vo Francúzsku ešte aj zvyklosťami francúzskej cirkvi (snaha po územnej cirkevnej organizácii); d) pri rozhodnutiach viery majú síce pápeži hlavnú úlohu, ale ich rozhodnutia bez súhlasu cirkvi nie sú nezmeniteľné (proti pápežskej neomylnosti). Pápež Inocent XI. odsúdil toto stanovisko francúzskeho kléru a aj francúzsky kráľ vzhľadom na politickú situáciu postupoval umiernené v cirkevných záležitostiach, ale učenie o galikánskych slobodách udržalo sa vo Francúzsku až do XIX. st. a bolo školou aj pre iné krajiny.

F e b r o n i a n i z m u s v N e m e c k u . Galikánske názory a cirkevné partikularistické snahy našly v XVIII. st. prívržencov aj v Nemecku. Mikuláš Hontheim, svätiaci biskup v Trevíre, vydal r. 1763 pod menom »*Justinus Febronius*« knihu, v ktorej obnovil galikánske zásady a prispôbobil ich nemeckým pomerom. Kniha bola zakázaná a Hontheim svoje názory odvolal, ale mnohí biskupi a profesori bohoslovía v Nemecku a v Rakúsku ich zastávali ešte dlho. V Rakúsku boly Hontheimove názory základom cirkevného práva až do r. 1848.

J o z e f i n i z m u s v R a k ú s k o - U h o r s k u . Galikanskoprotestantský systém našiel zastancov na viedenskom dvore. Nový vládny duch nadradenosti štátu sa prejavoval na cirkevnom poli už za vlády kráľovnej Márie Terézie (1740—1780), ktorá však si vedela pre svoje reformy aspoň dodatočne zadovážiť súhlas pápežskej kúrie. Horšie sa začaly vyvinovať cirkevné pomery za jej syna Jozefa II. (1780—90), ktorý už od r. 1765 bol spoluvládcom svojej matky. Cisár Jozef II., z francúzskeho rodu lotrinského, podľahol úplne názorom, ktoré prichádzaly zo západu. Mocne naňho pôsobili spisy Voltairove a príklad pruského kráľa Fridricha II. Popredným jeho ministrom bol volterián knieža Václav Kounic. V štátnom zriadení prinieslo osvietenstvo Jozefa II. užitočné ovocie: odstránilo nevoľníctvo sed-

liackeho ľudu a kriľľavé výsady vyšších stavov ; ale v cirkevnom ohľade narobil jofezinizmus mnoho škôd.

Cirkevné reformy. Jozef II. osoboval sa právo rozhodovať aj v cirkevnom zákonodarstve. Zakazoval vyhlasovať pápežské buly bez svolenia vlády (tzv. placetum regium), zrušil cirkevné sviatky, zakazoval púte, správu všetkého cirkevného majetku postavil pod štátny dozor, sľazoval vstup do kláštorov, cirkevnú spisbu podrobil štátnej cenzúre. R. 1781 vydal tolerančný patent, ktorým dovolil náboženskú slobodu luteránom, kalvínom a pravoslávnyim; mohli si stavať aj kostoly (ale bez veží a bez zvonov). Aj židom dal väčšie slobody, než mali predtým. Patentom z r. 1782 zrušil cisár tie kláštory, »ktoré vedú len kontemplatívny život a ničím viditeľným neprispievajú k dobru blížneho a občianskej spoločnosti«. Tak bolo zrušené vyše 700 kláštorov, ktoré sa nevenovali výchove alebo karitatívnej činnosti. Zo zhabaných kláštorných majetkov bol utvorený »náboženský fond«, z ktorého sa mali zakladať a vydržiavať nové biskupstvá a nové fary. Biskupom odňal Jozef II. právo vychovávať bohoslovcov ; zrušil totiž biskupské a kláštorné semináre a zaviedol tzv. generálne semináre. Učenie a vedenie bohoslovcov bolo v týchto seminároch úplne jofefínske. Vládne nariadenia museli kňazi oznamovať s kazateľne. Vydal tiež štátne predpisy o sobášoch a manželské spory prikázal svetským súdom. Zreformoval aj ľudové školstvo. Nakoľko sa miešal aj do liturgických predpisov (koľko má horieť sviec, čo sa má modliť, ako sa má pochovávať, cenzuroval aj kňazský breviár, nazval ho pruský kráľ Fridrich II. posmešne »arcikostolníkom rímskej cirkvi«. Ani osobná návšteva pápeža Pia VI. vo Viedni neodvrátila Jozefa II. od jeho miešania sa do cirkevných záležitostí.

O d p o r. Cirkevné reformy cisárova budily medzi ľudom nespokojnosť, narobily cisárovi mnoho starostí a Rakúsku mnoho škody. V Uhorsku vypukly nepokoje a Belgicko sa odtrhlo od panstva habsburského a vyhlásilo sa za samostatný štát. Pre nepokoje v Uhorsku cisár tam odvolal svoje reformy, jedine tolerančný patent a úprava diecéznych a farských obvodov zostaly v platnosti. Jozef II. bol presvedčený, že robí dobre, a preto

zomieral znechutený nad nezdarom svojich plánov. Zomrel r. 1790 vo veku 49 rokov, zaopatrený sv. sviatosťami ako katolík.

Leopold II. Cisár Leopold II. (1790—1792), nástupca Jozefov, poznal, že nerozmyslené novotárstvo bratovo narazilo všade na odpor a že preto nesmie kráčať po stopách bratových, ak nechce spôsobiť svojej ríši ešte väčšie škody. Preto urobil cirkvi niektoré ústupky a vyhovel niektorým sťažnostiam biskupov.

Dobrá vôľa. Hoci nemožno schvaľovať zasahovanie cisára Jozefa II. do najvnútornejších záležitostí cirkevných, nemožno ho predsa obviňovať zo zlomyseľnosti. Bol a zostal katolíkom a bol presvedčený, že robí pre cirkev dobre. Najmä založením desiatok nových fár a systemizovaním kaplánskych miest získal si zásluhy na cirkevnom poli. Je isté, že blaho poddaných mu ležalo veľmi na srdci.

§ 9. Osvietenstvo v boji proti cirkvi a náboženstvu.⁴⁰⁾

Nový svetový názor. Stredovek bol vcelku dobrou živou a pevnej viery, hoci tu a tam sa objavil odpor proti cirkvi a jej učeniu. Aj reformátori XVI. st., hoci vzbudili revolúciu proti starej cirkvi a založili náboženský subjektivismus, držali sa predsa kresťanských základov. V XVII. st. nastáva však pomalý obrat. Vyššie triedy začínajú sa zčiasťky odriekať viery, aby sa oddaly buď náboženstvu čisto rozumovému, buď celkom materialistickému svetovému názoru. Podporovali ich v tom nové prírodné objavy. Vo fyzike a hvezdárstve urobil Kopernik (1473—1543), Galilei (1564—1642), Kepler (1571—1630) a iní

⁴⁰⁾ Fischer, K.: *Gesch. der neueren Philosophie*. 5. vyd. 1909—12. — Lechler: *Gesch. des engl. Deismus*. Stuttg., 1841. — Binder: *Gesch. des philos. und revolutionären Jhrh. mit. Rücksicht auf die kirchl. Zustände*. 1844. — Lanfrey: *L'Église et les philosophes au XVIII. siècle*. Paris, 1879. — Findel: *Gesch. d. Freimaurerei*. 1900. — Schneider: *Freimaurerei u. ihr Einfluss auf die geist. Kultur in Deutschland am Ende des 18. Jahrh.* 1909. — Nourisson: *Voltaire et le Voltairianisme*. Paris, 1896. — Ducros: *Les Encyclopédistes*. Paris, 1900. — Katzer: *Luther u. Kant*. 1910. — Heimbucher, vid' lit. pozn. 27.

veľkolepé objavy, ktoré sa zdaly odporovať vtedajšej kresťanskej náuke. Niektorí filozofi, napr. František Bacon, sa obracali výhradne k štúdiu prírodných vied. Stredoveká kresťanská filozofia (scholastika) nevedela zavčas pracovať nove objavy a záhady, a preto bola opustená a napadaná (Descartes 1596—1650). Ustátoť po ťažkých náboženských bojoch, vyvolaných reformátormi, a prtestantská zásada, že každý podľa svojho subjektívneho názoru má rozhodovať o tom, čo má veriť, napomáhaly tento nový názor na svet, ktorý sa nazval »osvietenstvom«. Zpočiatku sa osvietenstvo nechovalo k zjavenej viere nepriateľsky, neskôr však postupovalo proti zjavenému náboženstvu a viedlo k racionalizmu, naturalizmu a materializmu. Toto nové mocné duchovné hnutie XVII. a XVIII. st. zachvátilo predovšetkým západnú Europu. Osvietenci učili, že človek vo svojom myslení a konaní sa má riadiť len rozumom bez ohľadu na zjavenie Božie a všetko nadprirodzené. Keď aj zpočiatku pripúšťali existenciu osobného Boha, vylučovali ho z riadenia sveta. Osvietenci nazývali sa od r. 1772 aj voľno-myšlienkármí.

Osvietenstvo v Anglicku. Kolískou osvietenstva bolo Anglicko, kde podľa novej filozofie zostavil lord Eduard Herbert Cherbury († 1648) čisto prirodzené náboženstvo. Jeho náuka, zvaná deizmus, šírila sa medzi vzdelancami v Anglicku a po západnej Europe. Deisti podržali z kresťanstva len to, čo je všetkým náboženstvám spoločné, totiž vieru v Boha, úsilie o mravný život, ľútosť nad hriechom, vieru v odplatu v tomto alebo večnom živote. Zjavenie, Písmo sv., cirkevné zriadenie a sviatosti považovali za omyl alebo priamy klam. Miesto kresťanskej mravnosti zaviedli osvietenci »humanitu«, akúsi šľachetnú ľudskosť. Podľa nich Boh síce svet stvoril, ale sa oň a o ľudí nestará. (Porovnaj proti tomu Mat. 6, 25—34 ; 10, 29 a nasl.) — Angličan Tomáš Hobbes (1588—1679) zbudoval si úplne materialistický názor na svet na základe čistého rozumu a skúsenosti. — Jeho krajan David Hume (1711—1776) hlásal prirodzenú mravnosť, nezávislú od náboženstva, ktoré úplne odmietal a uznával len hmotu (lat. materia) ; odtiaľ ich meno materialisti.

Osvietenstvo vo Francúzsko. Anglické osvietenstvo našlo veľký ohlas vo vyšších, mravne nízko stojacích francúzskych vrstvách. Propagátormi osvietenstva vo Francúzsku boli najmä redaktori veľkého náučného slovníka (encyklopedie), ktorý vychádzal v r. 1751—1772; preto sa im hovorí encyklopedisti. Boli to hlavne: Voltaire (1694—1778), najhlavnejší apoštol nevery, ktorý svoje poslanie videl v tom, aby spismi, plnými posmechu a haný, bojoval proti kresťanstvu a cirkvi (*Ecrasez l'infame! — Zničte nemravnicu! — to jest cirkev*); Diderot (1713—1784) a d'Alembert (1717—1783). K nim sa družil Jean J. Rousseau (1712—1778), ktorý uznával ešte Boha, dušu a svedomie, ale odporúčal úplný návrat k prírode, kým de la Mettrie (1709—1751) popieral úplne Boha a dušu. Francúzski osvietenenci hlásali slobodu, rovnosť a bratstvo, ale podvracali kresťanskú vieru a mravnosť. Vo Francúzsku rozšírilo sa veľmi aj proticirkevné združenie slobodných murárov, ktoré vzniklo r. 1717 v Anglicku; na čele francúzskych slobodných murárov stál práve Voltaire, ktorý posmechom a nenávisťou stíhal kresťanstvo a cirkev cez celý svoj život. Svojou rozvratnou činnosťou pripravili francúzski osvietenenci najťažšiu ranu francúzskeho národu v hroznej francúzskej revolúcii, ktorá vypukla r. 1789.

Slobodní murári. Združenie slobodných murárov vzniklo v Londýne r. 1717 zo spolku kamenárov a murárov ako stavovské združenie. Časom vnikol do tohto združenie deizmus a voľnomyšlienkarstvo. Slobodní murári holdovali odvtedy prirodzenému náboženstvu a racionalizmu, zamietali kresťanstvo a bojovali proti nemu. V románskych krajinách hralo slobodomurárstvo aj politickú úlohu a malo podiel na revolučných pohyboch posledného storočia. Pre nepriateľský postoj ku kresťanstvu, a najmä ku katolíckej cirkvi, bolo katolíkom od r. 1738 členstvo v slobodomurárskych spolkoch (lôžach) zakazované od pápežov a stíhané cirkevnými trestmi. Pri tom všetkom širilo sa slobodomurárstvo rýchle po celom svete.

Osvietenstvo v Nemecku. Pomocou slobodomurárstva (prvá lôža vznikla v Nemecku r. 1733 v Hamburgu) a prostredníctvom Voltairových a Rousseauových spisov, ktoré boli veľmi čítané vo vyšších kruhoch, dostaly sa osvietenenské

myšlienky aj do Nemecka. Hlavnými širiteľmi osvietenstva v Nemecku boli : Reimarus († 1768), popierač zmŕtvychvstania Kristovho, ktorý sa usiloval odstrániť celé pozitívne kresťanstvo ; Lessing († 1781), ktorý sa snažil kresťanské učenie predstaviť iba ako symboly rozumových právd ; Herder († 1803), ktorý horlil za prirodzené náboženstvo a náboženstvo považoval za vec srdca, citu. Aj Goethe († 1832) a Schiller († 1805) boli horlivými zástancami osvietenstva v jemnejšej forme. Fichte († 1814) a Hegel († 1831) hlásali panteizmus (všebožstvo, všetko je súčiastkou božstva), ktorý už pred nimi šírili Baruch Spinozza (1632—1677), portugalský žid, žijúci v Holandsku. Filozof Emanuel Kant (1724—1804) vyhlasoval, že existenciu Boha a nesmrteľnosť duše nemôžeme objektívne poznať, lebo vraj to presahuje medze nášho poznania. Učil, že naše svedomie nám správne ukazuje naše povinnosti (*»kategorický imperatív«*). Pruský kráľ Fridrich II. osvieteniské hnutie podporoval a často si robil posmech z cirkevných obradov, z kňazov a z Písma svätého.

Z Francúzska a Nemecka širilo sa osvietenstvo aj do ostatných krajín. Zakladaly sa tajné spolky, najmä slobodomurárske, ktoré vyhlásily boj proti každému náboženstvu, najmä katolíckemu.

Vplyv osvietenstva na protestantov a katolíkov. Osvieteniské hnutie ujalo sa veľmi medzi protestantmi, kde mu pripravil pôdu náboženský subjektivismus. Ani katolícka cirkev nemohla sa celkom ubrániť pred vníkaním osvieteniských myšlienok do svojich radov. Aj niektorí katolícki teológovia a katolícke univerzity hlásili sa k osvietenstvu v miernejšej forme. Pápež Pius VI. varoval pred nebezpečenstvom osvietenstva a odsúdil spisy apoštolov osvietenstva a nevery. Osvietenstvo malo zlý vplyv na náboženský život a pripravovalo pôdu náboženskému indiferentizmu. Myšlienky osvietenstva udržovali sa v Nemecku i inde hlboko do XIX. storočia. Obeťou osvietenstva stala sa aj jezuitská rehoľa, ktorá bola r. 1773 načas zrušená na nátlak katolíckych vlád, ovládaných osvieteniskými myšlienkami.

Klady osvietenstva. Popri hrubých tónach malo osvietenstvo aj niektoré jasné stránky. Podporilo vedecký po-

krok. Osvietenski filozofi mali podiel na odstránení veľkého zla doby, to jest strachu pred čarodejstvom a prenasledovania čarodejníc, na odstránení nevoľníctva a zmiernení tvrdého právnickva (odstránenie útrpného práva). Osvietenci potierali poveru a bojovali proti nemiestnej túžbe po zázrakoch a náboženskej ľahkovernosti. Mali vplyv na vychovávateľstvo, vzdelanie a pripravili študijné reformy. Všetky tieto ich zásluhy však nemôžu vyrovnat škody, ktoré narobili nielen na poli náboženskom, ale aj politickom a sociálnom (nevera, revolúcie, triedny boj).

Redemptoristi. Veľkým bojovníkom v cirkvi proti osvietenstvu bol sv. Alfonz z Liguori (1696—1787) so svojou reholou redemptoristov (Congregatio Sanctissimi Redemptoris). Pochádzal zo šľachtickej rodiny z Neapola, študoval najprv právo, zriekol sa však advokátskej dráhy a venoval sa štúdiu bohoslovnia. Za kňaza bol vysvätený r. 1726 a venoval sa misijnej činnosti medzi ľudom. So súhlasom pápeža Klimenta XII. založil r. 1732 kongregáciu redemptoristov, ktorej poslaním bolo kázňami, spovedaním a ľudovými misiami pracovať na náboženskom povznesení širokých ľudových vrstiev. R. 1762 bol menovaný za biskupa, ale r. 1775 zriekol sa biskupského úradu a vrátil sa späť do svojej kongregácie. Jeho početné spisy ukazujú hlboké vedomosti, veľkú múdrosť a detinskú zbožnosť. Zomrel skoro 91ročný r. 1787. Pre zásluhy o cirkevné učenie poctila ho cirkev r. 1871 titulom cirkevného učiteľa. Druhým významným členom kongregácie redemptoristov bol sv. Klement Hoffbauer (1751—1820), rodák z Moravy, »apoštol Varšavy a Viedne«. Jeho zásluhou rozšírili sa redemptoristi do mnohých krajín. Zomrel r. 1820 vo Viedni a za svätého bol vyhlásený r. 1909.

Po prevrate r. 1918 osadili sa redemptoristi aj na Slovensku. Majú tu niekoľko kláštorov. (Bratislava, Staré Hory, Stropkov, Michalovce, Kostolná, Podolinec.)

Lazaristi. Apoštolom účinnej kresťanskej charity proti prázdnej humanite bol sv. Vincent z Pauly, pravý divotvorca kresťanskej lásky a obetavosti, zakladateľ rehole misijných kňazov lazaristov, nazvaných tak podľa chrámu sv. Lazára

v Paríži. Založil tiež kongregáciu milosrdných sestier čiže dcér kresťanskej lásky, hlavne za podpory zbožnej vdovy Alojzie le Gras (r. 1920 bola svätorečená). Nazývajú sa tiež Vincentky podľa svojho zakladateľa. Sv. Vincent zomrel 79-ročný r. 1660. Stredisko lazaristov na Slovensku je v Ladcoch.

Trapisti. Na potrebu sebazapierania a odriekania v dobe šíriacej sa požívačností a podceňovania prísneho kresťanského života ukazovali trapisti, nazvaní tak podľa kláštora v La Trappe v Normandii. Založil ich Ján Le Bouthillier de Rancé, vážený kňaz na dvore kráľa Ludovíta XIV., ktorý v 2. pol. XVII. st. obnovil v kláštore pôvodnú prísnu rehoľu cisterciánsku a ešte ju zostril. Predpísal mníchom stále a úplné zdržovanie sa mäsitých pokrmov, ťažkú telesnú prácu a mlčanie. Prísny život trapistov pôsobil veľmi na obyvateľstvo.

§ 10. Francúzska revolúcia a jej následky pre cirkev.⁴¹⁾

Ovocie osvietenstva. Rozvratná činnosť francúzskych osvietenecov, ktorí pripravili francúzsky národ o vieru a mravnosť, vyústila v hroznej revolúcii, ktorá vypukla r. 1789. Finančný úpadok štátu a sociálna nespokojnosť byly len vonkajšími príčinami tejto hroznej katastrofy. Výbuch revolúcie zničil nielen nespravodlivé štátne a spoločenské zriadenie, ale kruto postihol aj cirkev, od štátu značne závislú. Revolúcia ne-

⁴¹⁾ Fabre : Les Pères de la Révolution française de Bayle à Condillac. Paris, 1910. — Gams : Gesch. der Kirche Christi im 19. Jhrh. Innsbr., 1853—6. — Caron, P.: Manuel pratique pour l'étude de la Révolution française. Paris, 1912. — Sorel, A.: L'Europe et la Révol. française. Paris, 1909—1923. — Mathiez, A.: La Révolution et l'Église. Paris, 1910. — Holzwarth: Napoleon I. u. Pius VII. 1872. — Hergenröther: Der Kirchenstaat seit der franz. Revolution. 1860. — Kryštůfek : Rozluka cirkve a štátu ve Francii. Praha, 1911. — Ten istý : Rozloučení manželství císaře Napoleona I. Praha, 1893. — Baunard : Un siècle de l'église de France (1800—1900). 1901. — Weil : Le catholicisme franc. au XIX-e siècle. 1907. — Ten istý : Histoire du cath. libéral en France (1828—1908). Paris, 1909. — Spahn : Der Kampf um die Schule in Frankreich u. Deutschland. 1907. — Schrörs : Deutscher u. franz. Katholizismus in den letzten Jahrzehnten. 1917. — Goldschmitt, Fr.: Der Kulturkampf in Frankreich (1880—1914). 1918.

bola osudnou len pre cirkev vo Francúzsku, ale aj v ostatných štátoch, najmä v Nemecku.

B o j p r o t i c i r k v i . Bola hneď prevedená odluka cirkvi od štátu, cirkevné majetky boli zhabané na štátne dlhy, kláštory zrušené, počet biskupstiev zmenšený a odstránený kresťanský kalendár. Pápež nemal mať nad francúzskymi biskupmi a cirkvou vo Francúzsku nijakej právomoci. Biskupi a farári mali byť volení ľuďom a skladať prisahu na novú ústavu. Asi tretina duchovenstva složila prisahu a bola ponechaná v úrade; ktorí však prisahu odopreli, (všetci biskupi okrem štyroch a na 46.000 kňazov) boli vyhnaní z krajiny alebo hromadne vraždení. Tak bolo v Avignone zavraždené na 600 kňazov, v Paríži na 300.

N á r o d n ý k o n v e n t . Za krvavej hrôzovlády r. 1792—95 (Robespierre, Marat, Danton) boli bohoslužby nahradzované úctou *»najvyššieho rozumu«*, nedele a sviatky odstránené a chrámy pozatvárané. Chrám *»Notre-Dame«* v Paríži bol zneuctený tým, že tam bola na oltári vzdávaná úcta opernej speváčke ako bohyni *»Rozumu«*. Obetou hrôzovlády *»Národného konventu«* stal sa aj kráľ Ľudovít XVI. dňa 21. jan. 1793 a jeho manželka Mária Antoinette dňa 16. októbra 1793. Oba skončili svoj život pod gilotinou, ktorých pracovalo počas francúzskej revolúcie v krajine na 44.000. Tisíce nevinných obetí vyžiadala si hrôzovláda za obeť. O obetiach cirkvi vyslovil sa pápež Pius VI.: *»Francúzske duchovenstvo získalo si za revolúcie vynikajúce miesto, ktoré malo od starých čias v cirkvi, dodalo nebu viac svätých ako celá ostatná Európa dohromady.«*

D i r e k t ó r i u m . Vládu *»Národného konventu«* vystriedala vláda direktória (1795—1799), ktorá postupovala miernejšie, hoci revolučné zákony proti cirkvi zostaly v platnosti. Kostoly boli otvorené, bohoslužba povolená, ale len kňazom, ktorí složili prisahu na novú ústavu (konštitučná cirkev). Kňazi, čo nesložili prisahu, boli vypovedaní aj teraz za hranice (asi 10.000). Pápežské územie vo Francúzsku bolo zabrané a 82-ročný pápež Pius VI. bol odvedený ako zajatec do Valencie, kde aj zomrel r. 1799.

Napoleon I. Mladý generál Napoleon Bonaparte previedol 9. nov. 1799 vo Francúzsku štátny prevrat a vyhlásil sa za prvého konzula Francúzskej republiky. Bol presvedčený, že náboženstvo a cirkev sú veľkou podporou pri budovaní štátu. Preto sa odhodlal upraviť cirkevné pomery v mladej republike.

K o n k o r d á t . S pápežom Piom VII. (1800—23) uzavrel Napoleon I. r. 1801 konkordát, ktorý postavil katolícku cirkev vo Francúzsku na zákonnú základňu a zostal v platnosti až do úplnej rozluky štátu od cirkvi r. 1905. Kňazi, biskupi a čiastočne aj rehoľníci sa vrátili do krajiny a obnovili bohoslužby. Za zhabané cirkevné majetky štát sa zaviazal platiť duchovných a zaistiť finančné prostriedky na bohoslužby. R. 1804 dal sa Napoleon zvoliť za dedičného cisára a pozval pápeža na pomazanie a korunováciu do Paríža. Cisár chcel, aby sa cirkev vo Francúzsku, aj sám pápež, riadil jeho rozkazmi. Keď pápež protestoval a hrozil cisárovi cirkevnými trestmi pre porušenie konkordátu, zaujal cisár Pápežský štát a väznil nepohodlných biskupov a kardinálov. Pápež ho za to stihol kliatbou. Tu dal cisár zajať pápeža a držal ho niekoľko rokov v tvrdom zajatí vo Francúzsku. Drsným zachádzaním chcel pápeža pohnúť k povoľnosti. Zakázal mu úplne styk so svetom. Keď pápež odoprel cisárovi vymenovať biskupov ním navrhnutých, odobral cisár pápežovi jeho knihy, pero, atrament, ba aj breviár. Ani týmto sa statočný pápež nedal odvrátiť od hájenia cirkevných práv. Hrdinské chovanie pápeža »*trpiteľa*« proti mocnému despotovi vyvolalo obdiv a sympatie v celom svete, i nekatolíckom. Pevné chovanie pápežovo prispelo k zvýšeniu pápežskej autority, ktorá potom rástla aj za Piových nástupcov.

N a p o l e o n o v p á d . Medzitým sa vojenské šťastie Napoleonovo obrátilo a jeho hviezda začala zapadať. Po nešťastnej výprave do Ruska moc Napoleonova začala upadať a v bitke pri Lipsku r. 1813 bol Napoleon porazený od spojených mocností (Rakúsko, Prusko a Nemecko). V zámku vo Fontaineblau v tej istej izbe, kde väznil statočného pápeža Pia VII., musel sa Napoleon zriecť trónu a bol deportovaný na ostrov Elbu. Zatiaľ bol pápež ako hrdina v Ríme vítaný s jasotom a plesaním. Prihovárал sa pred víťazmi, aby mierne zachádzali s jeho bývalým trýzniteľom. Keď bol Napoleon po novej porážke pri

pri Waterloo r. 1814 deportovaný na ostrov sv. Heleny, pápež ho utešoval a poslal mu katolíckeho kňaza. Napoleon zomrel na ostrove Helene 5. mája 1821 smierený s cirkvou. Mal tu dosť času rozmýšľať o slovách Kristových, že ani brány pekelné nepremôžu jeho cirkvev (Mat. 16, 18).

Viedenský kongres. Na viedenskom kongrese (1814—1815), vďaka obratnému pápežovmu štátnemu sekretárovi, kardinálovi Consalvini, podarilo sa obnovenie Pápežského štátu skoro v celom bývalom rozsahu. Najväčším víťazstvom pre cirkvev bolo však morálne víťazstvo pápežovo nad Napoleonom, čím pápežstvo získalo veľkú vážnosť v celom svete.

Ludovít XVIII. Po Napoleonovom páde bolo vo Francúzsku obnovené kráľovstvo. Kráľ Ludovít XVIII. (1814—24), brat Ludovíta XVI., ktorý zomrel na popravišti, zaviedol konštitučnú monarchiu a katolícke náboženstvo vyhlásil za náboženstvo štátne. Jeho snaha upraviť cirkevné pomery novým konkordátom s pápežom narazila na odpor liberálnej vlády.

Karol IX. Kráľ Karol IX. (1824—1830) bol odstránený júlovou revolúciou r. 1830 a bol dosadený »občiansky kráľ« Ludovít Filip (1830—48). Jeho vláda bola cirkvi nepriaznivá. Katolícki kňazi boli verejne napádaní a tupení. Februárová revolúcia r. 1848 odstránila kráľa a znova bola vyhlásená republika (1848—52) na čele s prezidentom Ludovítom Napoleonom III. Bonaparte, ktorý bol r. 1852 zvolený za cisára (1852—70). Zpočiatku sa choval cirkvi priateľsky, takže cirkvev mohla blahodarne pôsobiť. Neskôr však vplyvom liberálov zmenil svoj postoj k cirkvi.

Francúzsko znova republikou. Po porážke pri Sedane r. 1870 Napoleon III. bol sosadený a znova vyhlásená republika, ktorá, vedená liberálnymi politikmi, nepriateľsky postupovala proti cirkvi, najmä proti kláštorom a cirkevným školám. Pri tom všetkom väčšina francúzskeho národa zostala verná cirkvi. Za týchto ťažkých čias vynikli ako vodcovia francúzskych katolíkov spisovatelia De Maistre († 1821) a Chateaubriand († 1848) a vynikajúci kazatelia: P. Ravignan

(† 1858) a P. Lacordaire († 1861), ako aj katolícky politik gróf Montalembert († 1870).

Odluka cirkvi od štátu. Vplyvom cirkvi nepriateľských politikov bolo r. 1905 prerušené diplomatické spojenie s Rímom a prevedená úplná odluka cirkvi od štátu, čím boli cirkvi spôsobené ťažké straty. Nepriateľstvo medzi francúzskou vládou a pápežskou Stolicou trvalo až do vypuknutia svetovej vojny (1914—18), v ktorej katolícke kňazstvo francúzske svojím hrdinstvom preukázalo svojej vlasti neoceniteľné služby. Po svetovej vojne sa pomery vo Francúzsku zmenili v prospech katolíckej cirkvi. Boly znova nadviazané diplomatické styky s Rímom. Francúzski katolíci, vedení vynikajúcimi duchovnými i svetskými mužmi, statočne bojovali za práva katolíckej cirkvi proti lichému osvietenstvu a prázdnej nevere.

§ 11. Následky francúzskej revolúcie v európskych štátoch.⁴²⁾

Proticirkevné snahy. Štátne cirkevnictvo, osvietenstvo, revolúcie a najmä napoleonské vojny rozvrátili v štátoch západnej Európy doterajší pomer cirkvi a štátu. Revolučné živly rúcały skoro všade na západe zastaralé a nespravodlivé

⁴²⁾ Brück: *Gesch. der kath. Kirche in Deutschland im 19. Jahrh.* 1903 a nasl. — König: *Die Saekularisation u. das Reichskonkordat.* 1904. — Sepp: *Görres u. seine Zeitgenossen (1776—1848).* 1877. — Goyau: *L'Allemagne religieuse. Le catholicisme.* Paris, 1905 a nasl. — Ten istý: *Bismarck et l'Église.* Paris, 1911—1913. — Bachem, K.: *Vorgeschichte. Geschichte u. Politik der deutschen Zentrumspartei (1815—1914).* 9 sv. 1926—32. — Arns, R.: *Katholisches England.* Bonn, 1928. — M. J.: *Irland u. die irische Frage.* 1918. — E. de Moreau: *Le Catholicisme en Belgique.* Liège, 1928. — Nippold, F.: *Die röm. kath. Kirche im Königreich der Niederlande.* 1877. — Crouzil, L.: *Le catholicisme dans les pays scandinaves.* Paris, 1902. — Basedow, A.: *Der röm. Kathol. in den nord. Reichen.* 1908. — Assarsson, B. D.: *L'Église catholique en Suède.* Paris, 1926. — Waliszewski, K.: *Le règne d'Alexandre I.* Paris, 1923—25. — Lescoeur, L.: *L'Église cath. en Pologne sous le gouvernement russe.* 1880. — Korczok, A.: *Die griech.-kath. Kirche in Galizien.* 1921. — G. de Grandmaison: *L'Espagne et Napoléon.* Paris, 1908—31. — Dierks, G.: *Das moderne Portugal.* 1913.

spoločenské a politické poriadky, pričom spôsobily cirkvi ťažké rany. Všade sa usilovalo o odluku cirkvi od štátu. Úrady habaly cirkevný majetok, rušily rehole, vážnily a vyhánaly statočných biskupov a kňazov, potlačovaly cirkevné školy a zavadzaly občiansky (civilný) sobáš.

V štátoch, ktoré sa dostaly pod moc Napoleonovu, baly zavadzané poriadky ako vo Francúzsku (Belgicko, Holandsko, Švajčiarsko, Španielsko, Portugalsko, Pápežský štát). Cirkevný život utrpel všade (okrem Holandska, kde katolíci boli predtým tvrdo utláčaní, ale teraz dostali náboženskú slobodu) veľké škody, ktorých odstránenie vyžiadalo si dlhej a namáhavej práce.

C i r k e v v N e m e c k u . Najťažšie škody priniesla francúzska revolúcia cirkvi v Nemecku, kde mierom lunevillským r. 1801 celý ľavý breh Rýna, patriaci Nemecku, bol odovzdaný Francúzsku. Svetské kniežatá nemecké maly sa zato odškodniť zabraním cirkevných majetkov. Tak došlo r. 1803 k sekularizácii čiže posvetšteniu cirkevných majetkov v prospech svetkých kniežat. Tým bola katolícka cirkev zbavená skoro všetkého majetku v Nemecku, čo malo škodlivé následky pre cirkevnú, kultúrnu a sociálnu činnosť cirkvi, lebo nemala z čoho vydržiavať svoje stredné a vysoké školstvo, ako aj dobročinné ústavy (sirotínce, starobínce, chudobínce). Stratu cirkevných majetkov prevyšoval úplný rozvrat cirkevnej organizácie, lebo panovníci neplnili záväzky, ktoré vzali na seba pri zabraní cirkevných majetkov. Stále zmeny územné znemožňovaly riadny chod cirkevnej organizácie. Cisár František II. (1792—1806) vzdal sa r. 1806 titulu rímskeho cisára a jednotliví nemeckí panovníci usilovali sa o vytvorenie štátnych cirkví v duchu osvietenstva a štátneho cirkevnictva. Po sekularizácii cirkevných majetkov v Nemecku sa na biskupské stolce postupne dostali horliví biskupi, cirkevne smýšľajúci; oni pripravili nemeckých katolíkov na ťažký zápas, ktorý museli v XIX. st. podstúpiť za tzv. kultúrneho boja. Na viedenskom kongrese (1814—15) usiloval sa zástupca pápežskej kúrie uzavrieť jednotný konkordát s celou Nemeckou ríšou, ale sa mu to nepodarilo. Preto pápežská Stolica uzavrela v r. 1817—1824 konkordáty s jednotlivými nemeckými štátmi. Tak bol odstránený

cirkevný rozvrat a bola budovaná nová cirkevná organizácia v nemeckých štátoch.

Sebavedomie katolíkov. Po páde absolutizmu v západných štátoch využívali aj katolíci konštitučného zriadenia a domáhali sa rovnoprávnosti a slobody aj v krajinách, kde boli od reformácie utlačovaní alebo len trpení. Tak sa domohli občianskych práv a náboženskej slobody r. 1829 aj katolíci v Anglicku. Stalo sa to predovšetkým zásluhou vodcu írskych katolíkov Daniela O' Connela. V Holansku bola katolíkom r. 1848 zaručená sloboda a o päť rokov potom boli tam zriadené katolícke biskupstvá. V Belgicku vybojovali si katolíci slobodu r. 1831, v Dánsku r. 1849, v Nórsku r. 1845 a vo Švédsku r. 1873. Mnoho si vytrpeli katolíci v Španielsku a Portugalsku, kam sa z Francúzska šíriły myšlienky galikánske a osvietenké. Od francúzskej revolúcie nebolo v týchto krajinách ani politického, ani náboženského pokoja. Hoci vlády týchto krajín robily proticirkevnú politiku, ľud aj tu zostal väčšinou oddaný katolíckej cirkvi.

§ 12. Cirkevnopolitické pomery na Slovensku v XVIII. storočí.⁴³⁾

Radostný rozvoj cirkvi. Vyše 100 rokov trvajúci ťažký zápas medzi katolíkmi a protestantmi skončil sa na konci XVII. st. za vlády kráľa Leopolda I. plným a definitívnym víťazstvom katolíckej cirkvi, ktorej jedinej byly priznané práva vládnucej cirkvi. Ani kurucké povstanie, vedené katolíkom Františkom Rákóczym v r. 1703—1711, nevrátilo protestantom náboženskú slobodu. Protestantská cirkev bola len trpenou cirkvou. Protestanti mohli konať verejnú bohoslužbu len tam, kde im to zákon výslovne priznal (tzv. artikulované miesta). Kde protestanti nemali vlastného kostola,

⁴³⁾ Arneth : Geschichte Maria Therias. Wien, 1863 a nasl. — Dorschel : M. Therias Staats- und Lebensanschauung. 1908. — Riehl a Reinöhl : Joseph II. als Reformator auf kirchl. Gebiet. 1881. — Prášek : Panování císaře Josefa II. 1903. — Medvecký, K.: Cirkevné pomery kat. Slovákov v niekdajšom Uhorsku. Ružomberok, 1920. — Rapant, D.: K počiatkom maďarizácie. Bratislava, 1927—32. — Viď aj lit. pod č. 39.

mohli konať len súkromné pobožnosti, zostávali vo sväzku katolíckych farností a museli odvádzať katolíckemu duchovnému desiatky ako katolíci. Protestantí duchovní podliehali doзору katolíckych dekanov. Náboženský a cirkevný život katolíkov na Slovensku rozvíňoval sa v prvej polovici XVIII. st. veľmi utešene. Jeho strediskom bola Trnava so svojou univerzitou. Kvitol aj kláštorný život. Katolícka viera bola vierou prevážnej väčšiny slovenského obyvateľstva. Aj po novej úprave náboženských pomerov za kráľa Karola III. (1711—40) zostala protestantská cirkev v područí katolíckej. Miešané manželstvá mohli sa uzavierať len pred katolíckym kňazom. Prestup k protestantskej alebo kalvínskej viere bol čo najviac sťažovaný. Predpisy znemožňovali evanjelickému duchovnému dorastu štúdium na bohosloveckých zahraničných školách, lebo nepripúšťali, aby klerik, ktorý študoval v zahraničí, bol ustanovený za kazateľa. Formuláciou úradnej prisahy znemožňoval sa prístup protestantom k župným a mestským úradom. Katolícka viera bola vyhlásená za štátne náboženstvo a Uhorsko bolo vyhlasované za »*mariánske kráľovstvo*« (regnum Marianum). Úctu mariánsku šírily zvlášť Mariánske kongregácie, ktoré sa usilovali mariánskym kultom získať inovercov pre katolícku cirkev. O úniu pravoslávnych Rusínov s Rímom usiloval sa ostrihomský arcibiskup kardinál Leopold Kolonič († 1707).

Osvietenstvo na Slovensku. Úspešný rozvoj katolicizmu a upevňovania katolíckej cirkvi bol zastavený hnutím osvietenským, ktoré si razilo cestu aj do Uhorska za kráľovnej Márie Terézie (1740—80) a najmä za jej syna a nástupcu Jozefa II. (1780—90).

Mária Terézia. Pod vplyvom osvietenských radcov oslabil Mária Terézia katolícku hierarchiu obnovením placeta r. 1771, ktoré zakazovalo uhorským biskupom priamy styk s Rímom. Ináč bola dobrou katolíčkou a usilovala sa podporovať katolícku cirkev. So súhlasom pápeža prijala r. 1758 titul »*apoštolský kráľ*« (domnele udelený už sv. Štefanovi), nechala nosiť pred sebou dvojité apoštolské kríže a z titulu »*apoštolského kráľa*« robila si nárok na menovanie najvyšších cirkevných hodnostárov. Z titulu kráľovského patronátneho práva nad ka-

tolickou cirkvou vymedzovala hranice starých biskupstiev a zakladala biskupstvá nové. Uskutočnila dávny Pázmánov plán na rozdelenie rozsiahlej ostrihomskej arcidiecézy na menšie biskupstvá, ktoré by sa dali ľahšie a lepšie spravovať. Stalo sa tak r. 1776, keď boli vydané kráľovské dekréty o zriadení a ohraničení nových biskupstiev : banskobystrického, spišského a rožňavského. Zároveň boli upravené aj hranice nitrianskeho biskupstva v tom smysle, aby bolo zlepšené spojenie sídla diecézy Nitry s územím diecézy. Len dodatočne oznámila panovníčka toto svoje rozhodnutie do Ríma, ktorý uznal zriadenie nových biskupstiev. Tak isto postupoval kráľ František II r. 1804 pri povýšení jágerského biskupstva na arcibiskupstvo a zriadení nových dvoch diecéz z jeho územia : košickej a sátmárskej. Ten istý panovník r. 1816 vykrojil z príliš rozsiahleho gréckokatolíckeho biskupstva mukačevského gréckokatolícke biskupstvo prešovské a podriadil ho priamo ostrihomskému arcibiskupovi. Rím len dodatočne dal k týmto zmenám svoj súhlas.

Ťažká rana stihla slovenských katolíkov zrušením jezuitskej rehole r. 1773 a preložením trnavskej univerzity Máriou Teréziou r. 1777 do Budína. Jezuiti boli hlavnými bojovníkmi katolíckej obnovy a Trnava s jezuitskou univerzitou strediskom náboženského a kultúrneho života na Slovensku.

Jozef II. Kráľovná Mária Terézia vedela si pri svojich cirkevných reformách aspoň dodatočne zadovážiť súhlas Ríma. Ináč to však bolo za jej syna a nástupcu Jozefa II., ktorý bol úplne presiaknutý osvietenstvom a prevádzal nielen cirkevné, ale aj politické a sociálne reformy s takou unáhlenosťou, že jeho počínanie vyvolávalo odpor a nechuf. (Viď paragraf 8.) Najprenikavejšiu zmenu spôsobil v náboženských pomeroch uhorských tolerančný patent Jozefa II. z r. 1781, ktorým luteránom, kalvínom a pravoslávnyim dal plné občianske práva a náboženskú slobodu. Kde bolo 100 protestantských rodín, mohli si postaviť kostol a školu. Nemuseli prisahať po katolícky, otcovia pri miešaných manželstvách nemuseli podpisovať reverz o katolíckej výchove všetkých dietok, biskupi už neskúšali protestantských duchovných, či správne krstia, nekatolícki

remeselníci už nemuseli chodiť na katolícke procesie a prestaly aj iné obmedzenia protestantov, ktorí si z dobrovoľných darov postavili na sto menších kostolov.

Po zrušení mnohých kláštorov nariadil cisár Jozef II. v Uhorsku, aby v každej dedine, kde žilo 100 katolíkov a farský kostol bol na míľu vzdialený, bol vystavný kostol alebo kaplnka. Keď miestny farár nemohol v týchto vzdialených dedinách riadne vykonávať duchovnú správu (pastoráciu), mali byť v nich zriadené miestne kapláňky. R. 1780 bolo v Uhorsku 4 a pol milióna katolíkov. Cisár pre nich založil a dotoval (finančne zabezpečil) 1.189 fár a kaplánok. — Okrem placeta zahraničným predstaveným reholí zakázal vykonávať právomoc nad rehoľami v Uhorsku a podriadil ich miestnym biskupom. Zrušil Mariánske kongregácie a tretie rehole, ako aj väčšinu reholí, ktoré sa nevenovali vyučovaniu a výchove alebo sociálnocharitatívnej činnosti. Z majetku zrušených kláštorov dal založiť niekoľko sto nových fár a ľudových škôl. Výchovu a vyučovanie kňazov podriadil pod štátny dozor; zrušil biskupské semináre a zriadil generálne semináre s niekoľkými odbočkami, z ktorých jedna bola aj v Bratislave.

Reformy Jozefa II. vyvolaly všeobecný odpor, hoci cisár mal úprimnú vôľu zlepšiť postavenie svojich poddaných. Zomieral preto znechutený výsledkom svojej práce. Minister Kounic, hlavný radca Jozefov, keď sa dozvedel o cisárovej smrti, povedal cynicky: *»Nič lepšieho nemohol urobiť.«* Leopoldovi II. (1790—92) neostávalo iné ako odvolať väčšinu Jozefových reforiem, keď nechcel svoju ríšu hnať do záhuby.

Národné povedomie. V tomto storočí začína sa ukazovať silné slovenské národné uvedomenie, burcované najmä horlivými katolíckymi kňazmi, ktorí svojimi spismi a svojim účinkovaním budia popri láske k Bohu a cirkvi aj lásku k slovenskému národu a slovenskej reči. Zdôrazňujú starobylosť Slovákov a ich slávnú minulosť. Od založenia katolíckej trnavskej univerzity slovenskí spisovatelia vydávajú knihy a spisy pre poučenie katolíckych Slovákov. I v latinsky písaných knihách hlásia sa sebavedome k slovenskému národu a horlia za lásku k slovenskej reči. Vynikajúcimi rodoľubmi týchto období boli Juraj Papánek (1738—1802), Juraj Fándi

(1750—1810), Anton Bernolák (1762—1813), ktorý sa podujal na úlohu vytvoriť spisovný slovenský jazyk, čím ukázal cestu k samostatnému kultúrnemu a národnému životu na Slovensku. Germanizačné úsilie cisára Jozefa II., ktorý r. 1784 nariadil za úradnú reč nemčinu miesto doterajšej latinčiny, vyvolalo odpor u národov Uhorska. Každý národ žiadal uzákonenie vlastnej reči na svojom území.

Slovenské učené tovarišstvo. Uvedomeli slovenskí katolícki pracovníci organizovali sa v »*Slovenskom učennom tovarišstve*«, ktoré založil v Trnave r. 1792 Anton Bernolák. Okrem uvedených boli členmi »*Tovarišstva*« kanoník Juraj Palkovič (1763—1835), veľký podporovateľ slovenskej literatúry a prekladateľ Písma sv. do slovenčiny, Alexander Rudnay (1760—1831), ostrihomský arcibiskup a kardinál, Ján Hollý (1785—1849), jeden z najväčších slovenských básnikov, a Martin Hamuljak (1789—1859), ktorý založil v Pešti r. 1834 »*Spolok milovníkov reči a literatúry slovenskej*«.

Slovenskí evanjelici založili si až r. 1801 v Bratislave »*Spolok literatúry slovenskej*« a pridržiavali sa češtiny ako spisovnej reči. V boji za národné práva postupovali katolíci i evanjelici jednotne.

Juraj Papánek napísal krásne o slovenskom národnom povedomí a slovenskej hrdosti vo svojom spise »*Historia gentis Slavae*«, ktorý vyšiel r. 1780 : »*Nehanbím sa za svoj rod slovenský. Kto sa za svoj rod alebo za svoju reč, hocijako sa menuje, hanbí, ten sa za svoje materinské mlieko hanbí . . . Človek sa môže i dvanástim, ba i viac rečiam naučiť, ale materinský jazyk len jeden vedieť môže.*«

Veľký slovenský rodoľub, učenec a podporovateľ slovenských vecí, ostrihomský arcibiskup Alexander Rudnay, pýšne sa hlásil k slovenskému rodu aj po dosiahnutí najvyššej cirkevnej hodnosti v Uhorsku. Známy je svojím výrokom : »*Slovák som, a čo by som aj na stolci Petrovom sedel, Slovák zostanem.*«

Svojou nezištnou a obetavou buditeľskou prácou pripravili slovenskí rodoľubi slovenský národ na ťažký boj, ktorí museli podstúpiť Slováci v XIX. st. za svoje politické a národné práva proti maďarizačnému úsiliu uhorskej vlády.

3. Obdobie vonkajšej slabosti a vnútorného zosilnenia katolíckej cirkvi (1815 až dodnes)

P r e h ľ a d .

Osvietenstvom podnietená nevera XVIII. st. vyvrchoľuje v XIX. storočí. Ako v XVI. st. rozdelila sa Európa na katolícku a protestantskú, tak v XIX. st. rozdeľuje sa ľudstvo na veriacich a neveriacich. Revolúcie, začaté francúzskou revolúciou, pokračujú aj v XIX. storočí. Cirkev a pápeži sú zbavení cirkevného Pápežského štátu. Nepriatelia cirkvi sa nazdávajú, že cirkvi odbila posledná hodina, že sa z rán, spôsobených štátnym cirkevníctvom, osvietenstvom a revolúciami už nespamätá. Proti-cirkevné útoky burcujú katolíkov, ktorí sa organizujú pod vedením svojich kňazov a biskupov, úplne oddaných svojmu najvyššiemu pastierovi — pápežovi. Tak z poníženia a potupenia dvíha sa pápežská autorita a pomocou konkordátov upravujú pápeži cirkevné pomery v jednotlivých štátoch. Pápežstvo stáva sa najvyššou mravnou autoritou, čo vyjadruje cirkev na všeobecnom cirkevnom sneme vatikánskom r. 1870 vyhlásením pápežskej neomylnosti za článok viery. Činnosťou vynikajúcich pápežov posledného storočia obnovuje sa náboženská horlivosť a prehľbuje sa mravný život veriacich. Okrieva cirkevný život a začína sa nový rozkvet cirkevnej vedy. Horlivou spolkovou činnosťou a sociálnou starostlivosťou usiluje sa cirkev chrániť široké vrstvy robotníctva (proletariátu) proti vykorisťovaniu kapitalistického liberalizmu a proti rozvratnému protikresťanskému socializmu. V Európe a najmä v Severnej Amerike cir-

kev mohutnie, znova sa vzťahajú rehole, misie a náboženský život. Hojný návrat vzdelancov do cirkvi je dôkazom túžby modernej duše po večnej pravde a po kresťanskom poriadku. Tak posledné storočie je dobou hlbokých tieňov, ale aj radostných nádeji vo víťazný postup Kristovej pravdy. Cirkev stáva sa mravnou vodkyňou ľudstva k svetovému pokoji a pokojnému nažívaniu národov.

§ 13. Pápež Pius IX. a vatikánsky koncil.⁴⁴⁾

Pápeži od začiatku XIX. storočia. Po veľkom trpiteľovi pápežovi Piovi VII. (1800—23) nasledovali ako nositelia pápežskej tiary v prvej polovici XIX. storočia : Lev XII. Pius VIII. a Gregor XVI. — Lev XII. (1823—29) venoval zvláštnu pozornosť úprave cirkevných pomerov v Nemecku; Pius VIII. (1829—30) zaujal cirkevné stanovisko k miešaným manželstvám v Prusku; Gregor XVI. (1830—1846), podporovateľ vedy a misií, slávnostne protestoval proti uväzneniu kolínskeho arcibiskupa Klementa Augusta Droste Vischeringa, statočného obhajcu cirkevných práv, čím vyvolal medzi nemeckými katolíkmi mocné hnutie za hájenie cirkevných záujmov. Statočne sa zastával utláčaných katolíkov v Rusku pri návšteve ruského cára Mikuláša I. vo Vatikáne r. 1845. Posledné roky jeho pontifikátu boli vyplnené revolučnými zmätkami tajných spolkov (karbonári). Po ňom nasledoval Pius IX. (1846—78).

Pius IX. Pontifikát Pia IX. je jeden z najslávnejších, ale aj z najtrnistejších v dejinách cirkvi. Pius IX. riadil cirkev Kristovu v revolučnom XIX. storočí. Prežil zánik Pápežského

⁴⁴⁾ Wiseman : Erinnerungen an die letzten vier Päpste. Köln, 1868. — Hergenröther : Der Kirchenstaat seit d. franz. Revol. Freiburg, 1860. — Nürnberger : Papstum u. Kirchenstaat. Mainz, 1897. — Cecconi : Storia del conc. del Vat. Rom, 1873—79. — Granderath—Kirch : Gesch. des Vatikanischen Konzils von seiner ersten Ankündigung bis zu seiner Vertagung. Freiburg, 1903—1906. — Michael : Ignaz v. Döllinger. 1894. — Helfert : Gregor XVI. und Pius IX. Prag, 1895. — Pougeois : Hist. de Pie IX., son pontificat et son siècle. Paris, 1877—86. — Croce, B.: Gesch. Italiens 1871—1915, (Do nemčiny preložil E. Wilmersdorffer). 1928. — Ebers, G. J.: Italien u. das Garantiesgesetz. 1915. — Stefanelli, E.: Die Wahrheit über die römische Frage. 1928.

štátu a zabranie Ríma. S mnohými štátmi uzavrel nové konkordáty, v Európe obnovil mnohé biskupstvá a zriadil nové v misionárskych krajinách. Podporoval cirkonú vedu a umenie. So súhlasom biskupov celého sveta vyhlásil dňa 8. decembra 1854 za článok viery učenie cirkvi o nepoškvrnenom počatí Panny Márie. R. 1864 vydal »*Syllabus*«, to jest soznam súčasných bludov, ktoré sa týkaly hlavne postavenia cirkvi v spoločnosti, mravouky, manželstva a výchovy. Odsúdil v ňom panteizmus, naturalizmus, racionalizmus, indiferentizmus, socializmus a liberalizmus ako protikresťanské a proticirkoné smery. V celej cirkvi zriadil 29 nových arcibiskupstiev a 32 biskupstiev.

Vatikánsky koncil. Vrcholným dielom pontifikátu Pia IX. bolo svolanie všeobecného cirkevného vatikánskeho snemu (1869—70), v poradí 20. všeobecného snemu; zúčastnilo sa na ňom 750 biskupov; je to dosiaľ posledný všeobecný cirkevný snem. Pápež povolal naň aj pravoslávnych a protestantov, ale ani jedni, ani druhí neprišli. Hlavným činom koncilu bolo vyhlásenie za článok viery, že pápež je neomylný vo veciach viery a mravov, keď vystupuje ako najvyšší pastier a učiteľ celej cirkvi (ex cathedra). Väčší diel chystaných prác koncil nepreviedol, lebo r. 1870 talianske vojsko obsadilo Rím; preto pápež odročil snem na neurčito. — Z odporcov pápežskej neomylnosti v Nemecku a vo Švajčiarsku povstala »*starokatolícka*« cirkon. Sidlom starokatolíkov v Nemecku je Bonn. Švajčiarsky starokatolícky biskup Vilatte vrátil sa dňa 1. júna 1925 v Paríži do katolíckej cirkvi.

Zánik Pápežského štátu. Taliansko bolo rozdelené na niekoľko samostatných štátov, ktoré sa usilovali urovnať cirkevné pomery smluvami s pápežom. Talianski vlastenci usilovali sa odstrániť z Talianska cudzie panstvo a slúčiť celú krajinu, aj s Pápežským štátom, v jediný národný štát. Tajný spolok »karbonárov« usiloval sa rozvrátiť cirkevný Pápežský štát. Za revolúcie r. 1848 bol Pápežský štát premenený na republiku, ale francúzske vojsko porazilo povstalcov a obnovilo poriadok v Pápežskom štáte. Ale revolučný duch a agitácia za sjednotené Taliansko neprestaly, naopak stávaly sa nebezpečnejšími, najmä keď sa Sardínia postavila na čelo

tohto hnutia. Sardinský kráľ Viktor Emanuel II. (1849—1878) podrobil si talianske územia a násilne zabral aj dve tretiny Pápežského štátu. Keď za vojny nemecko-francúzskej r. 1870 boli francúzske posádky odvolané z Pápežského štátu, obsadil kráľ Viktor Emanuel II. aj zbytok Pápežského štátu a dňa 20. septembra vtiahol do Ríma, ktorý sa stal sídlom sjednoteného talianskeho kráľovstva. Pápež slávnostne protestoval proti tomuto násiliu, ale bez výsledku. Pápežovi bol ponechaný len Vatikán, Laterán a vila Castel Gandolfo a bol mu ponúknutý ročný plat zo štátnej pokladnice. Pápež túto ponuku neprijal a na znamenie protestu nevychádzali pápeži z Vatikánu (*»vaticánski väzni«*) od r. 1870 až do r. 1929, keď bola vyriešená tzv. *»rímska otázka«*. Pápež bol zbavený svetského panstva, ale tým viac vzrástla jeho duchovná autorita vyhlásením pápežskej neomylnosti niekoľko týždňov pred zánikom Pápežského štátu. Láska katolíckeho ľudu *»svätopeterským halierom«* a inými dobrovoľnými darmi zabezpečila pápežom peňažné prostriedky, potrebné pri správe cirkvi, o ktoré prišli násilným zabraním Pápežského štátu.

Následky vaticánskeho koncilu. Vatikánsky koncil veľmi prispel k upevneniu katolíckej cirkvi a vzbudil katolíkov k čulejšej práci. Novým zdôraznením pápežského primátu a vyhlásením pápežskej neomylnosti za článok viery prispel k centralizácii cirkevnej správy. Pápeži oslobodení od politických a hospodárskych starostí, mohli sa úspešnejšie venovať vnútornocirkevnej a náboženskej činnosti. Nepriatelia cirkvi zbadali dobré následky vaticánskeho koncilu pre cirkev a preto začali v celej Európe zosilnený boj proti cirkvi. Skoro vo všetkých štátoch začaly vlády obmedzovať samosprávu cirkvi, usilovali sa zmocniť posledných zbytkov cirkevného majetku, odstraňovali náboženstvo zo škôl a znemožňovali činnosť reholí. Statoční biskupi a kňazi boli stíhaní pokutami, väzením, ba aj sasadzovaním a vypovedaním. Aj pápežskí nuncovia museli opustiť mnohé štáty. V tlači i na schôdkach šíriilo sa heslo, že cirkev má byť odlúčená od štátu. Vyhlásenie pápežskej neomylnosti využili niektoré vlády ako zádrapky zrušiť platné konkordáty. Vznik starokatolíctva bol tiež jeden

z následkov vyhlásenia pápežskej neomylnosti. Najostrejší bol boj proti cirkvi v Nemecku, kde dostal meno »kultúrny boj«.

Kultúrny boj v Nemecku. Po víťazstve Nemcov nad Francúzmi a Rakúšanmi r. 1870 byly nemecké štáty slúčené r. 1871 v jednotné nemecké cisárstvo pod cisárom Viliamom I. (1870—1888). Ríšsky kancelár Bismarck usiloval sa sjednotiť Nemecko aj vnútorne. V tom mu prekážala cirkevná autonómia katolíkov. Preto do novej ríšskej ústavy neboly zahrnuté doterajšie slobody katolíkov a bol odhlasovaný »kazateľnicový zákon«, ktorý pod prísnyimi trestami zakazoval kňazom dotýkať sa v kázňach verejných záležitostí. Z ríše boli vyhnaní jezuiti a z Pruska všetky rehole, ktoré neošetrovaly nemocných. Starokatolíci dostali niektoré katolícke kostoly. Štúdium bohoslovnia, cirkevný majetok a obsadzovanie cirkevných úradov podriadila vláda prísnemu dozoru štátnych úradov.

Statočný odpor. Biskupský sbor nemecký sa jednotne oprel proti týmto proticirkevným zákrokom. S biskupmi postupovali jednotne kňazi i veriaci. Ale Bismarck nechcel ustúpiť. R. 1875 bola väčšina pruských biskupov uväznená alebo osadená, na stá fár (asi 1000) bol uprázdnený, lebo mnohí kňazi boli uväznení, osadení alebo pokutovaní. Pri tom všetkom odpor biskupov, kňazov a veriacich zostával neochvejný, na pruskom a ríšskom sneme hájili práva cirkvi vytrvale a úspešne katolícki poslanci (»centrum«), vedení geniálnym politikom Windhorstom. Nakoniec sa Bismarck presvedčil o márnosti svojho boja proti cirkvi. Videl, že podkopávanie náboženstva nijako neprospieva k upevneniu základov štátu, ako to ukázaly najmä dva atentáty na cisára. Bismarck, ktorý sa predtým vystatoval, že do »Canossy« nepôjde, predsa do »Canossy« ísť musel. Od r. 1880 začala vláda pomaly zmierňovať zákony z kultúrneho boja, začal vyjednávať s pápežom Levom XIII., ktorý ochotne podal ruku k smiereniu. Diplomatické spojenie so Svätou stolicou bolo obnovené. Tak aj z tohto tvrdého boja vyšla katolícka cirkev víťazne.

§ 14. Pápežstvo na vrchole svojej vnútornocirkevnej moci. Pápeži Lev XIII. a Pius X ⁴⁵⁾

Lev XIII. (1878—1903). Po pápežovi Piovi IX. nasledoval Lev XIII., ktorého pontifikát trval tiež plných 25 rokov. Už pred svojou voľbou osvedčil sa Lev XIII., občianskym menom Joachim Vincent Pecci z Karpineta pri Anagni, ako pápežský delegát v Taliansku, ako nuncius v Bruseli a ako arcibiskup-kardinál v Perugii. Lev XIII. bol muž jemného vzdelania, humanista (vysoko cenený ako latinský básnik), obozretný, mierny a smierlivý, a predsa pravá panovnícka povaha, jeden z najskvelejších zjavov pápežských dejín. Za neho povznieslo sa pápežstvo k najvyššiemu stupňu morálnej autority.

Cirkevnopolitická činnosť Leva XIII. Lev XIII., podporovaný vynikajúcimi kardinálmi, najmä Rampolom, vedel usporiadať cirkevné pomery v mnohých krajinách a, uznávajúc moderné demokratické formy, upravoval dobré vzťahy k vládám. Len v Taliansku a vo Francúzsku pre odpor slobodomurárskych vlád nebolo jeho úsilie korunované zdarom. Levovu múdrosť a spravodlivosť uznávali aj nekatolíci. V spore medzi Španielskom a Nemeckom o Karolínske ostrovy na návrh Bismarckov bol pápež rozhodcom a jeho rozhodnutiu sa obidve strany podrobili. Pri jeho zlatom (r. 1887) a diamantovom (r. 1897) kňazskom jubileu zaslali mu skoro všetci panovníci a hlavy štátov blahopriane a skvelé dary; len Taliansko zostalo stranou.

Vnútornocirkevná činnosť Leva XIII. Za Leva XIII. bola cirkevná organizácia doplnená a rozmnože-

⁴⁵⁾ Benoist, Ch.: Souvenirs I. (1883—93): Léon XIII., Crispi, Bismarck. Paris, 1932. — Spahn: Leo XIII. 1905. — Pötsch: Der Pontifikat Leo XIII. 1903. — Srb: Lev XIII. 1901. — Judet, E.: Le Vatican et la paix de Léon XIII. à Pie XI. Paris, 1927. — Schilling, O.: Die Staats- und Soziallehre des Papstes Leo XIII. 1925. — Ehrhard, A.: Der Katholizismus u. das 20. Jahrhundert. 1902. — Pernoth: La politique de Pie X. Paris, 1910. — Schmidlin, J.: Papst Pius X. München, 1904. — Hoch, A.: Pius X. Ein Bild kirchlicher Reformtätigkeit. 1907. — Braig, K.: Der Modernisteneid u. die Freiheit der Wissenschaft. 1911.

ná. Horlivo pokračoval v reformnej činnosti vatikánskeho koncilu. Za neho bolo zriadené 248 nových biskupstiev a arcibiskupstiev, 48 vikariátov a prefektúr. Podporoval finančne i diplomaticky rozvoj misijnej činnosti medzi pohanmi. Podporoval misijné spoločnosti a staral sa o zakladanie seminárov v misijných krajinách, aby z nich vychádzal domorodý klerus, ktorý by účinnejšie mohol pôsobiť medzi svojimi rodákmi. Preto sa mu dostalo názvu »pápež misii«. Svojimi veľkolepými encyklikami namáhal sa neúnavne vyvolať kresťanský život v rodine, v spoločnosti a štáte, pobádať katolíkov k aktívnej spolupráci v kultúrnej a sociálnej politike. Dotýkal sa v nich všetkých páličivých problémov doby : o potrebe a nevyhnutnosti kresťanského štátneho zriadenia a zákonodárstva (*Immortale Dei* r. 1885), o pravej slobode (*Libertas* r. 1888), o občianskych povinnostiach (*Sapientiae christianae* r. 1898). Veľkú pozornosť venoval sociálnej otázke. Vo svojej encyklike »*Rerum novarum*« z r. 1891 o robotníckej otázke prehovoril s obdivohodnou jasnosťou o veľkých zlách doby, o ich príčinách a prostriedkoch ich vyliečiť a odsúdil bludy sociálnych demokratov, komunistov a nihilistov; vyzýval kniežatá a vlády, aby venovali pozornosť sociálnym otázkam. Pri 40-tom výročí tejto historickej encykliky vydal pápež Pius XI. ako doplnok encykliku »*Quadragesimo anno*« r. 1931, aby zdôraznil jej význam a doplnil ju smernicami primeranými dobe. — Lev XIII. mal veľké pochopenie aj pre rozvoj zdravej vedy. Učencom všetkých krajín otvoril r. 1883 poklady vatikánskych archívov, aby z nich mohli čerpať látku pre svoje historické práce.

V encyklikách čisto náboženského obsahu pre obnovu a prehlbenie náboženského života odporúčať pobožnosť k Duchu Svätému, k najsv. Srdcu Ježišovmu, ktorému zasvätil celé pokolenie ľudské, pobožnosť k najsv. Sviatosti oltárnej, úctu Kráľovnej sv. ruženca a sv. Jozefa, nasledovanie sv. Rodiny, Mariánske kongregácie, katolícke noviny a zakladanie kresťanských spolkov.

Slováci a slovanské národy vďačia tomuto veľkému pápežovi za vydanie encykliky »*Grande munus — Vznešená povinnosť*« z r. 1880, v ktorej vyzdvihol význam a zásluhy slovanských apoštolov sv. Cyrila a Metoda; ich sviatok ustanovil pre celú cir-

kev. Venoval veľkú pozornosť aj myšlienke unionizmu, sjednoteniu východnej cirkvi s Rímom, a vyzýval častejšie rozkolníkov a bludárov k návratu do cirkvi.

Lev XIII., nazývaný »svetlom s neba«, bol duševne čulý a činný skoro až do posledného dňa svojho dlhého života. Zomrel 93-ročný, milovaný a oplakávaný veriacimi celého sveta, obdivovaný a vážený aj od nekatolíkov, dňa 20. júla 1903.

Pius X. (1903 — 1914). Po Levovi XIII. bol zvolený za pápeža benátsky patriarcha kardinál Jozef Sarto, ktorý si dal meno Pius X. Pochádzal z prostej vonkovskej rodiny zo severného Talianska. Heslom jeho pontifikátu bolo : »*Obnoviť všetko v Kristovi.*« Svoju úlohu videl v udržaní čistej a pravej viery a neporušeného učenia, v obnove cirkevnej správy a pravej zbožnosti v klére i v ľude. Svojou otcovskou dobrotou a láskou získal si hneď od začiatku lásku všetkých veriacich. Vivinul bohatú zákonodarnú činnosť, ktorá zasiahla do všetkých odvetví cirkevného života. Pia X. možno preto právom nazvať najväčším reformným pápežom od tridentského koncilu.

Staral sa o povznesenie duchovnej správy a bohovedného štúdia kňazov, najmä v Taliansku. Vydal dôležité dekréty o dennom sv. prijímaní, o sv. prijímaní dietok a o reforme cirkevného spevu. Na povznesenie úcty najsv. Sviatosti oltárnej a na posilnenie náboženského života zaviedol eucharistické svetové kongresy, na ktoré boli vysielaní pápežskí legáti. R. 1911 obmedzil počet zasvätených sviatkov. — Nakoľko mnohí katolícki učenci v snahe »*priviesť katolícku cirkev do súladu s potrebami modernej doby*« zastávali slovom aj písmom myšlienky, že treba »*urobiť väčšie ústupky duchu času aj v učení viery a mravov*«, vystúpil Pius X. rázne proti tomuto hnutiu, nazvanému »*modernizmom*«, odsúdil r. 1907 bludy modernizmu a jeho šírenie v cirkvi zastavil.

Za Pia X. bola r. 1905 prevedená príkra rozluka cirkvi od štátu vo Francúzsku a ešte bezohľadnejšie r. 1910 v Portugalsku. V Taliansku zostávala »*rímska otázka*« ešte stále otvorenou ranou. Za to v Anglicku pokročil rozkvet katolicizmu v takej miere, že v Londýne bolo možno r. 1908 usporiadať svetový eucharistický kongres za predsedníctva pápežského le-

gáta. V Rusku donútila revolúcia r. 1905 vládu, že udelila náboženskú slobodu všetkým kresťanským vyznaniám, po čom uniaty na Ukrajine, nedávno násilne prevední na pravoslavie, vracali sa hromadne do katolíckej cirkvi.

Pius X. dožil sa ešte vypuknutia svetovej vojny (1914—18), ktorú už prv videl sa blížiť. Zomrel hlboko zarmútený nad strašným vraždením dňa 20. augusta 1914. Jeho dobrota, prostota a čistá zbožnosť získaly mu všeobecnú úctu a lásku. R. 1923 bol začatý proces o jeho blahorečenie.

§ 15. Katolícka cirkev vo svetovej vojne a po nej.⁴⁶⁾

Svetová vojna a jej následky. Predvídaná svetová vojna vypukla dňa 26. júla 1914, keď Rakúsko vypovedalo Srbsku vojnu. Čoskoro bola do vojny strhnutá celá Európa a za krátky čas skoro celý svet. Svetovú vojnu možno v istom smysle považovať za svetový a cirkevnohistorický obrat. Bola zrelým plodom vývoja XIX. storočia, charakterizovaného s náboženského stanoviska odcudzením sa národov a štátov Bohu, odklonom od kresťanského ideálu a obrátením sa k nekresťanskému egoizmu v hospodárskom živote. Svetová vojna zhubne pôsobila na politické, sociálne, hospodárske, kultúrne a nábožensko-cirkevné pomery skoro celého sveta. Následky tohto svetového požiaru, rozdúchaného a podporovaného beznáboženským duchom, boli hrozné: nemilosrdný boj proti existencii nepriateľ-

⁴⁶⁾ Herre, P.: Weltgeschichte der neuesten Zeit (1890—1925. 1926. — Frauenholz: Führer durch die Weltkriegs-Literatur. 1932. — Pfeilchifter, G.: Religion u. Religionen im Weltkrieg. 1911. — Schrörs, H.: Der Krieg u. der Katholizismus. 1911. — Krebs, E.: Die Kirche u. das neue Europa. 1924. — Stuker, A.: Die Kundgebungen Benedikts XV. zum Weltfrieden. 1917. — Quirico, J.: Das Wirken P. Benedikts XV. im Weltkrieg. (Do nemčiny preložil Simeon). 1919. — Goyau, G.: Papauté et chrétienté sous Benoît XV. Paris, 1922. — Lama, Fr.: Papst u. Kurie in ihrer Politik nach dem Krieg. 1926. — Werminghoff, A.: Weltkrieg, Papstum u. römische Frage. 1918. — Fontenellè, R.: Sa sainteté Pie XI. Paris, 1937. (Do češtiny preložil J. Papica: Jeho Svatost Pius XI. Praha, 1937). — Mollat, G.: La question romaine de Pie VI. à Pie XI. Paris, 1933. — Michels, R.: Italien von heute. Zürich, 1930. — Walter, O.—Bucko, V.: Pius XII. — pápež pokoja. Bratislava, 1940.

ských národov, strata asi 10 miliónov ľudských životov a 20 miliónov ranených, obrovské zničenie technickej kultúry, hlad, nákazlivé choroby, všeobecná nenávisť, mravný úpadok, pôžitkárstvo, rozklad rodiny a otrásenie základmi celého spoločenského života. Cirkevná organizácia bola skoro všade rozrušená a nastal náboženskomravný úpadok. Vojna priniesla niekoľkým národom oslobodenie a samostatnosť, ale to nemôže vyrovnáť duchovné a hmotné obete, ktoré si vojna vyžiadala. Roky povojnové boli pre cirkev i národy ťažšie než sama vojna.

Benedikt XV. (1914—22). V konkláve, ktoré sa konalo po smrti Pia X. za dunenia diel začiatkom septembra 1914, vyšiel ako pápež bolognský arcibiskup kardinál Giacomo della Chiesa, z janovskej šľachty, narodený 1854. Dal si meno Benedikt XV. Hlavná úloha jeho pontifikátu bola mu naznačená svetovou vojnou. Ako knieža pokoja a zástupca Kristov na zemi hneď od začiatku svojho pontifikátu vynaložil všetko úsilie, aby pohnul hlavy národov, vedúce vojnu, k zastaveniu krviprelievania a k vyriešeniu sporných otázok cestou pokojného dohodnutia. Najmä pred Vianocami r. 1914 a v auguste r. 1917 dojímavovo vyzýval národy zastaviť nepriateľstvo, ale jeho otcovský hlas zanikal bez výsledku v rinčaní zbraní a pre vzájomnú nenávisť zaslepených národov a ich vodcov. Keď sa mu aj nepodarilo zastaviť hrozné bratovražedné krviprelievanie, usiloval sa aspoň mierniť následky vojny organizovaním výmeny ranených zajatcov, podávaním správ o zajatcoch ich príbuzným a hmotnou podporou obyvateľstva postihnutého vojnou. Dušou celého tohto »*Pomocného diela*« Svätej stolice bol terajší pápež Pius XII. I popri opakovanom tlaku zachoval sv. Otec cez celú vojnu prísnu nestrannosť. Aj po svetovej vojne ujal sa každej príležitosti, aby boli zmiernené biedy a škody, ktoré vojna spôsobila a aby nastalo opravdivé smierenie národov. Bol vylúčený z mierového rokovania a jeho otcovské rady neboly povšimnuté. Tak mier, nadiktovaný nenávisťou a pomstychtivosťou, stal sa ohniskom vzplanutia nového svetového požiaru, ešte horšej svetovej vojny, ktorú prežívajú národy dnes.

I pri hrmení kanónov venoval sa pápež Benedikt XV. reformným prácam v cirkvi. Jeho vynikajúcim dielom je vydanie nového cirkevného zákoníka (*Codex iuris canonici*) r. 1917. Pre

podporu teologického štúdia zriadil zvláštnu kongregáciu pre semináre a univerzity a kongregáciu pre záležitosti východnej cirkvi. Staral sa o misie, ktoré boli vojnou veľmi poškodené.

Na vážnosť pápežovu a vzrast morálnej moci pápežstva ukazuje to, že Anglicko a Holandsko, ktoré od XVI. st. neudržovali diplomatické styky so Svätou stolicou, hneď po skončení vojny zriadili vyslanectvá pri pápežskej kúrii. Tak isto aj iné štáty snažily sa nadviazať diplomatické styky s Vatikánom a aj Francúzsko, ktoré r. 1905 previedlo príkru rozluku štátu a cirkvi, obnovilo r. 1921 diplomatické styky s hlavou katolíckej cirkvi.

Pomník, ktorý postavili ešte za života pápežovho r. 1920 v Carihrade, svedčí o láske a vďačnosti aj nekatolíkov voči Benediktovi XV. Na pomník dali nápis: *»Dobrodincovi národov bez rozdielu národnosti a náboženstiev, vo veľkom obdive nad láskyplnou starostlivosťou sv. Otca o ľudí v čase veľkej vojny, postavil tento pomník nekatolícky Orient ešte žijúcemu pápežovi Benediktovi XV. na znak vďačného uznania.«*

Pápež, ktorý stelesňoval lásku k národom, ľuďom a pokoj, zomrel po krátkej chorobe dňa 22. januára 1922. Jeho posledné slová boli: *»Radi dávame svoj život za vybudovanie svetového pokoja.«* Videl totiž, že puto lásky medzi národmi stále oslabujú silné národné protivy (prepiaty nacionalizmus), ktoré neveštily pokojnú budúcnosť.

P i u s X I . (1 9 2 2 — 3 9). Nástupcom Benedikta XV. stal sa milánsky arcibiskup kardinál Achilles Ratti, ktorý už predtým osvedčil svoje vynikajúce schopnosti. Šťastné spojenie múdrosti, cieľavedomosti, silná dôvera v Boha a optimizmus urobily ho schopným vykonať mnoho na všetkých poliach cirkevného života. Vo svojej prvej encyklike (Ubi arcano z 23. decembra 1922) oznámil, že chce pokračovať v smerniciach svojich veľkých predchodcov Pia X. a Benedikta XV. a program svojho pontifikátu vyjadril slovami: *»Pokoj Kristov v kráľovstve Kristom.«* V tomto smysle vyhlásil roky 1925, 1929 a 1933 za sväté roky (jubilejné), čo priviedlo tisíce pútnikov zo všetkých národov a krajín do Ríma a malo ich priviesť k bratskému sblí-

ženiu ako dietky spoločného Otca na nebi a jeho zástupcu na zemi. Zaviedol sviatok Krista Kráľa, spojený so zasvätením celého ľudstva Božskému Srdcu. Aby sa kráľovstvo Kristovo na zemi čím viac upevnilo, vyzval r. 1928 katolíckych laikov ku Katolíckej akcii, v ktorej všetci veriaci pod vedením biskupov majú spolupracovať na prehĺbení kresťanského života. Za jeho pontifikátu boli mnohí hrdinovia kresťanského života vyhlásení za svätých a blahoslavených. Vo svojich encyklikách vyzýval k ochrane kresťanskej výchovy a kresťanského manželstva, varoval pred modernými bludmi (komunizmus a novodobé pohanstvo) a k 40. výročiu encykliky Leva XIII. »*Rerum novarum*« vydal novú encykliku »*Quadragesimo anno*« (1931) o náprave a zdokonalení spoločenského poriadku podľa smeru evanjelia. Založil mnoho nových biskupstiev a arcibiskupstiev, apoštolských nunciatúr a prefektúr. Veľkú starostlivosť venoval pohanským misiám a unionistickému hnutiu. Zaviedol misijnú nedeľu, na ktorú veriaci každý rok majú byť upozorení na svoju povinnosť podporovať misie a misionárske povolania. R. 1926 vysvätil 6 domorodých kňazov čínskych a r. 1927 jedného japonského slávnostným spôsobom v Ríme za biskupov. Za to sa mu dostalo aj názvu »*pápež misií*«.

Veľké úspechy mal Pius XI. aj na poli cirkevnopolitickom. V tejto práci bol podporovaný vynikajúcimi svojimi sekretármi, kardinálmi Gasparrim a Pacellim, svojim znamenitým nástupcom. Tak sa mu podarilo v mnohých krajinách usporiadať cirkevné pomery a uzavrieť početné konkordáty (Lotyšsko, Bavorsko, Poľsko, Litva, Rumunsko, Prusko, Taliansko, Česko-Slovensko, Bádensko, Rakúsko, Nemecko, Juhoslávia). Za neho bola vyriešená aj pálčivá »*rímska otázka*« lateránskymi smluvami zo dňa 11. februára 1929, ktorými bol urovnaný dlhoročný spor (od r. 1870) medzi Vatikánom a Talianskym kráľovstvom (Kvirinálom). Tým prestalo »*vatikánske väzenie*« pápežov. Bol znova vytvorený cirkevný Pápežský štát, keď aj o nepatrnej rozlohe 44 km², čím bola obnovená suverenita pápežská. Územnú nepatrnosť nahrádza vysoká mravná autorita pápežská; nijaký vládár nemá toľko vyslancov ako pápež a pri nijakej vláde niet toľko diplomatických zástupcov ako práve pri Vatikáne.

Bolestou naplňovalo pápeža Pia XI. kruté prenasledovanie katolíckej cirkvi v Španielsku, Mexiku a najmä v boľševickom Rusku, kde po krvavom prevrate r. 1917 došlo k najzúrivejšiemu prenasledovaniu nielen katolíkov, ale náboženstva vôbec.

Dňa 10. februára 1939 niesla sa vlnami éteru smutná zpráva, že pápež Pius XI., bojovník za pokoj Kristov v kráľovstve Kristovom, dokončil svoju pozemskú púť. Ako pri smrti Pia X., tak aj pri smrti Pia XI. sťahovali sa nad ľudstvom čierne mračky nového svetového konfliktu, novej vojny, ešte strašnejšej, než bola predošlá. Keď sa dnes už nebohý parížsky arcibiskup kardinál Verdier dozvedel o smrti Pia XI., údajne povedal: *»Cirkev ide v ústrety tak búrlivej dobe, že nástupca Pia XI. bude musieť byť alebo hrdinom alebo svätcom!«* Pioovým nástupcom sa stal jeho najbližší spolupracovník, kardinál štátny sekretár Eugenio Pacelli, ktorý z úcty k svojmu vznešenému predchodcovi prijal meno Pius XII.

Pius XII. (1939 —). Eugenio Pacelli, rodom i duchom Riman (narodil sa dňa 2. marca 1876), prešiel rýchlo všetkými stupňami cirkevnej dráhy, až v deň svojich 62. narodenín bol zvolený dňa 2. marca 1939 za radostného jasanía rímskeho ľudu a veriacich celého katolíckeho sveta za nástupcu svojho vznešeného učiteľa, pápeža Pia XI., aby pokračoval v jeho diele na uskutočnení trvalého a spravodlivého mieru medzi národami. Za heslo svojho pontifikátu zvolil si vetu: *»Pokoj je dielom spravodlivosti.«* Z vlastnej skúsenosti za prvej svetovej vojny poznal v celom dosahu hrôzu tohto zla. Preto urobil všetko hneď po svojom zvolení, aby zachránil ľudstvo od tohto nešťastia. Jeho varovný hlas nebol vypočutý a požiar novej vojny ničí znova duchovné a hmotné hodnoty ľudstva. Stále pozdvihuje svoj otcovský varovný hlas, aby bolo zastavené prelievanie ľudskej krvi a pustošenie ľudskej kultúry. Ukazuje cestu a podmienky nastolenia spravodlivého pokoja. Vo svojom rozhlasovom poslanstve dňa 24. augusta 1939 povedal: *»Na veľkú ľudskú rodinu znova prišla ťažká hodina, hodina hroziacich rozhodovaní, ktoré nemôže nechať bezstarostným naše srdce a našu duchovnú autoritu, ktorú sme dostali od Boha, aby sme viedli národy po ceste spravodlivosti a pokoja... Pravda nech nájde*

svoje uplatnenie cestou rozumu nie cestou zbraní...» Keď sa mu nepodarilo zachrániť ľudstvo pred novou vojnou, usiluje sa mierniť jej biedu, ako to robil už za prvej svetovej vojny. Veríme, že tento »pápež pokoja« a »anjelský pastier« vyvedie šťastne lodičku cirkvi z rozbúreného mora súčasnosti do pokojnej budúcnosti a zväčší duchovnú a mravnú autoritu cirkvi.

Časopis »L'Intransigeant« (Paríž) po zvolení Eugenia Pacelliho za pápeža, napísal : »Položil základný kameň pokoja, to je nadľudská úloha, ktorú si sám uložil a len sám ju môže uskutočniť. Tento, ktorý nastupuje na trón Petrov, je viac ako diplomat : je askéta, ktorý by sa bol radšej zriekol tejto pocty ; mystik, najusilovnejší sluha kresťanského ideálu, rode-ný obhájca duchovnosti proti materializmu.«

§ 16. Katolícke misie a unionistické hnutie.⁴⁷⁾

Nový rozvoj misií. Zrušením jezuitskej rehole a utláčaním cirkvi po francúzskej revolúcii v Európe poklesla značne misijná činnosť. Mnohé misijné stanice boli opustené a úplne zanikly. Až v 2. polovici XIX. st. sa misijná činnosť znova zvýšila : v Európe sa prebúdzať horlivou činnosťou biskupov a kňazov, najmä po vaticánskom koncile, čulejší náboženský život, oživily niektoré staršie rehole a zakladaly sa nové, skoro u všetkých národov sa zakladaly spolky pre vydržovanie a podporu misií ; zriaďovaly sa semináre pre výchovu misiónárov. Záujem o misie prebúdzať aj misijné časopisy. Misijnej práci venujú sa popri starých reholiach (jezuiti, kapucíni, laza-

⁴⁷⁾ Vid' pozn. 37. — *Missiones catholicae cura S. Congregationis de Propaganda Fide descriptae*. Romae, 1922. — Neuhäusler, J.: *Atlas der kath. Weltmission*. 1932. — Streit : *Die Weltmission der kath. Kirche*. 1928. — Freitag, A.: *Kath. Missionskunde im Grundriss*. 1926. — Streit : *Führer durch die deutsche kat. Missionsliteratur*. Freib., 1911. — Huonder, A.: *Der Europäismus im Missionsbetrieb*. 1921. — Aufhauser, J. B.: *Umweltbeeinflussung der christl. Mission*. 1932. — Kasbauer, S.: *Die Teilnahme der Frauenwelt am Missionswerk*. 1928. — Väh, A.: *Die Frauenorden in der Mission v. 16. Jh. bis zur Gegenwart*. 1920. — Hase : *Gesch. der protest. Kirche im 19. Jhrh.* Leipzig, 1892. — Beth, K.: *Die Krisis des Protestantismus*. 1932. — Pribilla, M.: *Um die Wiedereinigung im Glauben*. 1925. — Piette, M.: *L'union des Églises*. Bruxelles, 1928. — Drozd, Št.: *K počiatkom Diela Detinstva Ježišovho na Slovensku*. 1943.

risti, benediktíni, trapisti, františkáni) aj nové kongregácie priamo pre misijné účely založené : Spoločnosť čiernych otcov čiže Otcov Ducha Svätého (r. 1848), Kongregácia nepoškvrneného srdca Panny Márie v Belgii (r. 1863), Spoločnosť bielych otcov (r. 1868), Spoločnosť Božského Slova, založená v Holandsku r. 1875 Arnoldom Janssenom, Spoločnosť saleziánov, založená veľkým apoštolom opustenej mládeže sv. Jánom Boscom († 1888) v Turíne (r. 1859). Misijnú činnosť veľmi podporovali početné ženské kongregácie, ktoré vznikli vo Francúzsku, Taliansku, Nemecku a Rakúsku. Horlivej činnosti misionárov podarilo sa obnoviť zaniklé misijné stanice a zakladať stanice nové. Misionári usilovali sa získať všade čo najskôr pomocníkov z domorodcov. Misijné dielo pokročilo natoľko, že dnes pôsobí v misijnom území na tisíce domorodých sestier rehoľných a domorodých kňazov. Pápež Pius XI. vysvätil 6 kňazov Číňanov a jedného Japonca za biskupov. R. 1939 vysvätil pápež Pius XII. opäť jedného Číňana, jedného Indu a dvoch afrických černochoch za biskupov. Najväčší podiel na misijnej činnosti malo došiaľ Francúzsko, odkiaľ prichádzalo dve tretiny misijného personálu a hmotných prostriedkov. Milióny obrátených pohanov vďačia obetavým misionárom a ich pomocníkom za svetlo Kristovej viery. Misijná činnosť protestantských misionárov v poslednom čase rušivo zasahuje do práce katolíckych misionárov. Tak isto svetová vojna veľmi poškodila misijnú činnosť, ktorú sa po vojnovým pápežom podarilo znova upevniť a rozšíriť.

Á z i a . V Prednej Indii sa misie rozmohly za anglického panstva natoľko, že r. 1911 bolo možno v Kalkute konať veľký katolícky sjazd. Pôsobí tam 11 arcibiskupov a 38 biskupov. — V Zadnej Indii bola cirkev z nenávisťi proti Francúzom v roku 1820—85 kruto prenasledovaná. Kňazi boli vyhnaní a kostoly zväňané. Len v r. 1884 bolo tam povraždené 16.000 kresťanov a na 20.000 predané do otroctva. Až vojenské zakročenie Francúzska a Anglicka zaistilo kresťanom náboženskú slobodu a pokoj.

Č í n a . Do Číny prenikli misionári znova začiatkom XIX. st. a utešene tam rozšírili kresťanstvo. I popri opakovaných výbuchoch proti kresťanom, vyvolaným nenávisťou voči Euro-

panom (r. 1900 boxerské povstanie) kresťanstvo sa predsa šíri a okrem misionárov z Európy pôsobí tam už na tisíce domorodých rehoľníč a na stá domorodých kňazov.

J a p o n s k o . Do Japonska si vynútily prístup európske štáty r. 1858. Misionári našli tam ešte sbory kresťanov, založené v XVII. st., ktoré si bez kňazov a bez kostolov zachovali vieru po 200 rokov ; zo sviatostí si, pravda, udeľovali tamojší kresťania len krst. Odpor k cudzincom a hmotársky spôsob života, ktorý Japonci rýchle preberajú od Europeanov, je prekážkou misijnej činnosti. Pri tom všetkom bola už zriadená metropola v Tokiu a v krajine pôsobí niekoľko biskupov. R. 1926 bol vysvätený prvý Japonec za biskupa. Dnes je tam vyše 100.000 katolíkov.

A f r i k a . V Afrike sa ujímalo kresťanstvo veľmi pomaly ; misijnú prácu znemožňovalo nezdravé podnebie, malé schopnosti domorodcov a na severe nenávisť mohamedánov. Až keď si v XIX. st. európske štáty podrobili Afriku úplne, prenikli katolícki misionári ku všetkým kmeňom afrických domorodcov a nastal tam veľký rozmach katolíckych misií. Z misionárov severnej Afriky vynikol kartáginský kardinál Lavigerie, zakladateľ Spoločnosti bielych otcov, známy svojím úsilím, aby bol potlačený obchod s otrokmi († 1892).

A m e r i k a . R. 1783 odtrhly sa dnešné Spojené štáty severoam. (USA) od Anglicka. Nová ústava zaviedla úplnú náboženskú slobodu a cirkevné záležitosti pre veľkú rozmanitosť náboženských vyznaní obyvateľstva boli vylúčené zo štátnej správy. Spojené štáty zaručujú každému náboženstvu právnu ochranu a cirkvám sa ponecháva možnosť rozvoja ; cirkevný majetok je oslobodený od daní ; duchovní nie sú povinní vojenskou službou ; štátne školy sú neutrálne, ale každé vyznanie si smie vydržovať vlastné školy, svojich duchovných a svoje ústavy a spolky.

Za takýchto pomerov môže katolícka cirkev blahodárne pôsobiť a vyvíjať sa. V Baltimore bolo založené r. 1789 prvé biskupstvo. Teraz majú katolíci v Spojených štátoch 116 biskupstiev. V Quebecu a v Montreale sú katolícke univerzity.

M e x i k o : Mexiko je prevažne katolícke s 29 biskupstvami. Za neustálych politických prevratov v XIX. st. prežila cir-

kev mnoho utrpenia. R. 1874 bola prevedená drsná odľuka cirkvi od štátu, v školách sa prestalo učiť náboženstvo a rehole byly rozpustené. Cirkevný majetok bol zhabaný z väčšej časti už prv. Mnoho utrpení prežíva tam cirkev od r. 1926 znova, lebo revolučné živly usilujú sa úplne potlačiť cirkev. — V ostatných stredoamerických štátoch bola tiež cirkev prenasledovaná. Od polovice XIX. st. je tam väčšia náboženská sloboda.

Južná Amerika. V Južnej Amerike trpela cirkev v časoch občianskych vojen; prišla o majetok, rehole byly vyhánané, kláštory a semináre rušené. V XIX. st. prestaly občianske vojny a cirkevné záležitosti byly upravené konkordátmi. Teraz môže cirkev slobodnejšie pôsobiť. Je tam značný nedostatok kňazov, najmä pre duchovnú správu prisťahovalcov.

Austrália. Od r. 1829, kedy sa dostalo náboženskej slobody katolíkom v Anglicku, mohla sa rozvíjať misijná činnosť aj v Austrálii, patriacej k Britskej ríši. Prvé biskupstvo bolo zriadené r. 1842 v Sydney. Dnes je tam 6 arcibiskupstiev a 14 biskupstiev. — V Polynézii je už tiež mnoho apoštolských vikariátov. Najvýznamnejším misionárom na ostrovoch v Tichom oceáne bol P. Damián Deveuster, apoštol malomocných, ktorý zomrel nákazou malomocenstva r. 1889. Podľa jeho príkladu ujalo sa misijnej činnosti medzi malomocnými niekoľko rehoľných kňazov a rehoľníc.

Unionistické hnutie. Ako prv, aj teraz venovala cirkev veľké úsilie tomu, aby priviedla rozkolníkov ku katolíckej viere. Mnoho katolíckych učencov i misionárov pracuje na sblížení pravoslávnych s katolíkami. Strediskom týchto snáh je Orientálny ústav v Ríme, zriadený pápežom Piom XI. Tento cieľ sledoval pápež Pius XI. aj r. 1925, kedy pozval na 1600. výročie koncilu nicejského (325) aj orientálnych biskupov. Cirkev dosiahla aj na tomto poli znamenitých úspechov, ale neraz bola dosiahnutá únia zničená násilným spôsobom od panovníkov a vlád. V poslednom čase tvrdým spôsobom bola odstránená únia v Rusku, ku ktorému po rozdelení Poľska v XVIII. st. pripadla veľká čiastka sjednotených Rusínov a Ukrajincov. Spolu bolo v Rusku na 12 miliónov katolíkov, z ktorých násilnými zákrokmi ruských cárov zostaly iba trosky. Za cára Mi-

kuláša I. (1826—1856) bola únia zakázaná a katolíci úradne vyhlásení za pravoslávnych. Po revolučnom prevrate v Rusku r. 1917 začalo sa krvavé prenasledovanie náboženstva vôbec.

Arménski kresťania sú od r. 1439 zčasti spojení s Rímom (19 diecéz); od r. 1442 tiež časť jakobitov v Sýrii (30 diecéz), v Egypte a v Abesínsku (5 diecéz); v XVII. st. sa pripojila malá časť Srbov, ktorí sa prisťahovali z Bosny do Chorvátska; od XVII. st. je s Rímom sjednotená časť Rumunov v Sedmohradsku a v Banáte. Po rozdelení Poľska v XVIII. st. pripadli k Rakúsku Rusíni v Haliči, to jest uniatská diecéza Ivovská, przemysľovská a stanislavovská; r. 1807 bola pre nich zriadená metropola vo Lvove. — Rusíni, usadlí pod Karpatmi, majú uniatského biskupa v Užhorode a v Prešove. — Všetkých uniatov sa počíta vyše 8 miliónov.

Protestantské vyznania. Zásada subjektivismu a zdôraznenie národného a územného princípu, ktoré zaviedli reformátori XVI. storočia, mali za následok stále väčšie drobenie protestantských vyznaní. Najmä Spojené štáty americké sú veľmi pestré s tejto stránky. Sami predstavení protestantských vyznaní, najmä od polovice XIX. st., cítili potrebu sjednotenia protestantských vyznaní. Všetky doterajšie pokusy však stroskotaly na veľkých názorových rozdieloch v najzákladnejších otázkach. Pápeži katolíckej cirkvi častejšie podávali protestantom priateľskú ruku, ale všetky tieto pokusy vyznely vždy naprázdno. Ešte bude treba mnoho práce a modlitieb, kým sa splnia slová Kristove o jednom pastierovi a jednom ovčinci.

Náboženská štatistika ľudstva z roku 1937 :

kresťanov je 785 miliónov,

z toho je : katolíkov 400 miliónov,
evanjelikov 207 miliónov,
pravoslávnych 163 miliónov,
monofyzitov 11 miliónov,
iných 4 milióny;

mohamedánov je 306 miliónov,

židov je 15 miliónov.

Pohanov je 896 miliónov,
z toho je : budhistov 221 miliónov,
konfuciánov 300 miliónov,
taoistov 30 miliónov,
šintoistov 18 miliónov,
hinduistov 227 miliónov,
primitivistov 100 miliónov.

Ludí bez vyznania je na 55 miliónov.

§ 17. Cirkevná veda a umenie v kresťanskom novoveku.⁴⁸⁾

Cirkevná veda. Teologická veda dosiahla v období reformácie a katolíckej reštaurácie veľkého rozkvetu. Prispelo k tomu najmä vynájdenie kníhtlače v polovici XV. st. Jánom Guttenbergom († 1468), ďalej humanizmus a nepriamo aj reformácia, nakoľko cirkev bola nútená hájiť katolícke učenie proti bludom reformátorov XVI. storočia. Veľký rozkvet teologickej vedy začína sa najmä po tridentskom koncile, ktorý dal vedúce zásady pre rozvoj teologie. Hlavnými pestovateľmi vedy boli rehole, najmä jezuitská a dominikánska, ďalej oratoriáni a mauríni (reformovaní benediktíni). Popri rehoľníkoch účastnil sa na vedeckej činnosti aj svetský klérus. Ráz litera-

⁴⁸⁾ Vid' pozn. 28. — Hurter, H.: *Nomenclator literarius theologiae cath.* 1906—7. — Werner, K.: *Franz Suarez u. die Scholastik der letzten Jhrh.* 1861. — Eschweiler, K.: *Die zwei Wege der neueren Theologie.* 1926. — Schwane, J.: *Dogmengesch. d. neueren Zeit.* 1890. — Turmel, J.: *Histoire de la théologie positive du concile de Trente au concile du Vatican.* Paris, 1906. — Döllinger, J. a F. H. Reusch: *Gesch. der Moralstreitigkeiten in der kath. Kirche seit d. 16. Jhrh.* 1889. — Scheuber, J.: *Kirche u. Reformation.* 1917. — Pfandl, L.: *Spanische Kultur u. Sitte im 16. Jhrh.* 1924. — Graus, J.: *Die kath. Kirche u. die Renaissance.* 1888. — Weisbach, W.: *Der Barock als Kunst der Gegenreformation.* 1921. — Weingartner, J.: *Der Geist des Barock.* 1925. — Schmarsow, A.: *Barock u. Rokoko.* 1897. — Escher, K.: *Barock u. Klassizismus.* 1910. — Weingartner, J.: *Das kirchl. Kunstgewerbe der Neuzeit.* 1927. — A. Messer a M. Pribilla: *Katholizismus u. modernes Denken.* 1924. — Przywara, E.: *Ringel der Gegenwart.* 1929. — Adam, K.: *Glaube u. Glaubenswissenschaft im Katholizismus.* 1923. — Ehrhard, Alb.: *Der Katholizismus u. das 20. Jhrh.* 1902. — Gisler, A.: *Der Modernismus.* 1913. — Smolík, V.: *O učení modernistův.* Praha, 1911.

túry tohto obdobia bol polemický, čo bolo dané zápasom medzi katolíckou cirkvou a novotármi.

Horlivo sa pestovali biblické vedy. V tomto odbore vynikli jezuiti Ján Maldonát, profesor v Paríži (†1583) a Cornelius a Lapide, profesor v Lovani a v Ríme († 1583). — Bohoveda vieroučná priniesla knihy jednak sústavne dogmatické, jednak spisy obranné. Dodnes nestratili cenu knihy jezuitov Františka Saureza († 1617) a kardinála sv. Róberta Bellarmína († 1621). Veľmi hojná bola literatúra asketická (návod k duchovnému životu) a kazateľská. — Zápas medzi katolíkmi a protestantmi prispel k rozvoju dejepisnej vedy, lebo obidve strany usilovali sa dokazovať svoju pravdu historickými dokumentmi. Humanizmus, zdôrazňujúci štúdium prameňov, bol ďalšou vzpruhou rozvoja dejepisného bádania. Veľké dielo z cirkevného dejepisu katolíckeho (*»Annales ecclesiastici«*) napísal kardinál Cézar Baronius, člen kongregácie oratoriánov († 1607). Svoje dielo vydal ako obranu katolíckej cirkvi proti stranníckemu dielu, plnému ohovárania a vášnivej polemiky, ktoré spolu s inými vydal odpadlý kňaz Matej Flacius, protestantský kazateľ, pod názvom *»Magdeburgské centúrie«* v 13 sväzkoch, z ktorých každý je venovaný jednému storočiu. Holandský jezuita Ján Bolland († 1665) začal vydávať *»Acta sanctorum«* (Životy svätých); jeho pokračovatelia (bollandisti) vydali do konca XIX. st. 69 sväzkov tohto veľkého a dôkladného diela. Pre štúdium pomocných, lepšie základných vied historických položili základy francúzski mauríni na čele so svojim vynikajúcim členom Jánom Mabillonom (1632—1707).

Prírodné vedy. V tomto období sa začal aj rozkvet prírodných vied. Na tomto poli vynikli : Mikuláš Kopernik, kanonik vo Frauenburgu vo Východnom Prusku († 1543), hlásajúci heliocentrickú teóriu, podľa ktorej sa zem otáča okolo slnka; Ján Kepler (1571—1630), nemecký astronóm; František Bacon (1561—1626), anglický kancelár a slávny filozof; Galileo Galilei (1564—1642), slávny taliansky matematik, fyzik a astronóm, narodený v Pize. Galilei zastával heliocentrický názor Koperníkov, nakoľko však nevedel ešte vyvrátiť námietky iných astronomov, zakázala kongregácia indexu jeho učenie, lebo sa podľa všeobecnej mienky doby jeho učenie zdalo odporovať

Písmu svätému. Galilei sľúbil, že nebude ďalej svoje názory hlásať. Po 16 rokoch však svoj sľub porušil. Preto ho kongregácia odsúdila na nútený pobyt v arcibiskupskom paláci v Siene. Potom býval vo svojej vile pri Florencii. Tam zomrel spoločne ako katolík r. 1642. Rozsudky nad jeho učením nie sú vieroučné výroky pápeža, ale len usnesenia rímskej kongregácie, ktorej neprislúcha výsada neomylnosti. Preto prípad Galileiho nemožno užívať ako dôkaz proti pápežskej neomylnosti.

Prekážky a nový rozvoj cirkevnej vedy. Obdobie štátneho cirkevnictva a osvietenstva (1648—1815) pri všeobecnom ochudobnení cirkevného života neprinieslo ani na poli cirkevnej vedy nič mimoriadneho. Aj na začiatku XIX. st. stavaly sa rozvoju cirkevnej vedy značné prekážky. Revolúciou vo Francúzsku a Nemecku stratila cirkev svoje školy a štát začal riadiť vyučovanie na univerzitách. Sekularizácia cirkevného majetku v uvedených krajinách znamenala skoro úplný nedostatok hmotných prostriedkov pre vedecký život; aj v ostatných krajinách to bolo podobné. Kláštory, ktoré boli prv hlavnými pestovateľmi cirkevnej vedy, staly sa väčšinou obeťou opakovaných revolúcií. Pomaly boli tieto prekážky odstránené a začal sa nový rozkvet katolíckej vedy, najmä po koncile vatikánskom. Vynikajúci pápeži po koncile vatikánskom (Lev XIII., Pius X. a Pius XI.) venovali veľkú starostlivosť katolíckej vede a odstráneniu pomýlených smerov (modernizmus) z nej. Lev XIII. vyhlásil encyklikou »*Aeterni Patris*« z r. 1879 sv. Tomáša Akv. za vzor katolíckych bohoslovcov. Strediskom katolíckej vedy sú dnes predovšetkým mnohé katolícke univerzity, najmä teologické fakulty, na ktorých sa všetkým teologickým odborom venuje veľká pozornosť.

Cirkevné umenie. Na sklonku stredoveku nadobúda talianske prostredie významného vplyvu na novší vývoj celej európskej vzdelanosti a razi cestu novým základným hľadiskám. V duchovnom živote talianskom začaly sa už od XVI. st. hlásiť nové smery, ktoré neskoršia doba nazvala renesanciou, to jest obrozením. Toto nové hnutie odvracia zrak človeka od zásvetia a posmrtných vecí a obracia jeho pohľad k pozemskému životu, k hľadaniu šťastia na zemi. Rastúci vplyv staroveku pre-

javil sa aj vo výtvarnom umení. Gotický sloh ustupuje v Taliansku od začiatku XV. st. umeleckým snahám, ktorých cieľom je jednak primknúť sa k antickým vzorom, jednak vernejšie vystihnúť prírodu.

Sloh renesančný. Tento nový sloh bol nazvaný renesančným slohom. Chrámy tohto slohu majú pôdorys alebo centrálny alebo obdĺžnikový; klenba (povaly, okien a portálu) má románske alebo nízke oblúky; nad hlavnou loďou vznáša sa mohutná kupola (baňa); rímsy sú priamočiare a uplatňujú sa stĺpy (jónske a korintské) alebo mocné piliere. Najvýznamnejšou renesančnou cirkevnou stavbou je chrám sv. Petra v Ríme, ktorý bol stavaný 120 rokov (1506—1626). Hlavnými jeho staviteľmi boli Bramante († 1514), Michelangelo Buonarrotti († 1564) a Carlo Maderno († 1629).

Z výtvarných umelcov renesančnej doby vynikli: Leonardo da Vinci († 1519), slávny maliar a sochár, učenec naplnený túžbou preniknúť rázom taje prírody; Michelangelo Buonarrotti, najväčší maliar, sochár a architekt taliansky a zároveň významný básnik; predčasne zosnutý Rafael Santi z Urbina († 1520); Tizian Vecellio († 1576). V Nemecku pôsobili Albrecht Dürer († 1528) a Ján Holbein († 1543).

Renesančné umenie na Slovensku. Na Slovensku dostaly niektoré gotické kostoly renesančné portále, napr. v Lipianoch, Brezovici, Sabinove a v Bratislave (južný portál dómu). Viac sa uplatňovala u nás renesancia pri stavbách a prestavbách mestských radníc (Bardejov, Levoča, Banská Bystrica, Bratislava) a stavbe šľachtických kaštieľov (Betlanovce, Strážky, Kežmarok, Veľká Bytča, Dolná Mičiná, Štiavnik) a meštianskych domov (Prešov, Bratislava, Levoča).

Sloh barokový. Víťazstvo katolíckej cirkvi nad novotármi a obnovenie cirkevného ducha prejavilo sa v XVI. a najmä v XVII. st. aj v umení. Nový sloh dostal meno sloh barokový, nazvaný tiež slohom jezuitským, lebo jezuiti boli hlavnými činiteľmi katolíckej obrody a propagátormi tohto slohu. Cieľom nového slohu bolo budiť mohutný jednotný dojem, povznášajúci človeka do nadzemského sveta. Do chrámových stavieb zavádzaly sa prehnuté oblúky, prelomené rímsy.

točené stĺpy a cibuľovité alebo hruškovité bane na vežiach; nad oltárom bol zpravidla umiestený rozmerný obraz a po stranách sochy akoby v živom pohybe. Vnútro chrámov, schodíšť a honosných galérií bolo zdobené pozlatteným štukom a lesklým mramorom. Neskoršie výstrelky baroka nazývajú sa slohom rokokovým. Priekopníkom nového slohu bol už veľký majster Michelangelo Buonarotti, ktorý dal baroku účinný motív najmä vo vznosnej kupole svätopeterského chrámu. Majstrami barokového slohu boli geniálni rímski umelci Lorenzo Bernini († 1680) a Francesco Borromini († 1667), ktorí si trúfali tvoriť fantázií uvoľniť úplne úzdu pri budovaní priestorov najsložitějších pôdorysov s bohatou výzdobou vonkajšou, prudko oživenou hrou svetla a tieňa.

Barokové umenie na Slovensku. Po vyvrátení tureckého panstva ujalo sa barokové staviteľstvo aj na Slovensku, kde sa rozvíja v 2. polovici XVII. a najmä v XVIII. storočí. Najstaršou a najvýznamnejšou barokovou stavbou na Slovensku je veľkolepý univerzitný kostol v Trnave, postavený ešte pred r. 1640. K nemu sa radia bývalý jezuitský kostol v Trenčíne (1655), bývalý jezuitský, teraz premonštrátsky kostol v Košiciach (1675), františkánske kostoly v Trnave, Hlohovci, Malackách a v Nižnom Šebeši. V barokovom slohu bol reštaurovaný aj katedrálly kostol v Nitre. V XVIII. st. boli v tomto slohu postavené františkánsky kostol alžbetiniek v Bratislave a kostol piaristov v Prievidzi. Okrem chrámových stavieb bolo v barokovom slohu postavené na Slovensku aj mnoho svetských budov (paláce, kaštiele, zemianske kúrie).

Moderný sloh. V XIX. st., storočí revolučných prevratov na všetkých poliach, nastal chaos a kríza aj v umení. Po novom zvrúcnení náboženského života nastáva oduševnenie za stredoveké umenie (klasicizmus, historizmus). Napodobňovaný bol najprv sloh gotický, potom renesancia a barok. Od sklonku XIX. st. hľadajú stavitelia cesty k novej samostatnej architektúre (moderný sloh). Stavitelia prispôsobujú sa k novému stavebnému materiálu (železo, betón, sklo), ktorý im umožňuje veľké rozpätia, a stavajú chrámy jednoducho a prakticky, primerane k požiadavkám doby.

§ 18. Cirkevnopolitické pomery na Slovensku v poslednom storočí.⁴⁹⁾

a) Do r. 1918.

Proticirkevné snahy. Slovenské dejiny od začiatku XIX. st. sú vyplnené ťažkými bojmi na poli cirkevnom i národnom. Na poli cirkevnom musela cirkev hájiť svoje práva proti liberálnej a cirkvi nepriateľskej politike, ktorá ako inde v Európe aj v Uhorsku usilovala sa vylúčiť cirkev z vplyvu na verejné záležitosti alebo urobiť z nej slúžku štátnych záujmov. So stránky národnej museli Slováci proti násilnej maďarizácii podstúpiť najťažší boj za svoje národné a politické práva.

František II. Už cisár Leopold II. (1790—92) odvolal mnohé cirkevné reformy Jozefa II., najmä zrušil ústredné semináre a nahradil ich znova biskupskými. Jeho nástupca cisár František II. (1792—1835) dovilil vo svojej ríši usadiť sa jezuitom a redemptoristom a celé školstvo dal pod dozor cirkvi

⁴⁹⁾ Vid' pozn. 38. a 43. — Dejiny Spolku sv. Vojtecha. Trnava. — Mráz, A.: Matica slovenská v r. 1863—1875. Turč. Sv. Martin, 1935. — Skultéty, J.: Stodvadsaťpäť rokov zo slovenského života (1790—1914). Turč. Sv. Martin, 1920. — Marták, J.: Útok na spisovnú slovenčinu r. 1847/48 a jeho cieľ. Turč. Sv. Martin, 1938. — Šteller, F.: Andrej Radlinský. Trnava, 1934. — Ries, V.: Fr. Richard Oswald. Trnava, 1939. — Sidor, K.: Andrej Hlinka. Bratislava, 1934. — Čulen, K.: Roky slovenských nádejí a sklamaní. 1932. — Ten istý : Slovenské študentské tragédie. 1935. — Ten istý : Pittsburgská dohoda. 1937. — Ten istý : Dejiny Slovákov v Amerike. Bratislava, 1942. — Somoghi, E.: Kossuth, sein Leben u. Wirken. Leipzig, 1894. — Alter, W.: Die auswärtige Politik der ung. Revolution. Berlin, 1912. — Andrassy Gy.: Ungarns Ausgleich mit Österreich. Leipzig, 1897. — Bertha, A.: La Hongrie moderne de 1849 à 1901. Paris, 1901. — Opočenský, J.: Konec monarchie rakousko-uherské. Praha, 1928. — Scotus Viator : Nacial problems in Hungary. 1910. (Do češtiny preložil J. Ulehla : Národní otázka v Uhrách, 1913.) — Rapant, D.: Slovenské povstanie v r. 1848—49. Turč. Sv. Martin, 1937. — Bokes, Fr.: Pokusy o slovensko-maďarské vyrovnanie v r. 1861—68. Turč. Sv. Martin, 1941. — Cinek, Fr.: K náboženské otázce v prvých letech našej samostatnosti 1918—1925. Olomouc, 1926. — Hrušovský, Fr.: Slovenské dejiny. Turč. Sv. Martin, 1940. — Ercé : Slovenská krv. Bratislava, 1942. — Rizner, L.: Bibliografia písomníctva slovenského od najstarších čias do r. 1900. Turč. Sv. Martin, 1927—34.

Zriadil v Uhorsku biskupstvá košické a satmarské a podriadil ich arcibiskupstvu jágerskému (r. 1804). Za cisára Františka II. nastal pre katolícku cirkev akýsi obrat k lepšiemu. Jozefínske zákony sa nevykonávaly s takou prísornosťou ako prv, hoci ich jadro, to jest vláda štátu nad cirkvou, zostávalo aj ďalej. Podľa príkladu iných štátov, ktoré uzavieraly s Rímom konkordáty, usilovala sa aj viedenská vláda usporiadať cirkevné pomery v ríši konkordátom s pápežom. Cisár František II. zomrel dňa marca 1835. Zpráva o smrti vyvolala v Ríme veľkú bolesť, lebo tam dobre vedeli o jeho osobnej zbožnosti a poznali aj prekážky, ktoré bránili cisárovi previesť jeho vôľu aj vo verejnom živote.

Ferdinand I. Jeho nástupcom stal sa jeho najstarší syn Ferdinand I. Dobrotivý, nazvaný tak pre svoju dobrosrdečnosť (1835—1848). Bol slabý pre dobu tak pohnutú a búrlivú. Za neho nenastaly v pomere k cirkvi nijaké podstatné zmeny. Vo vnútornom cirkevnom živote sa vzťahoval obnovený cirkevný a katolícky duch, ktorý bol znamenite podporovaný väzním nemeckých biskupov pruskou vládou a ich statočným hájením cirkevných záujmov. Revolučný rok 1848 prinútil cisára Ferdinanda, že prepustil ministra Metternicha a povolil ústavu. Revolúcia sa však hneď od začiatku ukázala nepriateľskou voči cirkvi. R. 1848 prestalo byť katolícke náboženstvo v Uhrách náboženstvom štátnym.

Frant. Jozef I. Po abdikácii Ferdinanda I. nastúpil na trón František Jozef I. (1848—1916), ktorý patentom z r. 1849 zaistil náboženskú slobodu všetkým vierovyznaniam štátom uznaným. Patentmi z r. 1850 bolo odstránené placetum regium, biskupom bol povolený slobodný styk s Rímom a boľy stanovené pravidlá náboženského vyučovania. Tieto cisárske patenty vyvolaly u katolíkov radostné nadšenie, u nepriateľov cirkvi veľkú zúrivosť. Ústava z r. 1849 bola ako nevyhovujúca v decembri 1851 zrušená a bola znova zavedená absolútna monarchia.

Konkordát. R. 1855 bol medzi cisárom a pápežom Píom IX. uzavretý konkordát, ktorý upravil cirkevné pomery v ríši. Hoci konkordát nedával katolíckej cirkvi zvláštnych

výsad, narazil na odpor inovercov, najmä protestantov a cirkvi nepriateľských liberálnych politikov. Cirkevný život začal prekvitať, konalo sa niekoľko provinciálnych synód, rehole a katolícke spolky vyvinuly veľkú činnosť.

Zrušenie konkordátu. V kruhoch liberálnych a slobodomurárskych sa začal ostrý boj proti viedenskému konkordátu. R. 1868 boli vydané niektoré cirkevnému duchu sa prieciace zákony (o manželstve, školstve a vyznaní). Po vyhlásení pápežskej neomylnosti za článok viery na vatikánskom koncile boj proti konkordátu vyvrcholil, až bol konkordát vyhlásený za neplatný, lebo podľa ministra kultu a vyučovania Stremayera *»vyhlásením pápežskej neomylnosti jeden kompaciscent [smluvná stránka] konkordátu, to jest pápež, stal sa iným človekom, než akým bol prv«*. Pod vplyvom kultúrneho boja v Nemecku boli pripravované aj v Uhorsku ďalšie útoky proti cirkvi, ale stroskotaly na ostrážitosti a neohrozenosti katolíckych biskupov. Po dlhých cirkevnopolitických bojoch boli r. 1894 vydané zákony o povinnom civilnom sobáši, o vedení civilných matrik, o výchove dieťať z miešaných manželstiev atď. R. 1899 bol urobený pokus obmedziť slobodu duchovných pri kázňach (kazateľnicový zákon), ale katolíci vo svojich spolkoch i politicky sa sdužovali na uhájenie svojich práv.

Spolok sv. Vojtecha. Veľký význam pre náboženskomravnú i národnú výchovu slovenských katolíkov od r. 1870 má Spolok sv. Vojtecha v Trnave, založený horlivým kňazom-národovcom Dr. Andrejom Radlinským (1817—1879). Spolok mal byť založený už r. 1863 na pamiatku tisícročia príchodu sv. Cyrila a Metoda na Slovensko, ale maďarská vláda úmyselne oddiaľovala schválenie jeho stanov, takže začal svoju činnosť až r. 1870. Blahodarné pôsobenie Spolku sv. Vojtecha nielen na náboženskomravný, ale aj na národný život slovenských katolíkov bol trňom v očiach maďarskej vlády. Musel prejsť ťažkými skúškami, ale pre svoj náboženskocirkevný charakter vyhol sa predsa osudu Matice slovenskej. Od svojho založenia vydal Spolok sv. Vojtecha desiatky dobrých kníh v miliónových nákladoch, ktoré upevňovali nielen náboženský život slovenských katolíkov, ale rozširovaly aj ich vzde-

lanie a posilňovali národné povedomie. Tým si získal Spolok sv. Vojtecha význačné miesto v dejinách Slovákov. Po prevrate r. 1918 začal Spolok sv. Vojtecha vyvíjať zvýšenú činnosť. Dnes má vyše 127.000 členov doma i za hranicami vlasti, ktorých svojimi kalendármi a podielovými i inými knihami spája vo veľkú slovenskú katolícku rodinu. V poslednom čase vo zvýšenej miere venuje veľkú pozornosť aj vedeckej katolíckej tvorbe. Pri Spolku sv. Vojtecha bola zriadená cenná knižnica a múzeum a r. 1940 aj Slovenská katolícka akadémia. O rozvinutie intenzívnej činnosti získal si v poslednom čase veľké zásluhy terajší doživotný správca Spolku sv. Vojtecha Msgr. Ján Pöstényi (nar. 1891), ktorý je činný aj na literárnom poli.

Boj za národné a politické práva. Popri hájení cirkevných práv museli Slováci v Uhorsku v XIX. a začiatkom XX. st. podstúpiť tvrdý zápas o svoje národné a politické práva, ktorý boj sa začal už v XVIII. storočí. Ani aktívna účasť Slovákov na potlačení revolúcie v Uhorsku v r. 1848—49, ktorú vyvolali Maďari proti Viedni, nepriniesla Slovákom splnenie ich spravodlivých národných a politických požiadaviek. Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní r. 1867, ktorým bol zavedený štátny dualizmus, postavenie Slovákov sa ešte zhoršilo, lebo Maďari stali sa pánmi Uhorska a mohli podľa svojej vôle rozhodovať o osudoch nemaďarských národov Uhorska. Slováci dosiahli po tvrdých bojoch založenie Matice slovenskej v Turčianskom Sv. Martine r. 1863 a troch stredných slovenských škôl (v Revúcej r. 1862, v Turč. Sv. Martine r. 1866 a v Kláštore pod Znievom r. 1869). Už r. 1874 boli zatvorené slovenské gymnáziá, r. 1875 Matica slovenská. Školy a rôzne spolky mali predovšetkým slúžiť násilnej maďarizácii. Proti statočným obhájom slovenských národných a politických práv vystupovala uhorská vláda ako proti »*panslávskym buričom*«. Mnohí z nich len útekem za hranice zachránili si život.

Štúr. Ani tvrdé prenasledovanie nezastrašilo nebojazlivých vodcov slovenského národa od ich boja za národné a politické práva slovenského národa. Veľký význam v tomto boji malo uzákonenie spisovnej slovenčiny r. 1843 a najmä r. 1851. Vodcom slovenskej generácie v tomto čase bol Ľudovít Štúr

(1815—56), ktorý nadväzoval na tradíciu bernolákovcov a v rečovej, kultúrnej a národnej samobytnosti slovenskej dal slovenskému národu pevnú ideológiu a jeho vývinu definitívny smer.

M o y s e s . Vynikajúci slovenskí biskupi hájili v tomto čase nielen cirkevné, ale aj národné a politické práva Slovákov. Takými boli: ostrihomský arcibiskup kardinál Alexander Rudnay (1760—1831), spišský biskup Ladislav Zábojský (1793—1870), rožňavský biskup František Lajčiak († 1843) a najmä banskobystrický biskup Štefan Moyses (1797—1869), zakladateľ a prvý predseda Matice slovenskej. Svojimi slovensky písanými pastierskymi listami prispel veľmi k povzneseniu katolíckeho a slovenského povedomia svojich veriacich. R. 1861 viedol tento veľký národovec slovenskú deputáciu k cisárovi Františkovi Jozefovi I., aby mu predložila národné a politické požiadavky uhorských Slovákov.

H l i n k a . Na konci XIX. st. najnebojazlivejším bojovníkom za práva slovenského národa bol ružomerský farár Andrej Hlinka (1864—1938), rodák z Černej, ktorý ani prenasledovaním a väznením nedal sa odvrátiť od svojho hesla: *»Za Boha život, za národ slobodu.«*

Z a h r a n i č n í S l o v á c i . Zahraniční Slováci, najmä americkí, ktorých prenasledovanie a bieda donútily opustiť rodnú vlasť, nezabúdali na svojich bratov v rodnom kraji. Vynikli v Amerike horlivú organizačnú činnosť a všemožne podporovali boj svojich bratov v starej vlasti za ich prirodzené práva. Mali dobrých a slovenskej veci oddaných pracovníkov. Založili si viaceré kultúrne spolky, Maticu slovenskú r. 1893 a Slovenskú ligu r. 1907, ktorá sa mala starať o mravné a hmotné podporovanie slovenských národných a politických snažení. Slovenská liga svedomite plnila svoju úlohu a získala si veľké zásluhy v oslobodzovacej akcii za svetovej vojny, pred vypuknutím ktorej násilná maďarizácia dosiahla vrcholu nariadením ministra školstva grófa Apponyiho, že aj na ľudových školách sa má vyučovať maďarsky. Slovenské noviny boli prísne cenzúrované, ich redaktori väznení a odsudzovaní na vysoké peňazité pokuty. Vypuknutie svetovej vojny znemožnilo maďarizačné plány uhorskej vlády.

b) Od r. 1918.

Česko-Slovenská republika. Po skončení svetovej vojny na podklade Pittsburgskej dohody zo dňa 30. mája 1918 vytvorili Slováci s Čechmi samostatný štát, Česko-Slovenskú republiku (martinská deklarácia zo dňa 30. okt. 1918), ku ktorej sa pridala ako autonómna krajina aj Podkarpatská Rus. Veľké zásluhy v oslobodzovacom boji Slovákov z maďarského područia si získal mladý slovenský učenec Dr. Milan Rastislav Štefánik, prvý minister národnej obrany ČSR, ktorý zahynul pri svojom návrate do vlasti dňa 4. mája 1918 neďaleko Bratislavy.

Nový život. Štátny prevrat priniesol Slovákom oslobodenie zo všestranného útlaku maďarského. Nastal nový, radosnejší život. Boly prevedené mnohé reformy na poli hospodárskom, spoločenskom a kultúrnom. Boly oživené Maďarmi pozatvárané spolky a školy a zakladané nové. Slovenský národný život začal sa rozrastať do hĺbky i šírky. R. 1921 boli vysvätení prví traja slovenskí biskupi v Pribinovej Nitre, posvätenej činnosťou slovenských apoštolov sv. Cyrila a Metoda.

Politické spory. Dobrý začiatkový pomer medzi Slovákami a Čechmi začal sa čoskoro kalieť z politických i náboženských príčin. Hlavným kameňom úrazu bolo nedodržanie Pittsburgskej dohody o autonómnom postavení Slovenska v rámci ČSR. Mnohí z Čechov, ktorí po prevrate prichádzali na Slovensko, aby pomáhali budovať základy nového života na Slovensku, nepochopili dobre svoje poslanie a svojím chovaním vyvolávali nevôľu medzi slovenským ľudom. Podceňovanie Slovákov a zaplňovanie miest na úkor Slovákov viedlo k prehlbovaniu priepasti, až sa skončilo otvorenou nenávisťou k Čechom.

Proticirkevná politika. Nielen na poli politickom a hospodárskom, ale aj na poli kultúrnom a náboženskom vyvolala česká politika na Slovensku nevôľu. Znevažovanie náboženstva, propagovanie vystupovania z cirkvi, rúcanie sôch a vyhadzovanie krížov zo škôl a úradov, zakladanie proticirkevných spolkov vyvolalo odpor u zbožného slovenské-

ho ľudu, z veľkej väčšiny katolíckeho. Zákonom bola povolená rozluka manželstva. Boly šírené heslá: »Preč od Ríma; Rím musí byť súdený a odsúdený« a p. R. 1921 sa propagovalo a podporovalo pred sčítaním obyvateľstva vystupovanie z cirkvi. Vtedy vystúpilo z cirkvi na 1,400.000 osôb, hlavne v stredných Čechách. Z nich čiastka zostala bez vyznania, čiastka vstúpila do novej »československej cirkvi«. Na Slovensku celá táto akcia nenašla väčšieho ohlasu. Proticirkevná vlna postupne upadala a cirkevné pomery v ČSR byly upravené medzi ČSR a Apoštolskou stolicou r. 1929 smluvou, nazvanou »modus vivendi«. Proticirkevná politika neprestala ani potom. Katolíci, hoci tvorili 80% všetkého obyvateľstva, mali mať toľko práv, koľko si ich vybojujú.

Hlinka v boji za práva Slovákov. Na čelo hájenia slovenských práv v ČSR postavil sa Andrej Hlinka, ktorý s tým istým zápolom bojoval za práva Slovákov, ako to predtým robil proti bezpráviu maďarskej vlády. Predstaviteľkou vôle slovenského národa sa stala Slovenská ľudová strana, založená už pred svetovou vojnou Andrejom Hlinkom. Neohrozene hájila samobytnosť slovenského národa a dožadovala sa splnenia Pittsburghskej dohody.

Slovenská autonómia. Neshody medzi Slovákami a Čechmi vytváraly stále napätjšiu vnúropolitickú situáciu, najmä po zmene hraníc ČSR na základe mníchovského rozhodnutia zo dňa 28. septembra 1938 (druhá republika). Zástupcovia slovenského národa sišli sa na porady do Žiliny a dňa 6. októbra 1938 vyhlásili Slovensko za autonómnu krajinu v rámci ČSR. Slovenská vláda prevzala všetku moc na Slovensku do svojich rúk. Pražská vláda vzala toto rozhodnutie slovenského národa na vedomie a snem ČSR odhlasoval zákon o slovenskej autonómii. Ťažkú ranu autonómnemu Slovensku spôsobilo okyptenie slovenského územia na základe viedenskej arbitráže zo dňa 2. novembra 1938, podľa ktorej veľká časť slovenského územia so státisícmi Slovákov bola pripojená k Maďarsku.

Slovenská republika. Autonómne Slovensko vyhlásilo sa dňa 14. marca 1939 za samostatný štát, Slovenskú republiku. Za prvého prezidenta bol zvolený dňa 26. októbra

1939 Dr. Jozef Tiso, prvý predseda vlády autonómneho Slovenska a po smrti Andreja Hlinku († 16. augusta 1938) predseda Hlinkovej slovenskej ľudovej strany.

Cirkev má všetky podmienky pre rozvinutie svojej blahodarnej činnosti.

„Až do skončenia sveta!“⁵⁰⁾

Keď sledujeme dvetisícročný dejiny katolíckej cirkvi, nemôže nám nenapadnúť podobenstvo Kristovo o kráľovstve Božom, ktoré Spasiteľ prirovnal k semenu horčičnému: *»Podobné je kráľovstvo nebeské [to jest cirkev] zrnú horčičnému, ktoré vzal človek a zasial na svoju roľu; ktoré je síce najmenšie zo semien, ale keď vyrastie, býva najväčšie zo všetkých zelenín, ba býva stromom, takže vtáctvo nebeské priletuje a prebýva na jeho vetvách«.* (Mat. 13, 31—32.)

Z malých, nepatrných začiatkov, proti všetkým prenasledovaniám, stala sa cirkev Kristova svetovou cirkvou. Skoro 2000 rokov stála v ustavičnom boji so svojimi vonkajšími i vnútornými nepriateľmi, ktorí sa usilovali ju zničiť. Prežila krvavé prenasledovanie rímskych cisárov, odrazila nebezpečné bludy V. a VI. storočia, zvíťazila nad divokými národmi za sťahova-

⁵⁰⁾ Novšie učebnice cirkevných dejín: Hergenröther, J.: Handbuch der allgemeinen Kirchengeschichte. Prepracoval J. P. Kirsch. Freiburg, 1925. 4 sv. — Funk, F.—Bihlmeyer, K.: Kirchengeschichte. Paderborn, 1932. 3 sv. — Marx, J.: Lehrbuch der Kirchengeschichte. Trier, 1935. — Kirsch, J. P.: Kirchengeschichte. Freiburg, 1940. 4 sv. — Knöpfler, A.: Lehrbuch der Kirchengeschichte. Freiburg, 1919. — Weiss, A.: Historia ecclesiastica. 1907—10. 2 sv. — Lortz, J.: Geschichte der Kirche in ideengeschichtlicher Betrachtung. Münster, 1936. — Müller, K.: Kirchengeschichte. Freiburg, 1892—1919. 2 sv. (prot.) — Sohm, R.: Kirchengeschichte im Grundriss. Leipzig, 1909. (prot.) — Poulet, Ch.: Histoire de l'Église. Paris, 1930. 2 sv. — Mourret, F.: Histoire de l'Église. Paris, 1909—21. 9 sv. — Dufourcq, A.: Histoire de l'Église. Paris, 1908—14. 8 sv. — Kryštůfek, Fr.: Všeobecný církevní dějepis. Praha, 1883—92. 4 sv. — Samsour, J.: Církevní dějiny obecné. Praha, 1907. — Ráček, Bl., Církevní dějiny v přehledu a obrazech. Praha, 1940. — Filkorn, E.: Dějiny cirkvi. Bratislava, 1935. I. sv. č. 1. — Špirko, J.: Církevné dějiny. Turč. Sv. Martin, 1943. 2 sv. — Bangha—Ijjas: A keresztény egyház története. Budapest, 1937—41. 8 sv.

nia národov a priviedla ich do svojho lona, urobiac z nich veriacie a kultúrne národy, zastavila útok islamu nielen na kresťanskú vieru, ale aj na európsku kultúru; ani reformátori XVI. st. nevedeli otriasť jej budovu, utrpené straty nahradila cirkev horlivou misijnou činnosťou medzi pohanmi; ani liché osvietenstvo a boj nevery nevedely položiť cirkev do hrobu; prežila krvavé revolúcie XVIII. a XIX. storočia a s pevnou dôverou hľadá aj teraz do krajšej budúcnosti. Ani jeden jej nepriateľ nestál ešte vífazoslávne nad jej hrobom, ona však s bolestným srdcom videla biedne hynúť všetkých svojich nepriateľov a trýzniteľov... *»Vo svete budete mať súženie, ale dúfajte — ja som premohol svet.«* (Ján 16, 33.)

Dvetisícročná minulosť katolíckej cirkvi je nám zárukou, že malé horčičné semeno bude sa stále rozrastať a mohutnieť, aby na vetvách cirkvi našly príjemné odpočinutie všetky národy sveta podľa božského prisľúbenia, že bude jeden ovčiečnik a jeden pastier. V tejto viere ubezpečujú nás aj slová Kristove: *»Brány pekelné ju nepremôžu«* (Mat. 16, 18) a *»Ja som s vami po všetky dni až do skončenia sveta«* (Mat. 28, 20).

Anglický dejepisec Tomáš Maculay (1800—59), anglikánskeho vyznania, napísal o katolíckej cirkvi: *»Nijaké dielo ľudskej štátnickej múdrosti nie je, a ani nikdy nebolo na zemi, ktoré by bolo tak hodné preskúmania, ako rímskokatolícka cirkev... Najpýšnejšie kráľovské domy sú včerajšími, ak ich porovnáme s pápežmi... Katolícka cirkev vysielala ešte vždy do najvzdialenejších kútov sveta poslov, ktorí sú tak horliví, ako tí, ktorí voľakedy pristáli s Augustínom na pobreží Kentu. Stavia sa voči nepriateľskému kráľom stále s tým istým duchom, s akým vystupovala proti Atilovi. Počet jej detí je väčší, ako bol v ktorejkoľvek predchádzajúcej dobe... Cirkev videla začiatok všetkých vlád a všetkých zriadení, ktoré náš svet pozná, a nie sme si nijako isti v tom, či nie je určená aj k tomu, aby videla aj koniec ich všetkých. Bola veľká a vážená, keď ešte nijaká anglosaská noha nevstúpila na anglickú pôdu; bola ňou predtým, než Frankovia prešli cez Rýn, keď ešte grécka výrečnosť kvitla v Antiochii a v kostoloch Mekky boli uctievané modly. A bude akiste ešte tu stáť v neoslabenej sile, až raz ne-*

jaký pútnik z Nového Zélandu, uprostred nesmiernej samoty, stane na zlomenom oblúku londýnskeho mostu, aby si nakreslil zrúcaniny kostola sv. Pavla . . . Ak uvážim hrozné búrky, ktoré katolícka cirkev prežila, je mi neľahké si predstaviť, ako by mohla zahynúť . . .«

Corrigenda

Str. riadok

17.	9.	miesto	stoci	má byť	stolci
27.	16.	„	saznamu	má byť	soznamu
31.	3.	„	na štátne	má byť	za štátne
33.	5.	„	o šírenie	má byť	o šírení
46.	1.	„	trvdšie	má byť	tvrďšie
50.	17.	„	didečného	má byť	dedičného
60.	27.	„	s presvedčenia	má byť	z presvedčenia
69.	4.	„	chvályhodne	má byť	chvályhodné
72.	28.	„	nvopokrstených	má byť	novopokrstených
75.	24.	„	nezabudniteľnou	má byť	nezabudnuteľnou
76.	37.	„	pápežskí	má byť	pápežský
79.	9.	„	bezprávi	má byť	bezprávi
80.	14.	„	pokreštie	má byť	pokreštie
82.	10.	„	vo VIII. st.	má byť	v VIII. st.
86.	13.	„	brechoch	má byť	brehoch
91.	14.	„	slovenskej liturgie	má byť	slovanskej liturgie
94.	11.	„	kapitolou	má byť	kapitulou
100.	6.	„	hodnotári	má byť	hodnostári
111.	12.	„	sektrári	má byť	sektári
183.	3.	„	Fándi	má byť	Fándli
183.	6.	„	vystavný	má byť	vystavaný
183.	7.	„	dedidách	má byť	dedinách
184.	35.	„	ktorí	má byť	ktorý
189.	20.	„	bol	má byť	bolo
193.	3.	„	prevední	má byť	prevedení

Časová tabuľka

I. KREŠŤANSKÝ STAROVEK (1—600):

- 41—44 Herodes Agrippa I.
- 50 snem apoštolov v Jeruzaleme.
- 64 prenasledovanie kresťanov za cisára Neróna.
- 67 mučenícka smrť apoštolov sv. Petra a Pavla.
- 98—117 cisár Traján.
- 249—251 cisár Decius.
- 258 mučenícka smrť sv. Cypriána a sv. Vavrinca.
- 284—305 cisár Dioklecián, prenasledovanie 303—305.
- 306—337 cisár Konštantín Veľký.
- 313 tolerančný edikt, víťazstvo kresťanstva.
- 325 I. všeobecný koncil v Niceji. Odsúdenie Ária.
- 361—363 cisár Julián Apostata.
- 373 Atanázius †.
- 430 Augustín †.
- 431 3. všeob. snem v Efeze. Odsúdenie Nestoria.
- 440—461 Lev I. Veľký.
- 476 koniec Západorímskeho cisárstva.
- 543 Benedikt z Nurzie, zakladateľ benediktínov †.
- 590—604 Gregor I. Veľký.

II. KREŠŤANSKÝ STREDOVEK (600—1517):

- 622 hedžra; začiatok mohamedánskeho letopočtu.
- 732 bitka pri Tours a Poitiers.
- 754 Bonifác †.
- 756 založenie cirkevného štátu.
- 768—814 Karol Veľký.

- 800 obnovenie Západného cisárstva, korunovanie Karola Veľkého.
- 858—867 pápež Mikuláš I.
- 863 príchod sv. Cyrila a Metoda na Slovensko.
- 869 sv. Cyril †.
- 880 bula »Industriae Tuae« povolenie slovanskej liturgie.
- 885 sv. Metod †.
- 996—999 Gregor V., prvý nemecký pápež.
- 999—1003 Silvester II., prvý francúzsky pápež.
- 1054 grécka schizma.
- 1073—1085 Gregor VII.
- 1077 cisár Henrik IV. v Canosse.
- 1096—1099 prvá križiacka výprava.
- 1122 wormský konkordát.
- 1153 sv. Benhard z Clairvaux †.
- 1198—1216 Inocent III.
- 1215 všeobecný koncil v Lateráne (IV.).
- 1226 sv. František z Assisi †.
- 1274 sv. Tomáš Akv. †, sv. Bonaventúra †.
- 1294—1303 pápež Bonifác VIII.
- 1309—1377 avignonské zajatie pápežov.
- 1378—1417 veľká západná schizma.
- 1414—1418 cirkevný snem v Kostnici.

III. K R E S Ť A N S K Ý . N O V O V E K (1 5 1 7 A Ž D O - D N E S) :

- 1512—1517 18.všeobecný koncil v Lateráne.
- 1513—1521 pápež Lev X.
- 1517 vystúpenie Lutherovo.
- 1526 víťazstvo Turkov pri Moháči, rozklad Uhorska.
- 1530 ríšsky snem v Augsburgu, Confessio Augustana.
- 1531 smrť Zwingliho pri Kappel.
- 1534 schizma v Anglicku za Henricha VIII.
- 1540 založenie jezuitskej rehole sv. Ignácom z Loyoly.

- 1545—1563 všeobecný koncil v Tridente, obroda cirkvi.
 1546 Luther †.
 1552 František Xaverský †.
 1555 náboženský mier v Augsburgu.
 1556 sv. Ignác z Loyoly †.
 1564 Kalvín †.
 1568 Mikuláš Oláh †.
 1570 prenasledovanie katolíkov v Anglicku za Alžbety.
 1572 »bartolomejská noc« v Paríži.
 1582 sv. Terézia †, 15. okt : začiatok gregoriánskeho kalendára.
 1584 sv. Karol Boromejský †.
 1618—1648 Tridsaťročná vojna.
 1622 sv. František Saleský †.
 1635 založenie trnavskej univerzity kard. Petrom Pázmánom.
 1637 Peter Pázmán †.
 1648 vestfálsky mier.
 1660 sv. Vincent z Pauly †.
 1682 »galikánske slobody«.
 1685 zrušenie nantského ediktu.
 1691 »Explanatio Leopoldina«, definitívne víťazstvo katolicizmu v Uhorsku.
 1773 zrušenie jezuitskej rehole pápežom Klementom XIV.
 1775—1799 pápež Pius VI.
 1778 Rousseau †. Voltaire †.
 1781 »tolerančný edikt« Jozefa II.
 1787 sv. Alfonz Ligouri †.
 1789 začiatok francúzskej revolúcie.
 1790 civilná konštitúcia francúzskeho kléru.
 1793 Ľudovít XVI., franc. kráľ † pod gilotínou.
 1799 Napoleon Bonaparte konzulom.
 1799 smrť Pia VI. vo väzení vo Valencii.
 1800—1823 Pius VII.
 1801 konkordát medzi Piom VII. a Napoleonom Bonaparte.

- 1803 sekularizácia cirkevných majetkov v Nemecku.
1804 Napoleon Bonaparte cisárom.
1806 koniec nemeckého cisárstva.
1814—1815 viedenský kongres, obnovenie cirkevného štátu.
1814 obnovenie jezuitskej rehole.
1846—1878 Pius IX.
1854 vyhlásenie nepoškvrneného počatia Panny Márie za článok viery (dogma).
1869—1870 všeobecný koncil vo Vatikáne, vyhlásenie pápežskej neomylnosti za článok viery.
1870 zánik Pápežského štátu, pápeži »vaticánskymi väzňami«.
1870 založenie Spolku sv. Vojtecha v Trnave.
1878—1903 Lev XIII.
1903—1914 Pius X
1905 odľuka štátu od cirkvi vo Francúzsku.
1910 odľuka štátu od cirkvi v Portugalsku.
1914—1918 svetová vojna.
1914—1922 Benedikt XV.
1918 utvorenie ČSR.
1918 začiatok platnosti nového cirkevného zákonníka (Codex iuris canonici).
1922—1939 Pius XI.
1925 jubilejný rok.
1926—1929 krvavé prenasledovanie katolíkov v Mexiku.
1929 vyriešenie »rimskej otázky«, konkordát s Talianskom.
1929 »modus vivendi« ČSR s Vatikánom.
1933 jubilejný rok na pamiatku vykupiteľskej smrti Kristovej.
1939 Slovenská republika.
1939— Pius XII.

Ukazovateľ mien

- Adalrá* 86
Agata sv. 25
Albert Veľký sv. 108, 114
Alexander, bisk. 47
Alexander Veľký 122
Alfonz z Ligouri sv. 173
Alkuin 96
Aloiz z Gonzagy sv. 153
Alžbeta 146
Ambróz sv. 53, 54, 56
Ananiáš 17
Andrej sv. 131
Antonín sv. 55
Antoinette Mária 175
Anzelm sv. 114
Apponyi 212
Aristides 52
Aristoteles 9, 114
Árius 47, 48
Arpád 92
Atanáš sv. 47, 48, 53, 55, 56
Aténagoras 52
Atila 54, 65, 66, 216
Augustín sv. 35, 50, 53, 54, 149, 216
Augustus 9, 10
- Bacon František* 170, 204
Baltimore 158
Bar Kochba 22
Baronius Caesar 204
Bazil Veľký sv. 53
Beda Venerabilis 97
Béla IV. 132
Bellarmin Róbert sv. 152, 155, 163, 204
- Benedikt* sv. 56, 131
Benedikt III. 76; XI. 121; XV. 194, 195
Berchmans Ján sv. 153
Bernard z Clervaux 104, 110, 115, 116
Bernini Lorenzo 207
Bernolák Anton 194
Bethlen Gabriel 162
Bezzemok Ján 102
Bismarck 189, 190
Bobola Andrej 25, 159
Boccaccio 128
Bočkay Štefan 162
Bohumír z Bouillonu 104
Boleslav I. 83, 84; II. 83
Boleynová Anna 145, 146
Bolland Ján 204
Bonaventúra sv. 114, 115
Bonifác sv. 70, 71, 72, 153
Bonifác VIII. 120
Bora Katarína 141
Borgias František sv. 153
Boris I. 82
Boromejský Karol sv. 152, 153
Borromini Francesco 207
Bořivoj 82, 83; 90
Bosco Ján sv. 199
Bramante 206
Brigita sv. 121
Bruno z Kolína 107
Bystrík sv. 130
- Caerularius Michal* 78, 79
Canizius Peter sv. 152, 153, 155
Canizius Teodorik 153

- Celsus 33
 Cicero 6
 Claver Peter sv. 156
 Colonna Oto kard. 123
 O'Connell Daniel 147, 180
 Consalvini 177
 Cornelius a Lapide 204
 Cranmer Tomáš 145
 Cyprián sv. 52
 Cyril Alexandr. sv. 49, 53
 Cyril Jeruzal. sv. 53
 Cyril sv. 32, 85, 86, 87, 91, 191, 210

 Damián Deveuster 201
 Damián Peter 97
 Dante 118, 128
 Danton 175
 Decius 24, 25
 De Maistre 177
 Demetrius 24
 De la Mettrie 171
 Detmar 83
 Diderot 171
 Dioklecián 25, 26, 28, 29
 Dionýzus Alexandrijský 33
 Domicián 19, 25
 Dominik sv. 107, 109, 111
 Drahomíra 83
 Draškovič Juraj 162
 Dúbravska 84
 Dürer Albrecht 206

 Efrém sv. 53
 Emerám sv. 71, 131
 Epifanius sv. 53
 Epiktet 13
 Erazmus Rotterdamský 128, 138, 152
 Eugen II. 104
 Eusebius 26
 Eutyches 49

 Fabián 25
 Fándli Juraj 183
 Flacius Matej 204
 Ferdinand I. 140, 160, 161, 209
 Ferdinand II. 163
 Ferdinand Katolícky 111

 Filip II. 102
 Fichte 172
 Filip III. 158
 Filip IV. Krásny 106, 120, 121
 Fisher Ján 146
 Flegon 13
 Flodoard 97
 Forgách František 163
 Fotius 76, 78, 79, 93, 96
 Fourier Peter 153
 František Asis. sv. 108, 109
 František II. 179, 182, 208, 209
 František Jozef II. 209, 212
 Fridolín 71
 Fridrich II. 155, 172
 Fridrich Saský 140
 Fronto z Cirty 13

 Galenus 13
 Galerius 26, 28, 29
 Galileo Galilei 169, 204
 Gallus sv. 71
 Gamaliel 17, 27
 Gasparri 196
 Gaudentius 84
 Gejza 92, 130, 131
 Genserich 54
 Gerbert 97
 Germanus 78
 Gorazd 90
 Gregor II. 72; III. 72; VII. 95, 97, 99, 100, 101 120; XI. 121, 122; XII. 122; XIII. 131; XIV. 159; XV. 156; XVI. 166
 Gregor Divotvorca 52
 Gregor Illuminátor 34
 Gregor Nazianský sv. 53
 Gregor Nysský sv. 53
 Gregor Veľký sv. 35, 54, 56, 66
 Grodec Melichár 162
 Guiscard Robert 101
 Guttenberg Ján 203

 Hadrián II. 89
 Halesský Alex. 114
 Hamuljak Martin 184
 Hášimovci 68
 Hegel 172
 Helena sv. 31

- Henrich III.* 99; *IV.* 99, 100; *V.* 101; *VIII.* 44, 145
Heraklius 49
Herder 173
Herodes 11
Herodes Agrippa I. 16, 19
Hieronym sv. 53, 54, 56
Hilarión sv. 56
Hilarius sv. 53
Hildebrand 97
Hlinka Andrej 212, 214, 215
Hobbes Tomáš 170
Hoffbauer Klement sv. 173
Holbein Ján 206
Hollý Ján 184
Holý Prokop 127
Honórius I. 49; *III.* 107, 108
Hontheim Mikuláš 167
Hrabanus Maurus 97
Hume David 170
Huňady Ján 133
Hus Ján 119, 123, 124, 127, 133
Hypolit Rímsky 52
- Chateaubriand* 177
Chadidža 68
Cherbury Eduard Herbert 170
Chiesa della Giacomo 194
Chlodvik 65, 66, 71
Chrodegang sv. 94
- Ignác sv. z Antiochie* 25, 52
Ignác sv. z Loyly 153, 154
Ignác, patriarcha carihr. 79
Inocent III. 99, 101, 102, 120; *IV.* 105; *XI.* 145, 167
Irenej sv. 25, 33, 52
Izabella Kastilská 111
Izidor Sevilský sv. 54
- Jáklín, bisk. nítr.* 131
Ján VIII. 90; *X.* 91; *XI.* 93; *XII.* 93
Ján, arcib. ravenský 93
Ján Damašký 78, 96
Ján Krstiteľ 11
Ján Le Bouthillier de Rancé 174
Ján z Boha sv. 153
Janssen Arnold 199
- Johana (pápežka)* 76
Josephus Flávius 13, 22
Jozef sv. 11
Jozef II. 131, 167, 168, 169, 181, 182, 183, 184, 208
Juan d'Austria 151
Julián Apostata 30, 31, 32
Július II. 123
Justín sv. 25, 33, 52
Justinián I. 66, 67, 116
- Kaifáš* 11
Kaich 83
Kalasantský Jozef sv. 153
Kalixt II. 101
Kalvín 112, 142, 143, 144
Kandaka z Meroe 21
Kant Emanuel 172
Karolman 73
Karol Veľký 73, 74, 75, 85, 96, 116
Karol III. 181
Karol III. Tlstý 75
Karol V. 140, 144, 150
Karol IX. 177
Kassiodor 56
Katarína Sienská sv. 121
Katarína Kastilská 145
Katarína II. 155
Kempenský Tomáš 115
Keppler Ján 169, 204
Kilián sv. 71
Klaudius 16, 21
Klement Alex. sv. 52
Klement Rímsky 52, 88, 116
Klement V. 121
Klement VII. 122
Klement XIV. 155
Kmeľko Karol 131
Knox Ján 147
Koceľ 87, 88
Kolonič Leopold 181
Kolumbán sv. 71, 35
Konradin 101
Konstancius 31
Konstancius Chlorus 29
Konštantín Veľký 7, 28, 29, 30, 31, 48, 66
Koperník Mikuláš 169, 204
Kornélius z Cézarey 15, 21

- Kostka Stanislav sv.* 153
Križan Marek 162
Kuncevič Jozafát sv. 152
Kurajš 68
Kounic Václav 167, 183
- Lacordaire P.* 178
Lajčiak František 212
Laktancius 52
Lampert 131
Las Casas 156, 157
Lavigerie 200
Lazár 11
Leonardo da Vinci 118, 206
Leopold I. 164, 180
Leopold II. 167, 183, 208
Lessing 172
Lev I. 43, 49, 54, 66
Lev III. 73, 74
Lev IV. 76
Lev IX. 79
Lev X. 123, 128, 138, 140
Lev XII. 186
Lev XIII. 189, 190, 191, 192, 196,
 205
Lev Sýrsky 78
Libanius 31
Licinius 29
Lippai Juraj 163
Losi Imrich 163
Lotar I. 76
Lotar II. 93
Lucián 33
Ludmila 83
Ludovít IX. 105
Ludovít XIV. 145, 166
Ludovít XVI. 175, 177
Ludovít XVIII. 177
Ludovít Veľký 133
Ludvík Nemeč 75, 82, 86
Luther Martin 112, 123, 137, 138,
 139, 140—5, 149, 150, 152
- Maculay Tomáš* 57, 216
Macchiavelli Mikuláš 128
Maderno Carlo 206
Makárius 31
Maldonát Ján 204
Mara 13
- Marat* 175
Marcus Aurelius 25
Marek sv. 97
Mária Katolícka 146
Mária Panna 11, 45, 49, 187
Mária Terézia 163, 167, 181, 182
Martel Karol 70
Martin V. 123
Matej Korvín 133, 134
Matúš Čák Trenč. 132
Maxencius 29
Maximínus Daza 29
Maximus 31
Maximianus Herkules 28
Medici Katarína 144
Melanchton 112, 141
Merici Angela 153
Mesrop 34
Mešek I. 84
Metod sv. 52, 82, 85, 86, 91, 191,
 210
Metternich 209
Michal III. 79, 87, 88
Michal Paleologus 104
Michelangelo 118, 206, 207
Mikuláš I. 79, 87, 89, 93, 186, 202
Mikuláš II. 93, 99, 195
Mikuláš V. 128
Minucius Felix 52
Mohamed 67, 68
Mojmír 86, 87, 91
Monika sv. 54
Montalembert 178
More (Morus) Tomáš 146
Moyses Štefan 212
- Napoleon Bonaparte* 44, 176
Napoleon III. Ludovít Bonaparte
 177
Nektárius sv. 35
Neri Filip sv. 153
Néro 13, 16, 18, 25
Nestor 48, 49, 86
Norbert sv. 107
- Odoakar* 65
Oláh Mikuláš 161, 162
Oľga 84
Ondrej II. 104

- Ondrej III. 132
 Oranžský Viliam 144
 Origenes 52
 Otakar I. 102
 Oto I. Veľký 76, 99

 Pacelli Eugenio 196, 197, 198
 Pachomius sv. 55
 Palkovič Juraj 184
 Palkovič Martin 163
 Papánek Juraj 183, 184
 Papias 52
 Pastor L. 150
 Patrik sv. 35
 Pavol, apoštol 9, 17—19, 24, 25, 44, 51
 Pavol III. 150, 154
 Pavol z Téb sv. 55
 Pázmány Peter 156, 162, 182
 Pecci Vincent Joachim 190
 Pelágius 50
 Peter, apoštol 12, 14—18, 21, 25, 51, 54
 Petrarca 121, 128
 Pilát Pontský 11
 Pipin Krátky 73, 74
 Pius IV. 150
 Pius V. 153, 151, 152
 Pius VI. 172, 175
 Pius VII. 155, 176, 186
 Pius VIII. 186
 Pius IX. 186, 187, 190, 209
 Pius X. 80, 162, 182—197, 205
 Pius XI. 114, 191, 195, 196, 197, 199, 205
 Pius XII. 17, 194, 197, 199
 Plato 9, 138
 Plinius 13
 Polykarp sv. 25, 52
 Pombal 158
 Pongrác Štefan 162
 Possevino Anton 158
 Pöstényi Ján 211
 Pribina 86
 Pytagoras 13

 Radla Anastázus 92
 Radlinský Andrej 210
 Raffael 118, 206

 Ratti Achilles 195
 Rákóczy Fr. 180
 Rastislav 87, 88, 90, 91
 Reimarus 172
 Remigius sv. 66
 Richard II. 126
 Richelieu 145
 Róbert kapl. Eud. IX. 113
 Robespierre 175
 Romuald sv. 131
 Romulus Augustulus 65
 Rousseau J. J. 171
 Róza z Liny sv. 153
 Rudnay Alexander 184, 212
 Rudolf II. 162
 Rupert sv. 71

 Sába sv. 96
 Salezsky Fr. sv. 152, 153
 Saladin 104
 Samo 85
 Sarto Jozef 192
 Scotus Eriugena 97
 Seneca 9
 Septimus Severus 25, 29
 Serapis 55
 Serapion 13
 Sergius, patriarcha 49, 50
 Sergius III. 93
 Schiller 172
 Silvester 97
 Sixtus II. 25
 Sixtus V. 151, 152
 Skarga Peter 159
 Sofronius sv. 49, 53
 Sokrates 9, 13
 Spinoza Baruch 172
 Spythihnev 83
 Strabo Valfried 97
 Stromeyer 210
 Stuartová Mária 146
 Suarez Fr. 204
 Suibbert sv. 71
 Svätopluk 83, 90, 91
 Svetónius 9, 13

 Stefan sv. 83, 92, 130, 131
 Stefan, diakon sv. 20, 21

- Stefan III.* 73
Štefánik Rastislav M. 213
Štúr E. 211
- Tacián* 52
Tacitus 9, 13, 25, 33
Neodorich 66
Terézia sv. 153
Teodózius Veľký 48
Tertulián 26, 33, 34, 52, 59
Thurza Juraj 162
Tiberius 11
Tiso Jozef 215
Titus 21, 22
Thököly Imrich 162
Tomáš Akvinský sv. 108, 114, 205
Traján 13, 19, 25
- Urban II.* 103
Urban VI. 122
- Václav sv.* 83
Václav IV. 133
Valdes Peter 110
Valerián 25
Vavrínek sv. 25
Vecellio Tizian 206
Verdier 197
Vergílius 9
- Vespasian Flavius* 22
Viklef 119, 123, 124, 125, 127
Viktor Emanuel II. 188
Vilatte 187
Viliam I. 189
Vincent z Pauly 153, 173
Vischering Droste A. K. 186
Vladimír 84
Vladislav Jagello 134
Vojtech sv. 83, 92
Voltaire 167, 168, 171
- Weiss* 57
Wiching 81, 82, 90, 130
Villibrord sv. 71
Windhorst 189
- Xaverský Fr.* 153, 156, 157
- Zábojský Ladislav* 212
Zápoľský Ján 162
Zápoľský Žigmund 162
Zarathustra 68
Z'atoústý Ján sv. 53
Zwingli 142, 143
- Žigmund Luc.* 122, 126, 127, 133
Žižka Ján 127

OBSAH

	Strana
ÚVODOM	5
I. KREŠŤANSKÝ STAROVEK (1—600)	7—61
OBDOBIE PRVÉ: ZALOŽENIE, ROZ- ŠÍRENIE A PRENASLEDOVANIE CIR- KVI (1—313)	8—27
§ 1. LUDSTVO PRED NARODENÍM JEŽIŠA KRISTA: Náboženskomravné pomery medzi pohanmi — Náboženskomravné pomery me- dzi židmi — Plnosť času	8—10
§ 2. JEŽIŠ KRISTUS: a) <i>Vykupiteľ sveta</i> — Narode- nie a mladosť Ježišova — Krst a verejná čin- nosť Ježišova — Vykupiteľská smrť Ježišova — Zmŕtvychvstanie Ježišovo; b) <i>Zakladateľ cirkvi</i> — Cirkev pokračuje v diele Ježišom; c) <i>Ježiš Kristus je historickou osobou</i>	10—13
§ 3. CIRKEV ZAČÍNA SVOJU ČINNOSŤ: Sosla- nie Ducha Svätého — Prví misionári — Hor- livosť prvých kresťanov — Cirkev je určená pre všetkých ľudí	13—15
§ 4. PÔSOBENIE SVÄTÝCH APOŠTOLOV: a) <i>Sv. Peter, hlava cirkvi</i> — Pôvod sv. Petra — Veľký sľub — Splnenie sľubu — Mučení- cka smrť sv. Petra v Ríme — Rím strediskom cirkvi; b) <i>Sv. Pavol, apoštol pohanov</i> — Pô- vod sv. Pavla — Veľká zmena — Sv. Pavol uznáva sv. Petra za hlavu cirkvi — Najväčší misionár — Uväznenie a smrť; c) <i>Ostatní apoštoli</i>	15—20

- § 5. CIRKEV SA ODLUČUJE OD SYNAGOGY : Rozdiel medzi kresťanstvom a židovstvom — Prenasledovanie apoštolov — Kázeň sv. Štefana a jeho ukameňovanie — Sv. Peter prijíma prvého pohana do cirkvi — Snem apoštolov v Jeruzaleme — Trest Boží nad židmi 20—22
- § 6. DOBA KRVAVÝCH PRENASLEDOVANÍ CIRKVI : a) *Príčiny prenasledovania* — Nová situácia — Nepriateľský postoj rímskeho štátu voči kresťanstvu a jeho príčiny ; b) *Priebeh prenasledovaní* — Krvavá skúška — Nero a jeho nástupcovia — Nové obdobie prenasledovania — Najkrvavejšie prenasledovanie ; c) *Výsledok prenasledovania* — Krv mučeníkov semenom kresťanstva — Kresťanstvo je nepremožiteľné 22—27
- OBDOBIE DRUHÉ: VÍŤAZSTVO NAD POHANSTVOM A ROZVOJ CIRKVI (313—600) 28—61
- § 7. KONŠTANTÍN VEĽKÝ A VÍŤAZSTVO KRÍŽA : Posledné krvavé prenasledovanie kresťanov — Konštantín Veľký a kresťanstvo — Edikt milánsky — Význam Konštantína Veľkého pre kresťanstvo 28—31
- § 8. CISÁR JULIÁN APOSTATA V BOJI PROTI KREŠŤANSTVU : Príčiny nenávisť cisára Juliána voči kresťanstvu, — Márný pokus o obnovenie pohanstva — Konečné víťazstvo kresťanstva nad pohanstvom 31—32
- § 9. ROZŠÍRENIE KREŠŤANSTVA : Úspešné šírenie kresťanstva pred r. 313 — Kresťanstvo sa šíri vo všetkých vrstvách — Ázia — Afrika — Europa — Po r. 313 — Príčiny rýchleho šírenia kresťanstva — Vnútorne príčiny — Vonkajšie príčiny — Nesprávne porovnanie 33—36

- § 10. VÝVOJ CIRKEVNEJ ORGANIZÁCIE :
 a) *Cirkevná ústava* — Ráz cirkevnej ústavy — Klerici a laici — Biskupi — Kňazi — Diakoni ; b) *Vzdelanie, svätenie a výživa klerikov. Celibát* — Vzdelanie klerikov — Svätenie klerikov — Výživa klerikov — Celibát 36—39
- § 11. CIRKEV VEDIE VERIACICH K ZBOŽNOSTI A SVÄTOSTI : Cieľ cirkvi ; a) *Obeta omše svätej* — Sv. omša strediskom bohoslužby — Doba slávenia sv. omše — Miesto slávenia sv. omše ; b) *Sv. sviatosti* — Sv. krst — Sviatosť birmovania — Sväté prijímanie — Sviatosť pokánia — Sviatosť pomazania nemocných — Sviatosť posvätenia kňazstva — Sviatosť manželstva ; c) *Sviatky, pôsty a púte* — Sviatočné dni — Pôst — Púte 39—45
- § 12. CIRKEV CHRÁNI POKLAD VIERY PROTI BLUDOM. CIRKEVNÉ SNEMY : Príčiny bludov — Rozmach bludov po r. 313 — Vŕfzstvo cirkvi nad bludmi — Rozdelenie bludov ; a) *Bludy teologické* — Ich podstata — Árius — Macedónius ; b) *Bludy kristologické* — Ich podstata — Nestorius — Eutyches — Sergius — Otázka neomylnosti pápeža Honória I. ; c) *Bludy antropologické* — Pelágus 45—50
- § 13. STAROKREŠŤANSKÁ SPISBA : Rozkaz učiť — Knihy Písma sv. — Apoštolskí Otcovia — Apologéti — Zlatá doba kresťanskej literatúry — Vynikajúci pápeži 51—55
- § 14. REHOLNÍCI — NOVÍ BOJOVNÍCI V SLUŽBÁCH CIRKVI : Vznik rehoľníctva — Sv. Antonín, zakladateľ pustovníctva — Sv. Pachomius, zakladateľ kláštorníctva — Rozšírenie mníšstva na Východe — Mnišstvo na Západe — Sv. Benedikt — Význam mníšstva 55—58

§ 15. NÁBOŽENSKOMRAVNÝ ŽIVOT VERIACICH V KREŠŤANSKOM ŠTAROVEKU: Život podľa viery — Vzájomná láska — Zamestnanie — Rodinný život — Úcta k mŕtvym Kresťanstvo vplýva na verejný život — Pokles horlivosti po r. 313	58—61
II. KREŠŤANSKÝ STREDOVEK (600—1517)	63—134
SKORÝ STREDOVEK (600—1073): CIRKEV UČITEĽKOU A VODKYŇOU EUROPSKÝCH NÁRODOV	64—97
§ 1. ŠTAHOVANIE NÁRODOV A ZÁNİK RÍMSKEJ RÍŠE: Zánik Rímskej ríše — Nové úlohy cirkvi — Zásluhy pápežov — Východorímska ríša	65—67
§ 2. MOHAMED V BOJI PROTI KREŠŤANSTVU: Nový nepriateľ — Mohamed — Mohamedovo náboženstvo — Výboje mohamedánov — Zásluhy islamu	67—70
§ 3. SV. BONIFÁC, ORGANIZÁTOR CIRKVI V NEMECKU: Franská ríša — Predchodcovia sv. Bonifáca — Sv. Bonifác — Utuženie sväzkov s Rímom — Mučenícka smrť	70—72
§ 4. SPOLUPRÁCA CIRKVI A ŠTÁTU. PÁPEŽ LEV III. A CISÁR KAROL VEĽKÝ: Spolupráca cirkvi — Založenie Pápežského štátu — Obnovenie Západného cisárstva — Význam svornej spolupráce — Karol Veľký — Rozdelenie Karolovej ríše — Čierne storočie — »Pápežka« Johana	73—77
§ 5. VÝCHODNÁ CIRKEV TRHÁ SPOJENIE S RÍMOM: Príčiny rozkolu — Boj proti obrazom — Rozkol Fotiov — Rozkol Cerulariov	77—80

- § 6. POKREŠTANENIE SLOVANOV : Sťahovanie Slovanov — Pohanské náboženstvo Slovanov — Chorváti — Srbi — Slovinci — Bulhari — Češi a Moravania — Sv. Václav — Sv. Vojtech — Poliaci — Polabskí Slovania — Rusi 80—84
- § 7. POKREŠTANENIE SLOVÁKOV. SV. CYRIL A METOD, APOŠTOLI SLOVÁKOV : a) *Počiatky kresťanstva na Slovensku* — Pribina — Mojmir — Rastislav ; b) *Sv. Cyril a Metod, slovenskí apoštoli* — Pôvod sv. bratov — Príchod na Veľkú Moravu — V Ríme — Povolenie slovenskej liturgie — Sv. Metod biskupom — Svätopluk — Znova v Ríme — Smrť sv. Metoda ; c) *Zánik Veľkej Moravy a osud slovenskej liturgie* — Vyhnanie Metodových žiakov — Zánik Veľkej Moravy — Pokreštanenie Maďarov 85—92
- § 8. SPRÁVA A ŽIVOT CIRKEVNÝ : Zmenené pomery — Kardináli — Kanonici — Tiene — Svetlo 92—95
- § 9. CIRKEVNÁ VEDA A UMENIE : Východ — Západ 95—97
- VLASTNÝ STREDOVEK (1073—1305) : CIRKEV NA VRCHOLE DUCHOVNEJ I SVETSKEJ MOCI 98—118
- § 10. VÍŤAZSTVO CIRKVI V BOJI O INVESTITÚRU. PÁPEŽI GREGOR VII. A INOCENT III.: Opravné hnutie — Gregor VII. — Boj Gregora VII. a Henricha IV. — Wormský konkordát — Inocent III. 99—102
- § 11. KRIŽIACKE VÝPRAVY A ICH VÝZNAM PRE CIRKEV A KULTÚRU : Príčiny križiackych výprav — Prvá križiacka výprava — Význam križiackych výprav — Križiacke rehole 103—106

- § 12. NOVÉ REHOLE A ICH VÝZNAM PRE CIRKEV. DOMINIKÁNI A FRANTIŠKÁNI: Nové rehole — Dominikáni — Františkáni — Dominikáni a františkáni v boji proti bludom — Katari — Valdenski — Cirkevná inkvizícia — Španielska inkvizícia 106—112
- § 13. VEDA A UMENIE CHLÚBOU STREDOVEKEJ CIRKVI: Stredoveké univerzity — Scholastika — Sv. Albert Veľký — Sv. Tomáš Akvinský — Sv. Bonaventúra — Mystika — Sv. Bernard — Cirkevné umenie — Baziliky — Sloh centrálny — Sloh byzantský — Sloh románsky — Sloh gotický — Maliari — Poézia 112—118
- NE SKORÝ STREDOVEK (1305—1517):
 ÚPADOK CIRKEVNEJ VÁŽNOSTI A PREDZVEŠŤ NOVEJ DOBY 119—134
- § 14. ÚPADOK PÁPEŽSKEJ MOCI A JEHO NÁSLEDKY PRE CIRKEV. PÁPEŽI V AVIGNONE A VEĽKÁ ZÁPADNÁ SCHIZMA: Bonifác VIII. — Avignonskí pápeži — Veľká schizma — Kostnický snem — Únia 120—123
- § 15. PRIPRAVOVATELIA NOVOVEKU: Viklef — Odsúdenie Viklefa — Hus — Odsúdenie Husa — Husitské vojny — Humanizmus a renesancia — Erazmus — Pravá obroda 124—129
- § 16. CIRKEVNÉ POMERY NA SLOVENSKU V STREDOVEKU: Politický a kultúrny význam Slovenska — Sv. Bystrík — Kláštory — Benediktíni — Ostatné rehole — Vpády Tatarov — Anjouovci — Spory o trón — Matej Korvín — Turecké nebezpečenstvo 129—134

III. KREŠŤANSKÝ NOVOVEK (1517 AŽ DODNES)	135—216
1. OBDOBIE REFORMÁCIE A OBRODY KATOLÍCKEJ CIRKVI (1517—1648)	136—164
a) <i>Reformácia a rozbitie cirkevnej jednoty :</i>	
§ 1. REFORMÁCIA LUTHEROVA A JEJ PRIEBEH: Doba prerodu — Volanie po náprave — Luther — Náboženský vývoj Lutherov — Verejné vystúpenie Lutherovo — Odsúdenie Luthera — Luther pokračuje v odboji — Protestanti — Šírenie Lutherovho učenia — Lutherova smrť — Podstata Lutherovho učenia	137—142
§ 2. KALVINIZMUS A JEHO ROZŠÍRENIE: Zwingli — Kalvín — Učenie Kalvínovo — Šírenie kalvinizmu — V Nemecku — Vo Francúzsku — V Anglicku — Prenasledovanie katolíkov — Mária Katolícka — Írsko — Škótsko	142—147
§ 3. VÝSLEDKY A NÁSLEDKY REFORMÁCIE: Náboženské nepokoje — Vonkajšie úspechy — Vnútorný rozvrat — Jediný klad — Nesprávne porovnanie	147—149
b) <i>Obroda katolíckej cirkvi :</i>	
§ 4. TRIDENTSKÝ KONCIL PODKLADOM KATOLÍCKEJ OBRODY: Tridentský koncil — Hlavné úlohy — Vierouka — Disciplína — Vynikajúci pápeži — Pius V. — Gregor XIII. — Sixtus V. — Horliví biskupi a kňazi — Prameň nového života — Storočie svätcov	149—153
§ 5. Sv. IGNÁC Z LOYOLY A JEZUITSKÁ REHOLA: Sv. Ignác — Organizácia jezuitov — Rozšírenie jezuitov	154—156

- § 6. MISIJNÁ ČINNOSŤ CIRKVI MEDZI POHANMI : Misijná horlivosť — Predná India — Japonsko — Čína — Amerika — Paraguay — Severná Amerika — Afrika — Unionistické hnutie 156—159
- § 7. EVANJELÍCKA REFORMÁCIA A KATOLÍCKA OBRODA NA SLOVENSKU : Reformácia na Slovensku — Oláh — Viedenský mier — Pázmán — Trnavská univerzita — Víťazstvo katolíkov 160—164
2. OBDOBIE ŠTÁTNEHO CIRKEVNÍCTVA A OSVIETENSTVA (1648—1815) 165—184
- § 8. CIRKEV V BOJI PROTI ŠTÁTNEMU CIRKEVNÍCTVU : Zlý príklad — Galikanizmus vo Francúzsku — Febronianizmus v Nemecku — Jezefinizmus v Rakúsko-Uhorsku — Cirkevné reformy — Odpor — Leopold II. — Dobrá vôľa 166—169
- § 9. OSVIETENSTVO V BOJI PROTI CIRKVI A NÁBOŽENSTVU : Nový svetový názor — Osvietenstvo v Anglicku — Osvietenstvo vo Francúzsku — Slobodní murári — Osvietenstvo v Nemecku — Vplyv osvietenstva na protestantov a katolíkov — Klady osvietenstva — Redemptoristi — Lazaristi — Trapisti 169—174
- § 10. FRANCÚZSKA REVOLÚCIA A JEJ NÁSLEDKY PRE CIRKEV : Ovocie osvietenstva — Boj proti cirkvi — Národný konvent — Direktórium — Napoleon I. — Konkordát — Napoleonov pád — Viedenský kongres — Ľudovít XVIII. — Karol IX. — Francúzsko znova republikou — Odluka cirkvi od štátu 174—178
- § 11. NÁSLEDKY FRANCÚZSKEJ REVOLÚCIE V EUROPSKÝCH ŠTÁTOCH : Proticirkevné snahy — Cirkev v Nemecku — Sebavedomie katolíkov 178—180

- § 12. CIRKEVNOPOLITICKÉ POMERY NA SLOVENSKU V XVIII. STOROČÍ: Radostný rozvoj cirkvi — Osvietenstvo na Slovensku — Mária Terézia — Jozef II. — Národné povedomie — Slovenské učené tovarištvo . . . 180—184
3. OBDOBIE VONKAJŠEJ SLABOSTI A VNÚTOR-
NÉHO ZOSILNENIA KATOLÍCKEJ CIR-
KVI (1815 AŽ DODNES) 185—216
- § 13. PÁPEŽ PIUS IX. A VATIKÁNSKY KON-
CIL: Pápeži od začiatku XIX. storočia — Pius IX. — Vatikánsky koncil — Zánik Pápežského štátu — Následky vatikánskeho koncilu — Kultúrny boj v Nemecku — Statočný odpor 186—189
- § 14. PÁPEŽSTVO NA VRCHOLE SVOJEJ VNÚ-
TORNICIRKEVNEJ MOCI. PÁPEŽI LEV
XIII. A PIUS X.: Lev XIII. — Cirkevnopolitická činnosť Leva XIII. — Vnútornicirkevná činnosť Leva XIII. — Pius X. 190—193
- § 15. KATOLÍCKA CIRKEV VO SVETOVEJ
VOJNE A PO NEJ: Svetová vojna a jej následky — Benedikt XV. — Pius XI. — Pius XII. 193—198
- § 16. KATOLÍCKE MISIE A UNIONISTICKÉ
HNUTIE: Nový rozvoj misií — Ázia — Čína — Japonsko — Afrika — Amerika — Mexiko — Južná Amerika — Austrália — Unionistické hnutie — Protestantské vyznania — Náboženská štatistika 198—203
- § 17. CIRKEVNÁ VEDA A UMENIE V KRES-
ŤANSKOM NOVOVEKU: Cirkevná veda — Prírodné vedy — Prekážky a nový rozvoj cirkevnej vedy — Cirkevné umenie — Sloh renesančný — Renesančné umenie na Slovensku — Sloh barokový — Barokové umenie na Slovensku — Moderný sloh 203—207

§ 18. CIRKEVNOPOLITICKÉ POMERY NA SLOVENSKU V POSLEDNOM STOROČÍ : a) <i>Do roku 1918</i> — Proticirkevné snahy — František II. — Ferdinand I. — Frant. Jozef I. — Konkordát — Zrušenie konkordátu — Spolok sv. Vojtecha — Boj za národné a politické práva — Štúr — Moyses — Hlinka — Zahraniční Slováci; — b) <i>Od r. 1918</i> — Česko-slovenská republika — Nový život — Politické spory — Proticirkevná politika — Hlinka v boji za práva Slovákov — Slovenská autonómia — Slovenská republika . . .	208—215
»AŽ DO SKONČENIA SVETA !« . . .	215—217
CORRIGENDA . . .	218
ČASOVÁ TABUĽKA . . .	219—222
UKAZOVATEĽ MIEN . . .	223—228
OBSAH	229—
OBRAZOVÉ PRÍLOHY	

OBRAZOVÉ PRÍLOHY

Predsieň kresťanských katakomb v Neapoli (3. st.).

*Chodba katakomb v S. Pamfilo v Ríme (3. st.).
Nástenný obraz Panny Márie s Dieťaťom
v katakombách sv. Priscilly v Ríme (3. st.).*

Vnútrajšok starokresťanskej baziliky v Ríme (6. st.).

tredná loď Chrámu Božej Múdrosti v Carihrade (532—538)

Románsky sloh : Dóm vo Wormse (asi 1200—1225).

*Gotický sích : Notre-Dame v Paříži (od r. 1163,
fasáda okolo r. 1190).*

Gotický kostol klarisiiek v Bratislave. (Začatý r. 1231.)

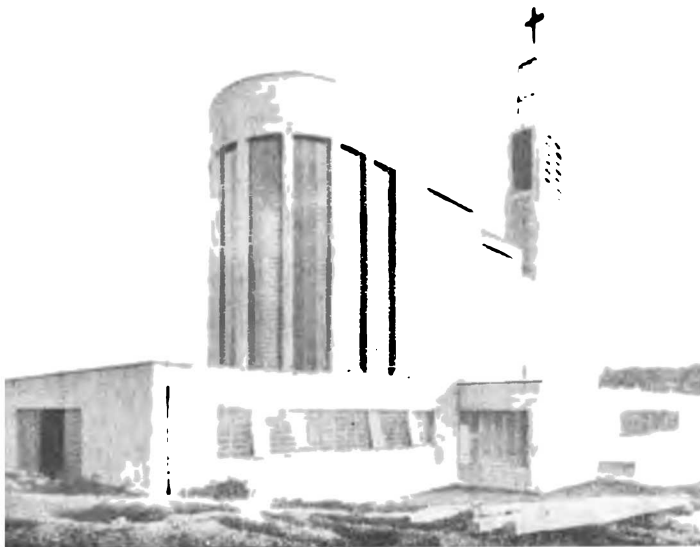

renesančný sloh : Chrám sv. Petra s Berniniho kolonádou
v Ríme (1506—1626).

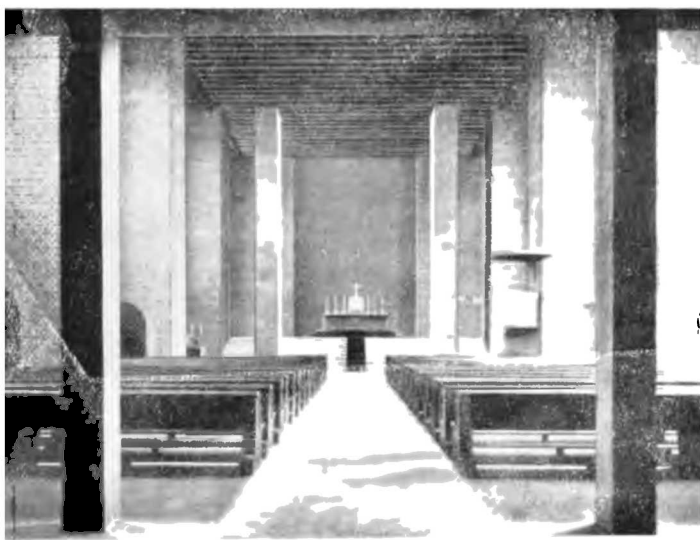

barokový sloh : Dvorný chrám vo Würzburgu (zač. 18. st.).

Moderný stich : Jubilejný chrám sv. Václava v Prahe.

*Vnútrajšok moderného chrámu. Chrám Krista Kráľa
v Küppersteg pri Kolíne. (Postavený r. 1928.)*

OD AUTORA
TEJTO KNIŽKY VYŠLY :

Veniec Ducha Svätého. (Preklad.) Trnava, vyd. Spolok sv. Vojtecha, 1932.

Význam sv. Metoda pre Slovákov. Bratislava, vyd. Slovenská liga, 1935. Str. 40.
Cena 5 Ks. (Rozobrané.)

Čo sa deje v Konnersreuthe? (Doplnený preklad). Bratislava, vyd. Jednota kat. žien, 1936. Cena 8 Ks.

Golgota a veda. (Preklad.) 2. vyd. Bratislava, vyd. Jedn. kat. žien, 1936. Cena 10 Ks. (Rozobrané.)

Reformné hnutie v arcibiskupstve ostrihomskom do r. 1564. Bratislava, 1939. Str. 327. Cena 60 Ks.

Pius XII. — pápež pokoja. (Doplnený preklad.) Bratislava, vyd. Jednota kat. žien, 1940. Str. 240 a 16 str. fotografií. Cena 15 Ks.

Mikuláš Oláh a jeho doba (1493—1568). Bratislava, 1941. Str. 228. Cena 60 Ks.

K náboženským dejinám vo Zvolenskej okolo r. 1560. Bratislava, 1941. Str. 18. (Odtlačok z »Theologica Catholica Slovaca«, r. 1941.)

Pápež Pius XII. — 25 rokov biskupom. Bratislava, 1942. Str. 80 a 6 str. fotografií. Cena 10 Ks.